

**ABD GRAND STRATEJİSİ: TARİHSEL GELİŞİMİ VE ORTADOĞU İLE
TÜRKİYE'YE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU

Eskişehir 2022

**ABD GRAND STRATEJİSİ: TARİHSEL GELİŞİMİ VE ORTADOĞU İLE
TÜRKİYE'YE ETKİSİ**

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU

DOKTORA TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nejat DOĞAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2022

*Bu tez çalışması Yükseköğretim Kurumu (YÖK) tarafından YÖK 100/2000
Doktora Bursu kapsamında desteklenmiştir.*

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU'nun "ABD Grand Stratejisi: Tarihsel Gelişimi ve Ortadoğu ile Türkiye'ye Etkisi" başlıklı tezi 21/07/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Nejat DOĞAN
Üye : Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK
Üye : Doç. Dr. Muharrem EKŞİ
Üye : Dr. Öğr. Üy. Mustafa Onur ARUN
Üye : Dr. Öğr. Üy. Turgay DÜĞEN

Prof. Dr. Saime ÖNCE
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

ABD GRAND STRATEJİSİ: TARİHSEL GELİŞİMİ VE ORTADOĞU İLE TÜRKİYE'YE ETKİSİ

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022

Danışman: Prof. Dr. Nejat DOĞAN

Grand strateji her güç unsurunu hesaba katan, gerçekçi ve uzun vadeli planlar bütünüdür. ABD kuruluşu itibariyle grand stratejileriyle uluslararası sistemi etkilemiştir. Yansızlık grand stratejisinin (1776-1948) ticareti öncelikleyen bakış açısıyla ABD, Akdeniz üzerinden Ortadoğu'yla ilişki geliştirmiştir. Yansızlık grand stratejisinin askeri ve siyasi bağlar kurmayı reddeden yaklaşımı, II. Dünya Savaşı sonrasında terk edilmiş ve SSCB'ye karşı hakimiyet mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelede ABD, üstünlük grand stratejisiyle (1948-2007) SSCB'yi rekabetçi politikalardan vazgeçirerek başarılı olmuştur. 2007 sonrasında ise Çin'i düşman olarak kabul eden uzaktan dengeleme grand stratejisi devreye girmiştir. Hint-Pasifik bölgesinde politikalarını yoğunlaştıran ABD, Ortadoğu'da İsrail ve Körfez arasında uyumun sağlandığı bir düzen arayışı içerisinde. ABD yeni grand stratejisi çerçevesinde Türkiye'yi model ortak olarak kabul etmiş ancak iki ülke arasındaki uyum 2014 itibariyle kaybolmaya başlamıştır. Bu çalışmada ise ABD'nin kuruluşu itibariyle dış politikasına yön veren grand stratejisi ve Türkiye ile Ortadoğu üzerine etkileri vakalar üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Grand Strateji, Ortadoğu, Türkiye

ABSTRACT

THE US GRAND STRATEGY: ITS HISTORICAL DEVELOPMENT AND EFFECT ON THE MIDDLE EAST AND TURKEY

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU

Department of Political Science and International Relations

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, 2022

Supervisor: Prof. Dr. Nejat DOĞAN

A grand strategy is a whole of realistic and long-term plans that take into account every element of power. Since her establishment, the US has influenced the international system with her grand strategies. With the trade-oriented perspective of the grand strategy of neutrality (1776-1948), the US developed relations with the Middle East over the Mediterranean. The approach of the grand strategy of neutrality, which refuses to establish military and political ties, was abandoned after World War II and the struggle for dominance against the USSR began. In this struggle, the US with her grand strategy of primacy (1948-2007) succeeded by dissuading the USSR from competitive policies. After 2007, the grand strategy of offshore balancing, which considered China as an enemy, came into effect. The US, which intensifies her policies in the Indo-Pacific region, is searching for an order in the Middle East in which harmony is achieved between Israel and the Persian Gulf. The US accepted Turkey as a model partner within the framework of her new grand strategy, but the harmony between the two countries started to disappear in 2014. In this study, the grand strategy that shaped the foreign policy of the US as of her establishment and its effects on Turkey and the Middle East were examined through cases.

Keywords: USA, Grand Strategy, Middle East, Turkey

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın baőlangıcından itibaren yol gsterici olarak ilgisini esirgemeyen, fikirlerini paylaşan ve yapıcı eleőtirileriyle sonuca ulaőılmasını sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Nejat DOĞAN'a ve tez izleme süreçlerinde kıymetli katkılarda bulunan Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Onur ARUN hocamlarıma sonsuz Őukranlarımı sunarım.

Aynı zamanda bu çalışmanın hayata geçmesinde, sağladıkları çalışma alanıyla, gösterdikleri tahammlle ve birlikte geçirilecek zamandan feragat etmeleriyle büyük emekleri bulunan oğlum Osman Batur ABUŞOĞLU'na ve eőim Müjgan Gizem ABUŞOĞLU'na minnetlerimi sunarım.

100/2000 YK Doktora Bursu kapsamında geçen öğrenciliğim sürecinde sağladığı destek için YK'e ve bu bursun ortaya çıkmasında emeği olanlara teşekkür ederim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>sayfa</u>
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO VE ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
GÖRSELLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1
1. GRAND STRATEJİ.....	13
1.1. Grand Stratejinin Nitelikleri	16
1.2. Grand Stratejinin Kaynakları	19
1.3. Grand Strateji Aşamaları	22
1.4. Grand Stratejinin Devletler İçin Önemi	27
1.5. Grand Strateji Örnekleri	29
2. ABD GRAND STRATEJİSİ	34
2.1. ABD Grand Stratejisinin Oluşumu	34
2.1.1. ABD grand stratejisinin kaynakları.....	34
2.1.2. ABD grand stratejisi yapımına etki eden aktörler	37
2.2. Yansızlık Grand Stratejisi (1776-1948)	42
2.3. Üstünlük Grand Stratejisi (1948-2007)	54
2.4. Uzaktan Dengeleme Grand Stratejisi (2007-...)	79
2.5. ABD Grand Stratejileri Karşılaştırması ve Tartışması.....	108

3. ABD GRAND STRATEJİLERİNİN TÜRKİYE'YE VE ORTADOĞU'YA ETKİSİ	115
3.1. Yansızlık Grand Stratejisi Dönemi	115
3.1.1. 19. yüzyılın ilk yarısı: Ortadoğu'yla tanışma	115
3.1.2. Wilson ilkeleri: grand stratejik sıkışma	122
3.2. Üstünlük Grand Stratejisi Dönemi.....	133
3.2.1. Petrol, komünizm ve İngiltere: Ortadoğu'da hakimiyet arayışı (1951-1957).....	133
3.2.2. Füze krizi: Türkiye'nin ABD tek taraflılığıyla tanışması	146
3.2.3. Irak işgali: üstünlük grand stratejisinin süpernovası	152
3.3. Uzaktan Dengeleme Grand Stratejisi Dönemi	161
3.3.1. ABD için Ortadoğu'nun ve Türkiye'nin stratejik pozisyonu.....	161
3.3.2. Türkiye'nin grand stratejik dönüşümü	169
3.3.3. Suriye iç savaşı: istikrarlı istikrarsızlık	173
3.3.4. Savunma sanayii politikası: grand stratejik açmaz.....	181
SONUÇ	187
KAYNAKÇA	200
ÖZGEÇMİŞ	

TABLO VE ÇİZELGELER DİZİNİ

sayfa

Tablo 1.1. Strateji seviyeleri	14
Tablo 1.2. Grand stratejinin nitelikleri.....	16
Tablo 1.3. Grand strateji aşamaları.....	23
Tablo 2.1. ABD grand stratejisine etki eden strateji kültürü	36
Tablo 2.2. ABD grand stratejisi yapımındaki hiyerarşi.....	39
Tablo 2.3. İlk altı ABD Başkanı ve buldukları diğer görevler.....	40
Tablo 2.4. ABD dış politikasındaki bazı etkili isimlerin grand strateji hiyerarşisi içerisinde buldukları yerler	41
Tablo 2.5. Dünya zenginliğindeki göreceli paylar (%) 1850-1940.....	53
Tablo 2.6. Batı ve Doğu iktisadi kapasitelerinin kıyaslaması.....	60
Tablo 2.7. Soğuk Savaş sonrasında üstünlük grand stratejisinin dayandığı tezler.....	68
Çizelge 2.1. ABD Savunma Bakanlığı'nın insansız hava aracı sistemi tedarik bütçesi .	88
Tablo 2.8. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin stratejik bölgelerdeki yaklaşımı	94
Çizelge 2.2. Avrupa'daki ABD askeri varlığı (bin)	98
Tablo 2.9. ABD grand stratejilerinin karşılaştırması.....	110

GÖRSELLER DİZİNİ

sayfa

Görsel 2.1. ABD genişlemesinin seyri	44
Görsel 3.1. W. Wilson tarafından belirlenen Türkiye-Ermenistan sınırı	132
Görsel 3.2. ABD grand stratejisinde Ortadoğu ve Körfez.....	162
Görsel 3.3. Türkiye'nin Ortadoğu'daki askeri ve siyasi angajmanı.....	172

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADMDK	: Amerikan Dış Misyonerler Delege Kurulu
ARGE	: Araştırma Geliştirme
ASA	: Açık Semalar Antlaşması
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGeK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMGüK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CAATSA	: ABD'nin Düşmanlarına Yaptırımlarla Karşı Koyma Yasası
CENTCOM	: ABD Merkez Komutanlığı
CIA	: Merkezi Haberalma Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
HSS	: Hava Savunma Sistemi
İHA	: İnsansız Hava Aracı
KAA	: Kuzey Atlantik Antlaşması
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KİS	: Kitle İmha Silahı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

MC	: Milletler Cemiyeti
MEDO	: Ortadoğu Savunma Örgütü
OADK	: Ortadoğu Acil Durum Komisyonu
PESCO	: Daimi Yapılandırılmış İşbirliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SPK	: Savunma Planı Rehberi
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
UGK	: Ulusal Güvenlik Konseyi
UGS	: Ulusal Güvenlik Stratejisi

GİRİŞ

Uluslararası sistem içerisinde her devlet hayatta kalma (*survival*) mücadelesi içerisinde. Bu durum, devletleri benzer şekilde davranmaya iter. Devletler, amaçları ve buna bağlı davranışları açısından benzerlik gösterirken sistem içerisindeki güç dağılımı farklılaşır. Güç dağılımını önemli kılan ise devletlerin uluslararası sistem içerisindeki etkinliğinde belirleyici olmasıdır. Bu sebeple uluslararası sistem üzerine yapılacak tespitler, büyük güçler göz ardı edilerek yapılamayacaktır. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana şüphesiz her güç unsuru açısından baskın olan ABD bu nedenle sürekli takip edilmesi ve incelenmesi gereken bir devlettir. Dış politika faaliyetleri küresel çapta olduğundan ABD, sistem içerisinde hissedilir değişiklikler yaratmaya muktedirdir (Çakmak, 2011, s. 4). Bu durum tersten okunduğunda her devletin ABD politikalarından etkilenebildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ABD politikalarından etkilenmeyen herhangi bir bölge ya da devlet yoktur.

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisadi ve askeri yapılanmalarıyla birlikte siyasi olarak Batı'da hakimiyetini tesis etmiştir. Sovyetler Birliği'nin rekabetçi politikalarından vazgeçmesi ve ardından dağılmasıyla birlikte ABD, bu hakimiyetini küresel ölçekte ilerletmeyi amaçlamıştır. Serbest piyasa ekonomisinin ve demokratik rejimlerin yaygınlaşması ABD için öncelikli hedef olmuştur. Bu hedefler ABD'ye dünya düzenini ve barışını koruması için –kendince meşru- müdahalecilik misyonu yüklemiştir. Sert güç unsurları üzerinden incelendiğinde baskın durumdaki ABD, kurduğu “kültürel hegemonya” ile otoritesini kabul ettirmiştir (Doğan, 2011, s. 22). Soğuk Savaş'ın ardından kendisinden sonra gelen on yedi donanmanın toplamı ABD donanmasına denk gelirken bariz hava gücü üstünlüğüyle ve küresel toplamın yarısı kadar askeri bütçesiyle ABD dengelenemez bir güç olmuş (Nye, 2016, s. 8). ABD'nin 1990 sonrasında küresel olarak yayılması, bu dönemin “Amerikan İmparatorluğu” veya “Pax-Americana” olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. J. Ikenberry, II. Dünya Savaşı sonrasında temeli atılan ve Soğuk Savaş sonrasında küresel bir hal alan sistemi “liberal uluslararası düzen” (*liberal international order*) olarak tanımlarken ABD'yi de liberal Leviathan olarak nitelendirmiştir (2011). Liberal uluslararası düşünceye göre ABD hegemonyası, ticaret ve güvenlik gibi küresel kamu yararını sağlayan bir düzen anlamına geldiğinden dengelenmesi değil peşine takınılması (*bandwagoning*) gereken bir gücü ifade etmektedir (Ikenberry, 2020, s. 181). ABD'yi liberal ya da iyi huylu (*benign*) gören bu görüşün

politik tezahürü ise tek taraflı ABD siyasetinin kabul görmesi ve Washington'un iradesine uyumlu hareket edilmesidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, uluslararası ilişkilerin temel oyuncusu haline gelirken aktif dış politika anlayışı benimsemiştir. ABD'nin aktif politikalarından Ortadoğu da nasibini almıştır. D. Eisenhower dönemiyle ön plana çıkan Ortadoğu ilgisi, Soğuk Savaş sonrasında zirveye ulaşmıştır. Bu dönemle birlikte Ortadoğu devletleri için ABD, rakip bölgesel gücü dengelemek için elde edilecek bir dış destek değil bizzat dengelenmesi gereken bir Ortadoğulu yapı haline dönüşmüştür. ABD'nin Ortadoğu politikalarının sertliği, halen küresel sonuçları olan bir güvenlik konusudur. Türkiye ise güvenlik sorunu yaratan politikalardan etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye, kendisi için geliştirdiği politikaların ötesinde ABD etkisini kavramak ve karşı politikalar hazırlama ihtiyacı içerisindedir. Bu nedenle ABD politikalarının ardındaki mantığın anlaşılması Türkiye'nin güvenliği noktasında hayati bir basamaktır.

Ortadoğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı dönemden bu yana sorunlarıyla ve kaynaklarıyla uluslararası ilişkilerin konusu olmuştur. Bu konu oluşun birincil aktörleri ise bölge ülkeleri değil bahsedildiği gibi bölge üzerinde farklı hedefler izleyen büyük güçler olmuştur. Bölge, Osmanlı'dan sonra yaşadığı manda dönemi ve akabinde gelen bağımsızlıklarla birlikte büyük güçler arasında bir çekişme alanına dönüşmüştür. Bu dönüşümün öncelikli sebeplerinden birisi bölgenin sahip olduğu petrol kaynağı olurken jeopolitik özelliklerinin de unutulmaması gerekmektedir. İsrail'in kurulmasıyla ısınan Ortadoğu siyaseti, Soğuk Savaş döneminin iki başat gücü olan ABD'nin ve SSCB'nin alan kazanma mücadelesine sahne olmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından hız kazanan ABD müdahaleleri, Ortadoğu devletlerini istikrar açısından sorunlu hale getirmiştir. Ortaya çıkan her istikrarsızlık ise çağımızın en büyük uluslararası güvenlik sorunlarında birisi olan terörizme barınma ve büyüme imkanı yaratmıştır. Ortadoğu halen irili ufaklı çok sayıda terör örgütünün bulunduğu bir bölgedir. Bu durum göç ve mezhepsel çatışma gibi diğer büyük sorunları beraberinde getirmektedir.

Ortadoğu olarak adlandırılan bölge kuzey Afrika'dan Afganistan'a kadar uzanmaktadır ancak fark edilmesi gereken bir diğer nokta Ortadoğu'nun içerisinde de sınırlar olduğudur. Bu büyük coğrafyada bahsi geçen istikrarsızlık kaynaklı sorunlar bölgenin kuzey kısmında cereyan etmektedir. Ancak Körfez olarak adlandırabilecek olan güneyde İsrail ve Suudi Arabistan gibi ABD müttefiklerinin bulunduğu bölge görece

istikrarlıdır. Petrol akışının ve İsrail'in güvenliği, Körfez ülkelerinin istikrarına ve kontrol altında tutulmasına bağlıdır. Bu nedenle bölge ülkeleri kuzeydekilerden farklı olarak ABD kalkanı altındadır. Bu noktada Ortadoğu'nun içerisindeki sınır belirginleşmektedir. ABD'nin Ortadoğu görüşünde İsrail ve Suudi Arabistan arasında kalan Körfez bölgesi, Kuzey Afrika'dan, Türkiye'den, Suriye'den, Irak'tan, İran'dan ve Afganistan'dan ayrı tutulmaktadır. Körfez bölgesi, Ortadoğu'dadır ancak Ortadoğu'dan korunmaktadır. Buradaki temel sebep ise Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimiyle yaşanan tecrübe ve Körfez'in kırılabilirliğidir.

Ortadoğu siyasetinin Körfez karşısındaki öteki yüzünü ise İran temsil etmektedir. ABD tarafından güvenlik konusu olan İran ve ortaya koyduğu Ortadoğu stratejisi bölge içi çatışmanın devamlılığını sağlamaktadır. Mezhepsel ve nüfuz sağlama noktasındaki mücadelede İran, ABD için hem bir sorun hem de faydalanılan bir aktördür. İsrail'i tehdit etmesi ve Körfez'deki enerji akışını etkileyebilecek olması sebebiyle sorun olan İran, Körfez'in ABD'ye sığınmasını ve silah satışını tetiklediği için Washington için yararlı bir yönü de bulunmaktadır. Ortadoğu'da, ABD müdahaleciliği, Körfez, İsrail ve İran, birer aktör olarak aralarında çatışma dengesi oluşturmuşlardır. Bu aktörler birbirlerine karşı konumlanabilirlerken özellikle IŞİD'in ortaya çıktığı dönem itibariyle hep birlikte Türkiye karşısında yer alabilmişlerdir. Bu durum, Ortadoğu'yu Türkiye için politika üretme açısından stres seviyesi yüksek bir bölge haline getirmiştir. ABD'nin istikrarsızlık getiren politikaları ve Körfez-İsrail-İran üçgenindeki gelişmeler, Türkiye için alan daraltma ve güvenlik kaygısı anlamına gelmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin başta Mısır olmak üzere Arap ayaklanmaları sonrası yürüttüğü Müslüman Kardeşler siyaseti Körfez tarafından tehdit olarak görülmüştür.

Ortadoğu, coğrafi bir bölge olmanın yanında kültürel bağlar içeren bir anlama sahiptir (Fisher ve Ochsenswald, 1990, s. 1). Türkiye ise sadece coğrafi yakınlığı sebebiyle değil aynı zamanda tarihiyle ve kültürüyle Ortadoğu'nun parçasıdır ve diğer Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasında doğal sınırlar yoktur. Bu durum, Türkiye'yi bölgedeki her sorunun muhatabı haline getirmektedir. Bölgede yuvalanan terör unsurları, kitlesel göç hareketleri ve siyasal istikrarsızlıklar Türkiye'nin yaşadığı başlıca uluslararası güvenlik sorunlarıdır. Bu sorunların kaynağında ise başta ABD olmak üzere büyük güçler siyaseti bulunmaktadır. Yayılımcı eğilimlerini sürdüren bölge dışı güçler bölgenin güvenliğini, istikrarını ve refahını hiçe sayacak politikalar yürütmektedirler. Türkiye bu sebeple

Ortadoğu'dan gelen güvenlik sorunlarıyla ilgilenirken esasında büyük güçler arasındaki siyaset içerisinde yer almaktadır. Ortadoğu'nun sorunları Ortadoğu'da başlamamaktadır. Bu nedenle Türkiye için uluslararası güvenlik ve terör konularında yapılacak çalışmaların ABD ve diğer büyük güçleri çözümlenmeye yönelik olarak gelişmesi gerekmektedir.

Türkiye, Ortadoğu'daki günümüz ABD politikalarından rahatsız olsa da iki ülke ilişkilerinin diğer bir önemli özelliği müttefikliktir. ABD'nin öncülüğündeki NATO'ya 1952'de katılan Türkiye, ittifaka hayati katkılar sunmuştur. Ancak bugün devam eden ittifak ilişkisine karşın iki ülke arasında güvenlik hedefleri uyumsuzluğu söz konusudur. Hedef uyumsuzluğu, ABD politikalarının Türkiye tarafından sorunlu adımlar olarak görülmesine yol açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin ortasında bulunduğu öncelikli güvenlik konularının bir ucunda Ortadoğu diğer ucunda ABD yer almaktadır.

Türkiye'yi ve Ortadoğu'yu etkileyen uluslararası güvenlik sorunlarının anlaşılması için ABD politikalarına yönelik olarak çalışmalar yürütülmesi önemlidir. Bu noktada ABD politikalarının anlaşılması için ise politikaların üretimindeki stratejik görüşün ve hedeflerin tüm güç unsurlarını içerisine alarak incelenmesi gerekmektedir. ABD politikalarının anlaşılması için bu ülkenin grand stratejisine dair tespitler yapılmalıdır. Bu çalışmada ise Türkiye'de ve Ortadoğu'da etkili olan sorunlar konusunda cevaplar bulmak için ABD dış politikasına yön veren grand stratejisi ve bu grand stratejinin yansımaları incelenecektir.

Strateji, güvenlik çalışmalarının bir parçasıdır (Baylis, Wirtz, Cohen ve Gray, 2002, s. 12). Grand strateji kavramı ise ilk olarak askeri tarihçiler tarafından askeri ve askeri olmayan eylemlerin uyumlu hale getirilmesi anlamında 1920'li yıllarda kullanılmıştır (Doğan, 2016, s. 156). 1970'li yıllarda ise grand strateji, strateji çalışmaları disiplini içerisinde bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Morgan-Owen, 2020, s. 354). Uluslararası İlişkiler'in parçası olarak grand strateji literatürünün oluşumunda ise ABD üzerine yapılan çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Belirli kırılma dönemlerinde ABD'nin savaş stratejisi ve grand stratejileri üzerine çalışmalar artmıştır. Grand strateji üzerine olan çalışmaları yoğunlaştıran bir diğer kırılma ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. 1990'daki sistemik dönüşüm ve ABD'nin dış politikasına dair tartışmalar literatürü yeniden hareketlendirmiştir (Milevski, 2016, s. 129). Irak Savaşı ve Çin'in yükselişi ise son dönemde hız kazanan grand strateji tartışmalarının hareket noktası olmuştur.

Bu çalışmanın odağındaki ABD grand strateji üzerine önemli çalışmalar ve sınıflandırmalar mevcuttur. Sınıflandırmalardan en sık kullanılanı Posen ve Ross tarafından ortaya atılan dörtlü; Yeni-İzolasyonculuk (*Neo-Isolationism*), Seçici Angajman (*Selective Engagement*), Müşterek Güvenlik (*Cooperative Security*) ve Üstünlük'tür (*Primacy*) (1996). Bunun yanında önemli düşünce kuruluşlarından birisi olan RAND tarafından 2021 yılında hazırlanan bir çalışmada, ABD grand stratejileri askeri bağlamda sınıflandırılmıştır. Asgari ve/veya azaltılmış askeri müdahale, ihtiyatlı grand strateji olarak tasnif edilirken müşterek angajman ve üstünlük, hegemonik grand stratejiler olarak kabul edilmiştir (Priebe, Rooney, Beauchamp-Mustafaga, Martini ve Pezard, 2021, s. 6). Bu sınıflandırmalarda ABD'nin hem geleneksel köklerindeki dış politika yapım anlayışı hem de İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki tutum dahil edilmektedir. ABD kurucularının temsil ettiği grand strateji grubu izolasyonculuk olarak ifade edilirken, 1945 sonrası dönem üstünlük veya hegemonik yaklaşım olarak sunulmaktadır. Buradaki iki dış politika anlayışı, grand stratejideki iki ucu temsil etmektedir.

Günümüzde yaşanan ABD grand stratejisindeki değişim askeri açıdan müdahil olma yönünden de anlaşılmaktadır. Hegemonik grand strateji takibindeki ABD askeri seçeneklere sıklıkla başvurma yolunu seçmiştir. Ancak üstünlük grand stratejisinin yerini ihtiyatlı grand strateji çerçevesinde kategorize edebileceğimiz uzaktan dengeleme grand stratejisine bırakmaya başlamasıyla ABD'nin askeri olarak varlık gösterme davranışı da değişmeye başlamıştır. Bu durum Irak'tan ve Afganistan'dan çekilme hamleleriyle basit bir biçimde kendisini göstermiştir.

Literatürdeki ABD grand stratejileri çalışmalarında B. Clinton dönemiyle ilişkilendirilen “seçici angajman” yaklaşımı farklı bir grand stratejiymiş gibi görülmektedir. Ancak askeri alanda yapılan manevralar grand strateji dahilinde değerlendirilmesi gereken esnekliğin bir parçasıdır. Diğer bir ifadeyle dönemlerin şartlarına göre dinamik olması gereken grand strateji yöntemlerinde oynamalar yapabilmelidir. Ancak farklı bir grand strateji denilebilmesi için sadece askeri güç unsurdaki değişimi gözlemlemek yeterli olmayacaktır. Bunun yanında temel argümanların, düşman veya tehdit algılarının da belirgin bir dönüşüme girmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle seçici angajman ifadesiyle ortaya konulan durum üstünlük grand stratejisinin ömrünü tamamladığına dair verdiği ilk sinyaldir.

Çalışmanın yönünü tayin eden öncelikli soru, kuruluşu itibariyle ABD dış politikasına yön veren grand stratejinin nasıl bir seyir izlediği ve bu seyrin Ortadoğu ile Türkiye üzerine ne yönde bir etki oluşturduğudur. Araştırmanın diğer başlıca soruları ise;

- Kurulduğu günden bu yana ABD dış politikasını hangi grand stratejiler etkili olmuştur?
- ABD, grand stratejilerini hangi konuları önceleyerek belirlemiştir?
- Grand stratejilerin dönüşümüne dair kanıtlar nelerdir ve sonuçları ne şekilde olmuştur?
- ABD grand stratejilerinin Ortadoğu ve Türkiye üzerine bir etkisi olmuş mudur?
- Türkiye dış politikası ABD grand stratejisine göre yön almış mıdır?
- Son ABD grand stratejisinin dönüşümüne dair ibareler nelerdir ve bu dönüşüm uluslararası sistem, Ortadoğu ve Türkiye için ne ifade etmektedir?

Araştırmaya grand strateji odaklı geliştirilen bu yaklaşım sebebiyle çalışma uluslararası politika üzerinedir. Dış politika bu noktada grand stratejiye dair nedensel sürecin kavranabilmesi için vakalar konusunda kullanılmıştır. Ortaya konulan ve çalışmanın özünü barındıran araştırma sorusunun literatüre katkısı ise, grand strateji kavramıyla dış politika üzerindeki ahengin anlaşılması ve bu ahenk uyarınca ileriye yönelik öngörüle bulunabilme kabiliyetinin geliştirilmesi olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini için öngörüle bulunabilmek için tarihsel çıkarımlardan hareketle elde edilmesi yaygındır. Diğer yandan grand strateji kavramıyla devletlerin kendilerine çizdiği yol üzerine tespitler yapılarak öngörüle bulunulması mümkündür. Bu çalışmada ise ABD grand stratejisinin tarihsel seyri bütün olarak ele alınırken odaklanılan noktada ileriye yönelik açıklama getirilmesi amaçlanmıştır. ABD'nin uluslararası sistemde yaşadığı ve yaşattığı değişimin anlaşılması konusunda odak grand strateji kavramı olmuş ve çalışma bu kavrama yönelik olarak daralırken dış politika üzerine etkisinin kısa vadeli politikalardan ve günübürlük ifadelerden ayrı tutularak anlaşılabilmesi için kuruluş itibariyle yaratılan siyasi mantık incelemeye dahil edilmiştir. Böylece ABD'nin dış politikasına yön veren asli grand stratejik köklerin varlığı üzerine tespit edilebilecek argümanlar artmıştır. Kuruluş dönemiyle ortaya çıkan grand stratejik tutumun İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sürmüş olması bu dönemin yadsınamaz şekilde incelenmesini mecburi kılmıştır. Özellikle 19. yüzyıl sonu itibariyle yaşanan dönüşüm süreci, ABD'yi grand stratejik olarak hangi konuların harekete geçirdiğine ve günümüzde

de geçirebileceğine dair tespitler yapılabilmesinin önünü açmıştır. Kuruluş döneminin incelenmesini günümüzdeki durumun anlaşılabilmesi için gerekli kılan bir diğer sebep, grand stratejinin belirleyicilerinden olan uluslararası sistemin yapısıdır. ABD'nin kurulduğu dönem ile günümüz uluslararası sistemi benzeşir biçimde çok kutupludur ve bu nedenle benzeşen ya da benzeşebilecek siyasi süreçler sebebiyle bu dönem incelemeye dahil edilmiştir. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki grand stratejik anlayışın daha yakın bir etki kapasitesi olduğundan yeni dönemde iki süreçten de beslenen bir tutumun oluşması muhtemeldir.

Grand strateji, uzun vadeli olarak dış politikaya yön veren ve entelektüel üst yapıyı temsil eden siyasi mantığın ifadesidir. Bu ifade çerçevesinde ABD dış politikası incelendiğinde bir ahengin olduğu görülmektedir. Grand stratejiler farklı bölgelerde farklı devletlere karşı benzer bir düzende politika üretebilme kabiliyeti oluşturmaktadır. Kurulduğu dönemde ABD için ticaret birincil öneme sahipken konsolide olma öncelikli hedef olmuştur. Bu hedef doğrultusunda ABD politikalar üretmiş ve yansızlık grand stratejisi ilkelerine sadık kalmıştır. Ticaretin ABD için grand stratejik bir ağırlığı vardır. Bu noktada liberal uluslararasılık ile bezenmiş üstünlük grand stratejisi, ticaretin serbestleşmesi yönünde küresel bir politika oluşturmuştur. Bu politika karşısında kapalı olarak nitelendirilebilecek ülkeler ise demokratikleşme politikasının doğrudan müdahale veya dolaylı dönüştürme hamleleriyle uluslararası ticarete açılmıştır. Üstünlük grand stratejisinin Soğuk Savaş sonrasındaki düzeni Çin'in güçlenmesi için uygun ortamı oluşturmuş ve ABD korumacılık adımları atacak şekilde politikalar üreten bir grand strateji dönüşümüne girmiştir. Tarihsel seyir içerisinde ticaretin grand stratejideki konumu kadar askeri yöntemlerde de değişim söz konusudur. Yansızlık grand stratejisinde askeri güç ticareti korumak için üstünlük grand stratejisiyle rejim değişikliklerine yönelebilen bir zorlayıcıya dönüşmüştür. Son olaraksa askeri gücün külfeti üzerinde durulurken teknolojiye ve insansız araçlardan faydalanma ön plana çıkmıştır.

ABD grand stratejisinin özellikle vakalar üzerinden de anlaşılacağı üzere Ortadoğu ile Türkiye üzerine etkileri olmuştur. Büyük bir güç olmasını takiben Türkiye dış politikası da ABD grand stratejisine göre pozisyon almıştır. Üstünlük grand stratejisi sürecinde Ortadoğu'nun nüfuz mücadelesine sahne olması, petrol ve SSCB yayılmacılığı gibi nedenlerle hem bölge hem de Türkiye etki altında kalmıştır.

Çalışmada argüman olarak kabul edilen ehem nokta ise resmi belgeler ve dış politika arasındaki uyumdur. G. Washington'un Veda Konuşması, Monroe Doktrini, NSC-68, Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleri, açık kaynak olarak ulaşılabilen dış işleri belgeleri ile çalışmada seçilen vakalar arasında kurulan bağlar ve bu bağların grand strateji nitelikleriyle ele alınması çalışmanın argümanını oluşturmaktadır.

Ortaya konulan sorular ve argüman noktasında araştırmanın hipotezleri ise;

- Yansızlık grand stratejisiyle ABD konsolide olmayı önceliklendirmiş ve ticareti dış ilişkilerin odağı olarak kabul etmiştir.
- Yansızlık grand stratejisiyle ABD, Avrupa siyasetinden uzak kalmayı aynı zamanda Avrupalıları Amerika kıtasından uzak tutmayı amaçlamıştır.
- Kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar geçen süreçte ABD, uluslararası ilişkilerden izole olmamıştır.
- Avrupa siyasetinden ayrı kalma düşüncesini geliştiren yansızlık grand stratejisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD'yle yakınlaşmasını sağlamıştır.
- Üstünlük grand stratejisi sürecinde ABD, ilk olarak Avrupa'ya karşı, SSCB'nin rekabetçi politikalarından vazgeçirilmesinin ardından ise küresel hakimiyeti hedeflemiştir.
- SSCB'nin rakip olmaktan çıkması uluslararası sistemin yapısını değiştirmiş ve üstünlük grand stratejisi doruk noktasına ulaşmıştır.
- Üstünlük grand stratejisi doruk noktasını aşarak ABD'ye külfet oluşturmuştur.
- Üstünlük grand stratejisinin müdahaleci ve dönüştürücü yönü Ortadoğu'yu etkilemiştir.
- ABD grand stratejilerinden Türkiye dış politikası etkilenmiştir.
- Türkiye'nin iç ve dış güvenliğinde ABD grand stratejileri etkilidir.
- Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ABD, göreceli güce ve kazanca odaklanmıştır.
- Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ABD, stratejik bölgelerdeki rakiplerini görece zayıflatmak için stratejik belirsizlik alanları yaratmaktadır.

Bilimsel bir çalışmada odaktaki kavramın özellikleri dikkate alınarak araştırma metodu ve metodolojisi kullanılmalıdır. Bu çalışmanın çekirdeğini oluşturan grand strateji kavramının da araştırmada görmezden gelinemeyecek özellikleri bulunmaktadır.

Bunlardan ilki grand stratejilerin uzun vadeli oluşudur. Grand stratejiyle devletlerin uzun vadeli olarak küresel ölçekteki tutumları incelemeye dahil edilir (Kitchen, 2010, s. 121). Devletler için kullanılacak uzun vade ifadesi insanlar için kullanılacak olandan nicelik olarak farklıdır. Bu nedenle grand strateji çalışmaları için analiz seviyesi birey düzeyi olmayacaktır. Çünkü bir liderin başlı başına bir grand strateji yürütmüş olması olası değildir. Diğer bir ifadeyle kişinin görev sürecince ürettiği politikaların grand strateji olarak değerlendirilebilecek kadar geniş bir zaman dilimini doldurması mümkün değildir. Bu noktada doktrinler, genel olarak devlet başkanlarının adlarıyla anılan dış politika yapım düzenini ve odağını ifade etmektedir. Doktrinler konusunda birey analiz seviyesinin uygun olmasının yanında grand stratejiyle doğrudan ilişkisi vardır. Doktrinler, devleti yöneten mevcut liderliğin grand strateji dahilinde hangi konuya, coğrafyaya veya yönetime odaklanacağını ifade etmektedir. Bu yönüyle doktrinler grand stratejilerden kopuk olmayan ve doğrudan onun içerisindeki hedeflere uyumlu olarak dönemsel hareket tarzını yansıtmaktadır. Analiz seviyesi olarak grand stratejinin araştırmaya yön veren bir diğer özelliği dış etkiye odaklanmış olmasıdır. Hiçbir devlet dilediği gibi bir grand strateji takip edemez. Grand strateji oluşturulurken gerçekçi olmak temel şarttır. Bu noktada şartların başında coğrafya, jeopolitik, güç, düşman algısı, tehditler ve avantajlar gelir. Buradan da anlaşılacağı üzere grand stratejinin uluslararası sistemi gözeten belirlenmesi gerekmektedir. Uluslararası sistemin devletlere davranış adına verdiği yön grand stratejilerine doğal olarak etkilemektedir. Bu nedenle grand strateji üzerine yapılacak tespitler için sistemik düzeyde analiz gerektirmektedir. Sistemik düzeyde analiz gerekliliğinin grand stratejiyle bir diğer ilişkisi ise bütüncül yaklaşımdır. Grand strateji tüm güç unsurlarını içeren ve tüm uluslararası sisteme dair fikirler, amaçlar ve hedefler içerir. Bu noktada bütün olarak inceleme ihtiyacı sebebiyle de sistem düzeyinde analiz gerekmektedir. Sistemik analiz düzeyi uluslararası ilişkileri bütüncül olarak inceler (Singer, 1961, s. 80).

Analiz seviyesinin sistemik olarak seçildiği bu çalışmada vaka incelemesi metodu tercih edilirken seçilen vakalar süreç izlemeyle ele alınmıştır. Süreç izleme, grand stratejiye yönelik olarak vakanın bütüncül olarak çalışılmasını mümkün kılmaktadır. Nedensel çözümlere/mekanizmalara erişebilme adına süreç izlemeyle vakanın kendisinin ötesinde grand strateji içerisindeki konumu anlaşılabilir. Seçilen vakanın odağındaki konunun uluslararası sistem dahilindeki anlamını takip edebilmek için süreç izleme metodu kullanılmıştır. Çalışmada, grand stratejiye dair gelişmelerin ve

kırılmaların tespiti adına vakalar meydana geliş sırasına göre ele alınmıştır. Böylece nedensel mekanizmaya dair zincir oluşturulması ve açıklama geliştirilmesi mümkün olmuştur. Açıklayıcı yönün güç kazanması noktasında vakaların seçiliş yaklaşımı tarihsel kırılma anları ve sistemik dönüşüm süreçleri olmuştur. Vakaların incelenmesi ve soruna dair yapılacak yorumlamalar adına kullanılan öncelikli veri kaynağı ise gizliliği kaldırılmış ve kamuya açık olarak paylaşılmış dışişleri belgeleri, arşivler, devlet başkanları demeçleri ve literatür olmuştur. Böylece grand stratejiyi ortaya çıkaran etmenlerin doğal ortamı açık kaynakların verdiği imkan dahilinde oluşturulmuştur. Erişilebilen kaynaklar ve incelenen vakalar grand strateji üzerine tanımlamaları ve yorumlamaları mümkün kılmıştır.

İncelenen vakaların ve belirlenen analiz seviyesinin önünü açan tespit imkanı ise neo-realizmden hareketle belirlenmiştir. Bu çalışmada, neo-realizmin bilmeye yönelik ürettiği teoriler kullanılmıştır. Süreç takibi yapılan vakalara sistemik seviyeden yaklaşıırken açıklamalar ve yorumlamalar için metodoloji yine kavramsal bir gereklilik sebebiyle de neo-realizm olmuştur. K. Waltz'un neo-realizm teorisi üzerinde durduğu sistemik seviye ve örneğin ona bağlı kutupluluk yaklaşımı, grand strateji kavramının da gerektirdiği analiz temelini somut bir biçimde oluşturmaktadır. Grand strateji kavramı için literatür taraması ve kavramın ABD üzerinden incelenmesi için vaka incelemesinin metod olarak seçildiği bu çalışmada metodoloji olaraksa neo-realizm esas alınmıştır. Kavram, metod ve metodoloji arasındaki uyum nedensel mekanizmaların oluşturulması için önemli bir yer tutmuştur. Her araştırmada olduğu gibi aynı soruya farklı metodolojilerle farklı cevaplar mümkündür. Örneğin inşacılık üzerinden yapılacak bir değerlendirmenin kimliklere odaklanması analiz seviyesi sorunu ortaya çıkarabilecek ve baskı gruplarının (İsrail lobisi gibi) yer yer dış politika yapımındaki rolüne vurgu artabilecektir. Bunun yanında ABD'nin pratikteki Suudi Arabistan ile ilişkilerinin veya İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da İngiltere'ye karşı verdiği üstünlük mücadelesinin açıklanması güçleşebilecektir. Liberal teori üzerinden ABD grand stratejisi seyrinin ele alınması sırasında ise özellikle günümüzde Çin'e karşı yürütülen ticaret savaşları, Suudi Arabistan'la ilişkilerde Kaşıkçı Cinayeti konusunun görmezden gelinmesi gibi konular ele alınırken teorinin felsefi kökleriyle araştırmaya yön verecek şekilde yargı geliştirilmesi sorunu oluşabilecektir. Öte yandan uluslararası sistemin çok kutupluluğa dönüşü ve aynı zamanda otoriter ve popülist iktidarların artmasına bağlı olarak birey özgürlüğünün zarar görme ihtimali karşısında liberalizmin açıklayıcı

olmaktan ziyade eleştirel bir perspektif sunması olasıdır. Marksist bakış açısıyla konunun ve sorunun ele alınması sırasında ise ABD'nin tüccar ve kapitalist yönü çalışılırken ideolojik tutum vakaların sadece eleştirel şekilde işlenmesine yol açacaktır. Diğer yandan merkez ve çevre arasındaki sömürü ilişkisinin açıklanması noktasında Marksist düşünce oluşan hiyerarşiyi ortaya koyabilecekken ABD'nin kendisi gibi merkezde yer alan müttefiklik ilişkilerinin ve çatışmacı politikaların ifadesi zorlaşabilecektir.

Çalışmanın teorik tercihi sorulara cevap bulmada imkan sağlasa da, sınırlılıklar da söz konusu olmuştur. Bu sınırlılıklardan en önemlisi Uluslararası İlişkiler disiplinde çalışılan nesnenin araştırmanın kontrolü ötesinde davranışlar ve araştırma odağını yıkabilecek şekilde dönüşüm gösterebilme ihtimalidir. Bu çalışma sürecinde de özellikle Devlet Başkanı değişikliği yaşanması araştırmanın bütününe etki edebilecek bir ihtimal oluşturduysa da analiz düzeyinin sistemik olarak seçilmesi bu sınırlılığın aşılmasını sağlayabilmiştir. Uluslararası İlişkiler'in başat konularından olan devletler ve uluslararası politika incelenirken karşılaşılan bir diğer sınırlılık devlet yetkililerinin manipülatif ifadelerde bulunabilmesidir. Yanıltıcı olabilecek kısa vadeli demeçlere yönelik olarak içerik analizi yerine davranış olarak kabul edilen dış politika ve bağlantılı süreçlerin izlenmesiyle manipülasyon sorunu aşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde grand strateji üzerine literatür incelemesi yapılırken kavrama dair boşluklar tespit edilmeye ve bu boşlukların Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik olarak doldurulması amaçlanmıştır. Özellikle klasik strateji düşüncesi ve askeri tarih kaynaklarından beslenmiş olan kavramın Uluslararası İlişkiler'e angaje edilmesi sağlanmıştır. Bu noktada yapılan bölümlerde devletler için önemi üzerinde durulurken örneklerle kavrama dair görüşler açıklanmıştır. Grand strateji kavramına dair açıklama getirilirken içeriğine dair analizler ve katkılar yapılmıştır. Grand stratejinin nasıl bir seyir içerisinde olduğu yine örneklerle bu bölümde işlenmiştir. Bu bölümde grand stratejiye dair yapılan tespitler takip eden bölümlerde kullanılmıştır. Örneğin grand stratejinin bileşenlerinden olarak sunulan strateji kültürü, ikinci bölümde ne olduğuna, üçüncü bölümde ise vakalar üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu yönelik olarak incelemeye dahil edilmiştir.

İkinci bölümde ABD grand stratejisi incelenmiş ve bu incelemeler sırasında ilk bölümdeki tespitler kullanılmıştır. Grand stratejiye dair yapılan tarifler, tespitler veya formülasyon ABD grand stratejisinin açıklanışında kullanılmıştır. Bu bölümde ayrıca

vakaların inceleneceği ayrıta uygun olarak ABD grand stratejisindeki kırılmalar tespit edilmiştir. ABD'nin kuruluşuyla başlayan grand strateji seyri içerisinde hem var oluşuyla yarattığı sistemik etki hem de büyük savaşların etrafında şekillenen uluslararası güç dengesi göz önünde tutulmuştur. Grand stratejide kırılma olduğuna dair analizin yapılabilmesinde ise açıkça görülen askeri eylem, düşman belirleme, argüman geliştirilmesi gibi noktalar incelenmiştir. Yapılan incelemelerin temel dayanak noktası ise grand stratejinin oluşturulmasında etkili olan aktörlerin özellikle ortak hareketleri olmuştur. ABD başkanlık makamı ve Kongre arasındaki uyum grand stratejiye dair yapılacak analizde birincil öneme sahip olarak göz önünde tutulmuştur. Diğer yandan bu iki siyasi zirve arasında uyum olmadığında ise grand stratejinin dönüşüm sancıları yaşadığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise birinci bölümdeki tespitler ışığında analiz edilen ikinci bölüme uygun olarak seçilen vakalar incelenmiş ve tezin aradığı etki sorusuna yanıtlar aranmıştır. Seçilen vakalar ise daha önce bahsedildiği gibi süreç izlemeye ile incelenmesi adına sadece vaka çerçevesinde kalınmayarak daha bütüncül bir analiz amacı güdülmüştür. Örnek olarak İran'daki darbe ve Süveyş Krizi konuları birlikte ele alınarak dönemin grand stratejisini ortaya koyacak şekilde analiz edilmesi sağlanmıştır. Bu bölümde yapılan tespitlerle ikinci bölümde ortaya koyulan grand strateji altındaki alt stratejiler de daha net şekilde açıklanabilm

1. GRAND STRATEJİ

Devletler, çoğu zaman bağımsızlıklarını sürdürmek, genel olarak etki alanlarını genişletmek ve bazen hakimiyetleri ilerletmek için uğraşırlar ve bu uğraş için kullanılan klasik araçlar: silahlı güç, zenginlik ve müttefiklerdir (M. Howard, 2001, s. 2). Bu klasik araçlar üzerinden anlaşılacağı üzere devletlerin hedefleri konusunda başvurdukları öncelikli yol savaştır. Savaş, uluslararası ilişkilerin temel olgularından biriyken strateji de savaşın ayrılmaz bir parçasıdır. Genel olarak muharebe alanlarındaki komutanlıkla ilişkilendirilen strateji kavramı, zafer elde etmek için uygulanan savaş hilesi anlamında da kullanılmıştır (Earle, 1948, s. viii). Klasik dönem Uluslararası İlişkiler yorumu olan savaş ve uluslararası siyaset arasındaki eşleştirme, modern dönemle birlikte küçük bir değişim yaşamıştır. Bu noktada halen silahlı kuvvet ve zenginlik, devletin gücünü anlama konusunda öncelikli unsurlardır. Diğer yandan bu unsurlara diplomasi, kamuoyu, psikoloji faktörleri katılmıştır. Esasında diğer güç elementleri içerisinde kaynamış olan bu faktörler artık ayrı olarak fark edilir olmuştur. Bu değişimle birlikte savaştaki zaferin anahtarı olan strateji kavramı sorgulanmıştır. Grand strateji bu sorgulama sonucunda siyasal hedefi işaret eden askeri stratejinin üzerindeki yapı olarak kabul edilmiştir. Böylece taktik, muharebede birlikleri kullanma; strateji savaşı kazanmak için muharebeleri yönetme; grand strateji ise savaş sonrası zafer ya da yenilgi halinde siyasete yön verme kabiliyeti olarak kabul edilmiştir (Clausewitz, 1984, s. 206). Grand strateji, stratejinin en üst seviyesidir ve diğer stratejilere yön verir.

Uluslararası sistemde etki yaratabilme kabiliyeti, büyük güçlerin elinde olduğu için grand strateji de büyük güçlerin işi olarak düşünülmektedir (Kennedy, 1991, s. 6). Ancak her devlet bilse de bilmese de bir grand stratejiye sahiptir (Luttwak, 2009, s. 409). Çünkü çıkarlarını korumak ve karşısındaki tehdide karşı hazırlanmak her devletin hayatta kalma için yapması gereken temel eylemlerdir. Diğer yandan uluslararası politikanın daha etkin unsurları olan büyük güçler, çıkarlar ve tehditler ötesinde nüfuz etme hatta hükmetme arzuları taşır. Etkin bir biçimde bu amaca ulaşmak isteyen büyük güçlerin, hedef-kaynak dengesini gözetken hem güvenliklerini sağladıkları hem de hırsları peşinde koşabildikleri grand stratejiye ihtiyaçları vardır (Kupchan, 2003, s. 3). Potansiyel hedeflere ve tehditlere hazırlanmak grand stratejiye vizyoner bir işlev kazandırır. Diğer bir deyişle grand strateji, bir devlet için dünyanın nasıl olduğu ve olması gerektiği konusunda öngöründe bulunmak ve bunu oluşturmak için gerekli politikaları belirleyen çerçevedir (Krasner, 2010, s. 4). Özetle, grand strateji geleceğe dair fikirleri taşır.

Uzun vadeli hedeflerin ortaya konulması grand stratejinin gelecek tasavvuru içerdiği anlamına gelmektedir. Ancak grand stratejinin geleceği konu edinen fikirler barındırmasında hayalperestlik söz konusu değildir. Geleceğe dair kurulan hayaller, gerçek ile bağlantılı olmak zorundadır; aksi takdirde grand strateji çökecektir (Gaddis, 2018, s. 21). Geleceğe yönelik başarılı bir strateji için yeterince açık ve farkında olmak şarttır (Yarger, 2006, s. 73). Bu nedenle grand strateji için aşılması gereken hayati ilkelerin başında gerçekçilik gelmektedir. Siyasette, gerçekçiliğin aşılması, açıklığın ve farkındalığın kaybı, özellikle ideolojik saplantılarla muhtemeldir. İdeolojik saplantılar arzuları ve hırsları göz önünde tutarak devleti gerçekçilikten uzaklaştırdığı için grand stratejiyi iflasa sürükler. Gerçekçilik niteliğini yitiren ve politika yapıcılarının görüşlerine göre şekil alan grand strateji, devletin hayatta kalma sorunu yaşamasına neden olacaktır.

Tablo 1.1. *Strateji seviyeleri (Martel, 2015, s. 30)*

	Grand Strateji	Strateji	Operasyonlar	Taktikler	Teknoloji
Jeopolitik Ölçek	Küresel	Savaş ve çatışma tehditlerinin tümü	Belirli bir savaş sahnesi	Savaş alanı	Sivil cephe / Akademi Sanayi
Zamansal Kapsam	Uzun vade (On yıllar)	Orta vade (Yıllar)	Kısa vade (Haftalar, Aylar)	Çok kısa vade (Dakikalar, Günler)	Değişken zaman
Sonuç Türleri	En yüksek siyasi sonuçlar	Askeri zafer	Sefer zaferi	Taktiksel hedeflere ulaşmak	Düşmanlara karşı rekabet avantajı
Güç (Araç) Türleri	Tümü (diplomatik, bilgi, askeri, iktisadi)	Askeri, bilgi, iktisadi	Askeri, bilgi	Askeri	Teknik uzmanlık

Manasız bir tutku işi olmayan savaş, siyasal amaç tarafından kontrol edilir ve bu amaç savaşın değerini, yapılacak fedakarlığı, süresi ve büyüklüğü üzerinden belirler (Clausewitz, 1984, s. 92). Grand stratejinin askeri stratejiyle olan ilişkisini ifade eden bu cümle savaşların siyasal amaca göre şekillenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Devletler için savaş, epik öyküler ve gurur dolu sahneler değildir. Savaşa kalkışmanın yegane sebebi siyasal amaçtır ve buradaki siyasal amacı grand strateji temsil ederken savaş, askeri stratejinin işidir. Askeri strateji, savaşın nasıl yönetileceğiyle ilgili olduğundan, uluslararası siyasi ve iktisadi durumları ve savaşın amacını dikkate alan

grand stratejinin altında yer almalıdır (Freedman, 2013, s. 119). Tablo 1.1’de görüldüğü üzere stratejinin altında ise savaş sırasındaki operasyon ve taktik yer almaktadır. Operasyon ve taktik belirleme aşamasında yapılan hatalar, düzeltilme imkanına sahipken stratejik yanlışlar sonsuza kadar sürer (Millett ve Murray, 1989, s. 85). Bu nedenle grand strateji özenle ele alınmalıdır. Operasyon ve taktik hataların sürmesi hatta savaşın kaybedilmesi halinde bile devleti kurtarabilecek mantık grand stratejide yatmaktadır.

Grand strateji için önemli bir diğer kısım teknolojidir. Teknoloji, grand stratejiler dahilindeki hedefler konusunda kabiliyet artırabilme yetisine sahiptir. Özellikle askeri gereçlerin gelişimi, ulaşım araçlarının ilerlemesi grand stratejinin yüzyıl önceki haliyle bugünkünün aynı olamayacağını göstermektedir. Teknoloji alanında alınacak sonuçların yaratacağı avantaj, devletler için güç anlamına gelmektedir. Gücü artan bir devlet hem savaş sahasında hem de grand stratejisinde hedeflerine daha kolay ulaşacaktır. Osmanlı Devleti’nin İstanbul’un fethi için geliştirdiği toplar, İngiltere’nin buharlı makine icadı ve kurduğu donanma ve ABD’nin yarattığı teknoloji devrimi akabinde elde ettiği atom bombası, teknolojinin yarattığı avantajlara örnektir. Bugün de devletler, teknolojik gelişime kendilerini güçlendirme arayışları sebebiyle önem vermektedir.

Teknolojiyi grand stratejiye etkisi dahilinde ele alırken akademik güç üzerinden somutlaştırmak mümkündür. Her ülkenin akademik gücü esasında elde ettiği patentlerle ve kendisi için ürettiği bilgiyle kendisini gösterebilmektedir. Diğer bir ifadeyle grand stratejinin dahilinde kabul edilen askeri ve iktisadi gücün yanı sıra bu unsurları besleyen ve sürekliliğini sağlayan akademik gücün de önemli bir yeri vardır. Özellikle güce eriştikten sonra bu gücün sürekliliği devletlerin bilgi, teknoloji ve ARGE kapasiteleriyle, özetle akademik güçleriyle ilgilidir. Yalnız başına kaynak zenginliği veya satın alarak sağlanan askeri kapasitenin akademik güçle desteklenmemesi grand stratejinin bir yönünü eksik bırakacaktır. Bu noktada üniversitelerin araştırma imkanları, her alandan doktora çalışmalarının artması, patent elde edebilme ve en önemlisi bu girişimlere kaynak ayrılabilmesi akademik gücü dolayısıyla grand stratejiye güç kazandıracak hususlardır. Akademik gücün grand stratejiye böylece devletin hedeflerine erimesine bu şekilde doğrudan bir etkisi varken dolaylı olarak da araştırma imkanı arayan insanlar üzerinde yumuşak güç yaratması da kaçınılmazdır.

1.1. Grand Stratejinin Nitelikleri

Grand stratejinin yukarıdaki tabloda değinildiği gibi önemli özelliklerinden birisi uzun vadeli olmasıdır. Devletler, temel çıkarları çerçevesinde oluşturdukları grand stratejilerini takip ederken bunun zaman içerisinde uzun bir süreç olduğunu bilmektedirler. Grand stratejiler devam ederken devlete liderlik eden kadrolar değişebilir ancak yeni gelenler politikalarını bu grand strateji çerçevesinde yürütürler. Bu durum özetle grand stratejinin politika üstü bir konumda olduğunu göstermektedir. Devleti yöneten lider ya da gruplar zaman içerisinde değişse de grand stratejinin uzun vade ısrarı, göreve yeni gelenleri uyuma zorlar. Grand stratejinin uzun vadeli hedefler, tehditler ve fırsatlar tespitinde başarılı olabilmesi için uzmanlaşma önemli bir ihtiyaçtır. Politika yapıcı kurumların ve kurulların yetkin olması grand stratejinin öngörü kabiliyetini doğrudan etki edebilecektir. Öngörü kabiliyetine sahip ve başarılı bir planlama oluşturabilen devletlerin uzun vadeli adımlar atabilmesi mümkün olacaktır.

Tablo 1.2. *Grand stratejinin nitelikleri*

Grand Stratejinin Nitelikleri	Açıklamalar
1. Gerçekçi	Dünyayı olduğu gibi kabul eder ve ona göre davranır.
2. Dinamik	Değişen şartlara uyumlu hareket eder ve esneklik gösterir.
3. Akılcı	İdeolojik ve hissi tutumlardan ayrı tutulmalıdır.
4. Bütüncül	Tüm güç unsurlarını birlikte ele alır.
5. Kendine Yardımcı	Hareket noktası öz güçtür, ittifaklar vs. ikincildir.
6. Rehber	Politika yapıcılara yol göstericidir.
7. Çatışmacı	Diğer güçlerin grand stratejileriyle sürekli çarpışır.
8. Sistemik	Uluslararası sisteme göre şekil alır.

Uzun vadeli olması grand stratejinin sabit bir biçimde takip edilecek bir kural kitabı olduğu anlamına gelmemektedir (Posen, 2008, s. 84). Grand strateji statik değildir ve olmamalıdır (Fontaine ve Kristin, 2012, s. 6). Hedefler ve tehditler ekseninde grand strateji esnekliğe sahip olmak zorundadır. Uzun vadeli hedefler gözden kaçırılmadan geleceğe yönelik olarak yeni zorluklar hesaba katılmalıdır (Sinnreich, 2011, s. 257). Grand strateji bu yönüyle dinamiktir çünkü doğası gereği uluslararası siyaset öngörülemezdir. Bu durumda devletlerin ve grand stratejilerinin önüne ne çıkacağı

bilinmezliğini korumaktadır. Ortaya çıkan bu tabloda devletlerin grand stratejilerini takip ederken esnek olabilmeleri bir beceridir. Grand strateji, uzun vadeli olabilmesi için de esnek de olabilmelidir aksi takdirde iflas etme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir. Grand stratejinin başarısı, sürekli değişime ve uyuma bağlıdır (Murray, 2011, s. 11). Esnekliğini yitirmiş bir grand strateji, diğer devletler tarafından çözümlenmeye müsaittir. Bu da devlete hayatta kalma konusunda dezavantaja sebep olur. Esnek olabilmesi grand stratejinin hedef doğrultusunda alternatif yollar tespit edebilmesine imkan sağlayacaktır. Bu durumun tersi düşünüldüğünde eğer devlet tek bir yolda ısrar edecek olursa diğer devletler açısından hedefine ulaşması kolaylıkla engellenebilecektir.

Dinamizm, grand stratejisinin başarısız olması, çözülmesi veya sistemik değişimlerin ötesinde mutlak başarıya erişilmesi durumunda da geçerli olmalıdır. “Savaş Üzerine” (*On War*) eserinin yazarı olan Clausewitz, saldırının ve zaferin doruk noktasından bahsetmektedir. Saldırının ve zaferin bir doruk noktası vardır ve bu nokta aşılmadan savunmaya geçerek hakim pozisyon sürdürülmelidir, eğer doruk noktası aşılsa faydasız olmasının ötesinde kendisine zarar veren güç kullanımı ve orantısız tepki oluşur (Clausewitz, 1984, s. 528, 570). Saldırı, zafer ve daha geniş anlamıyla savaş hakkında ortaya konulan bu düşünceler grand strateji için de geçerlidir. Bir devlet izlediği grand stratejisiyle uzun vadeli hedeflerine ulaştıktan sonra daha fazlası için saldırgan politikalarını sürdürmek yerine elde ettiği kazanımı korumaya yönelmelidir. Saldırgan şekilde politika izlemek hedef-kaynak dengesini yoran ve sürdürülebilirliği zahmetli bir yöntemdir. Bu nedenle politika yapıcılar grand stratejinin doruk noktasını doğru tespit edebilmeli ve başarılı olan grand stratejinin de dönüşüme ihtiyacı olabileceğini fark edebilmelidir.

Grand stratejiye “grand” olma hüviyetini kazandıran unsurlardan birisi küresel ölçekte takip edilmesidir. Bu nedenle grand strateji, devletin küresel vizyonunu ve düşmanları hayal kırıklığına uğratabilecek politikaların mantığı yansıtır (Deibel, 2007, s. 3). Herhangi bir bölgesel politika yine grand strateji sebebiyle diğer bir bölgedeki politikayla benzeşebileceği gibi farklılık da gösterebilecektir. Bu noktada belirleyici olan grand stratejiden devletin ne umduğudur. Örneğin bir devlet kendi çıkar sahasını genişletmeye karar veriyse bir bölgede statükocu/korumacı diğer bir bölgede yıkıcı/revizyonist politika izleyebilir. Eylemler farklı olsa da amaç açısından grand stratejinin küresel olarak işletildiği unutulmamalıdır. Grand stratejinin küresel bakışı yansıması sebebiyle

uluslararası sistemin tüm bileşenleri plana dahil edilmelidir. Sistemin ne durumda olduğunu ve nereye evrilebileceğini anlamak için, tüm parçaların birbiriyle olan ilişkisini görme yeteneği gereklidir bu da grand stratejiyi ekolojik bir disiplin yapmaktadır (Gaddis, 2009, s. 9). Küresellik iddiası gereğince bakış açısı hiçbir unsuru dışarda bırakmayacak biçimde geniş olmalıdır.

Grand strateji, devletler için, hayatta kalma mücadelesinde ve gelecek yaratma konusunda askeri ve askeri olmayan unsurların senkronizasyonu anlamına gelir ve devletin yüksek çıkarlarına ulaşması için entelektüel mimari yapı sunar (Brands, 2014, s. 2-3). Bu mimari yapının sağlam temeller üzerinde durabilmesi için gerçekçi olması gerekmektedir. Geleceğe yönelik ihtimallere odaklanılırken günün gerçekleri hesaba katılmalı ve gelecek-gerçek arasında uyum aranmalıdır (Murray, 2011, s. 3). Grand stratejinin oluşturulması sırasında içerisine hissi görüşlerin eklenmesi tehlikelidir. İdeolojik, ahlaki veya hissi yönlerin içerisine girdiği bir grand strateji, gerçeklerden uzaklaşmaya başlamış demektir. Bu nedenle iç politik yapıların ve politika yapıcılarının dünya görüşü azami düzeyde grand stratejinin dışında tutulmalıdır. Eğer arzulanan dünya varmış ya da olması gerekiyormuş gibi düşünülür ve buna göre grand strateji oluşturulursa yine iflas tehlikesi baş gösterecektir. Gerçekçi olabilme becerisi, diğer bir grand strateji niteliği olan esneklik için de hayatidir. Esnekliğin kaybedilmemesi için gerçekler ve pragmatik yaklaşım göz önünde tutulmalıdır. Uluslararası siyaset siyahlar ve beyazlar arasında gri kalınması gereken bir ortamdır. Gri kalma becerisi, gerçekçi ve pragmatist olmaktan geçer. Gerçekçilik kaybedilirse hangi konularda siyah veya beyaz olduğu anlaşılır ve böylece esneklik kaybedilir. İdeolojik dogmaların yön verdiği grand stratejiler çerçevesinde atılacak adımların anlaşılması ve hedeflerin açığa çıkması olasıdır.

Grand stratejiyi, stratejiden ayırma adına bakılması gereken noktaların başında savaş konusu gelmektedir. Savaş, stratejinin işiyken grand strateji savaşın hangi siyasi hedefler uğruna başladığını tespit eder. Bu açıdan bakıldığında strateji savaş sahasında başlar ve biter ancak grand strateji savaş döneminde olduğu kadar barış döneminde de yürütülür. Grand strateji, savaşın başlamasıyla başlamaz, bitmesiyle de sona ermez (Kennedy, 1991, s. 4). Bu nedenle stratejist, geçmişin mirasının, geleceğin olasılıklarının ve iç-dış stratejik ortamın farkında olan daimi bir öğrencidir (Yarger, 2006, s. 73). Bu öğrencilik, grand stratejinin sürekli tetikte olan durumunu ifade etmektedir. Savaşlar

zaferle nihayetlense dahi elde edilen kazanımlar geçicidir ve grand strateji bu nedenle yeni duruma adapte olmalıdır. Savaşa odaklanılmış ve grand stratejik hedefler göz ardı edilmişse barışın anlamı kalmayacaktır. Bir devletin grand stratejisi savaşın ardından ortaya çıkacak olan düzeni/barışı oluşturmada başarısız oluyorsa zafer de manasızdır. Grand strateji, savaşa ve zafere yoğunlaşmışsa sonrasında varılacak barıştan faydalanılamayacağı gibi içerisinde bir sonraki savaşın tohumlarını besleyecektir (Hart, 1991, s. 353). Buradan anlaşılacağı üzere savaşta muzaffer olmak kadar barışı da kazanmak gerekmektedir. Bunun içinde grand strateji birincil ihtiyaçtır. Diğer yandan, sıcak çatışmanın yaşanmıyor olması devletleri grand stratejilerinden uzaklaştırmaz. Barış dönemleri sonraki savaşa hazırlık süreçleridir. Bu nedenle grand stratejiler sürekli yaşar. Stratejiyi ihmal etmek başa gelecekler arasında en korkunç olanlardan birisidir (Henderson, 1898, s. 761). Eğer bir devletin gündemine strateji, savaş başladığı zaman giriyorsa bu geç kalındığı anlamına gelir.

1.2. Grand Stratejinin Kaynakları

Her devlet grand stratejisini oluştururken üç kaynaktan beslenir; coğrafya, strateji kültürü¹ ve uluslararası sistem. Bu üç kaynak çerçevesinde incelendiğinde her devletin özel ve taklit edilemez grand stratejiler izledikleri görülmektedir. Aynı uluslararası sistem içerisinde bulunulsa da coğrafya ve strateji kültürü açısından her devlet benzersizdir.

Coğrafya, grand strateji yapımında bir devlet için yadsınması imkansız olan bir gerçektir (Reagan, 1988, s. 2). Hangi devletlerin tehdit olarak değerlendirilebileceği öncelikli olarak coğrafi bir meseledir. Coğrafyanın sağladığı imkanlar veya oluşturduğu güvenlik sorunları yine bu kaynağı grand strateji için belirleyici bir konuma getirmektedir. Coğrafyayla ilişkili olarak, devletlerin sahip olduğu toprakların genişliği bir güç unsurudur. Çünkü devletin egemenliğindeki toprağın genişliğiyle elde edebileceği kaynaklar arasında doğru bir orantı vardır. İktisadi kaynaklara sahip olunmasının devletin kendini koruması ve hedeflerine ulaşması açısından önemi büyüktür. Diğer yandan iklim de göz ardı edilmemesi gereken diğer bir coğrafi konudur. İklimi ön plana çıkaran sebep

¹ Literatürdeki yaygın kullanımı “strategic culture” olan kavramın doğrudan Türkçe çevirisi “stratejik kültür” olsa da bu çalışmada “strateji kültürü” ifadesi tercih edilmiştir. Bu tercihin temel sebebi Türkçe çeviride “stratejik” ifadesinin bir nitelime sıfatı olarak “kültür”e vurgu yapmasıdır. Ancak çalışılan konu ve kavram noktasında kültüre stratejik bir nitelik atfedilmediğinden ad tamlaması olarak “strateji kültürü” ifadesi tercih edilmiştir.

ise savaştır. İnsan yaşamının güçleştiği coğrafi noktalarda ve iklimlerde hareket düzenlemek askeri stratejinin iflası için yeterlidir.

Coğrafyanın politik değerlendirmesi anlamına gelen jeopolitik sayesinde hangi devletin yakın hangisinin uzak olduğu görülebilmektedir. Gelişen teknoloji her ne kadar mesafeleri kısaltmış olsa da devletler için yakındaki güç, uzaktakinden daha büyük bir tehdittir ve öncelikle yakındakinin dengelenmesi gerekmektedir. Diğer yandan sıra dağlarla, denizlerle veya okyanuslarla çevrelenmiş olmak da tamamen düzlükler içerisinde bulunmak da jeopolitik bir gerçektir. Sıra dağlarla, denizlerle veya okyanuslarla çevrelenmiş devletler, görece daha güvende olurken bahsi geçen coğrafi sınırlardan yoksun devletler sürekli komşu devletlerin taciziyle karşı karşıyadır. Haritalar, bir devletin nerede olduğunu ve nereye gidebileceğini gösteren basitleştirici bir imkandır (Gaddis, 1991, s. 102). Coğrafya ve jeopolitik, devletlerin grand strateji oluştururken mutlaka hesaba katması gerektiği bir gerçekliktir.

Grand strateji değerlendirmelerinin sistemik seviyede yapılması gerekliliğine uygun olarak, coğrafya bireylerin ve iç yapıların ötesinde bir vizyon sunar. Bu konuda “Bakanlar gelir ve bakanlar gider, diktatörler bile ölür ancak sıradağlar bozulmadan durur” (Spykman, 1942, s. 41) sözü coğrafyanın strateji oluşturulması noktasında stratejilerin başındaki kişilerin dahi ötesinde bir gerçeklik yarattığını göstermektedir. Devletler arasındaki güç mücadelesi coğrafyadan bağımsız yürütülebilen süreçler değildir. Bu nedenle grand strateji noktasında atılacak adımların bu gerçekliğe uyumlu olması mecburidir.

Devlet, insanoğlunun kendisini koruması için icat ettiği bir örgütlenmedir. Bu örgütlenme ilk olarak kendisini yaratan toplumdan etkilenir ve onun izlerini taşır. Bu nedenle her devlet birbirinden farklı strateji kültürüne sahiptir. Grand stratejinin kaçınılmaz kaynaklarından birisi bu nedenle içerisinde önyargılar barındıran strateji kültürüdür (Murray, 2011, s. 9). Fikirler, koşullu duygusal tepkiler, alışlagelmiş davranışlar strateji kültürünün etkilendiği unsurlardır (Snyder, 1977, s. 8). Her devletin kendisini tanımlama yaklaşımı asgari düzeyde de olsa vardır ve bu tanımlama diğer devlet tarafından izlenmekte ve kültürel kodların uyumu ya da çatışması ortaya çıkmaktadır. Strateji kültürü salt olarak ele alınacak bir belirleyici olmasa da tamamen yok sayılacak bir unsur da değildir. Kültür de strateji gibi yaşayan bir olgudur ve değişim onun için de söz konusudur. Ancak bu değişim pek yavaş gerçekleştiğinden strateji kültürü uzun vadeli

etkisi olan önyargıları taşıyabilir. Strateji, kültürel bir yapı olmakla birlikte sadece ulusal kültür üzerinden stratejinin çözümlenmesi mümkün değildir (Roxborough ve Levy, 2014, s. 109). Ancak stratejik eylem her zaman bütün bir kültürün ifadesidir (Black, 2021, s. 16). Diğer bir ifadeyle kültürün anlaşılması stratejinin anlaşılacağı anlamına gelmez ancak strateji her zaman kültürü içerisinde barındırır.

Uluslararası siyaset konusunda kültürün en fazla etkilendiği ve grand stratejiye yön verdiği nokta tarihtir. Tarih, algıları ve yorumları taşıyarak strateji kültürüne etki eder ve bu etki stratejideki tutuma yansır (Gray, 1999, s. 54). İki devletin tarihten gelen husumetleri artık onların grand stratejilerine yön verebilecek strateji kültürlerinin bir parçası olmuştur. Burada jeopolitik de etkilidir. Birbirinden doğal sınırlarla ayrılmayan ve birbirlerinin zayıflıklarından faydalanmaya çalışan devletler doğal olarak birbirlerini öncelikli tehdit olarak görebilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere tarih, strateji kültürüne etki etmesinin dışında grand stratejiye ampirik veri de sağlamaktadır. Devletler, grand stratejilerini oluştururken bugünü yaratan tarihsel gerçekleri kavramalıdır (G. Hart, 2004, s. 5). Geçmiş üzerine yapılan çalışmaların ötesinde tarih, gelecekteki tehlikelere de ışık tutar. Bu nedenle grand strateji için tarihsel birikimden faydalanmak önemlidir. Tarih içerisindeki yükselişler ve çöküşler her açıdan gözlemlenmelidir.

Kültürün, tarihin ve mevcut motivasyonun etkisiyle oluşan strateji kültürünün, grand strateji konusundaki tespiti yapabilmeye çözümleme açısından belirgin bir yeri bulunmaktadır. Davranışlar ve inançlar, stratejik sorular üzerindeki düşünceye rehberlik eder veya sınırlar, stratejik konuların işlenişini etkiler ve stratejik tartışmanın ana hatlarını çizer (Snyder, 1977, s. 9). Bu nedendir ki strateji kültürünün biricikliği grand stratejileri birbirinden ayırmaktadır.

Ulusal motivasyon konusu da strateji kültürünün bir parçasıdır. Grand strateji, devlet tarafından takip edilirken uygulanacak politikalar için halkın gönüllülüğü yaratılmalı ve beslenmelidir (Kennedy, 1991, s. 5). Halkın gönüllülüğü ve coşkusu, somut güç unsurlarına sahip olmak kadar önemlidir (Hart, 1991, s. 322). Öyle ki manevi üstünlüğün olmadığı yerde başarı mümkün değildir (Clausewitz, 1984, s. 545). Halk, politikaların arkasında durmaktan vazgeçerse devlet, gücüne rağmen grand stratejisini sürdürmekte zorlanır. Günümüz şartlarında düşünüldüğünde, verginin askeri veya askeri olmayan politikalarda kullanımı, ülke ekonomisinin geniş harcamalar yapması, nüfustan yaratılan askerlerin sevki doğrudan halkı ilgilendiren konulardır. Ulusun desteği ve

coşkusu kaybedilirse devletin de politikayı sürdürmesi uzun vadede mümkün olmayacaktır. Bu noktada grand stratejilerin en önemli süreçlerinden birisinin argüman oluşturma olduğu anlaşılmaktadır. Grand strateji dahilinde politika üretmeden önce devletler kendilerinin ve eylemlerinin nasıl görünmesi ve anlaşılması istediğine dair argüman oluşturarak ulusal motivasyonu sağlayabileceği gibi dış dünyaya da ikna edici bir izlenim yaratma arayışına girecektir. Bu arayış ve yaratılan argüman strateji kültürünün içerisinde doğar.

Grand stratejiye yön veren başat kaynaklardan bir diğeri olan uluslararası sistem, güç ilişkilerine dayanmaktadır. Uluslararası sistemin yapısı, düzenleyici ilkeden, birimlerin işlevlerinden ve birimler arasındaki güç değişiminden etkilenmektedir ve bunlardan birisinin değişmesi, uluslararası sistemin yapısının değiştiği anlamına gelmektedir (Waltz, 1979, s. 100-101). Buradan hareketle bir devletin sistemin getirdiği koşulları görmezden gelerek istediği grand stratejiyi takip etmesi mümkün değildir (Murray, 2011, s. 8). Anarşi uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi olarak varlığını sürdürürken sistem içerisinde yapıyı en fazla ilgilendiren konu gücün devletler arasındaki dağılımıdır. Bu dağılım uluslararası siyasetin işleyişini etkileyen en güçlü faktördür. Öyle ki güç dağılımında değişim yaşanmasıyla daha önce tehdit olmayan bir devlet tehdiye dönüşebilir, bir diğeri tehditken bu özelliğini yitirebilir ve yepyeni fırsat alanları doğabilir. Teknolojik gelişmeler ve uzun savaşlar, tarih içerisinde örneklerine rastladığımız sisteme dönüştürücü etki eden durumlardır. Sistemin yaşadığı dönüşüm devletler tarafından takip edilmelidir. Çünkü uluslararası sistemin dönüşmesi, grand stratejide de değişimi gerekli kılacaktır.

1.3. Grand Strateji Aşamaları

Coğrafya, güç, kültür ve tarih açısından birbirinden farklılaşan devletlerin anarşik uluslararası sistem içerisinde hayatta kalma yolunda takip edecekleri grand stratejilerini inşa etmeleri titizlikle ilerletmeleri gereken bir süreçtir. Her amacın gerçekçilik ilkesiyle tespit edilmesi gerekmektedir (Freedman, 2013, s. 137). Grand strateji, içerdiği birikimle devlete öngörü yeteneği kazandırır, hedefler ve tehditler konusunda önceliklendirme yapmasına yardımcı olur, kaynakların kullanımını dengeler, güçlü yönlerini geliştirir, rakibin zayıflıklarından faydalanma imkanı sunar ve uzun vadeli rekabette avantaj yaratır (Brands, 2014, s. 9). Bu nedenle grand strateji oluşturulması devletler için büyük öneme sahiptir.

Tablo 1.3. *Grand strateji aşamaları*

Grand Strateji Aşamaları	Açıklamalar
1. Hedeflerin belirlenmesi	Devletin önündeki çıkarlar ve fırsatlar
2. Tehditlerin tespit edilmesi	Hayatta kalma konusundaki olası engeller
3. Önceliklendirme	Çıkarlar ve tehditler arasında birincil olanı seçme
4. Hedef-kaynak dengesinin kurulması	Yeterli harcamanın saptanabilmesi
5. Kaynakların koordine edilmesi	Hangi güç unsurlarının nasıl sarf edileceği
6. Argüman oluşturulması	İç ve dış kamuoyunun dış politikaya ikna edilmesi
7. Senaryoların kurulması	İhtimallerin değerlendirilmesi ve belirsizlikler
8. Dış politika uygulaması	Devletin nihai olarak davranışta bulunması

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere devletlerin dış politika uygulamasına erişinceye kadar hesaba katmaları gereken önemli adımlar bulunmaktadır. Grand strateji oluşturulurken ilk olarak “hedeflerin belirlenmesi” aşamasında devletler, kendileri ve toplumları için daha güvenli bir ortamı sağlayacak olan hayati çıkar noktalarını ve fırsatları tespit etmelidirler (Slaughter, 2012, s. 46). Bu esasında her devlet için en doğal yaklaşım biçimidir. Çünkü devletler temel olarak çıkarlarının peşinde olan yapılardır. Ancak fark edilmesi gerekir ki her çıkarın ve fırsatın sıfır toplamlı oyun (*zero-sum game*) mantığında bir kaybedeni diğer bir ifadeyle rakibi de bulunmaktadır. Uluslararası siyaset her etkinin mutlaka bir tepkisinin olduğu bir alandır. Bu yüzden takip edilecek çıkarlar konusunda dikkatli ve seçici olunması gerekmektedir.

Anarşik uluslararası sistemin devletlerin önüne fırsatlardan daha fazla çıkarttığı bir şey varsa o da tehdittir. Hiçbir devlet hiçbir zaman diğer bir devletin niyetinden haberdar olamayacağı veya var olan niyetin değişmeyeceğinden emin olamayacağı için şüphe ve buna bağlı tehdit her zaman gündemdedir. Bu açıdan bakıldığında her devlet için sayısız tehdit olduğu görülmektedir. Sınır komşularının işgal projeleri, büyük güçlerin hamleleri, terör örgütlerinin eylemleri, iktisadi sıkıştırılmalar uluslararası güvenlik tehditlerinin öne çıkanlarıdır. Devletler burada tıpkı çıkarlar ve fırsatlar gibi her tehdidi göz önüne almalı her birini etki düzeylerinde göre başarılı bir şekilde tespit etmelidir.

Çıkarların ve tehditlerin belirlenmesi devletlerin yüzyıllardır uyguladığı iki politik süreçtir. Grand stratejiyi önemli kılan ilk aşama ise önceliklendirmedir. “Her şeyi savunma çabası her şeyi savunmasız bırakır” (Posen, 2014, s. 4). Devletlerin karşısında

sayısız çıkar/fırsat ve tehdit alanları bulunmaktadır. Ancak bunların hepsiyle aynı anda ilgilenilmesi, güç seviyesi ne kadar yüksek olursa olsun mümkün değildir ve bu nedenle önceliklendirme önemli bir aşamadır (Brands, 2012, s. 8). Hangi tehdidin ve çıkarın daha hayati olduğu önceliklendirme konusunda temel prensiptir. Önceliklendirme, grand stratejinin çekirdeğidir. Hedefler arasında hayati olanlar tercih edilir ve diğerleri ona kurban verilir (Gaddis, 2018, s. 14-15). Önceliklendirme sayesinde uzun vadeli olarak ne ile neye karşı nasıl bir mücadele verileceği belirlenecektir. Ahlaki veya ideolojik kaygılarla önceliklendirme konusunda yapılacak hatalar asıl tehdidin ve çıkarın anlaşılabilmesi ve buna bağlı olarak devletin zayıflaması anlamına gelecektir. Daha önce değinildiği gibi gerçekçilik, önceliklendirme için yegane bakış açısıdır.

Grand stratejinin dayandığı bir sonraki adım hedef-kaynak dengesinin sağlanmasıdır. Önceliklendirmeyi gerekli kılan gücün hangi amaçlar uğrunda tüketileceği durumu, hedef-kaynak dengesi kurulduğu zaman başarıya ulaşacaktır. Herhangi bir hedef için gereğinden fazla kaynak harcanması durumunda devlet bütçesi açık vermeye başlayacaktır. Bu açık göreceli olarak zayıflama anlamına gelecektir. Aşırı harcama yaparak hedefe ulaşmayı yol edinen bir devlet, daha maliyetsiz şekilde erişebileceği başka bir hedeften geri kalacaktır. Bu durum, sıfır toplamlı oyun mantığıyla bakıldığında diğer devlet için fırsat anlamı taşıyabilecektir. Gücü ve kaynağı sağlayamadan, çok fazla hedef takip etmek isteyen devletler, daha iyi bir şekilde gerçekleştirebilecekleri hedeflerinde başarısız olurlar ve sonunda düşmanın grand stratejisi karşısında savunmasız kalırlar (Brands, 2014, s. 7). Gücünü yıpranma pahasına harcayan ve hedef-kaynak dengesini yitiren grand strateji iflasa doğru sürüklenir (Hart, 1991, s. 353). Diğer bir ifadeyle, hedef-kaynak dengesinin başarılı şekilde kurulmadığı bir grand strateji, diğer devletin grand stratejisine başarı imkanı yaratacaktır. Özetlenecek olursa, grand strateji, ulusal çıkarların ve tehditlerin tanımlanmasını içeren ve bu çıkarlar ve tehditler için hangi araçların ve kaynakların kullanılacağını ifade eden bir rehberdir (Dueck, 2006, s. 11). Bu rehberden yoksun kalınmasına paralel olarak hedef-kaynak dengesinin yitilmesiyle büyük imparatorlukların bir çırpıda çözüldüğü görülmüştür. P. Kennedy'in ortaya attığı "aşırı genişleme" (*imperial overstretch*) savı bu duruma örnektir. Aşırı genişlemeye geçen devletler, askeri eylemleri, siyasal hedefleri ve iktisadi gerçekleri arasındaki dengeyi kaybedecekler ve böylece yok olabileceklerdir (P. Kennedy, 1987). Bu nedenle grand stratejileri başarılı olabilmesinde hedef-kaynak dengesinin hayati bir yeri vardır.

Önceliklendirme ve hedef-kaynak dengesi arasında uluslararası ilişkilerin temel yaklaşımlarından birisi ortaya çıkmaktadır; kendine yardım (*self-help*) ilkesi. Devletlerin anarşik ve çatışmacı olabilecek uluslararası sistem içerisinde güvenliklerini sağlayabilecek olan yegane irade kendileridir. Kendine yardım ilkesinin işlediği bu sistem içerisinde hayatta kalma için en iyi yol ise en güçlü olmaktır (Mearsheimer, 2014, s.33). Devletleri hayatta tutacak ilk unsur güçleridir. Bu durum hiçbir devletin kendi çıkarına ve stratejisine uyumlu olmadığı sürece bir diğeri için önceliklerini değiştirmeyeceğini ve kaynaklarını kullanmayacağını göstermektedir. Bu nedenle bir devlet için öne çıkan tehditlerden birisi hayatta kalma adına bir diğere muhtaç kalmalarıdır. Hedef-kaynak dengesinin ve tutarlı önceliklendirmenin bir diğere devletten yardım umma durumunun doğmaması için oldukça dikkatli hesaplanması gerekmektedir.

Grand strateji, tüm güç unsurlarını içerir kaynakların doğru koordine edilmesi hedef-kaynak dengesinin sağlanmasıyla da ilgilidir. Grand stratejiyi, “grand” yapan bir diğere özelliği alt stratejileri koordine etmesinden gelir. Tüm kaynaklar ve güç unsurları arasında karşılıklı ilişkiyi inşa ederek kapsamlı ve karmaşık bir birleşim elde edilir (Layton, 2012, s. 58). Bu nedenle, gücün tüm boyutlarını ve sınırlıklarını ele alan bütüncül bir bakış açısı geliştirilmesi gerekir (Brands, 2012, s. 11). Grand strateji, devletin tespit ettiği hedeflerine tüm gücüyle yönelmesini sağlar. Güç unsurları arasındaki koordinasyon hedefe ulaşılmasının yolunu açacaktır.

Devletler grand stratejilerine uygun olarak dış politika davranışı göstermeden önce yaptığı hesaplamaların büyük kısmı maddidir. Hedef-kaynak dengesi, önceliklendirme yine maddi hesabın parçalarıdır. Bunun yanında ise grand stratejinin dış politika davranışını manevi olarak destekleyecek ve çarpan etkisi yapacak argümanlara ihtiyacı vardır. Argüman oluşturma, grand stratejinin hedeflerine ulaşmasında hem iç hem uluslararası kamuoyunu etkilemesinde belirgin bir yer tutmaktadır. Günümüzde birçok devlet dış politikalarını gerekçelendirirken davranışının “ortak/küresel iyi” için faydalı olduğunun propagandasını yapmaktadır. Bunun yanında atılacak adımların ülkeyi daha güvenli ve müreffeh kılacağı inancının iktidar tarafından vatandaşlarına sunulması gerekmektedir. Ancak argüman oluşturma grand strateji açısından önemi, ortaya atılacak fikirlerin her birim tarafından nasıl anlaşılacağı hesap edilmesidir. Argüman oluşturmadaki hesap hataları grand stratejinin tıkanmasına dahi yol açabilecektir.

Dış politika tek yönlü olarak devletin uyguladığı bir eylem olarak görülse de esasında reaksiyon yaratan ve tepki alan işteş bir harekettir. Bu nedenle uluslararası siyaset, grand stratejilerin çarpışmasına ve çatışmasına sahne olmaktadır. Grand stratejiler üzerinden çarpışan ve çatışan öncü güçler ise argümanlardır. Grand stratejiyi sırtlayacak olan argümanın güçlü olması karşı grand stratejiyi yıpratabilecek ve politikalarına etki edebilecektir. Bu yönüyle argüman oluşturmada dikkate değer nokta karşı tarafın nasıl algılayacağıyla da ilgilidir. Başarıyla kurgulanmış ve uygulanmış bir argüman rakibin stratejisine zarar verebilecektir.

Argüman oluşturmaın yerini ve önemini grand strateji üzerinden açıklarken başat özelliklere değinmek önemlidir. Bu başat özelliklerden birisi grand stratejilerin barış zamanında da işletilmesi, yürütülmesidir. Savaş zamanlarında şüphesiz grand stratejinin ağırlığı askeri strateji üzerinde olacaktır ancak barış zamanlarında ki bu genel olarak daha uzun süreçlerdir asıl çatışmayı argümanlar yürütür. Diğer bir ifadeyle savaşlar öncesiyle ve sonrasıyla büyük değişiklikler getiren etkileşimler olsa da uzun vade dahilinde çatışmasızlık olarak değerlendirebileceğimiz barış zamanı daha geniştir ve bu geniş barış zamanlarındaki mücadele argümanlar üzerinden verilir. Argüman oluşturmaın bu hayati konumunu Uluslararası İlişkiler disiplini dahilinde kamu diplomasisi ve yumuşak güç olarak tespit etmek mümkündür. Kamu diplomasisi alanı iletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle birlikte devletlerin uluslararası halkla ilişkiler yürütebilmesini sağlamakta ve yumuşak gücün zemini olan cazibe yaratma arzusıyla devletler tarafından kullanılmaktadır. Devletler, diğer halklar üzerinde olumlu bir imaj ve cazibe yaratarak iktidarları etkilemeyi hedeflerken elbette bunu kendi grand stratejilerinin argümanlarına göre yapmaktadırlar.

Güvenlik ortamını etkileyen, evrimi karmaşık ve doğrusal olmayan çok sayıda değişken vardır (Danzig, 2011, s. 15). Bu nedenle tek sefer ya da hızlı bir biçimde grand stratejilerin tüm hedefleri, fırsatları ve tehditleri belirleyebilmesi beklenemez. Dinamizm ve esneklik özelliklerinin daha da hayatiyet kazandığı bu noktada, grand stratejilerin dış politika yapımı safhasına geçmeden uygulaması gereken en önemli çalışmalar senaryolar üzerine olmalıdır. Uzun vadeli olma niteliğine sahip grand stratejinin oluşturulmasında önündeki gelişmelerin belirsizliğini azaltmak ve muhtemel geleceği düşünmek için senaryoların oluşturulması gerekmektedir (Doğan, 2016, s. 160). Bu noktada devletlerin sahip oldukları saha bilgisi, istihbarat faaliyetleri ve akademik birikimleri belirleyici

olabilmektedir. Grand strateji çerçevesinde belirlenen hedeflere yönelik olarak kurulacak senaryoların başarısı bilgi derinliğine ve politika üretme tecrübesine dayanmaktadır. Bu nedenle özellikle akademi alanında üretilen bilginin senaryolar olarak devletlere muhtemel gelecek ile ilgili katkı vermesi olasıdır. Grand strateji açısında hedef belirlenmiş olsa da hedefe gidecek yollarda sorunlarla karşılaşmak mümkün olduğundan devletlerin ellerinde aynı hedefe ilerleyebilmelerini sağlayacak senaryolara ve planlara ihtiyaçları vardır.

Grand stratejisini oluşturan devlet, hedeflerini, karşısındaki tehditleri, hangilerinin öncelikli olduğunu, bunlar için nasıl bir hedef-kaynak dengesinde hangi güç unsurlarının koordine edileceğini, argümanlarını ve senaryolarını belirledikten sonra sıra dışı politika uygulamasına gelmektedir. Dış politika, devletlerin ortaya koyduğu davranıştır ve grand stratejiye göre biçim almaktadır. Grand strateji, dış politika gibi alenen ifade edilen bir yapı değil rasyonelleştirme (Betts, 2019, s. 11). Devletler, dış politikalarını grand stratejinin işaret ettiği mantık çerçevesinde hayata sokarlar. Uluslararası İlişkiler incelenirken devletlerin bazı dış politikaları tutarsız gibi görünebilir ancak esasen bunun grand stratejileri içerisinde bir ahengi ve mantığı olduğunu unutmamak gerekir. Özetle grand strateji, devlete yönelik tehditleri belirler; bunlara yönelik olarak, siyasi, iktisadi, askeri ve diğer çareleri tasarlar ve tüm tehditler ve çareler arasında önceliklendirme yapar çünkü anarşik uluslararası sistemde ulusal kaynaklar tüm tehditlerle mücadele etmeye yetemez (Posen, 1984, s. 13). Nihayetinde ise kurulan tüm planlar dış politika olarak uluslararası siyasette yer bulur.

1.4. Grand Stratejinin Devletler İçin Önemi

Devletler, uluslararası sistemdeki mücadelelerini birbirlerine karşı daha güvende, daha zengin ve daha güçlü olmak için verirler. Grand strateji de bu mücadelede devletlerin var olan denge içerisindeki durumu kendileri için daha iyi bir hale getirmesi ve güç yaratması için çalışır (Freedman, 2013, s. xii). Günün gerçeklerine bağlı olmak şartıyla ortaya tutarlı bir şekilde takip edilecek bir vizyon konulabilmesi, devletlerin güvenliğini sağlaması için başarılı bir adımdır. Grand strateji, en önemli dış politika amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için en etkili araçları ve politikaları içeren yol haritasıdır (Schwenninger, 2003, s. 25). Yol haritası olarak bakıldığında grand stratejinin varlığı, sistem içerisinde avantaj sağlamak ve dış politika istikrarı yakalamak için önemlidir.

Devlet başkanlarının değişmesi devletlerin yeni dış politikalar izleyeceği anlamına gelmez. Uluslararası politikada devletler, gerçekliklerine göre tutarlı ve istikrarlı bir yol izlerler. Bu nedenle kişilerin değişimi etken olarak sınırlıdır. Tutarlı bir grand strateji olmadan politika yapıcılar etkili bir dış politika sürdüremezler (Milevski, 2016, s. 128). Grand strateji, rehber olarak dış politikaya yön verir ve yeni devlet başkanları gelse de dış politikanın istikrarlı bir biçimde yürütülmesini sağlar. Grand stratejinin olmaması veya göz ardı edilmesi halinde dış politika istikrarı kaybedilebilir ve böylece devletler, tehditler ve hedefler konusunda belirsizlik içerisinde kalabilirler.

Detaylı bir biçimde dış politika yapma kılavuzu olmayan grand strateji, politika yapıcılara öncelikleri işaret eden pusula niteliğindedir. Grand stratejinin dış politika yapımında sağladığı rehberlik, kaynakların kullanımı dengesinde de istikrar sağlamaktadır. Kısa vadede amaçlarını değiştiren devletler kaynaklarını seferber etme konusunda gittikçe savurgan olabilir. Böyle bir savurganlık başarılı olunacak hedeflerin ıskalanmasının yanında göreceli olarak zayıflamaya ve hayatta kalma konusunda başarısızlığa yol açabilecektir.

Grand stratejisini tüm gerekleriyle oluşturmuş bir devlet, belirsizliklerin olduğu uluslararası siyasette daha yetenekli öngörü kabiliyetine sahip olur. Grand strateji, devletleri, hedefleri ve karşılaşacağı tehditler konusunda sürekli kendisini geliştirmeye mecbur kılar. Bu nedenle grand stratejindeki kilit unsurlardan biri, mevcut durumun ötesine bakabilmek, olasılıklara hazırlanmak ve öngörüler çerçevesinde gerekli adımları atmaktır, ancak bu “ötesine bakma” işlevi ütopyalar oluşturma anlamına gelmemektedir. Öngörü kabiliyetinin artması, devletlere olası çatışma alanlarını keşfedebilme şansı tanır. Daha önce de değinildiği gibi devletler grand stratejilerini belirlerken nasıl bir dünya düşlediklerini ve bunun için gerekli hedeflerini ortaya koymuş olurlar. Diğer yandan uluslararası sisteme verilmek istenen biçimin ve peşinde olunan hedeflerin zarar vereceği devletler de tespit edilir. Kısacası, grand strateji düşmanın kim olduğunu ve bu düşmana karşı neler yapılabileceğini de gösterir. Bu yönüyle grand strateji takip eden bir devlet, hazırlıklı olma imkanı yakalamış olacaktır.

Dinamik ve esnek olan grand strateji, yeni durumlara ve hesaba katılmayan gelişmelere karşı yeni politikalar belirleme konusunda alan yaratacaktır (Brands, 2014, s. 10). Düşmanın tespit edilebilmesi ve zayıf noktalarının bulması da grand stratejinin amaçlarındandır (Hart, 1991, s. 212). Bu açıdan grand strateji, devlete uluslararası sistem

içerisindeki sezgisel güç kazandırır (Krasner, 2010, s. 5). Grand strateji, düşmanı kendi amacından sapması diğer bir ifadeyle kendi grand stratejisini terk etmesini için de önemlidir (Stoker, 2010, s. 405). Bu nedenle uluslararası sisteme dair sezgisel ve istikrarlı adımlar atılabilmesi devletler için büyük bir avantajdır.

1.5. Grand Strateji Örnekleri

Grand strateji, titizlikle işletilmesi gereken bir süreçtir. Tarihte ise bu süreci başarı şekilde devam ettiren pek az örnek bulunmaktadır (Murray, 2011, s. 3). Politika yapımcılar pek çok savaşa sadece zafere odaklanarak girmiş ve uzun vadeli siyasi çıkarlarını ortaya koymadıkları için zaferler de anlamını yitirmiştir.

19. yüzyıl itibariyle uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı ve emperyalizme dayanan grand stratejiler birçok coğrafyada çatışmıştır. Hammadde ve pazar elde etme adına mücadeleye tutuşan Avrupalı büyük güçler, sonunda zaferin hiçbir şey ifade etmeyeceği son derece yıkıcı bir savaşa girişmişlerdir. 20. yüzyıl başında İngiltere en güçlü devlettir. En güçlü haliyle girdiği savaştan galip de ayrılmayı başarmış ancak savaş sonrası şartlar ve gelen “barış” İngiltere için daha iyi bir durum yaratmamıştır. Burada fark edilmesi gereken nokta İngiltere’nin tarihsel grand stratejisine sırt çevirmesi olmuştur. İngiltere, ada devleti olmasının verdiği jeopolitik avantajla kıta Avrupa’ındaki güç mücadelesinin dışında kalmış ve olası bir hegemonik girişime karşı dengeleyici ittifaklar oluşturmuştur. Maliyeti düşük olan bu strateji 1914-18 arasında terk edilmiş ve aşırı masraflı “zafer” İngiltere için durumu iyileştirmemiştir (Kennedy, 1991, s. 3). Jeopolitik gerçeklikten kopulması, zaferin avantajını hiçe saymıştır.

1940 itibariyle A. Hitler yönetimindeki Almanya, sistem içerisinde revizyonist bir güç olarak yükselmiştir. Ancak gerek jeopolitik konumu (coğrafi uzaklık) gerekse Türk-Alman düşmanlığı gibi bir tarihsel vakanın bulunmayışı sistem içerisindeki bu güç değişikliğinde Türkiye’yi ilk etapta aşırı şekilde etkilememiştir. Diğer yandan Polonya için durum farklı olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB’nin süper güç olarak sistemdeki yapıyı değiştirmesi, coğrafi yakınlığı ve Türk-Rus çekişmesinin var olduğu bilgisi üst üste konulduğunda Türk grand stratejisinin bundan etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Öyle ki Türkiye yakındaki SSCB tehdidini Batı Bloğu’na katılarak dengelemiştir. Görüldüğü üzere jeopolitik konumla birlikte strateji kültürü ve tarihsel tecrübe grand stratejilere yön verebilmiştir. Öte yandan Türkiye, SSCB’nin

yayılmacılığını fark etmeyerek dengeleme ihtiyacını görmezden gelseydi, tarih farklı şekilde akabilirdi.

Grand stratejiyi güç ve gücün nicel verileri üzerinden okumak özellikle ulusal motivasyonun görmezden gelinmesi sebebiyle hatalı olacaktır. Devletler, bir ülkü ve grand strateji etrafında hareket ederken halklarının da bu bağlılığını sağlamalıdır. Bu noktada, Amasya Tamimi'nde geçen "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" tespiti, grand stratejisinin oluşturulmasında ulusal desteğin önemini vurgulamaktadır. Bu anlamda grand stratejilerin, halklarının desteğini alması mecburidir. Milli Mücadele de bu anlamda ulusal motivasyonu sağlamış ve bu motivasyonla pek çok maddi zayıflığın yarattığı açığı kapatabilmiş başarılı bir grand strateji örneğidir.

Halkların grand strateji konusundaki bu önemi sebebiyle kamu diplomasisi ve onun yaratacağı yumuşak güç özellikle barış zamanlarındaki grand stratejik çatışmanın öncelikli alanıdır. Bu nedenle devletler, argüman üretir ve bunu kamu diplomasisi araçlarıyla diğer halklara taşırken kendi halkına gelecek olan etkiyi de gözetmelidir. Bu kaçınılmaz etkileşim sahasında ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurduğu demokratik birlik argümanı ve onun karşısında SSCB'ye yönelik fikri saldırılarla özellikle Avrupa'nın müttefikliğini sağlamış ve kendi güvenliğine bu bölge ülkelerini konu etmiştir. Avrupa'nın halen Rusya'yla ve Çin'le ticari bağlar gelişse de siyasi ve stratejik alanda ilerleme kaydedememesinde ABD'nin yarattığı güçlü argümanların etkisi sürmektedir.

Grand strateji oluşumunda devletlerin en fazla ilgilenmesi gereken safhalardan birisi argüman oluşturmaktır. Argümanların savunulması ve nasıl algılanacağı kilit konulardır. Grand stratejinin hedefinde olan devletlerin, tehdit algılamaması ve ürkütülmemesi yine argüman oluşturulmasıyla ilgilidir. Örnek olarak, Rusya'nın öncülük ettiği Avrasya Ekonomik Birliği 2014 yılında kurulmuştur. Orta Asya'daki eski Sovyet ülkelerinin yer aldığı Birlik'in argümanı "ticari ortaklık" olurken "Sovyetler'in dönüşü" veya "Rus yayılmacılığı" gibi algılanmasının önüne geçilmiştir. Moskova yönetiminin politikasını yayılmacı bir argümanla yürütmesi halinde muhatap olan devletlerin strateji kültüründe canlı ve güçlü yer alan kolonyal geçmiş muhtemelen reaksiyon verecektir. Çin'in "Bir kuşak bir yol" (*Belt and road initiative*) projesi de önemli ve başarılı bir argüman oluşturma örneğidir. Çin, grand stratejisi çerçevesinde nüfuzu artırmak isterken diğer devletlere altyapı yatırımı imkanıyla yaklaşmakta ve üstesinden gelinemeyecek

büyük borçlanmalarla bağımlılık sağlanmaktadır (Gerstel, 2018). Grand stratejisine uygun olarak Çin'in yayılcı etkisini yükseltmiş olan politikalar argümanın oldukça iyimser ve tehditsiz inşa edilmiş olması sebebiyle devletler tarafından dengelenmesi gereken bir yaklaşım olarak kabul edilmemektedir. Bu iki örnekten anlaşılacağı üzere argüman oluştururken uygulamaların ötesinde nasıl anlaşılacağı önemli bir vurgu kaynağıdır.

Hedef-kaynak dengesi grand stratejinin kritik bir noktasıdır ve tarih bu dengeyi yitirenlerin yok oluşlarını sıkça kaydetmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Soğuk Savaş, ABD ve SSCB arasında küresel hakimiyeti hedefleyen, tüm güç unsurlarının dahil olduğu bir çekişmeye sahne olmuştur. ABD, müttefikleri üzerindeki etkisini rızanın ön planda olduğu bir ilişkiyle sağlarken SSCB, kendi bloğundaki devletleri sert güç unsuruyla zapt etmiştir. Bu durum göreceli güç mesafesini Moskova aleyhine değiştirmiştir çünkü sürekli darbelerle müttefiklerini yanında tutması maliyeti yüksek bir yöntem olmuştur. Bunun yanında ABD ile yarışa odaklanması son dönemdeki uzay yarışı SSCB'nin gücünü azaltmıştır. 1979'da Afganistan'daki tipik sert güç kullanımı ve Moskova yönetiminin bu ülkedeki süreci gerçekçi bir şekilde tahlil edememesi sonunda grand stratejisinin iflas etmesine Washington yönetiminin önünden çekilmesine yol açmıştır.

Yine Rus devlet geleneğinden bir örnek vermek gerekirse Çarlık Rusya için sıcak denizler birincil hedef olmuştur. Jeopolitiğin işaret ettiği bu hedef çağdaş Rusya için de geçerlidir. Sıcak denizlere odaklanan grand strateji sebebiyle Moskova, İstanbul'u düşman olarak tespit etmiştir. Grand stratejinin Çarlık Rusya'ya verdiği bu istikrar Osmanlı İmparatorluğu üzerine tüm güç unsurlarıyla gidilmesini sağlamıştır. İngiltere ise Çarlık Rusya'nın bu hedeflerini kendisi için tehdit olarak görmüş ve uzunca bir dönem doğal olarak Osmanlı-İngiliz ittifakı oluşmuştur. Diğer yandan 19. yüzyılın ortasına gelindiğinde İngiltere, büyük zenginlikler barındıran Hindistan'ı ele geçirmiş ve kuzeye doğru yönelmiştir. İngilizlerin bu hareketi Türkistan üzerinde Rus-İngiliz çekişmesine neden olmuştur. Bu dönemde Asya'daki güç mücadelesi "Büyük Oyun" (*Great Game*) olarak adlandırmıştır. Coğrafi olarak Türkistan bölgesinin geniş düzlüklerden oluşması Rusya'yı tehdit etmiş ve Moskova sıcak denizler merkezli hedefinde esnemeye giderek Asya'daki mücadeleye de güç ayırmıştır. Londra-Moskova-İstanbul üçgenindeki bu

çekişme grand stratejinin geniş bir sahada dinamik bir biçimde var olması gerektiğini göstermektedir.

Grand strateji örnekleri konusunda en önemli çalışmalardan birisi John L. Gaddis'in "Grand Strateji Üzerine" (*On Grand Strategy*) adlı eserinde Isaiah Berlin'den ödünç alarak kullandığı, tilki ve kirpi metaforuyla yaptığı incelemelerdir. Grand strateji bir pusula gibi işlediğinde eksiklik ortaya çıkacaktır, çünkü bir pusula kuzeyi doğru olarak gösterse de yoldaki bataklıklar hakkında bilgi veremez (Gaddis, 2018, s. 17). Kirpiler de esasen pusulanın gösterdiği gibi tek büyük bir şey bilirken tilkiler ise pek çok şeyi ve bu çelişkili görünebilir (Gaddis, 2018, s. 4). Bu durum tilkilere öngörü yeteneği kazandırır ve onları eleştirilme konusunda daha ılımlı kılar, ancak kirpiler için tam aksi yöndedir. Kirpilerin tek büyük hedefe doğru yaptıkları yürüyüşleri onlara uçarı bir düşünüş kazandırır böylece gerçeklerden uzaklaşabilirler, coğrafyaya saygı göstermezler diğer yandan tilkiler coğrafi özellikleri dikkate alırlar ve esnekliğe imkan tanırırlar. Kirpiler, büyük bir hedefe büyülenmiş bir şekilde ilerlerken çelişkileri de görmezden gelirler ancak tilkiler çelişkileri ve ona göre uyum sağlamayı gündeminde tutarlar (Gaddis, 2018, 308-312). Yazar tarafından işaret edilen kirpilerden birisi soğuk Rus coğrafyasında iklim şartları tarafından mağlup edilen Napolyon'dur. Zafere o kadar odaklanmıştı ki artık zaferin ne getireceği önemini yitirmiş, siyasi hedef kaybolmuş, coğrafi gerçekler bir tarafa bırakılmış, hedef-kaynak dengesi yitirilmiş, esneklik ortadan kalkmıştır. Bu da grand stratejik iflası Napolyon için en güçlü ihtimal haline getirmiştir.

Milli Mücadele grand stratejisinin askeri ayağı olan Kurtuluş Savaşı sırasındaki Atatürk politikaları ise grand stratejinin başarılı örneklerindedir. Milli Mücadele grand stratejisi çerçevesinde hedef, Misakı Milli ve tam bağımsızlık olarak belirlenirken, M. K. Atatürk, düşman devletler içerisindeki çelişkilerden faydalanmış, bir Meclis vasıtasıyla kendi yollarındaki bataklıkları işaret edebilecek çok sesliliği mümkün kılmış, önceliklendirilmiş hedefler için bazı hedeflerden vazgeçmiş ve hedef-kaynak dengesini doruk noktasını yıkmayacak şekilde kullanmıştır. Eğer Atatürk'ün yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinde örneğin Büyük Taarruz sonrasında Selanik için de askeri hareket düzenlenseydi, hedef-kaynak dengesi kaybedilirdi. Diğer yandan İstanbul ve Hatay gibi diğer hayati topraklar diplomasi ve grand strateji becerisiyle elde edilmiştir. Buradan da hangi hedefler için hangi güç unsurlarının koordine edileceği becerisi önem kazanmaktadır. Stratejist, öldürmeyi değil felç etmeyi amaçlamalıdır (Hart, 1991, s. 212).

Bu nedenle her hedefe savaşarak gidileceği hatalı bir dűřüncedir. Hatay'ın anavatana katılması süreci grand stratejinin esnekliği için de önemli bir örnektir. Milli Mücadele'nin hedeflediği bütünlüğün parçası olan Hatay, 1923 tarihli Lozan Anlaşması'ndan 16 yıl sonra 1939'da Türkiye'ye katılmıştır. Grand stratejinin kaynakların tutarlı bir doğru yönlendirilmesi konusunda bir örnek niteliğine sahip olan bu durum hedefler konusunda esnekliğin nihayetinde başarıyı getirebileceğini göstermektedir.

Başarısız örneklerden anlaşılacağı üzere, grand strateji ile strateji arasındaki hiyerarşı kaybedilmemelidir. Savaş ve zafer bir amaç değil grand stratejinin işaret ettiği siyasi hedefler için kullanılacak bir araçtır. Başarısız örneklerin birçoğunda strateji hiyerarşisinin kaybedildiği ve savaşın ne için verildiğinin unutulduğu görölmektedir.

2. ABD GRAND STRATEJİSİ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından askeri, iktisadi ve siyasi güç unsurları açısından liderliği ele alan ABD, bu hakimiyetini Soğuk Savaş sonrasında pekiştirmiş ve uluslararası sistemin tek kutbu haline gelmiştir. ABD'nin kuruluşundan itibaren güç anlamında yaşadığı ivmelenme tutarlı ve başarılı bir grand stratejinin sonucudur. Bu nedenle ABD'nin yükselişini ve bir güç olarak günümüzdeki durumunu anlamada grand stratejinin oluşumu ve gelişimi hayati bir yer tutmaktadır.

ABD grand stratejisinin kuruluş itibariyle gösterdiği seyir esasında belirli oluşum öğelerine dayanan ve bu anlamda bir sürekliliği ve bütünü göstermektedir. Bu noktada ABD grand stratejileri uluslararası sisteme göre değişim gösterse de hareket noktaları benzerlikler içermiştir.

2.1. ABD Grand Stratejisinin Oluşumu

İlk ünite de değinildiği üzere her devlet coğrafya ve strateji kültürü açısından farklı özelliklere sahiptir. Bu durum her devletin takip edeceği grand stratejileri de birbirinden ayırmaktadır. Uluslararası sistemin özellikle güç dağılımı üzerinden devletlere yaptığı baskı da grand stratejilerini şekillendirmektedir. Bu nedenle uzun vadeli bir plan sunan grand stratejinin anlaşılması için bahsi geçen ülkenin birçok açıdan ve mevcut uluslararası sistem hesaba katarak incelenmesi gerekmektedir.

2.1.1. ABD grand stratejisinin kaynakları

Bir ülke grand stratejisinin kaynakları üzerinden incelendiğinde jeopolitiği ve strateji kültürü temel alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki alan üzerinden bir ülkenin anlaşılabilmesi grand stratejisi içerisindeki bileşenlerin tespit edilebilmesine ve buna bağlı olarak dış politika yaklaşımının anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

ABD için bu kaynaklardan ilk olarak incelenmesi gereken şüphesiz coğrafyası ve bu coğrafyanın sağladığı siyasal imkanlardır. Doğal sınırlara sahip olmak, günümüz teknolojileriyle her ne kadar yüz yıllar öncesindeki güvenlik ortamını sağlamasa da halen önemli bir jeopolitik özelliktir. ABD, bu özellikten en fazla faydalanan ülkelerden biridir. İki okyanus tarafından sarılmış olan toprakları, ABD'yi eski dünyanın çekişmeli politik rekabetinden uzak tutmuştur. Doğusu ve batısı okyanuslarla çevirili olan ABD'ye, kuzeyde ve güneyde görece zayıf devletler komşuluk etmektedir. Okyanuslarla çevirili olma imkanı ABD'ye denizaşırı bölgelerde stratejik hatalar yapabileme lüksünü dahi

sağlamıştır (Walt, 2018a, s. 11). Coğrafi avantajı sayesinde ABD, yürüttüğü operasyonlardan dilediği zaman çekilebilmiştir. Bu konuda Vietnam ve Afganistan önemli örneklerdir. ABD, bu coğrafyalarda sonunu getiremediği operasyonlardan çekilmiş ancak bunun karşılığında ciddi bir tehlike yaşamamıştır.

İki tarafının okyanuslarla çevirili olması ABD'ye ticari özgürlük imkanı da sağlamaktadır. 1865'te sanayileşmiş Kuzey'in zaferiyle sona eren İç Savaş sonrasında ivmelenen ABD, ürettiği ürünleri okyanusları geçerek farklı coğrafyalardaki pazarlara ulaştırabilmiştir. ABD, sınırlarının sağladığı güvenlik ve ticaret alanlarının yanı sıra oldukça zengin yeraltı kaynaklarına da sahiptir. Pek çok tarım ürününün yetiştirebildiği ülkede maden açısından da çeşitlilik ve zenginlik mevcuttur. Uluslararası politikanın odaklandığı başat enerji rezervlerinden olan petrole sahip olan ABD, bu konuda diğer büyük güçlere nazaran daha güvenli bir konumdadır.

ABD'nin sahip olduğu coğrafya, strateji kültürünü de etkilemiştir. "Tepede parıldayan şehir" (*Shining city on the hill*) tutumu bu etkilerin başında gelmektedir. İki geniş okyanus tarafından sarılı olunması ABD'ye, Tanrı tarafından bahşedilmiş bir nimet olarak düşünülmüştür. ABD kurucuları için özgürlükler Tanrı'nın hediyesiydi (McDougall, 1997, s. 15) ve Amerikalılar seçilmiş halktı (LaFeber, 1994, s. 45). Benzer dönemlerde yükselen aydınlanmacı düşünce ve yine ABD'nin sanayi devrimine ev sahipliği yapması ülkenin kendine atfettiği özel sıfatı pekiştirmiş ve maddi güç unsurlarıyla kendini istisnai olarak görmesine imkan yaratmıştır.

"Amerikan istisnacılığı" olarak yaygınlaşan düşünce yapısı ABD'nin strateji kültürü içerisindeki temel dayanak noktalarından biridir. ABD'nin kendisini istisnai bir ülke ve halkını da yine istisnai bir ulus olarak kabul etmesi, küresel siyasette belirgin bir biçimde görülmektedir. Amerikan istisnacılığına olan bağlılık, dış politika yapımındaki temel entelektüel hatları oluşturmaktadır (McCrisken, 2003, s. 2). Amerikan istisnacılığının yaratımında ise çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Coğrafya daha önce değinildiği gibi bu kaynaklardan biridir. Bunun yanında dini olarak Protestanlık, ırki olarak Anglo-Sakson olma ve iktisadi düşünce açısından liberalizm diğer Amerikan istisnacılığı kaynaklarıdır. WASP (*white, Anglo-Sakson, protestan*) şeklinde kısaltılan ABD'nin asli unsuru olarak bilinen yapı da yine Amerikan istisnacılığıyla ilişkilidir. ABD'nin kuruluş felsefesinde önemli bir yeri olan aydınlanmacılık ve dönemin eğilimleri

arasındaki sosyal-Darwinizm, Anglo-Sakson ırki mensubiyetini vazgeçilmez bir unsur olarak görmüştür (Hofstadter, 2017, s. 146).

Tablo 2.1. ABD grand stratejisine etki eden strateji kültürü

ABD Strateji Kültürü	Açıklama
Amerikan İstisnacılığı	Hem ulusal hem de devlet olarak ABD'nin eşsizliği
Tek Taraflılık	ABD çıkarlarının önde tutulması
Tüccarlık	İktisadi kazancın ve kaygının belirleyiciliği

ABD'nin kendini ayrıcalıklı ve seçilmiş görmesi, uluslararası politika yapımında etkili olan diğer bir strateji kültürünü ön plana çıkarmıştır. Her devlet, öncelikli olarak kendi çıkarları peşinde koşar. Bu açıdan bakıldığında her devletin tek taraflı olması beklenen bir durumdur. Ancak ABD tek taraflılığı hiçbir koalisyon veya müttefiklik ilişkisi altında kalmayacak düzeydedir. ABD strateji kültürü tek taraflıdır ve bu yönüyle ABD için her ittifak ve işbirliği ilişki biçimleri, ortak faydadan çok ABD çıkarları için kullanılmalıdır. Bu durumun ABD nezdindeki doğruluğu da “istinai” bir ulus olmasından ileri gelmektedir. Bu düşünceye göre ABD, seçilmişlerin ülkesidir ve geri kalan uluslar onun arkasında yer almak zorundadır (Melville, 2011, s. 202). ABD'nin müttefiklik ilişkilerinden beklentisi kendi çıkarlarına, fikirlerine ve yaklaşımlarına uygun olarak davranılmasıdır. Örnek olarak Rusya, ABD için tartışmasız bir düşmandır ve bu düşmanla kurulacak basit bir ticari ilişki ABD için müttefikliğe uygun olmayan bir girişimdir. Ancak ABD, müttefiklerini tehlikeye atacak düzeyde düşmanla politika yürütme yetisine sahiptir. ABD'nin tek taraflı bu dış politika üretme tavrı “eşitler arasında birincilik” düşüncesiyle özetlenebilmektedir. Dış politika yapımında uluslararası kamuoyuna bağlı olarak Amerikan kamuoyunun da olumlu karşılması adına ABD, tek taraflılığına çok taraflılık kisvesi giydirebilir (Krauthammer, 1990, s. 25-26). Ancak bu durum Washington yönetiminin ötekilerin çıkarını savunabileceği anlamına gelmeyecektir.

Son olarak ABD grand stratejisine kaynak olarak belirtebileceğimiz strateji kültürü tüccarlıktır. Devletlerin kuruluş efsanelerinde ya da öykülerinde hangi unsurun ön plana çıktığı oldukça önemlidir. ABD, sanayi devrimi ve liberalizm etkisinin üst seviyede olduğu bir ülkedir ve bu nedenle tüccarlık temel kültürel bileşenleri arasındadır. ABD'nin İngiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinin fitilini de yine iktisadi-ticari bir konu olan vergilendirmedeki artış ateşlemiştir. Bu durum ABD grand

stratejisinde hareket noktalarının, güvenlik perspektifinin de etkilenmesine yol açmıştır. ABD'yi, küresel politikalarda en fazla ilgilendiren konu esasında askeri değil iktisadi alandaki gelişmelerdir. Kuruluşu itibariyle ABD için askeri güce sahip olmanın gerekliliği, ticaretini korumaya odaklanmıştır. İlk olarak daimi ordu yerine donanma kuran ABD, denizaşırı ticaretinin güvenliğini öncelikli kabul etmiştir.

2.1.2. ABD grand stratejisi yapımına etki eden aktörler

ABD, başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Bu durum ilk olarak sistemin adı üzerinden anlaşılacağı üzere devlet başkanını merkeze alan bir yapı meydana getirmektedir. Bu hükümet sistemi devlet başkanına geniş haklar tanıyor olsa da pek çok açıdan sınırlılıkları mevcuttur. Bu nedenle ABD başkanlık sistemi, diğer başkanlık sistemlerine nazaran denetleme ve denge açısından ve buna bağlı olarak kuvvetler ayrılığının daha sıkı uygulandığı bir modeldir. ABD siyasi sisteminde devlet başkanını bu denli kısıtlamanın temel mantığı ise strateji kültürünün önemli bir parçası olan liberal düşünceden gelmektedir. Tiranlığın önünü almak ve özgürlüklerin garanti edilmesi ABD kurucuları için birincil yaklaşım olmuştur. Bu bakış açısı sebebiyle devlet başkanının yetkilendirilmesi ve devletin merkezileşmesi özgürlükle farklı kefelere konularak düşünülmüş ve dengelenmiştir.

Devlet başkanını kısıtlayan yönetim anlayışı, grand strateji takip edilebilmesi için önemlidir. Grand stratejinin uzun vadeli olma niteliğinin gereği olarak, devlet başkanları dilediği yönde politika belirleyebilme serbestisine sahip olmamalıdır. Kısıtlanmayan bir yönetim sisteminde her devlet başkanı bambaşka politikalar yürütebilir ve böylece uzun vadeli bir plan takip edilemeyeceği gibi hedef-kaynak dengesi yitirilerek grand strateji oluşamayacak ya da iflas edecektir.

Anayasal olarak ABD Başkanı ve Kongre dış politika yapımında çeşitli yetkileri paylaşmışlardır. Ordunun başkomutanı olan başkan anlaşmalar yapabilir ve elçi atayabilirken buna karşılık savaş ilan etme ve finans yetkisi ile anlaşmaların onaylanması yetkileri Kongre'dedir (McCormick, 2010, s. 255). Bunun dışında başkan ve Kongre dış politika yapımında yalnız değildir. Aksine grand strateji yapımı düşünüldüğünde ABD'nin köklü ve girift bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu köklü ve girift yapı içerisinde başkan, dış politika yapımı için pek az alana sahiptir.

Strateji hiyerarşisinde grand strateji siyasal hedefler içeren tepe noktaya konuşlanmışken onu askeri strateji ve bilgi-teknoloji altyapısı oluşturan akademi takip etmektedir. ABD grand stratejisi yapımı için yapılacak incelemelerde de bu şekilde bir hiyerarşiyle karşılaşmak mümkündür. Devlet başkanı ve Kongre, siyasal hedefler açısından birincil aktörlerken onları yine siyasal olarak destekleyen Ulusal Güvenlik Konseyi (UGK) (*National Security Council*) bulunmaktadır. ABD tarafından dönemin başkanı imzasıyla ilan edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi (*National Security Strategy*) bu Konsey'in çalışmalarıyla oluşmaktadır. 1947 Ulusal Güvenlik Yasası (*National Security Act 1947*) ile kurulan Konsey'in temel görevi, başkana ulusal güvenlik konularında uygulanacak politikaların tüm yönleriyle ele alınacağı ve bu politikalar konusunda tavsiyelerde bulunulacağı bir forum oluşturmaktır. UGK, temelde Başkan, Başkan Yardımcısı, Savunma, Enerji, Hazine ve Dışişleri Bakanlarının yanı sıra Genelkurmay Başkanı, Başsavcı, UGK Danışmanı, İç Güvenlik Sekreteri, BM Temsilcisi, CIA Direktörü ve Ulusal İstihbarat Direktörü katılımlarından meydana gelir.

Siyasal olarak stratejinin tepe noktasından sonra ise askeri olarak işleve sahip olan Savunma Bakanlığı (*Department of Defence*) ve CIA gelmektedir. Her ne kadar bu iki yapı UGK parçasıysa da özgül ağırlıkları ABD grand stratejisi için önemli bir yer tutmaktadır. Grand strateji oluşumunda bu iki kurumun sahip olduğu saha ve istihbarat bilgisini paylaşması kilit bir rol üstlenmelerine sebep olmaktadır. Akademi alanında ise düşünce kuruluşları ve üniversiteler sağladıkları bilgi ile grand stratejiye katkı vermektedir. RAND Corporation, CFR (*Council of Foreign Policy*), CSIS (*Center for Strategic and International Studies*), FPA (*Foreign Policy Association*), Brookings Enstitüsü, Hoover Enstitüsü ve Atlantik Konseyi öne çıkan bazı düşünce kuruluşlarıdır. Bu kuruluşların yayınladığı raporlar ve makaleler, ayrıca yaptığı danışmanlık hizmetleri ABD grand stratejisi için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Diğer yandan ABD grand stratejisi üzerine yapılacak çalışmalarda literatür taraması sadece konunun akademik yönünü ve başlıca yaklaşımları kavramanın ötesinde doğrudan grand stratejideki etkiyi de incelemek anlamına gelmektedir. Akademi, ABD grand stratejisini belirleyen aktörlerden biri olmasa da şekillendirenlerden olduğu açıktır. Düşünce kuruluşlarının ABD grand stratejisindeki bir diğer konumu ise politikaları meşrulaştırma mekanizmaları olarak görev alabilmeleridir (Zaytsev, Kuskova ve Kononova, 2021, s. 19). Bu durumu grand stratejinin dış politika yapımından önceki argüman oluşturma noktasında önemli

bir rol olarak değerlendirmek mümkündür. Düşünce kuruluşları politika yapımına tesir ettiği gibi toplum nezdinde politikanın itibarını da sağlayabilmektedir.

ABD grand stratejisi yapımı içerisinde akademik alanın etkisini, akademik güce dikkat çekerek incelemek gerekmektedir. İlk bölümde tartışıldığı gibi teknolojinin dolayısıyla akademinin, devletin gücü üzerinde sağlanması ve sürdürülebilmesi yönünde önemli bir etkisi vardır. Bu noktada üniversitelerin araştırma imkanları göz önünde tutulması gereken bir faktördür. Akademik gücü göreceli olarak incelediğimizde en iyi 100 üniversitenin 28'i, en iyi 5 üniversitenin ise 4'ü ABD'de bulunmaktadır (Quacquarelli Symonds, 2022). Bu noktada akademik alanın ABD grand stratejisine sağlayabilecekleri akademik güç çerçevesinde hesaba katılması gereken bir unsurdur. Grand strateji yapımında büyük ağırlık siyasi ve askeri alanların olsa da bu iki alana imkan ve fark yaratıcı teknik bilgi akademi alanından sağlanmaktadır. Bu nedenle akademik alanın ABD grand stratejisi yapımında etkisi fark edilir derecede önemlidir. Siyasi ve askeri alanın etkin karar alma gücü akademik alana dayanmaktadır.

Tablo 2.2. ABD grand stratejisi yapımındaki hiyerarşi

ABD Grand Stratejisi Yapımındaki Hiyerarşi	
Siyasi Alan	Başkan, Kongre, UGK
Askeri Alan	Pentagon ve CIA
Akademik Alan	Düşünce Kuruluşları ve Üniversiteler

Siyasi, askeri ve akademik olarak gruplandırabileceğimiz bu grand strateji oluşturma yapısı birbiri arasındaki ilişki ve geçirgenlik dikkat çekmektedir. Öyle ki akademinin içerisinden UGK'ye veya Savunma Bakanlığı'ndan Başkanlık'a geçişler ABD bürokratik yapısında sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu özelliğiyle ABD grand strateji yapımı daha sağlıklı bir hal alabilmektedir. Buradaki temel sebep ise devlet başkanlığının sahip olduğu yetkilerin yanında uygulamada karşılaştığı sınırlılıklardır. Bu sınırlılıklar vesilesiyle başkan, kendinden önceki stratejik ilerlemeyi takip etme mecburiyetinde kalmakta ve böylece grand stratejinin “uzun vadeli” olma niteliği sağlanabilmektedir. Bürokratik yapının girift ve geçirgen olması uzmanlaşmayı beraberinde getirmektedir. Bir devlet başkanı yeni göreve geldiğinde, uluslararası politika yapımında on yıllardır görev alan isimlerle çalışma imkanına sahiptir. Saha bilgisinin ve

etkisinin yüksek olduğu istihbari ve askeri kuruluşların bulunması devlet başkanı için grand stratejiyi takip etme durumunu kolaylaştırmaktadır.

ABD bağımsızlığını kazandığı dönemde ne bugünkü devlet yapılanmasına ne sınırlara ne de güce sahipti. Ancak özellikle Avrupa siyasetinden farklı olarak hanedanlığın olmayışı, bu “istisnai” ülkeyi özgürlüklerin beşiği haline getirmiştir. Bu durum ayrıca kurucu düşüncenin güzergahını da belirlemiştir. Yeni kurulan devletlerde, kurucu liderin görevden ayrılmasından sonra ani manevralar yapılabildiği görülmektedir. Ancak ABD'nin kuruluşundaki uyum böyle bir durum yaşatmamıştır. Kurucular olarak bildiğimiz isimler birbirleriyle ortak noktayı bulmuş ve devletin idaresinde savrulmalar yaşanmamıştır. Burada devlet içerisinde alınan görevlerle sürekli olarak sürecin içerisinde olmaları ve iktidar kavgalarına tutuşulmaması etkili olmuştur.

Tablo 2.3. İlk altı ABD Başkanı ve buldukları diğer görevler (Mead, 2009, s. 13)

	Başkanlık	Bşk. Yrd.	Bakanlık	Elçilik	Komutanlık
G. Washington	✓				✓
J. Adams	✓	✓		✓	
T. Jefferson	✓	✓	✓	✓	
J. Madison	✓		✓		
J. Monroe	✓		✓	✓	
Q. Adams	✓		✓	✓	

ABD'nin ilk altı başkanını incelediğimizde kuruluş aşamasındaki yakın çalışma süreci görülmektedir. Kurucu kadro herhangi bir dağılma yaşamadan görevlerini sürdürmüştür. Devlet başkanlığına gelmeden önce alınan başkan yardımcılığı, bakanlık veya elçilik görevleri, sonraki kadroların yetişmesine katkı vermiştir. Bu durum aynı zamanda grand strateji oluşturabilecek uyumun da doğmasını kolaylaştırmıştır.

Bireyler arasındaki uyumun ve devamlılığın yanı sıra özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD grand stratejisinin tutarlılığı noktasında kurumsallaşma adımları da atılmıştır. Bu noktada ise en hayati adımlar Kongre'den gelmiştir. Esasında Kongre'nin ABD dış ilişkilerinde tarihsel açıdan da etkili bir pozisyonu vardır. Örnek olarak Başkan W. Wilson'un küresel barışı sağlama ve koruma projesi olan Milletler Cemiyeti'ne katılımı Kongre engellemiştir. Bu gelişme ve yine İkinci Dünya Savaşı'ndaki gelişmeler Kongre'nin başkanı dış ilişkiler konusunda dizginlemesi için UGK'yi kurmasını sağlamıştır. Bu nedenle UGK, Başkan H. Truman tarafından mümkün olduğunca az kullanılmıştır çünkü Başkan için bu kurumsallaşma kendi yetkilerinin

sınırlandırılması anlamına gelmekteydi (Wittkopf, Jones ve Kegley, 2008, s. 340). Ancak Kore Savaşı'nın başlamasıyla ve Başkan D. Eisenhower'ın göreve gelmesiyle UGK güçlü bir biçimde sürece katılmış ve hatta grand strateji yapımında Dışişleri Bakanlığı'nı geride bırakmıştır.

Grand strateji, siyasal alanın parçasıdır. Siyasal alanın istikrarı, grand stratejinin etkinliğine doğrudan etki etmektedir. Ancak buradaki istikrar, aynı kişilerin veya partilerin yönetimde bulunması demek değildir. ABD örneği incelendiğinde istikrarın dış politika yapımındaki rolü anlaşılmaktadır. Bu nedenle kuruluştaki istikrarı ve uzmanlaşmayı getiren devamlılık anlayışı, UGK dahil olacak şekilde başkanların kişisel/ideolojik tutumları fark etmeksizin devam etmiştir. Bu devamlılığa askeri ve akademik alanlar da dahil edilmiştir. Böylece ABD grand strateji oldukça zengin bir bilgi-birikim havuzundan beslenmiştir.

Tablo 2.4. ABD dış politikasındaki bazı etkili isimlerin grand strateji hiyerarşisi içerisinde buldukları yerler

	Siyasi			Askeri		Akademi
	Başkan	DiB	UGK D.	Kongre	Sav. B.	
H. Kissinger		✓	✓			✓
B. Scowcraft			✓✓		✓	✓
Z. Brzezinski			✓			✓
C. Powell		✓	✓		✓	
H. Bush	✓			✓		✓
B. Clinton	✓					
G. Bush	✓					
C. Rice		✓	✓			✓
R. Gates			✓✓		✓	✓
B. Obama	✓			✓		
D. Petraeus					✓	✓
D. Trump	✓					
M. Pompeo		✓		✓		✓
J. Biden	✓			✓		
A. Blinken		✓	✓			
L. Austin					✓✓	

Tablo 2.4.'te ABD grand stratejisinde ön plana çıkmış bazı isimlerin strateji hiyerarşisi içerisinde aldıkları pozisyonlar görülmektedir. Devamlılığın ve kurumlar arası geçirgenliğin net bir biçimde anlaşıldığı bu tabloda ABD grand stratejisi için partizan tutumların da söz konusu olmadığı görülmektedir.

2.2. Yansızlık Grand Stratejisi (1776-1948)

Genel literatüre göre ABD'nin kuruluşuyla başlayan grand strateji tercihi izolasyonculuktur (*isolationism*) ancak bu kavramsallaştırma hatalıdır. ABD dış politikası incelendiğinde izole olma veya edilme gibi bir durum söz konusu değildir. İzolasyonculuk kavramı, dönemin dış politikasına karşı yapılan eleştiriler çerçevesinde ortaya atılmıştır (McDougall, 1997, s. 40). Bunun dışında izolasyonculuk ifadesi, ABD'nin kuruluşu itibarıyla sahip olduğu yayılmacı güdüyü ve politikayı perdelemektedir. Kurucu kadroların politikaları için kullandığı kavram ise yansızlıktır (*neutrality*). Kurucu düşünceye göre yansızlık, barışın sürdürülmesi için her ulusa yüklenmiş bir görevdir (Washington, 1796). Bu görüşten hareketle ABD, hiçbir savaşta taraf olmama yolunu tercih etmiştir. Yeni kurulan bir devlet olmanın verdiği kırılma da hesaba katıldığında “yansız olma” ABD için ideal bir tercihtir.

ABD'nin kurulduğu dönemde uluslararası siyaset, yayılmacılık politikalarının yarışına sahne olmaktadır. Bu sahnede ise baş aktörler İngiltere ve Fransa olmuştur. ABD açısından bakıldığında ise kendi güvenliğini sağlama, devlet yapısını güçlendirme ve egemenliğini tesis etme için en doğru yol güç mücadelelerinden kaçınmak olmuştur. ABD'nin henüz yeni kurulmuş bir devlet olarak bu mücadele içerisinde varlık göstermesi oldukça zor bir durumdur. Bu nedenle ABD'nin kuruluşuyla başlayan yansızlık grand stratejisinin temel yaklaşımı, Amerika'nın Avrupalı devletlerin güç mücadele sahasına dönüşmesini engellemek ve hareket özgürlüğünü (*freedom of action*) kısıtlayıcı ittifak yükümlülüğüne girmemek olmuştur. İttifaklaşma sadece olağanüstü bir durumda geçici olma şartıyla uygun görülmüştür (Washington, 1796). Siyasi ve askeri olarak kurulacak ilişkiler kurucular tarafından “elini bağlayan ittifaklar” (*entangling alliances*) denilerek eleştirilmiştir. Yansızlık grand stratejisi uzun vadeli çıkar olarak ABD'nin konsolide olmasını, güçlenmesini, güvenlik sorunları yaşamamasını ve yayılmacılık faaliyetlerini Amerika kıtasında yürütmesini önceliklendirmiştir.

ABD kurucuları için daimi ittifaklardan kaçınma düşüncesi sadece dış politikada iradenin zarar görmesi endişesiyle ilgili değildir. Henüz çok genç ve iç çekişmelere

müsait olan yapısı sebebiyle de ABD'nin Avrupa siyasetinden uzak kalması gerektiği görüşü paylaşılmıştır. Kurucu düşünceye göre Avrupa'yla kurulacak zayıf bir bağ bile ABD'yi savaş ve siyaset labirentine çekerek bölünmesine yol açabilecektir (Hamilton, Madison ve Jay, 2005, s. 35). Avrupa siyasetinin derin yapısı karşısında ABD'li kurucular kendilerini korumanın en iyi yolunu uzak kalmak olarak görmüşlerdir. ABD kurucuları, ülkelerinin kendi topraklarında kalmasını ve dışardaki siyaset karmaşasına düşmemesi yönünde ilkeler benimsemişlerse de esasen uluslararası ve coğrafyalar ötesi hırslara sahiptirler. Quincy Adams'ın "Hürriyet ve istiklal sancakların nerede açılmışsa ve açılacaksa [ABD'nin] gönlü, takdisleri ve duaları oradadır ancak [ABD] yurtdışına canavar yok etmek için çıkmaz, herkesin hürriyetini ve istiklalini diler" (1821) ifadeleri ABD'nin dünyanın diğer yerlerindeki bilhassa özgürlük mücadelesini takip ettiğini göstermektedir. Yansızlık grand stratejisinin ABD'nin mevcut gücünü temel alarak hareket ettiği düşünülürse diğer bölgelerdeki gelişmeleri izleyici olarak takip etmesi doğaldır.

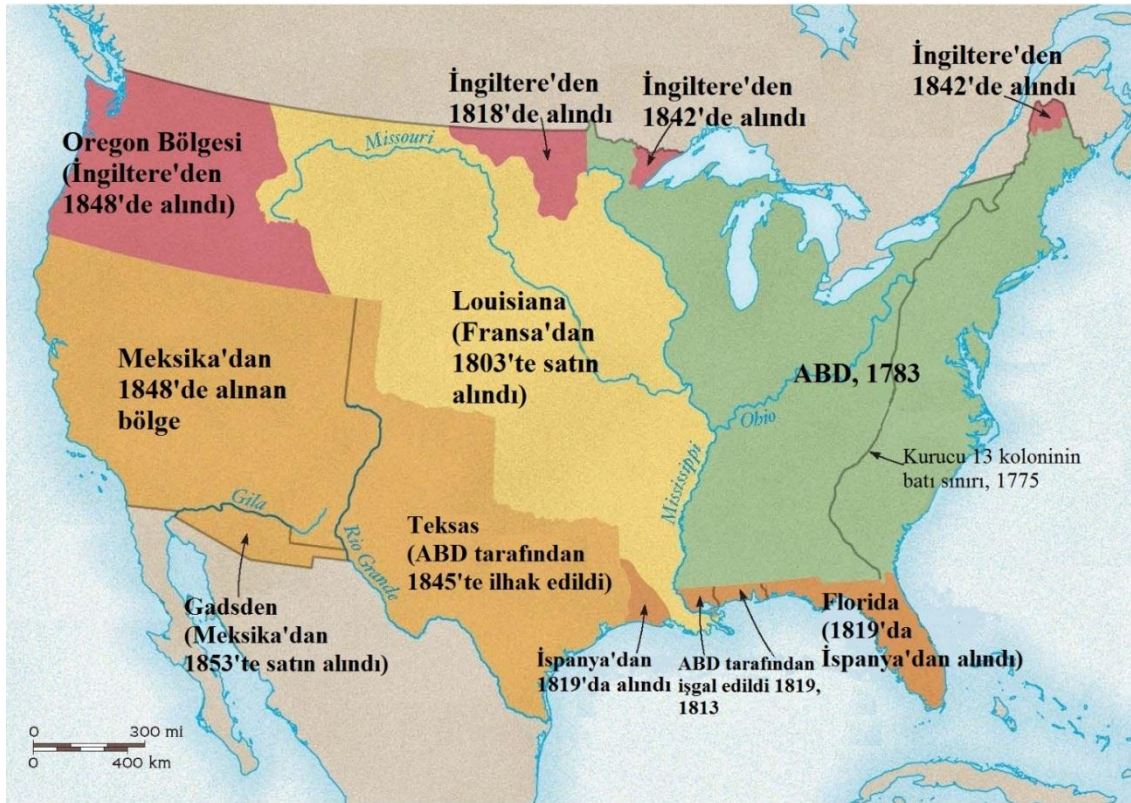
Kurucu başkan George Washington'un "Veda Konuşması", bu dönemin grand stratejisine dair dikkate alınması gereken ilk belge niteliğindedir. 1796 tarihli bu konuşmada, ABD dış politikasına yön verecek ve grand strateji için işaret fişeği niteliğindeki düşünceler "Büyük Kural" (*the Great Rule*) olarak değerlendirilmiştir. Bu ifade ABD'nin G. Washington sonrasındaki başkanlarını da etkisi altına almıştır. Diğer taraftan 19. yüzyıla girildiğinde daha da karmaşıklaşan Avrupa siyaseti, Büyük Kural'ın haklılığını belirginleştirmiştir.

G. Washington'un diğer uluslarla ilişkiler için üzerinde durduğu iki farklı nokta olmuştur. İktisadi ilişkilerde alabildiğine genişlemenin ve ilerlemenin doğru olduğunu savunan kurucu başkan, siyasi ilişkilerinden ve daimi ittifaklardan da mümkün olduğunca kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır (Washington, 1796). Herkesle ticaret, kimseyle siyaset biçiminde özetlenebilecek olan bu vurgu yansızlık grand stratejisinin temel hareket noktalarından birisi olmuştur (Kupchan, 2020, s. 37). Bu düşünce, ABD'nin göreve gelen sonraki yönetimlerini etkilemiştir. Öte yandan ABD için kurulduğu dönem ve sahip olduğu güç açısından farklı bir grand strateji izlemesi oldukça zordur.

ABD'nin Avrupa'yla ve Asya'yla arasında okyanusların bulunması yansızlık grand stratejisini takip etmesini kolaylaştırıcı bir diğer unsurdur. Jeopolitik açıdan sahip olduğu bu imkan ABD'yi siyasal çekişmelerden ve sürekli ittifaklardan uzak tutmuştur.

Avrupa siyasetine dahil olunması ABD topraklarını güç rekabetinin parçası haline getirebileceğinden bu durumdan kaçınmak hayati bir dış politika davranışı olmuştur. G. Washington'a göre ABD kendi refahını, Avrupa'nın çıkarlarından, hırslarından, rekabetinden ayrı tutmalıydı ve aradaki okyanus da bu nedenle bir avantajdı (1796). Buradan da anlaşılacağı üzere ABD'nin başını Avrupa'nın çektiği uluslararası siyasette yansız olma tutumu sadece bir düşünce değil coğrafi açıklamaları da olan bir gerçekliktir.

Kurucu düşünceyi, uluslararası politikaya ve ittifaklara dahil olma konusunda çekingen davranmaya iten bir diğer sebep liberal haklardır. Düşünceye göre ABD'nin, ittifaklaşma yolunu izlemesi durumunda uluslararası hırslara kapılması olasıdır. Bu hırsların en önemli gerekliliği ise merkezileşmiş yönetim ve daimi ordudur. Kurucu düşünceye göre daimi ordu bulundurmamak ulusun haklarını tehlikeye atmak demektir (Jefferson, 1789). Daimi ordunun varlığına dayanarak, gücün merkezleşmesi sonucunda ABD'nin Avrupalı çağdaşlarına benzeme ihtimali kurucu düşünceyi tedirgin etmiştir. İçerdeki özgürlüklerin ve hakların güvenliği üzerinde dış politikanın etkili olabileceği görülmüştür.

Görsel 2.1. ABD genişlemesinin seyri (Http-1)

ABD'nin coğrafi olarak sahip olduğu imkan grand stratejisini etkilemiştir. Diğer yandan ise dönemin büyük güç rekabetinden uzak kalmak ABD'ye kendisine ait bir kıta oluşturmuştur. Ancak okyanuslar sayesinde Avrupa kıtasından ayrı olunsa da 19. yüzyılın başında ABD'nin Avrupalı komşuları bulunuyordu. Bu nedenle coğrafyanın sağladığı güvenlikten tam olarak faydalanabilmek için Avrupalı güçlerin Amerika kıtasındaki hakimiyet alanlarını terk etmeleri gerekmekteydi. Avrupalı güçleri kıtadan atmanın yanında ABD'nin diğer bir jeopolitik hedefi Pasifik kıyısına ulaşmak olmuştur. Bu iki hedef uyarınca Amerika kıtasındaki yayılcılık ABD için önemli bir yer tutmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde ABD yayılcılığının ilk başarısı, Fransa'dan Louisiana bölgesinin 15 milyon Dolar karşılığında satın alması olmuştur. ABD, bu alımla sahip olduğu toprakları iki katına çıkartmıştır (LaFeber, 1994, s. 57). 1803 yılındaki bu büyük toprak kazanımının ardından 1819 yılında Meksika Körfezi ve Atlantik için stratejik öneme haiz Florida, Adams-Onis Anlaşması'yla İspanya'dan satın alındı. ABD, bu alımlarla birlikte 19. yüzyıl başında ciddi bir genişleme kaydetmiştir. Ancak yayılcılık hırsı Pasifik'e ulaşmaya odaklanmıştır. Louisiana bölgesinin alımı sonrasında T. Jefferson Pasifik'e yönelen seferlere destek vermiştir (Black, 2021, s. 170).

Yansızlık grand stratejisi içerisinde bu genişlemenin belirgin bir konumu vardır. Öyle ki ABD, devrim hareketleriyle ve Napolyon Savaşları'yla karmaşa içerisindeki Avrupa siyasetinden uzak kalarak kendisini korumayı bilmiştir. Bunun dışında Avrupalı güçlerin birbirlerini yıpratarak zayıflamaya başladığı dönemde ABD, kaynaklarını bu savaşlarda harcamayarak göreceli olarak güç kazanmıştır. Yansızlık ısrarı her Avrupa devleti için ABD'yi ittifaka dahil edilebilecek ya da karşı ittifaka katılmaması gereken bir güç haline getirmiştir. Bu durum özetlendiğinde, Avrupalı devletlerin uzun vadeli stratejilerinde ABD'yle iyi ilişki geliştirme gayretini ortaya çıkarmıştır. ABD'nin yansızlık grand stratejisi bu geniş çaplı ve jeopolitik öneme sahip toprakları güç harcamadan sadece para karşılığında ele geçirebilmesini sağlamıştır.

Yine Avrupa siyasetine bağlı olarak gelişen ortamda Napolyon'un mağlup edilmesinin ardından toplanan 1815 Viyana Kongresi'yle Avrupalı devletler, devrimlere karşı sınırların ve yönetimlerin muhafazası konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma neticesinde Avrupa'da başkaldırı hareketleri sert bir biçimde bastırılmış ve büyük krallıklar hakimiyet alanlarını korumuştur. ABD de henüz genç ve devrim sonucu ortaya çıkan bir devlet olmanın verdiği kaygı ve henüz elde ettiği topraklarda Fransa'nın ve

İspanya'nın 1815 Avrupa Uyumunu (*Concert of Europe*) uyarınca talepte bulunabilmesi endişesiyle 1823 Monroe Doktrini'ni ilan ederek reaksiyon göstermiştir. Bu doktrinde ABD, Amerika kıtasının kendisinin çıkar ve güvenlik alanı olduğunu ilan etmiş ve Avrupalı güçleri Amerika kıtasından uzak durmaya davet etmiştir. Doktrin, Batı yarımkürede bir Avrupalı gücün faaliyet yürütmesini kendi güvenliğine karşı yapılmış bir eylem olarak nitelendirirken ABD'nin de Avrupa siyasetine dahil olmayacağını belirtmiştir (Monroe, 1823). Burada ağırlıklı olarak değinilen noktalar ise Latin Amerika ve Alaska toprakları olmuştur. Bu durum yeni ABD yayılcılık hedeflerini de göstermiştir. Öte yandan doktrin Avrupa'nın ön iktisadi dengelenmesini de mümkün kılmış ve bunu yumuşak dengeleme izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'na değin giden bu süreçte ABD, Avrupa karşısında sert bir tutum içerisinde olmayarak dengeleme politikalarını özellikle iktisadi alanda sürdürmüştür. Avrupa'yı yıkıma uğratan savaşlar neticesinde ise ABD'nin dengelemeye dair politikaları göreceli olarak büyük bir fark yaratmasına yol açmıştır.

Monroe Doktrini hem devletin yeni kurulmuş olması hem de Napolyon etkisinin hissedilmesi sebebiyle esasında ABD'nin kontrolü altındaki statüko arayışını ifade etmektedir. Özellikle Avrupalı güçlerin sömürgecilik sistemini kıtada genişletmemesi yönünde ikazda bulunan yaklaşımda mevcut sömürgelere ABD'nin müdahalede bulunmayacağı da ilan edilmiştir (Monroe, 1823). ABD için öncelik Avrupalı etkisinin devam etse de artmaması yönündedir.

Monroe Doktrini, G. Washington tarafından vurgulanan "ittifaklardan kaçınma" politikasının yanına Amerika kıtası üzerindeki yayılcılık fikrini eklemiştir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa'daki siyasal karışıklık daha da içinden çıkılmaz bir hal alırken ABD, kendi kıtasında yayılmasını sürdürmüştür. Florida'nın ele geçirilmesinin ardından ABD için birincil jeopolitik hedef Pasifik'e ulaşmak olmuştur. "ABD, hırslı, tehlikeli ve komşularına karşı mütecaviz bir devlet olmuştur" (Kagan, 2006, s. 3-4). Yansızlık grand stratejisi, Monroe Doktrini'yle ABD'nin saldırgan yayılcı tavrını açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu dönemde ABD hırslarının ve saldırganlığının, Teksas ve Pasifik kıyısındaki toprakları sebebiyle en ciddi hedefi Meksika'dır (Rippy, 1928, s. 87-89). Meksika'yla girilen savaş ve İngiltere'ye yapılan pazarlıkların ardından 19. yüzyılın ortası itibarıyla ABD, Teksas'ı Oregon'u ve Meksika'nın Pasifik kıyılarındaki Kaliforniya topraklarını ele geçirmiştir (LaFeber,

1994, s. 94). Bu yayılcılık hamleleri Rusya'dan Alaska'nın satın alınmasıyla devam etmiştir. Böylece ABD, kıtasal yayılcılık hedeflerini gerçekleştirmeyi sürdürmüştür.

Yansızlık grand stratejisinin yayılcılık ayağını destekleyen argüman ise O'Sullivan'ın "kaçınılmaz yazgı" (*manifest destiny*) görüşleriyle belirlemiştir. Bu düşünceye göre "ABD'nin yayılcı politikalarına karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmektir çünkü yayılcılık O'nun hakkıydı ve diğer uluslar için de bir lütuftu" (LaFeber, 1994, s. 95-98). Dini de içerisine alan bu görüş kısa sürede etkili olmuş ve taraftarlarını artırmıştır. Kaçınılmaz yazgı yüzyıllar öncesinden kalma bir düşünce olsa da halen ABD grand stratejisinde etkiye sahiptir. Özellikle ABD'nin tek taraflı dış politika yapımında bu perspektif referans unsurlarından birisidir. ABD'nin kendisini seçilmiş varsayması uluslararası siyasette pek çok adımını motive etmiştir.

ABD'nin yayılcılık politikalarına odaklanmış hırsları, yansızlık grand stratejisinin bölgesel hegemonyayı amaç edindiğini göstermiştir. Öyle ki ABD, bu dönemde hedeflediği her toprak parçasını ele geçirmiş ve karşısında hiçbir güç tanımamıştır. Monroe Doktrini'nin Avrupalıları uzak tutmaya yönelten ifadelerinin yanında diğer bölgesel güçler de ABD tarafından bertaraf edilmiştir. ABD, kurulduğu dönem itibariyle Batı yarımkürenin tek hakimi olmayı hedeflemiştir (Widenor, 1980, s. 106). Bu hedefine ulaşmak için de gerekli güç unsurlarını kullanırken kendisine inanç kaynağı da bulmuştur. ABD'nin geliştirdiği bu inanç ve argüman aynı zamanda kendisini diğer uluslara karşı sorumlu görmesini sağlamıştır. Bu düşünceye göre ABD'nin lütfuna tüm ulusların ihtiyacı vardır. Sorun ise bu lütfun diğer uluslara nasıl götürüleceğiyle ilgili olmuştur. Yansızlık grand stratejisinin takip edildiği dönemde diğer uluslarla ilişkiler örnek olma yoluyla yürütülmüştür. Yansızlık grand stratejisi içerisinde ABD kendisine atfettiği dini motivasyonla, tepede parıldayan şehir olarak zenginlikleriyle ve özgürlükleriyle diğer ulusların takip etmesi gereken bir ilahi kaynağı temsil etmeyi ve diğer uluslara örnek olmayı amaçlamıştır.

Esasında ABD'nin örnek olma düşüncesindeki temel gerekçe yeterince güçlü olamamasıdır. Öyle ki ABD için tek taraflılık korunması mecburi bir ilkedir. Yeterince güçlü olmayan ABD, Avrupalı devletlerin hırsları arasında zenginliğini ve özgürlüğünü kaybedebilirdi. Bunun yanında ittifaklar, anlaşma gereğince doğrudan düşmanlık görülmeyen bir devlete savaş ilan edilmesine sebep olabilecektir. Diğer bir ifadeyle ittifaklar, mensuplarını başkalarının güvenlik sorunlarıyla ilgilenmeye mecbur

kılmaktadır. ABD ise tek taraflılığa olan vurgusuyla esasında başka bir ulusun mücadelesine girmeyi tercih etmemekte ve alabileceği her katkıyı değerlendirmektedir. Bu düşünüş ABD dış politikasının genel yapım düzeninin parçalarındandır.

ABD'nin bu dönemde yansız kalmasını sağlayan bir diğer güçlü sebep tüccarlığıdır. Özellikle 1861-1865 İç Savaşı'nı sanayileşmiş Kuzey'in kazanmasının ardından artan üretim kapasitesiyle, genişleyen topraklarıyla ve elde ettiği hammaddeyle uluslararası piyasada gittikçe zenginleşen ABD, siyasal bağlar kurmasıyla birlikte ticaretin zarar görebileceğine kanaat getirmiştir. Daimi bir ittifak oluşturma sonucunda karşı ittifakta yer alan uluslarla ticaret yapılamayacağı düşüncesi, ABD'yi uluslararası siyasette yansız olmaya teşvik etmiştir. Ticaretteki başarısı ABD'yi kuruluşunun yüz yıl kadar sonrasında büyük bir güç haline getirmiştir. İhracat kalemleri incelendiğinde ABD, bu dönemde buğdayda ve petrolde Rusya ile çekişirken pamukta rakipsizdir; yünde Avustralya'ya yetişmiş, demirde ve kömürde İngiltere'yi geçmiş, dünyadaki bakır arzının yarısından fazlasını sağlamıştır (Coolidge, 1921, s. 175).

Bu hammadde ve üretim kapasitesi ABD'yi güçlendirirken 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde yansızlık grand stratejisi yetersiz görülmeye ve eleştirilmeye başlamıştır. ABD'nin Amerika kıtası dışına da yayılması gerektiği düşüncesi güçlenirken, donanmanın daha güçlü hale getirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu görüşe paralel olarak 1865-1889 arası dönem “yetersiz yayılma” (*imperial understretch*) olarak da değerlendirilmiştir (Zakaria, 1998). Grand strateji açısından değerlendirildiğinde ABD, hedeflerinin ötesinde kaynaklara sahip olmuştur.

1890'larla birlikte yansızlık grand stratejisi başta Alfred Thayer Mahan olmak üzere yayılmacılık üzerine fikir beyan eden isimler tarafından eleştirilmiştir. Güçlü donanmaya sahip olunması gerektiğinin yanı sıra, Orta Amerika'da kanal açılması ihtiyacı, Karayip Denizi'nin ve Hawaii'nin önemi gibi konular sıklıkla dile getirilmiştir (Mahan, 1917, s. 8-12). Amerika anakarasının dışına siyasal olarak yayılma arzusu ve güçlü askeri varlık gösterme yansızlık grand stratejisinin sonuna geldiğini göstermiştir. Öyle ki ABD, artık üretimiyle ve gücüyle bu kalıba sığamamıştır. ABD'nin üretim faaliyetlerinin artışı pazar ihtiyacını artırarak sürdürmüştür. Bunun yanında zenginliklerini koruması için daha da güçlü bir donanma oluşturması elzem kabul edilmiştir. Bu fikirler, ticari kaygılar temelinde ve Amerika kıtasında kalınması kaydıyla

hayata geçmiştir. Bu durum yansızlık grand stratejisinin terk edildiği anlamına gelmese de esneklik kazandığına delalettir.

Grand stratejileri oluşturan temel etmenlerden birisi uluslararası sistemin yapısıdır. 20. yüzyıla yaklaşırken uluslararası sistemin yapısı düzenleyici ilke açısından yine anarşikken güç dağılımında değişimler gözlemlenmeye başlamıştır. Bu nedenle ABD'nin takip ettiği yansızlık grand stratejisinde de değişim ya da esneklik mecburi bir hal almıştır. Esasında sistem içerisindeki değişimlerin başında ABD'nin kendisi gelmektedir. Sömürgeleştirilmiş bir yapıyken gerçekleşen devrimin ardından bağımsızlığını ilan etmiş ve başta ekonomi alanında olmak üzere birçok alanda güçlenmiştir. 1823 itibarıyla Amerika kıtasında sömürgecilik faaliyetlerinin engellenmesiyle birlikte bu faaliyetler diğer coğrafyalarda yoğunlaşmıştır. 1871'de ise Almanya'nın siyasal birliğini sağlayarak sömürgecilik eylemine girişmesiyle küresel pasta küçülmüştür. Mahan ise bu değişimi fark etmiş ve ABD'nin grand stratejisini yenilemesi gerektiğini vurgulamıştır.

19. yüzyılın sonunda ABD için yeni bir “kaçınılmaz yazgı” motivasyonu belirlemiştir. Charles Darwin tarafından 1859'da yayımlanan “Türlerin Kökeni” (*On the Origin of Species*) adlı eserden türetilen ve popülerite kazanan sosyal-Darwizm ve “doğal seçim”, “var olma mücadelesi”, “güçlünün hayatta kalması” tezleri ABD yayılcılığını körükleyen argümanlar olmuştur. ABD'nin küresel nizamı yaratması ve “vahşi” insanları yönetmesi için görevlendirildiği inancı yükselmiştir (Ferrell, 1959, s. 173). Bu görüş kısa bir dönem sonra dünyayı dönüştürme gayesiyle yükselecek yeni grand stratejinin hareket noktalarından birisini ifade etmektedir.

Her ne kadar ABD için yayılcılık fikirleri yeni değilse de denizaşırı büyük toprak parçalarını ele geçirmek gibi bir dış politika görülmemiştir. Bu dönemde denizaşırı ABD genişlemesi daha çok pazar arayışı üzerine olmuş ve yeryüzünün her noktası bu arayışın parçası haline gelmiştir (LaFeber, 1994, s. 171). Bu durum yayılcılık fikrinin değişimiyle de ilgilidir. Eski yayılcılık toprak ele geçirme ve sömürme üzerineyken yeni yayılcılık pazar ve finans üstünlüğü üzerine gelişmiştir ve ABD'nin faaliyetleri yeni yayılcılık içerisinde değerlendirilmelidir (Faulkner, 1963, s. 553-556). ABD, sanayisinin etkisiyle birlikte üretim gücü kısa sürede artan bir devlet haline gelmiştir. Bu durum karşısında mevcut iç piyasanın talebi arz karşısında zayıf kalmıştır. ABD'de 1890'lara gelindiğinde en ciddi ihtiyaç yabancı pazara ulaşmak olmuştur (Williams,

1984, s. 27-28). Özetle, 1890 itibariyle pazar ihtiyacı artan ve bunun yanında Meksika Körfezi'nde ve Pasifik'te stratejik noktaları ele geçirmek isteyen bir ABD ortaya çıkmıştır. Bu hedef doğrultusunda İspanya ile savaş kaçınılmaz bir yol olmuştur.

Monroe Doktrini'nde ABD'nin kıtadaki bağımsızlık hareketlerini dikkatle takip edeceği ve buna bağlı olarak müdahil olabileceğine değinilmiştir (Monroe, 1823). Bu yaklaşıma benzer olarak dönemin başkanı W. McKinley, Küba'nın bağımsızlığı, savaşın insanlık adına oluşturduğu durum, ticari açıdan ortaya çıkan zarar ve mevcut durumun tehdit olarak değerlendirilmesi gibi bir dizi sebebi sıralayarak müdahil olma yönünde adım atmıştır (1898). Bunun yanında başkan, konuşmasında Havana limanındaki USS Maine gemisinin Şubat ayında dış saldırıya maruz kalarak battığını iddia eden raporlara itibar etmiş ve durumu "milli gönlü tarifsiz dehşetle doldurdu" şeklinde yorumlayarak İspanya'ya karşı savaş verme için uygun bir ortam yaratmıştır. Küba'daki bağımsızlık hareketlerini destekleyerek İspanya'nın karşısına çıkan ABD, bu bölgedeki tüm İspanyol hükümüne son vermek istemiştir. 1898 yılında patlak veren savaşın ardından ABD, bu amacına ulaşmıştır. 20. yüzyıla girerken Pasifik'te mevzi kazanan, İspanya'yı yenen ve gün be gün zenginleşen ABD, yansızlık grand stratejisinin ve onun siyasal hedeflerinin ötesine geçmemiştir. Esasında bu şekilde bir dizi zafer kazanılması tarihteki birçok örnekte görüldüğü gibi aşırı bir özgüven hatta kibir oluşturabilmektedir. Bu kibir de siyasal hedefin dolayısıyla grand stratejinin terk edilmesiyle devleti hızlı bir çöküşe götürebilmektedir. Ancak İspanya zaferinin ardından ABD, grand stratejisinin sözünden çıkmayarak kibre ve kendisini yıpratıcı denizaşırı kavgalara kapılmamıştır.

Yansızlık grand stratejisi çerçevesinde ABD, yayılcılığını, iktisadi ilişkilerini maksimize etmeyi ve hareket serbestisi sağlayan siyasal bağlardan kaçınma gayretini sürdürmüştür. Ancak bu son kalkışmanın önemi Amerika kıtası dışına doğru hamle yapılması olmuştur. Hawaii, Filipin adaları ve Guam bölgelerinin ele geçirilmesiyle ABD artık bir Amerika ülkesi olmaktan çıkmıştır. Karayip Denizi'nden İspanya'nın atılmış olmasıyla ve Pasifik'te kazanılan mevzilerle ABD, kendisini çevreleyen iki okyanus tarafından korunmanın ötesine geçerek bu okyanuslara hükmeder olmuştur. Jeopolitik olarak bu önemli bir güç artışıdır. Ticaret amacıyla her geçen dönemde bitmek bilmeyen bir pazar iştahıyla gündemdeki yerini korumuştur. ABD, Amerikalıların tüketeceği kadar çok daha fazlasını üretmeye devam etmiştir. Bu nedenle artık hedef, tüm dünyayı ABD'nin ticari pazarına dönüştürmek olmuştur. Diğer yandan ABD'nin ticaretle ve kar

etmekle tatmin olmayacağı da anlaşılmıştır. Özellikle sosyal-Darwinist düşünceyle “vahşiyi ehlileştirme” misyonunu üstlendiğini iddia etmeye başlayan ABD siyasal düşüncesi, tüm dünya ticaretini ele geçirmeyi hedeflerken bunun yanında Amerikan hukukunu, düzenini, medeniyetini ve bayrağını da yeni topraklara götürmeyi amaçlamaya başlamıştır (Osgood, 1953, s. 46). Bu argüman, ABD gücünü artırdıkça taraflarını da artırmıştır. Böylece ABD'nin uluslararası siyasete dahil olma arzusu da önlenemez bir hal almıştır. Başkan T. Roosevelt'e göre İngiltere'nin Hindistan'daki ve Mısır'daki egemenliği üç ülkeye de fayda sağlamış ve “medeniyet davası”nı ilerletmiştir. “ABD de Filipinler'de görevini yerine getirerek insanlığı yüceltme işinde üzerine düşeni yapmış olacaktır” (T. Roosevelt, 1899). “İnsanlığı yüceltme” misyonunu kendisinde bulan ABD, 20. yüzyıla girerken 1821'de Q. Adams'ın bağımsızlık hareketlerini sadece dualarla destekleme ölçüsünden çıkmaya başlamıştır. Bu gelişen düşünce, üstünlük grand stratejisinin, liberal ve müdahaleci ilk ifadeleridir.

Yansızlık grand stratejisi sebebiyle ABD, askeri olarak üstün olmadığı koşullarda ve konumlarda savaş ihtimalini gündemine almamıştır. Bu nedenle özellikle Avrupalı büyük güçlerle olan karşılaşmalar için diyalog kanalları açık tutulmuştur. Savaş ihtimalinin oluşması ve buna bağlı olarak gelişecek bir ittifaklaşma da yine ABD'nin tercih etmediği bir durumdur. Böyle bir durumun oluşmasının önünü almak için ABD, Çin'de ticari faaliyetler yürüten Avrupalı büyük güçlerle birbirlerinin ticaretlerine karışmamaları yönünde bir politika takip etmiştir (Hofstadter ve diğerleri, 1963, s. 565). “Açık kapı politikası” (*open door policy*) olarak adlandırılan bu girişimle ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında erişeceği hakim gücü ve kuracağı liberal kapitalist piyasa ekonomisinin yaygınlaşması adına önemli bir argüman yaratmıştır. Açık kapı ifadesi, demokrasinin ve piyasa ekonomisinin dolayısıyla ABD düşüncesinin yaygınlaşması adına bir taşıyıcı görevi görmüştür.

20. yüzyıla girilirken Avrupa'daki çatışma potansiyeli daha da artmıştır. Avrupalı devletler arasında çözümü zor, çok sayıda sorun oluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun akıbetiyle ilgili olarak çekişme yaşanan Şart Meselesi (*Eastern Question*), Balkanlar'daki, Akdeniz'deki, Afrika'daki nüfuz mücadelesi ve gizli ittifakların oluşması, Avrupa siyasetindeki çatışmayı körükleyen başlıca sorunlar olmuştur. ABD açısından ise yayılmacılık konusundaki hedefler Amerika kıtasının dışına taşmış ve ticaretin dışında siyasi kabiliyet kazanma isteği yükselmiştir. Bu uluslararası siyasal

ortamda Avrupalı devletlerin savaşa tutuşması karşısında ABD yansızlık grand stratejisine bağlı kalmıştır. Savaşta taraf olmayan ABD, yansızlığını sürdürmüş ve Avrupalı güçler birbirlerini yıpratırken göreceli olarak güçlenmesini sürdürmüştür. 1914 itibariyle büyük oranda Afrika'daki, Ortadoğu'daki ve Balkanlar'daki nüfuz ve toprak mücadelesi sebebiyle başlayan savaşta ABD'nin taraf olması için doğrudan bir neden yoktur. Ancak 1915 itibariyle İngiltere ve Almanya arasında denizde devam eden mücadeleyle ve Alman denizaltılarının vurduğu yolcu gemilerinde ABD vatandaşlarının hayatını kaybetmesiyle Washington yönetimi savaşta daha belirgin bir tutum sergilemeye başlamıştır (Ferrell, 1959, s. 280-281). Bu tutumun daha belirgin olarak değerlendirilmesinde etkili husus ABD ve Müttefikler arasındaki ticari ilişkidir. Almanya, ABD ve Müttefikler arasındaki ticaretten hoşnutsuz olsa da doğrudan ABD'ye saldırmamıştır. 1917 yılında ise ABD'nin yansızlık grand stratejisi Almanya tarafından taciz edilmiştir. Almanya, Meksika'yı ABD'ye karşı savaşa girmeye teşvik etmiş ve ABD'ye ait ticari bir gemiyi yine denizaltı saldırısıyla batırmıştır (McDougall, 1997, s. 135). ABD'nin ticaretine zeval getirilmesi ve Amerika kıtasına yönelik politika yürütülmesi, Washington tarafından kabul edilemez bir girişimdir. Bu girişim sonucunda ABD, Müttefikler safında savaşa dahil olmuştur. Dönemin büyük güçlerinden birisi olmuş olan ABD'nin savaşa girmesi, sürecin seyrini değiştirmiş ve Almanya mağup edilmiştir.

ABD'nin maruz kaldığı saldırı sonrasında savaşa katılması ve ittifakta yer alması ise yansızlık grand stratejisinin terk edildiği anlamına gelmemektedir. ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olması ve uyguladığı ittifak politikası, G. Washington'un belirttiği gibi "acil bir durumda geçici" olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle ABD'nin Almanya saldırısı karşısında İngiltere ve Fransa yanında savaşa dahil olması, bağımsızlık savaşı için Fransa'yla yürüttüğü ittifaka benzer niteliktedir. Savaşın bitimiyle de yansızlık grand stratejisinin esnemeler gösterse de terk edilmediği anlaşılmaktadır. Düşmanın mağup edilmesinin ardından ittifak sona ermiş ve ABD uluslararası siyasetten yine uzak kalmayı tercih etmiştir.

Savaşın ardından ABD'nin Başkan W. Wilson önderliğinde kabaran tek taraflı müdahaleci yönü görünür olmaya başlamıştır. Bu dönemde ABD'nin uluslararası siyasete dair girişimi, W. Wilson'un savaş sonrası barışın ve istikrarın korunması için ortaya attığı "On Dört Nokta" ve Milletler Cemiyeti projesi olmuştur. ABD, uluslararası barışı, kendi

varsayımlarının, düzeninin ve sisteminin benimsenmesine bağlı görmüştür (Kissinger, 2014, s. 256-257). İkinci Dünya Savaşı'nın arından hayata geçecek olan bu görüş, Wilson prensipleri ve bu yöndeki kurumsallaşma çabaları bu dönemde başarısız olmuştur. ABD, 20. yüzyıla büyük bir güç olarak girmiş ve gücünü artırmayı sürdürmüşse de büyük güçler sisteminin dışında kalmıştır (Kennedy, 1987, s. 248). Yansızlık grand stratejisi, ABD'yi güçlendirmeyi başarmış ancak gücünü uluslararası siyasette kullanabilme adına imkan yaratamamıştır. Başta Kongre olmak üzere yansızlık grand stratejisine olan bağlılık W. Wilson'u ve onun nezdinde kıtalararası yayılmacı ABD'yi engellemiştir. Diğer yandan Tablo 2.5.'te de görülen ABD'nin küresel zenginlikteki artan payı ve buna bağlı olarak elde ettiği gücü, Washington yönetimini küresel siyasette söz sahibi olma arayışına yöneltmiştir. ABD'nin artan zenginliği, savaşlarla güç kaybeden Avrupalı devletler karşısındaki ağırlığını daha da artırmıştır. Bu durum özellikle ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla daha net bir biçimde anlaşılmıştır.

Tablo 2.5. Dünya zenginliğindeki göreceli paylar (%) 1850-1940 (Mearsheimer, 2014, s. 220)

	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1940
İngiltere	59	59	53	45	32	23	15	16	11	11
Almanya	3	9	13	16	16	21	20	14	14	17
Fransa	10	12	11	10	8	7	6	5	9	4
Rusya	6	3	2	2	3	6	5	1	6	13
ABD	15	13	16	23	35	38	48	62	54	49

İki savaş arası dönemin ABD için en ciddi sorunu 1929 Büyük Buhranı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında başta İngiltere olmak üzere birçok ülke ekonomisi zarar görmüştür. ABD ise bu dönemde kreditor olarak rol almıştır. Ancak geri ödeme güçlükleri ve savaş tazminatlarının karşılanamaması küresel ekonomiyi etkisi altına alan bir buhran yaratmıştır. Artan işsizlik ve daralan alım gücüyle birlikte ticaret durma noktasına gelmiştir. Uluslararası sistemdeki buhran katsayısını artıran diğer gelişmeler ise artan Japon, İtalyan ve Alman saldırganlığı olmuştur. 1940'a gelindiğinde Avrupa'dan Asya'ya ve Afrika'ya kadar etki gösteren İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. ABD, bu süreçte de yansızlık grand stratejisine sadık kalmıştır.

Yansızlık grand stratejisinin daimi ordu bulundurmama noktasındaki gayreti ABD'yi İkinci Dünya Savaşı sırasında özellikle askeri strateji oluşturma konusunda zorlamıştır. Ancak donanmanın sahip olduğu tecrübe açığı kapamıştır. Amiral Harold R. Stark'ın incelemeleri sonucunda ABD güvenliğinin İngiltere'ninkine bağlı olduğu ve

Almanya'nın galip gelmemesi için İngiltere müttefiki olarak pozisyon alma gerektiği vurgulanmıştır (Lacey, 2011, s. 184-186). İkinci Dünya Savaşı'na girme konusunda çekingen olan ABD, askeri stratejisini İngiltere'nin direncine göre oluşturma yolunu tercih etmiştir.

Aralık 1941 tarihinde Japonya tarafından gerçekleştirilen Pearl Harbor saldırısıyla ABD savaşa katılmıştır. ABD'nin büyük bir iktisadi güç olarak dahil olmasıyla birlikte savaşın dengesi Müttefikler lehine hızla değişmiştir. 1945 yılına gelindiğinde İtalya, Almanya ve Japonya teslim olmuşlardır. Ancak Japonya teslim olmadan önce ABD, bu ülkeye iki atom bombası atmıştır. Bu durum, ABD'nin küresel siyasetteki ilk güç gösterisi olmuştur. Sahip olduğu üstün ekonomi gücünün yanında ileri teknoloji saldırı ekipmanlarını envanterinde barındırıyor olması ABD'yi bundan sonraki dönemin tartışmasız büyük gücü haline getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından eski dünyanın büyük güçleri hızla erimiş ve böylece uluslararası sistemin tepesi gittikçe tenhalaşmıştır. Sonunda ise ABD bu sahnede yalnız kalmıştır. Grand stratejiyi oluşturan temel unsurlardan birisinin uluslararası sistemin yapısı olduğu hesaba katıldığında ABD için de grand stratejinin değişimi mecburi bir hal almaya başlamıştır.

2.3. Üstünlük Grand Stratejisi (1948-2007)

Yansızlık grand stratejisi ABD'ye uluslararası politikada hakimiyet alanı açmıştır. Kuruluşuyla birlikte ABD kendisini güçlenmeye ve gerçekçi bir yayılmaya adanmıştır. Jeopolitik avantajını Avrupa siyasetinden uzak kalarak değerlendiren ABD, grand stratejinin hayati gerekliliği olan hedef-kaynak dengesini hiçbir dönem zorlamamış hatta kaynaklarının altında hedefler belirlemiştir. Aynı süreçte uluslararası sistemin başat güçleri savaşlarla birbirini yıpratırken ABD göreceli olarak daha da güçlenmiştir (Gilpin, 1987, s. 343). Coğrafi ve stratejik faktörler, hammadde ve nüfus yoğunluğu, iktisadi yapı ve teknoloji alanındaki ilerleme ABD'yi Batı yarımkürenin hegemonu haline getirmiştir (Spykman, 1942, s. 59). Ortaya çıkan bu büyük gücün yenilenen hedefi ise Batı yarımküredeki elde edilen başarının dünya çapında sağlanması olmuştur.

İki savaşın ardından ABD, yansızlık grand stratejisini terk etmeye başlamıştır. Bu savaşların ardından ABD iki önemli ders çıkararak yeni grand stratejisini inşa etmeye koyulmuştur. Bu derslerden ilki, savaşın amacının düşmanı mağlup etmek değil zaferi kazandıktan sonra kurulacak düzeni tayin etmek olduğudur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan derme çatma barış çabuk yıkılmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın sebebini

yaratmıştır. Bu süreç ekonomileri ve ticareti derinden sarsmıştır. Bu nedenle ABD için en önemli adım henüz savaş sona ermeden gerçekleştirilen Bretton Woods Konferansı'dır. ABD'nin davetiyle toplanan bu konferansta büyük oranda Washington'un fonladığı 7.6 milyar dolarlık hazineyle Dünya Bankası ve 7.3 milyar dolarlık hazineyle Uluslararası Para Fonu (IMF), iç ekonomilerdeki sorunların giderilmesi ve ticaret üzerindeki yıkıcı etkilerin sona erdirilmesi amacıyla kurulmuştur (LaFeber, 1994, s. 431-432). ABD böylece uluslararası ticaretteki payını artırmanın ötesine geçerek düzenleyici bir rol üstlenmiştir.

Bu dönemde grand strateji için alınan ikinci ders ise ülkelerin içyapılarıyla ilgili olmuştur. Ticaretin sürmesi durumunda rejimlerin veya ideolojilerin önemi üzerine durulmamıştır. Ancak totaliter rejimlerin uluslararası ticareti hedef alabildiği ve korumacı politikalar yürütebildiği gözlemlenmiştir. Bu dönemle birlikte ABD için bir diğer hedef dünyanın demokratikleşmesi olmuştur. Demokratikleşmedeki temel kaygı ise toplumların iradelerinin yönetime yansımından çok bu rejimle ilişkilendirilen serbest piyasa ekonomisidir. Rejim değişikliği esasında iktisadi sistemin değişimiyle ilgilidir (Miller, 2020, s. 23). Bir ülkenin demokrasiyle yönetilmesi, serbest piyasa ekonomisinin hakim olacağı ve ticaretini dolayısıyla pazarını yabancı sermayeye açacağı düşüncesi gelişmiştir. Bu dönemle birlikte demokrasi idealleştirilmiş ve ABD bu yönde politikalar takip etmeye başlamıştır. ABD'nin diğer devletler üzerindeki etkisini artırdığı ve gücünü kabul ettirdiği bu dönemde daha önce sömürgeleştirilmiş Çin'de ticari çıkarların korunması için görülen "açık kapı" kavramı önemli bir yere sahiptir. II. Dünya Savaşı ardından başlayan ve üstünlük grand stratejisiyle politikaları belirleyen temel mantık için açık kapı kavramı kullanılmıştır. Bu dönemde açık kapı, ABD'nin hakimi olduğu liberal değerlerin ve kurumların kabul edildiği ve bu kabulün ABD'nin iktisadi nüfuzuna alan açtığı bir dünya düzenini ifade etmektedir (Layne, 2006, s. 30). Soğuk savaş sonrasında ise açık kapıyla elde edilen kazanımların küresel istikrar için elzem olduğu argümanı güç kazanmıştır.

Bu iki ders ışığında ABD'nin grand stratejisi değişirken strateji kültürünün etkisini görmek mümkündür. Tüccar bir devlet olarak ABD, ticaret üzerine kaygılar geliştirmiş ve bu yönde adımlar atmıştır. Kendi düzenini dünya için ideal kabul ederek tek taraflı bakışını yansıtmıştır. Bunun yanında dünyayı refaha kavuşturacak olan istisnai ulus olduğuna olan inancını korumuştur. Bu dönemle birlikte dış politika yapımındaki

temel fark ise ABD'nin artık tepede parıldayan şehir olarak örnek olmanın ötesinde "kötü olana" müdahale eden ve onu dönüştüren bir misyon edinmesidir.

ABD grand stratejisi, uluslararası sistemin yeni yapısına göre değişim yaşarken esasında ilk etapta manevra serbestisini veya hareket özgürlüğünü koruma noktasındaki daimi ittifaklardan kaçınma mirasına sahip çıkmıştır. ABD kendisini Batı yarımkürede güvende kabul ederken Sovyetler'in dengelenmesi gerektiğinde İngiltere'nin bu işlevi yerine getirebileceğine inanmıştır (Hook ve Spanier, 2010, s. 32). Washington yönetimindeki beklenti, Londra-Moskova arasında tarafsız hakemlik rolü olmuştur (Gaddis, 1987, s. 55). Ancak Sovyetler Birliği'nin Avrupa içlerindeki ilerleyişine ve saldırganlığına Avrupalı devletler engel olamamışlardır. ABD, bu gelişme karşısında pozisyonunu kısa sürede gözden geçirmeye mecbur kalmıştır. Asıl soru ise burada ortaya çıkmaktadır. ABD, Avrupalı saldırgan Nazi Almanyası'nı dengeleme gereği duymazken neden Sovyetler Birliği'ne karşı farklı bir strateji izlemiştir? Jeopolitik konum, iktisadi pozisyon gibi koşullar benzerken ABD'nin Sovyetler'i durdurma ihtiyacı bu ülkenin ekonomi-politik olarak Nazi Almanyası'ndan farklı olmasıdır. Sovyetler Birliği, Komünist Manifesto'daki (*Communist Manifesto*) "proleter devrimi" ülküsünü yayma amacındadır. Bu durum ABD açısından bakıldığında karşıt bir ideolojik sistemin tesirini artırması anlamına gelmektedir. Özellikle kapitalizmin alaşağı edilmesi ve buna yönelik olarak ticaretin seyir değiştirmesi ABD tarafından kabul edilemez yaklaşımlardır. Sovyetler Birliği'nin alan kazanması ve rejimini yayması sosyalist-komünist ekonomi yapısının da yaygınlaşması ve ABD için nüfuz kaybı sonucunu doğurmuştur. Sıfır toplamlı oyun mantığıyla incelendiğinde Moskova'nın daha fazla alana hükmetmeye başlaması ABD'nin daralması demektir. Bu durumu fark eden ABD, dünya ticaretini yeni bir totaliter dalganın ellerine bırakmamıştır. Yayılan karşıt iktisadi-ticari yapı, Avrupa'nın en ciddi pazar olarak güvenlik sorunu yaşamaması ve Asya'nın sosyalist bloğa kayma ihtimali, Washington yönetimi için kaygı kaynağı olmuştur.

Mart 1947'de Kongre'de yaptığı konuşmayla Başkan H. Truman adını taşıyacak olan doktrine dair ilk ifadelerini paylaşmıştır. H. Truman konuşmasında hür toplumların dış baskılardan korunması gerektiğini, bunun yanında siyasal süreçlerin ve ekonominin istikrarı için finansal yardımda bulunulması gerektiğinin altını çizmiştir (1947). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere ABD artık başta Avrupa siyaseti olmak üzere uluslararası politikayla ilgilenir olmuştur. Bu da yansızlık grand stratejisinin fiilen terk edildiği

anlamına gelmektedir. Başkan'ın konuşmasının ardından ABD, 1947 itibariyle ilk adımını yine ekonomi alanında gerçekleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ekonomileri darboğaza girmiştir. ABD ise bu ekonomi zorluğun başta Sovyet etkisi gibi siyasal sonuçlarının olmaması adına bir yardım planı ortaya koymuştur (Gaddis, 1987, s. 56). Dönemin dışişleri bakanı olan George Marshall'ın adını taşıyan plana göre Avrupa ekonomilerinin yeniden inşası için finansal destek sağlanması kararlaştırılmıştır. 1952 yılında Marshall Planı sona ererken Avrupa'daki üretim, 1938 yılındaki üretimine kıyasla %200'ün üzerinde artış göstermiştir (Ferrell, 1959, s. 451). Böylece Marshall Planı başarıya ulaşmış ve Avrupa ekonomileri güçlü bir zemine kavuşmuştur. Diğer yandan asıl önemli konu ise ABD'nin Avrupa ile arasındaki iktisadi asimetriyi siyasal hiyerarşiye dönüştürmesidir. Avrupa ekonomileri güçlendirilmiştir ancak aynı zamanda bu güçlenmenin ABD'ye borçlu olduğu ve bunun bir bağımlılık unsuru olduğu da ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği ise bu planın Avrupa'yı köleleştirme ve Avrupa ekonomisini kontrol altına alma girişimi olduğu görüşünü paylaşmıştır (Faulkner, 1963, s. 727). Moskova'nın bu konuda hatalı olmadığı devam eden süreçte görülmüştür. İktisadi olarak Batı Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi ve stratejik açıdan ABD kontrolü altında tutulması, üstünlük grand stratejisinin temel arayışlarından birisi olmuştur (Layne, 1997, s. 89). Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ABD, Atinalıların Melos liderine "yönetebileceğimiz her şeyi yönetmek doğanın genel ve gerekli kanunudur" ifadesindeki gibi hakimiyet arzusuyla politika belirlemiştir (Doğan, 2008, s. 22).

1948'e gelindiğinde ise Sovyetler Birliği'nin desteklediği Çekoslovakya Komünist Partisi, darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Prag Darbesi'nin yanında Moskova'nın Berlin'i ablukaya alarak ulaşım yollarını kesmesiyle birlikte ittifak kurulmasının Avrupa güvenliği için hayati olduğu anlaşılmıştır. Bu döneme değin yansızlık grand stratejisinin köklü varlığı ABD'yi ittifaklara girmekten alıkoymuştur. Ancak artan, yayılan ve yaklaşan "komünist tehdit" süreci etkilemiştir. Vandenberg Kararı olarak bilinen ittifak anlaşmasının yolunu açan tasarı Haziran 1948'de Senato tarafından kabul edilmiştir (Doğan, 2008, s. 166). Bu gelişmeyle birlikte yansızlık grand stratejisi resmen ortadan kalkmış ve yerini üstünlük grand stratejisine bırakmıştır. ABD, küresel iktisadi hakimiyetini pekiştirecek ve kollayacak olan NATO enstrümanı ile birlikte üstünlük grand stratejisine geçmiştir. Bu dönemle birlikte Sovyetler'in varlığı

sebebiyle alınan pozisyon, komünizmin yayılmasını engellemek gibi görünse de ABD’de de kendi ekonomi-politik nizamını yayma gayretine girmiştir.

Grand strateji açısından bakıldığında ABD için politikalar ve hedefler netlik kazanmaya başlamıştır. Bir rehber olarak grand stratejinin devletlere sağladığı en ciddi imkanlardan biri uluslararası sistem içinde kimin düşman olduğunun belirlenmesidir. ABD, uluslararası sistem içindeki düşmanını bulmuş ve Sovyetler Birliği’ni bu konuma layık görmüştür. Grand stratejinin alt kademesi olarak gerekli olan adım ise G. Kennan’ın fikirlerinden doğmuştur; çevreleme (*containment*). Sovyetler Birliği’nin özellikle strateji kültürü açısından başarılı bir şekilde incelenmiş olması bu ülkeye karşı geliştirilecek politikaların başarılı olmasının yolunu açmıştır. Sovyetlerin sahip olduğu ideolojik temeli, Komünist Parti’yi ve bunun yanında Rus tarihini incelemeye dahil eden çalışmada, yayılcılığın güvenlik arayışı sebebiyle gerçekleştiği vurgulanmıştır (Kennan, 1951, s. 93). Bu durum karşısında Moskova’ya karşı atılacak önemli adımın, sabırlı bir biçimde yayılcılık eğiliminin kontrol altında tutulması gerektiğidir (Kennan, 1951, s. 99). Diğer yandan, yine Kennan tarafından darbe girişimleriyle yayılma gösteren ve politik nüfuzunu artıran Sovyetler Birliği’nin savaş riskine giremeyeceği, ne Rus ekonomisinin ne de Rus halkının buna dayanabileceğini iddia edilmiştir (Gaddis, 2005, s. 33). Bu savlar ve tespitler eşliğinde ABD’nin üstünlük grand stratejisi çerçevesinde harekete geçeceği koşullar belli olmuştur. Eğer bir coğrafyada Sovyetler Birliği’nin bir girişimi varsa karşı cephe oluşturulacak ve desteklenecektir. Bu askeri strateji, Soğuk Savaş boyunca üstünlük grand stratejisinin temel mantığını oluşturmuştur. 1949 yılında ise üstünlük grand stratejisinin ve çevreleme stratejisinin temel aygıtlarından birisi olan Kuzey Atlantik Anlaşması imzalanmış ve NATO kurulmuştur.

Nisan 1950’de üstünlük grand stratejisine dair ilk önemli belge niteliği taşıyan NSC-68 (*National Security Council-68*), Dışişleri Bakanlığı’na bağlı Politika Planlama Ofisi tarafından hazırlanmıştır. 1975 yılında gizlilik kararı kaldırılan belgede ABD’nin Sovyetler Birliği’ni doğrudan rakip olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği’nin odak noktası olduğu belgede Kremlin’in Avrasya’yı domine etmeye yöneldiği ve ABD’nin bu girişimin karşısında olacağı belirtilmiştir (NSC-68, 1950, s. 6). Buradan anlaşılacağı üzere ABD nezdinde ilk olarak Sovyetler Birliği’nin yayılcı politikalarının engellenmesi gerektiği üzerine hem fikir olunmuştur. Ancak SSCB’nin dağılması vb. bir siyasetten bu dönemde bahsedilmemiştir. Belgede ayrıca Sovyetler’in

“niyetleri ve kabiliyetleri” üzerine bir başlık bulunmaktadır. ABD ve SSCB arasındaki çatışmayı özgürlük ve kölelik ikilemi olarak değerlendiren belgede Kremlin için totaliter diktatörlük ifadesi kullanılmış ve siyasal niyetiyle ilgili olarak toplama kamplarında prototip yaratma olduğu belirtilmiş ve özgür topluma düşman olduğunun altı çizilmiştir (NSC-68, 1950, s. 13). Bu perspektif üstünlük grand stratejisinin altında diğer stratejilerin kaynağını açıklamaktadır. Özellikle yumuşak güç açısından bakıldığında ABD’nin kendisini hakim iletişim araçlarıyla özgürlüklerin ülkesi olarak tanıtmaya ve buna karşılık SSCB’nin özgür toplum düşmanı olduğu yönündeki propagandası ve argümanı yine bu belgeden gelmektedir. Belgede, özgür toplum karşıtlığı ile kurulan düşük yaşam standardı ilişkisi üzerinden, sahip olunan bütçenin büyük oranda askeri genişlemeye tahsis edildiği çünkü Kremlin’in, “kaçınılmaz bir militan olarak, Rus emperyalizm mirasına sahip çıktığı ve dünya genelinde devrim hareketleri amaçladığı” düşüncesi ortaya atılmıştır (NSC-68, 1950, s. 14). Washington’un bu şekilde Moskova’yı genişlemeci ve saldırgan olarak tasvir etmesi ilk olarak kendi politikalarını etkilemiş ve askeri güvenlik yapıları inşa edilmiştir. SSCB’nin Avrupa’ya yönelen saldırganlıkları ise ABD askeri stratejisinin önünü açarak güvenlik yapılarının kurulmasına katkı vermiştir. SSCB tehdidi karşısında her devlet için ABD ve önderliğindeki güvenlik kuruluşları hayatta kalmanın bir yolu olarak görülmüştür.

NATO’yu takiben kurulan ittifaklar aracılığıyla Sovyetler Birliği’ni ve uydularını çevrelemek başat askeri stratejidir. Belgede ise çevreleme; Sovyet etkisinin ve gücünün daha fazla yayılmasını engellemek; Sovyet tezlerinin sahteliğini ortaya çıkarmak; Kremlin’in kontrolünü ve etkisini geri çekmeye sebep olmak ve Kremlin’in uluslararası standartlara göre davranması için sistemi içerisindeki yıkıcı tohumları beslemek şeklinde özetlenmiş ve askeri gücün ulusal güvenlik için en önemli güç bileşeni olduğu vurgulanmıştır (NSC-68, 1950, s. 21). Bu ifadeler hem ABD tarihi için hem de grand stratejisi için dönüm noktası niteliğindedir. ABD, ticareti önceleyen, politik faaliyetlere karışmayan, ittifaklara dahil olmayı reddeden yansızlık grand stratejisi yerine, ticari kaygılarının yanında askeri gücü eklemleyen hatta zaman zaman daha da ön plana çıkaran, yerküre üzerindeki her politik konuya müdahil olan ve ittifak ağlarıyla dünyayı saran üstünlük grand stratejisini izlemeye başlamıştır. Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ABD, uzakta kalarak örnek olan “tepede parıldayan şehir”den kendi açısından belirledikleri “kötü”ye müdahale eden ve onu dönüştüren bir misyon yüklenmiştir.

Tablo 2.6. *Batı ve Doğu iktisadi kapasitelerinin kıyaslaması (NSC-68, 1950, s. 27)*

	ABD (1948-9)	Avrupa KAA Ülkeleri (1948-9)	Toplam	SSCB (1950 Planı)	Uydular (1948-9)	Toplam
Nüfus (mil.)	149	173	322	198	75	273
GSMH (mil. dolar)	250	84	334	65	21	86
Üretim verileri						
Kömür (mil. ton)	582	306	888	250	88	338
Elektrik Gücü (milyar kWh)	356	124	480	82	15	97
Ham petrol (mil. ton)	277	1	278	35	5	40
Dökme demir (mil. ton)	55	24	79	19.5	3.2	22.7
Çelik (mil. ton)	80	32	112	25	6	31
Çimento (mil. ton)	35	21	56	10.5	2.1	12.6
Motorlu araçlar (bin)	5273	580	5853	500	25	525

Belge’de ABD’nin özgüveni de açıkça görülmektedir. Tablo 2.6.’da görüldüğü gibi ABD ve Avrupa KAA (Kuzey Atlantik Anlaşması) ülkeleri, birçok stratejik öneme sahip iktisadi güç unsuru açısından SSCB ve uydularına göre oldukça güçlüdür. Özellikle Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki maddi güç kıyaslamaları ve gözlemlenen uçurum sebebiyle Soğuk Savaş’ın başlangıcı itibarıyla net bir çift kutupluluk olmadığı görülmektedir. Moskova’yı bir güç olarak konumlandıran temel gerçeklik Komünist argüman ve ortaya koyduğu saldırgan iradedir.

1953 yılında ise NSC-68’i doğrular nitelikteki NSC 162/2 belgesi hazırlanmıştır. Sovyetler Birliği’nin ekonomisinin büyük kısmını askeri kapasitesini yükseltmeye harcadığı, atom bombası vb. tehditlerin artarak devam ettiği uyarısında bulunan belgenin 4/b maddesinde Sovyet Bloğu ifadesiyle ileriki yıllarda atom bombası stokunun artabileceği ayrıntısı yer almaktadır (NSC-162/2, 1953, s. 2). Belgede yapılan bu tespit 1962 yılında yaşanacak olan Küba füze krizinin esasında fark edilebildiğini göstermektedir. ABD, Moskova yönetiminin uydularına atom bombası stoklayabileceği

öngörüsünü geliştirmiştir. Bu tespiti yapabilmesinde grand strateji bağlamında Sovyetler'i hedefine alması etkilidir diğer yandan öngörebilmesi engelleyebileceği anlamına gelmediğinden 1953'te belirtilen bu ihtimal dokuz yıl sonra gerçekleşmiştir. Aynı belgenin 5/c maddesinde ise Çin'e yer verilmiştir. Buradaki görüşe göre Çin, iktisadi ve askeri olarak Moskova'ya bağlı olsa da esasında iki ülke arasında temel farklar olduğu ve bu sebeple uzun vadede Çin'in kendi çıkarlarını vurgulayabileceği böylece ittifakın bozulabileceği tespiti yapılmıştır (NSC-162/2, 1953, s. 3). Çin'e dair yapılan bu tespit, özellikle 1970'lerde başlayan ping pong diplomasisiyle Çin ile ABD arasındaki gerginliğe son verilmesi ve karşı blokta çatlak oluşması noktasında üstünlük grand stratejisine zafer kazandırmıştır.

NSC-162/2 belgesinin 10/b/3 maddesinde ise doğrudan grand stratejinin niteliğine dair bir ifade paylaşılmıştır. Bu ifadede genişleyen barış dönemi ekonomisiyle savunma gereklilikleri arasında denge kurulması ihtiyacına değinilmiştir (NSC-162/2, 1953, s. 6). Hedef-kaynak dengesinin, grand stratejinin hayati unsurlarından birisi olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Diğer yandan barış zamanlarının da stratejinin parçası olduğu, savaşın silahlar ateşlenmeden çok önce başladığı görüşleri yine grand stratejinin başarıya ulaşması için kıymetli farkındalık noktalarıdır. Belgedeki bu madde ABD'nin üstünlük grand stratejisini takip ederken gerekli farkındalıklara haiz olduğunu ortaya koymaktadır. Üstelik hedef-kaynak dengesinin kurulması gerektiğinden bahseden ABD, bahsi geçen dönemde küresel ekonomideki en büyük pay sahibi ve en büyük askeri güçtür. Maddi güç unsurlarındaki bariz ve açık ara hakimiyetine karşın ABD dengeye dikkat etmeyi sürdürmüştür.

1950'li yıllarda Batı ve Doğu blokları kendi saflarını kuvvetlendirmeye çalışırken demokrasi/kapitalizm ve sosyalizm arasında da bir yarış başlamıştır. Basit bir biçimde sosyalist bir yönetim varsa Doğu, demokratik kapitalist sistem hakimse Batı blokunda yer alınması söz konusu olmuştur. Bu durum aynı zamanda iki hakim gücün uydusu olma ve onun iradesine göre davranmayı da peşinde getirmiştir. 1951 yılında İran'da petrolün millileştirilmesi propagandasıyla güç kazanan Musaddık, demokratik yollarla seçilerek İran Başbakanı olmuştur. Demokrasinin işler olması sebebiyle bu ülkeye ABD'nin destek vereceği düşüncesi ilk akla gelen olsa da tam tersi cereyan etmiştir. ABD destekli bir darbe ile Musaddık görevden uzaklaştırılmış ve Şah'ın iktidarı yeniden tesis edilmiştir. ABD'nin, demokratik başbakan karşısında yer almasının sebebi ise İran petrollerinin

millileştirilmesidir. ABD için demokrasi, serbest piyasa ekonomisine ve ABD finans politikalarına açılma adına bir gerekliliktir. İran örneğinde görüldüğü üzere demokrasi ABD iktisadi yapısına zarar verecekse alaşağı edilecektir.

Demokrasi temelli ABD düşüncesinin yayılması, üstünlük grand stratejisinin temel argümanlarından birisidir. Öyle ki demokrasiyle yönetilmek, demokratik olmak legal sistemin parçası olmanın tek yolu olmuştur. Bu durum günümüzde devam etmektedir. ABD kendi düşünce yapısını sistemin temel yapı taşı haline getirmiştir. Bunun dışında hareket edilmesi durumunda ise illegal olunması durumu vardır. Bu sebeple otoriter liderler dahi demokrasi kavramını kullanan demeçler vermektedir. Özetlenecek olursa demokrasi, ABD hegemonyasının ürettiği bilginin ve rızanın parçalarından birisidir. Soğuk Savaş sonrasında ABD, tek küresel güç olmanın ötesinde dilini, kültürünü, siyasal inanışını, iktisadi modelini merkeze alan küresel medeniyetin oluşumunun liderliğini de üstlenmiştir (Mead, 2009, s. 10). ABD hegemonyası sahip olduğu sert gücün yanında her eylemini “küresel iyi” için yaptığı düşüncesine yol açan rızayı da böylece oluşturmuştur. Üstünlük grand stratejisi açısından bakıldığında ise ABD merkezli ve tek taraflı kurulan bu hakimiyet oldukça başarılıdır. Demokratik olmak, uluslararası sistemin bir gereğidir, bu gereklilik serbest piyasa ekonomisini mecbur kılar ve ABD bu sistemin hakimidir.

Üstünlük grand stratejisinin dönemin diğer büyük gücü olarak Sovyetler Birliği'ne odaklandığı ortadadır. Ancak ABD, üstünlüğünü kısa sürede kendi müttefiklerine de göstermiştir. 1956 tarihli Süveyş Krizi bunun göstergelerindedir. İngiltere ve Fransa işbirliğinin Mısır'a karşı giriştiği askeri faaliyetler ABD'nin farklı bir pozisyon almasıyla sona ermiştir. Bu durum Avrupalı güçlerin bir başlarına politika yürütme kapasitelerini yitirdiklerini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki sistemin çift kutuplu olduğu esasen bu olayla tescillenmiştir. Avrupalı güçlerin iradeleri ABD'nin üstünlüğünü alt edememiştir.

1962 Küba füze kriziyle birlikte Soğuk Savaş “dehşet dengesi”ni bulmuştur. Bu keşif ilişkilerdeki düşmanlık dozajını azaltmasa da diyalog kanallarını harekete geçirmiştir. Böylece SSCB-ABD arasında yumuşama (*detant*) başlamıştır. Üstünlük grand stratejisi üzerinden bakıldığında ise ABD, Avrupa güvenliğini tesis etmiş, iktisadi-ticari hakimiyetini oturtmuş ve Sovyet ilerleyişini durdurmuştur. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu bir yapıda devam etmesi takip edilecek politikaları ve strateji seçeneklerini

berraklaştırmıştır. Düşmanın tespit edilmiş olması, müttefiklerin kimler olduğunun bilinmesi ABD'nin işini kolaylaştırmıştır. Soğuk Savaş bu belirlilikler içerisinde ilerlerken Moskova yönetiminin Afganistan'ı işgal etme kararı almasıyla birlikte Sovyetler Birliği kendi hedef-kaynak dengesini yitirmeye başlamıştır. ABD ise Moskova'nın kan kaybını sürdürmek için yerel cihatçı grupları desteklemiştir. Yıl 1989 olduğunda ise Soğuk Savaş sona ermiş ve kısa süre sonra da Sovyetler Birliği dağılmıştır.

Soğuk Savaş sona ererken ABD, uluslararası sistemin tek hakim gücü olarak ortaya çıkmış olsa da P. Kennedy ve R. Gilpin gibi uzmanlar Amerikan gücünün zayıfladığına dair tespitlerde bulunmuşlardır. İktisadi gelişmeler üzerinden kurulan savlar, ABD'nin göreceli olarak düşüşe geçtiğini ortaya koymuştur. Azalan büyüme oranları, düşük ulusal tasarruf ve amaçların ötesindeki denizaşırı taahhütler hegemonyaya zarar vermeye başlamıştır (Gilpin, 1987, s. 347-348). ABD politikalarına dair yapılan bu tespit belirgin bir grand strateji uyarısıdır. Büyüme oranlarının ve kamu borcunun temel belirleyiciler olduğu hesaba katıldığında ve ABD için halen sorun olduğu düşünülen denizaşırı taahhütler eklendiğinde grand stratejik bir açmaz olduğu görülmektedir. Kısa vadede faydalı görülen ancak uzun vadede dezavantaj getirebilecek politikalar ABD'yi göreceli erozyona uğratmıştır (Kennedy, 1987, s. 534). ABD, Soğuk Savaş'ın muzafferleri olurken düşüş de beraberinde başlamıştır. Hedef-kaynak dengesindeki sorunu tespit eden uzmanların aksine ABD, üstünlük grand stratejisinin yorucu politikalarını sürdürmüştür.

1989 yılının üstünlük grand stratejisi açısından önemi büyüktür. Sovyet tehdidinin tamamen ortadan kalkmasıyla birlikte uluslararası sistemdeki belirleyici norm ve güç dağılımı değişmiş böylece sistemin kendisi de değişmiştir. Sistemin yapısı grand stratejinin kaynaklarından birisi olduğundan sistemdeki değişikliğe grand strateji de ayak uydurmalıdır. Ancak ABD, Soğuk Savaş sonrasında da üstünlük grand stratejisini sürdürmüştür ve değişim yaşamamıştır (Brands, 2018, s. 134). Devam eden grand strateji çerçevesinde ABD, küresel hedeflerine daha da saldırgan bir biçimde ulaşma yolunu tercih etmiştir. 1990 yılındaki Körfez Savaşı bunun ilk işareti olmuştur. Irak'ın stratejik öneme sahip olan Körfez'e yönelmesi, ABD tarafından cezalandırılmıştır. Esasında Körfez Savaşı ile Japonya'ya atom bombası atılması arasında bir ilişki mevcuttur. Irak'a yapılan müdahaleyle Soğuk Savaş sonrası için güç gösterisi silahlar eşliğinde yapılırken, İkinci Dünya Savaşı'nın muzafferleri olarak ABD, dünyaya mesajını atom bombalarıyla vermiştir. Her iki hadisede de ABD, "üstün" olduğunu sert gücünü tek taraflı kullanarak

göstermiştir. Körfez Savaşı'nda Irak'a yapılan müdahale ABD'nin küresel polis görevini üstlendiğini işaret etmiştir. Doğrudan Batı yarımküreye veya ABD topraklarına bir tehdit oluşmasa da ABD, hoşuna gitmeyen ve barışına zarar verecek bir girişimi bastırabilecektir.

Körfez'in stratejik konumuna geri dönecek olursa 1989 tarihli NSD-26 (*National Security Directive*) belgesi önemli bir yere sahiptir. Körfez'e yönelik ABD politikalarını konu edinen belgede, bölgenin ABD ulusal güvenliği için hayati olduğu belirtilmektedir. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleriyle İran-İrak savaşı sonrasında başlayan güvenlik işbirliğinin sürdürülmesi ve bu ülkelere İsrail'e karşı güvenlik sorunu oluşturmayacak ölçüde silah satışı yapılması gerektiği vurgulanmıştır (G. H. W. Bush, 1989). Irak'la ilişkilere de değinilen belgede, bu ülkeyle kurulacak ilişkilerin hem Ortadoğu hem Körfez için istikrar sağlayabileceğine değinilmiştir. Burada fark edilmesi gereken önemli nokta ise ABD stratejik zekasında Ortadoğu'nun tek bir parça olmadığıdır. ABD için Ortadoğu, Türkiye, Suriye ve Irak iken güneyde İsrail'le başlayan ve Suudi Arabistan'a kadar devam eden bölge Körfez'dir. Bu ayrım ABD grand stratejisinin bölgeye olan yaklaşımını kavrayabilmek için oldukça önemlidir. Belgede üzerinde durulan düşünceler eşliğinde ve Körfez'e atfedilen hayati konum sebebiyle Irak'ın Kuveyt'e yönelik olarak giriştiği işgal hareketinin durdurulması, ABD için olağan bir durumdur. ABD'nin stratejik olarak tavrı Körfez'in Ortadoğu'dan korunmasına odaklanmıştır.

Üstünlük grand strateji, askeri-siyasi olarak ABD'yi her gelişmenin içerisine çekmiş ve Washington hiçbir bölgesel gelişmenin doğal seyrinde devam etmesine müsaade etmemiştir. Sovyetler Birliği gibi bir sınırlayıcının olmamasıyla birlikte ABD, ölenemez bir müdahil olma, yön verme ve dönüştürme vasfı kazanmıştır.

Üstünlük grand stratejisinin, Soğuk Savaş sonrasındaki durumu 1991 UGS belgesine yansımıştır. Başkan Bush'un imzasıyla paylaşılan belgede liderlik, üzerinde sıklıkla durulan bir kavram olmuştur. 1991 yılında yayınlanan belgede ünlü "Yeni bir dünya düzeni" (*A new world order*) ifadesi kullanılmıştır. Aynı belgede üstünlük grand stratejisinin temel yaklaşımına değinilmiştir. ABD, kaçınılmaz olarak liderdir ve bu nedenle dünyanın sorunlarıyla ilgilenmelidir. Ayrıca ABD'nin sadece kendi çıkarlarını koruduğu değil aynı zamanda eski kalıplar yıkılırken yerine kendi değerlerine ve ideallerine uygun yeni bir dünya düzeni yaratma fırsatı bulunmaktadır (G. H. W. Bush,

1991a). Buradan anlaşılacağı üzere ABD, sadece en büyük güç unsurlarına sahip olma niteliğiyle değerlendirilemeyecek bir konuma ulaşmıştır. Washington yönetiminin hedefinde yeni bir dünya düzeni yaratmak vardır. Bu düzen içerisinde ABD değerlerine uyum meşruiyet kaynağıdır.

ABD'nin askeri gücü üstünlük grand stratejisinin temel unsuru olmuştur. 1990 yılındaki UGS'de askeri gücün yeniden inşasıyla istenilen sonucun alındığı yeni dönemde ise bu güce göre grand stratejinin uyum sağlayacağı vurgulanmıştır (G. H. W. Bush, 1990, s. 23). Grand stratejinin güce göre belirlenmesi savı ABD için zorlayıcı bir süreci başlatmıştır. Güç ne denli büyük olursa olsun itidalli kullanılmalı ve belirsizliklere hazırlıklı olunmalıdır. ABD, hedef-kaynak dengesini aşmayacak olsa da kaynağın büyüklüğü sebebiyle doğrudan stratejik çıkarları olmayan hedefler arayışına girmiştir. G.H. Bush tarafından ortaya konulan bu perspektif ABD askeri gücünün hegemonya ve yeni dünya düzeni hırsıyla kullanılacağını göstermiştir.

Başkan Wilson'dan bu yana var olan arzunun önünde artık engel kalmamış ve hegemonya olarak da değerlendirilebilecek bu durum Amerikan barışı (*Pax-Americana*) arayışının başladığını göstermiştir. Hegemonya, uluslararası sistem içerisinde askeri açıdan karşı konulamaz ve iktisadi olarak mutlak hakim konumdaki devletin, güvenlik ve ideolojik çıkarlarına uygun düzen yaratımıdır (Gilpin, 1981, s. 144). ABD'nin hedeflediği uluslararası düzeni oluşturması önündeki tek engel olan SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Washington küresel hegemonya hedefine ulaşma sürecine girmiştir. Liberal uluslararasılık düşüncesi etrafında şekillenen bu hegemonya, iyi huylu olarak görüldüğünden karşı konulmaması gereken bir düzen oluşturduğu iddiasını paylaşmıştır. Uluslararası sistemde Ikenberry'nin tabiriyle liberal Leviathan'ın hakim pozisyona erişmesi sistemdeki düzenleyici ilkeyi dönüştürmeye başlamıştır. Bu dönemde hiçbir devlet ABD düşmanlığını göze alacak durumda değildir ve ABD'nin yerel güvenlik sorunlarına da eğilmesiyle birlikte diğer devletler için dengeleme maliyetine katlanmak yerine peşine takılma seçeneği oluşmuştur (Wohlforth, 1999, s. 7-8). Bu durum uluslararası sistemin anarşik yapısından hiyerarşik bir pozisyona geçildiğini göstermektedir. Maddi güç unsurlarındaki hakimiyetinin yanında hiyerarşik olarak da tepede bulunan ABD, üstünlük grand stratejisi çerçevesindeki küresel hegemonya hedefine yaklaşmıştır. Ancak grand stratejinin en önemli argümanı hiçbir sürecin siyasal olarak son olmadığıyla ilgilidir. Üstünlük grand stratejisi, ABD'yi arzuladığı hedeflerine

ulaştırmış olsa da artık gerekli olan ABD için bu düzenin sürdürülmesidir. Hedeflere ulaşmak grand stratejinin başarılı olduğunun göstergesidir ancak hedef ulaştıktan sonrasında yeni bir grand strateji oluşturma süreci başlamalıdır. Üstünlük grand stratejisi, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. Doruk noktasının açılmasıyla birlikte ise strateji artık faydadan ziyade zarar vermeye başlayacaktır.

1992 yılında Savunma Bakanlığı bünyesinde hazırlanan “Savunma Planı Rehberi ML 1994-1999” (*Defense Planning Guidance FY 1994-1999*) (SPR) başlığı altında ABD dış politikasına yön veren bir belge sızmıştır. Bu belgede üstünlük grand stratejisinin temel yaklaşımları işlenmiştir. ABD'nin müdahaleci ve dönüştürücü politikalar izlemesi gerektiği, bunları tek taraflı olarak yürütebileceği özellikle vurgulanmıştır. ABD'nin, dünyanın polisi olmaması durumunda uluslararası güvenlik sorunlarının çözülemeyeceği ve kritik çıkarlarının uluslararası mekanizmalara bırakılamayacağı düşüncesi paylaşılmıştır (DPG, 1992). Belgede başlıca hedefler; (1) ABD'ye, vatandaşlarına ve kuvvetlerine karşı yapılacak saldırıları kaynaklarını ortadan kaldırmak, (2) savunma sistemini güçlendirici ve genişletici işbirlikleri oluşturmak, (3) ABD çıkarları için kritik olan Avrupa'da, Doğu Asya'da, Körfez'de ve Latin Amerika'da bölgeye hakim olacak bir düşman gücün var olmasını engellemek ve (4) bölgesel istikrarsızlık kaynaklarını azaltmak için demokratik yönetim ve açık ekonomi sistemlerini yaygınlaştırmak, biçiminde sıralanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere ABD, askeri ve siyasi varlığını stratejik öneme sahip olan bölgelerde artırarak yönetim ve ekonomi sistemlerinin dönüştürülmesini sağlayacaktır. Özetlenen bu hedefler üstünlük grand stratejisinin temel yöntemlerini gözler önüne sermektedir. Diğer yandan stratejik bölgeler konusunda bu belgede yapılan tespitler uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde devam etmektedir.

ABD liderliğinin devam etmesi gerektiği, uluslararası istikrar için önemli görülürken bu liderlikte ittifaklar oluştırmaya da yer verilmiştir. Böylece ABD tek taraflı olarak belirlediği güvenlik sorunlarının tespiti ve giderilmesi noktasında kendisine sorumluluk atfetmiş ve bunun sonucunda küresel askeri yayılımına sebep yaratmıştır. Diğer yandan ABD kendi hakimiyetini küresel bir argümanla da güçlendirmeyi bilmiştir. ABD hegemonyasına bağlı tek kutuplu yapının küresel istikrar için çift kutuplu veya çok kutuplu güç dengesi sistemlerinden daha uygun olduğu görüşü güç kazanmıştır (Khalilzad, 1995, s. 93-94). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD karşı konulamaz

süper güç olarak uluslararası sistemde hakim bir pozisyona erişmiştir (Krauthammer, 1990). Bu pozisyonun devamlılığı küresel istikrarın başat ihtiyacı olarak düşünülmüştür. Hegemonik istikrar teorisi (*hegemonic stability theory*) olarak karşımıza çıkan bu yaklaşıma göre liberal iktisadi düzenin kurallarının, normlarının belirlenmesi ve istikrarsızlığa karşı korunması için hegemon ve onun liderliğine ihtiyaç vardır (Gilpin, 1987, s. 72-73). Burada iki unsur ön plana çıkmaktadır, bunlar; ABD'nin tek kutupluluğu koruması gerektiği ve ABD hegemonyasının “küresel iyi”yi temsil ettiği. Esasında bu iki birbirini pekiştiren durum, Gramsci düşüncesindeki “rıza”nın oluşturulması olarak da görülebilecektir. ABD, artık tek kutupluluğu sürdürecektir, hegemonyasını koruyacak ve bunu kendi çıkarlarından ziyade dünyanın iyiliği ve istikrarı için yapacaktır. Bu görüş 2003 yılındaki Irak işgaline değin varlığını koruyacaktır.

Üstünlük grand stratejinin liberal kökleri ABD gücünü ve hakimiyetini zedelemiştir. Liberal görüşün dönüştürücü ve müdahale yanlısı tutumu uluslararası siyasetin temel ilkesi olan egemenlik kavramını görmezden gelmiştir (Mearsheimer, 2018, s. 152). Egemenliği hiçe sayan politikalar her ne kadar “küresel iyi” argümanı ile sunulmuşsa da devletler nezdinden tehdit olarak görülmüştür. Dengelenemez büyüklükteki güç kimin elinde olursa olsun ötekiler için tehliktir (Waltz, 1997, s. 915). ABD'nin tek taraflı ve kendi doğrularıyla ürettiği politikaları dikte eden askeri yaklaşımı tehdit ve tehlike olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır.

Tek kutuplu yapının devamlılığına sıkı sıkıya sarılan dönemin grand stratejisi çerçevesinde ABD var gücüyle her bölgede askeri varlık gösterme uğraşına düşmüştür. ABD hegemonyası, tek kutupluluk ve küresel istikrar arasında oluşan üçgende ABD'nin temel çıkarı ve grand stratejisine yön veren tüccarlık kültürü de hesaba katılmalıdır. B. Clinton döneminde savunma bakanı olarak görev yapan William Cohen oluşacak bir istikrarsızlığın piyasaları tahrip edeceği endişesini paylaşmıştır (Layne, 2006, s. 27). ABD, uluslararası sistemdeki hakim konumunu koruma ve istikrarı oluşturma gayretini liberalizmin barış ve karşılıklı kazanç gibi argümanlarıyla desteklemiş olsa da hakikatte sebep tek taraflı karlılığıdır. Öte yandan ABD'nin tek kutupluluğu sürdürmeye yönelik stratejisinde güç dengesi yaklaşımına antipati besleyen Wilsoncu geleneğin etkisi büyüktür (Mearsheimer, 2014, s. 23). Çünkü bu düşünceye göre özellikle 20. yüzyıl savaşları güç dengesi sebebiyle çıkmıştır.

ABD askeri varlığının korunması ve artırılması güvenliğin kilit ifadesi olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında göreve gelen her yönetim askeri ağırlığı tek kutuplu yapının devamlılığı için omurga olarak kabul etmiş ve sürdürmüştür (Brands, 2018, s. 136). Üstünlük grand stratejisinin askeri tezahürü diyebileceğimiz “derin angajman (*deep engagement*) bölgesel rekabeti ortadan kaldırmakta, potansiyel rakipleri kontrol altında tutmakta ve ‘açık dünya’ ekonomisini sürdürmekte rol oynamaktadır” (Brooks, Ikenberry ve Wohlforth, 2013, s. 132). Ancak ABD askeri varlığıyla bağdaştırılan bahsi geçen katkıların özellikle 2000 sonrası uluslararası siyasette ABD’den çok rakiplere alan açmıştır. Küresel GSMH’deki pay ve göreceli büyüme oranlarına bakıldığında yeni büyük güçlerin gelişi ve sistemin çok kutupluluğa doğru ilerlediği görülmektedir (Layne, 2012, s. 205).

Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasının ardından üstünlük grand stratejisi tazelenmek zorunda kalmıştır. Eski grand stratejideki yeni hedef ise tek kutupluluğu daha istikrarlı olarak sürdüreceği bir çağ yaratmak ve “yeni dünya düzeni”ni korumaktır (Kagan ve Kristol, 2000, s. 6). Liberal görüş, uluslararası kamu yararını sağlayan ABD tek kutupluluğunu iyi huylu olarak nitelendirmiştir. Ancak realist perspektife göre uluslararası siyasette bir ezici güç ne kadar “iyi” davranırsa davranırsa diğerlerini korkutur ve dengeleme yönünde politika üretmeye sevk eder (Waltz, 1991, s. 669). Tek kutupluluğun sürdürülmesi ve tek kutupluluğun geçici olduğuna dair liberal-realist çatışması bu dönemle birlikte ABD grand stratejisi tartışmalarının sacayaklarından birisi olmuştur. Tek kutupluluğun kalıcı olması, üstünlük grand stratejisinin Soğuk Savaş sonundaki temel gayesi haline gelmiştir. Bugünden bakıldığında ise tek kutupluluğun, çift kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş için kısa süreli bir dönem olduğu anlaşılmaktadır (Layne, 2012, s. 204).

Tablo 2.7. Soğuk Savaş sonrasında üstünlük grand stratejisinin dayandığı tezler

Tezler	Açıklaması
Tarihin Sonu	Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte liberal demokrasi insanlık tarihinin sonundaki nihai zafere ulaşmıştır.
Avrasya Ödülü	Avrasya coğrafyasında ABD hakimiyetinin sağlanabilme imkanı doğmuştur.
Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme	Devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasıyla birlikte devlet egemenliğinin ve askeri gücün önemi azalmıştır.

Üstünlük grand stratejisi Soğuk Savaş sonrasında takip edilirken akademik alandan da beslenmiştir. Bu dönemde üç önemli tez üstünlük grand stratejisinin yeni argümanını oluşturmuştur. Bunlardan ilki Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezidir. Bu tezde, liberal demokrasinin, faşizme ve komünizme karşı sadece siyasi-askeri değil aynı zamanda entelektüel bir zafer elde ettiği vurgulanmaktadır (Fukuyama, 1989). Bu zaferle birlikte demokrasi artık rakipsiz ve tarihsel mücadelenin sonunda ortaya çıkan yegane yol olmuştur. Her ne kadar bu tezin ABD hegemonyasını destekleme amacı gütmeyeceği (Fukuyama, 2012, s. 431) ifade edilse de pratikte durum farklıdır. Özellikle üstünlük grand stratejisinin tek taraflı ve dönüştürücü yaklaşımı çerçevesinde liberal demokrasilerin yaygınlaştırılması kaçınılmaz bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Bu kabullenmede Fukuyama'nın düşüncesi önemli bir yer tutmuştur. Benzer bir yaklaşım üzerinden demokrasi, serbest ekonomi ve özgürlükler uluslararası düzenin temeli olarak kabul edilirken bunları koruyabilecek yegane gücün ABD olduğuna büyük bir inançla bağlanılmıştır (Huntington, 1993, s. 83). Üstünlük grand stratejisinin ABD için Soğuk Savaş sonrasında takip edilmesini en fazla kolaylaştıran durum kendisine olan güveni, inancı ve kendi yaklaşımlarının tartışılmaz biçimde haklılığıdır. ABD bu dönemde rahatlıkla kendi çıkarını dünyanın çıkarı olarak görmüştür.

Tarihin Sonu'yla birlikte demokrasinin en doğru ve en iyi olduğunun kabulünün yanında her toplumun demokrasi isteyeceği fikri filizlenmiştir. Bu nedenle üstünlük grand stratejisine göre ABD'nin temel önceliği demokrasiyi yaymak olmuştur (Kupchan, 2003, s. 46). Üstünlük grand stratejisinin rejim değiştirme yönündeki politikaları da bu kaynaktan beslenmektedir. Ferguson'a göre ABD bu anlayış çerçevesinde iktisadi ve askeri gücünü Amerikan yanlısı değil Amerikan tipi bir yönetimin oluşması yönünde harcamış ve demokrasiyi dikte etmiştir (2005, s. 52). Özellikle despot yönetim altındaki başta Ortadoğu toplumlarının demokrasi talep ettiğine yönelik olarak ABD'nin bu yönde bir ilgisi oluşmaya başlamıştır. ABD, tarihin sonundaki demokrasi nimetinin havarisi olarak kendisine bir görev biçmiştir.

Jeopolitik olarak Avrasya, üstünlük grand stratejisinin önemli bir alanı olmuştur. ABD'nin temel ulusal güvenlik çıkarı, Avrasya'da herhangi bir düşman devletin veya devletler grubunun hakimiyet sağlamamasıdır (Reagan, 1988, s. 1). Bu hedef doğrultusunda politikalar yürüten ABD, Sovyetler Birliği'ne üstünlük sağlayarak amacına ulaşmıştır. Üstünlük grand stratejisinin yeni hedefi ise artık bu bölgede bir

hakimin çıkmasını engellemenin ötesine geçmek olmuştur. Bu doğrultuda Soğuk Savaş sonrasındaki ikinci önemli tez ise Z. Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" (*The Grand Chessboard*) eserinde Avrasya'yı jeopolitik ödül olarak nitelendirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada, ABD'nin Avrasya'da da üstün güç olduğuna değinilirken Washington'un küresel üstünlüğü, Avrasya'daki hakimiyetine endekslenmiştir (Brzezinski, 2014, s. 51). Avrasya coğrafyası Avrupa, Rusya ve eski Sovyet coğrafyası, Arap yarımadasından Çin Denizi'ne uzanan bölgeyi kapsamaktadır. Soğuk Savaş sonrası değerlendirilecek olursa Avrupa büyük oranda ABD'ye bağımlı, Ortadoğu kontrol altında, Japonya'da ve Güney Kore'de ABD etkisi görülür durumdadır. Burada ABD etkisinin yayılması gereken geriye kalan coğrafya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını elde eden yeni devletlerdir. Brzezinski'nin tezinde işaret ettiği noktada ABD hakimiyetinin bu coğrafyalara taşınması söz konusudur.

"Karmaşık karşılıklı bağımlılık" (*complex interdependence*) ise bir diğer önemli tezdır. 1970'li yıllar itibariyle ortaya atılan bu kavram temelde Avrupa bütünleşmesini işaret eden bir anlam ihtiva etmiştir. Keohane ve Nye tarafından kullanılan bu kavramla realist varsayımlar olarak bilinen devletin tek aktör olması veya güvenliğin öncelikli durumu tartışmaya açılmıştır. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın üç temel özelliği vardır: çoklu iletişim kanalının bulunması, konular arasındaki hiyerarşinin ortadan kalkması ve askeri gücün önemsizleşmesi (Keohane ve Nye, 2012, s. 20-21). Bu noktada özellikle iktisadi ilişkilerin karşılıklı bir biçimde geliştiği devletler arasında çatışma potansiyelinin de düştüğü çünkü olası bir savaşın karşılıklı yüksek maliyeti olduğu fikri paylaşılmaktadır. Avrupa bütünleşmesi içerisindeki temel iki aktör olan ve geçmişleri birbirlerine karşı yürüttükleri güç mücadeleleriyle dolu olan Almanya-Fransa ilişkilerinin son aldığı hal bu duruma örnek gösterilmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında üstünlük grand stratejisi için bu düşünceyi ABD için kullanışlı kılan durum ise iktisadi ağlarını genişlettikçe ve geliştirdikçe karşısında bir rakip görmek istemeyişindedir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrasında bu tezin içerisinden "küreselleşme" (*globalization*) ortaya çıkmıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişim, toplumlar arası etkileşim gibi dünyayı küresel tek tip kültüre sahip köy olarak değerlendiren bu kavram, ABD grand stratejisi için oldukça önemli olmuştur. Küreselleşmenin dışa açılma, devlet denetimini azaltma, özelleştirme ve Amerikan kültüründe homojenleşme gibi kendine özgü kuralları vardır (T. Friedman, 2002, s. 31).

Bu dönemle birlikte temel yargı “ulus devlet çağının bittiği” üzerine odaklanmıştır. Ulus devlet bakış açısının bu yeni dönemde var olamayacağı ve bu nedenle dönüşümün mecburi olduğu sürekli vurgulanmıştır. Taşınan veya pompalanan bu fikir selindeki temel arayış ise sermayenin sınırları rahatça aşması ve dilediği gibi dolaşabilmesidir (Kiely, 2006, s. 206). Üstünlük grand stratejisi, Avrupa üzerinde İkinci Dünya Savaşı’nda itibaren derinleştirdiği iktisadi ve buna bağlı olarak siyasi hakimiyetini “küresel” olarak da ilerletmek istemiştir. Ancak buradaki en önemli fark ABD’nin bu girişimi baskı kullanarak değil ödüllendirme ile gerçekleştirmesidir. ABD kendi iktisadi gücünü daha da artırırken kendisine katılanları da desteklemiştir. Üstünlük grand stratejisinin ticari yaklaşımı bu nedenle mutlak kazanç anlayışına göre ilerlemiştir.

Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta izah edilen “askeri gücün önemsizleşmesi” düşüncesinin yanına küreselleşmeyle “ulus devletin önemsizleşmesi” eklenmiştir. Böylece ABD, sermayesine sınırlarını açan devletleri ödüllendirmiş ve bu devletlerden kendisine bir tehdit oluşamayacağı fikriyle hareket etmiştir. 1990’lı yıllar bu fikri destekler şekilde cereyan etmiştir. Ancak buradaki temel sebep uluslararası sistemde ABD karşıtı irade gösterebilecek bir gücün bulunmayışıdır. Takip edilen politikalara ve etkisi hesaba katıldığında bu üç önemli tezin ne denli başarılı ve tutarlı olduğu tartışmalıdır. Küreselleşmenin ve buna bağlı üretim ve yatırım alanlarının artması, savaş araçlarına erişimi ucuz olarak kolaylaştırmakta ve birincil yatırım sahası olmak için öteki bölgedeki istikrarsızlık ve savaş durumunu makul hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise küreselleşme, savaş maliyetini artırmamakta aksine azaltmaktadır (Gholz ve Press, 2001, s. 57). Bu düşünce, küreselleşmenin pratikte temel savlarından uzak bir politika üretimine yol açtığını göstermektedir.

Üstünlük grand stratejisi temel yaklaşımları itibariyle Wilsoncu geleneğe ve liberal uluslararası perspektife dayanmaktadır. Üstünlük grand stratejisinin neden bu denli dönüştürme ve dizayn etme amacı güttüğü anlaşılmaktadır. Özellikle liberal uluslararasılık bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak mevcut durumu, doğayı açıklamanın ötesinde onu dilediği gibi dönüştürmenin yollarını aramaktadır (Ikenberry, 2020, s. xiv). Bu durum liberalizmin hem ideolojik hem de siyaset felsefesi yönlerinin olmasıyla ilişkilidir.

Demokrasinin, serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılması ve Avrasya üzerindeki hakimiyetin artırılması gibi konular maliyeti yüksek politikaları beraberinde

getirmiştir. Grand stratejinin en önemli niteliklerinden birisinin hedef-kaynak dengesinin gözetilmesi olduğu hesaba katılacak olursa ABD, Soğuk Savaş sonrasında SSCB'ye karşı yürüttüğü mücadeleden daha fazla güç sarf etmeye başlamıştır. Bu da ABD kaynaklarının daha fazla harcandığı bir süreç oluşturmuştur. ABD gücünün yayılması ve buna bağlı olarak kaynakların kullanılması üstünlük grand stratejisinin eleştirilmesini sağlamıştır. Üstünlük grand stratejisi, liberal değerler etrafında oluşan hedef bulma arayışını insani müdahale (*humanitarian intervention*) ile yerine getirmiş ve stratejik-iktisadi çıkarlarına hizmet etmeyen operasyonlarla gücünü harcamıştır (Miller, 2020, s. 173). Özellikle 1993 yılındaki Somali İç Savaşı müdahalesi işe birlikte ABD, askeri gücünü kullanmada daha temkinli adım atma yoluna yönelmiştir. Bu süreç ABD'yi, uluslararası sorunlarla azami düzeyde ilgilenen küresel polislik görevine Mayıs 1994'te Başkanlık Karar Talimatı-UGK/25 (*Presidential Decision Directive-NSC/25*) ile bir düzenleme veya kısıtlama getirmeye mecbur bırakmıştır. 1994 itibariyle başlayan bu gelişme yeni grand strateji arayışının ilk işareti olmuştur. "Çok taraflı barış operasyonlarının reformu üzerine ABD politikası" (*U.S. policy on reforming multilateral peace operations*) konu edinen belgede, ABD'nin güvenlik çıkarı uyarınca BM operasyonlarına katılacağı vurgulanmıştır (PDD/NSC-25, 1994). Bu ifadeyle ABD içerisine düştüğü grand strateji bunalımını ilk kez fark etmiştir. 1996 UGS belgesinde ise "seçici" (*selective*) angajman ifadesi üzerinde durulmuştur. "Angajmanda seçici olmak zorundayız, kendi çıkarlarımıza en önemli olan zorluklara odaklanmalıyız" (Clinton, 1996, s. 11) ifadesinin yer aldığı belge, grand strateji açısından liberal değerler çerçevesinde yürütülen küresel politikalara şüpheyle yaklaşıldığının devlet başkanlığı düzeyindeki ilk izleridir. Diğer yandan B. Clinton döneminde kullanılan seçici angajman ifadesiyle yeni bir grand strateji oluşturulduğunu iddia eden yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak temel hedefler, çıkarlar ve tehdit algısı konusunda bir dönüşüm söz konusu değildir. Seçici angajman yaklaşımıyla üstünlük grand stratejisi içerisindeki askeri stratejide bir önceliklendirme yeniliği yapılmak istenmiştir. Grand stratejilerin dinamik ve yenilenebilir olma gerekliliği düşünüldüğünde ABD'nin bu adımı atmış olması doğaldır. Örnek olarak Bosna Savaşı, Balkanlar'da başladığında ABD için ilgilenilmesi gereken bir konu olmamıştır. Ancak savaşın uzaması ve Avrupa'nın istikrarını bozacak şekilde yayılması karşısında insani sebeplerle yapılmış gibi görünse de ABD müdahalesi gerçekleşmiştir (Layne, 1997, s. 100). Avrupa'daki istikrarın korunması üstünlük grand stratejisinin NSC-68'den itibaren ilgilendiği bir konudur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin yapısı değişmiştir. Ancak ABD eski sistemde işlettiği, takip ettiği üstünlük grand stratejisini daha da arzulu bir biçimde sürdürmüştür. Soğuk Savaş sırasında, Moskova'nın aldığı pozisyon ve giriştiği benzer politikalar karşısında üstünlük grand stratejisinin odağı da belli olmuştur. Ancak rakip gücün ortadan kalkmasıyla birlikte üstünlük grand stratejisinin ne için kime karşı takip edileceği belirsizleşmiştir. ABD'nin küresel ölçekte hedefler tayin etmesi, grand stratejinin hayati aşamalarından birisi olan önceliklendirmede bocalama dönemine girdiğini göstermiştir. Önceliklendirmede yaşanan bu sorun hedef-kaynak dengesini bozma tehdidini beraberinde getirirken bilhassa askeri harcamaları artırmıştır. Dünyanın her yerindeki soruna müdahil olan ABD, 1994 itibariyle temel yaklaşımlarını değiştirmese de askeri stratejisinde daha seçici olunması gerektiğinin farkına varmıştır.

1997 yılında Savunma Bakanı William Cohen, bakanlık dışından "Ulusal Savunma Paneli" (*National Defense Panel*) oluşturmuş ve savunma politikaları konusunda bir rapor istemiştir. Düzenlenen rapordaki tespitler, ABD'nin girift grand strateji yapım süreçlerinin ne denli başarılı olabileceğini gösterir niteliktedir. "Savunmayı Dönüştürme" (*Transforming Defense*) başlığını taşıyan raporda, 2010-20 yılları arasındaki gelişmeleri işaret eden önemli tespitler yapılmıştır. Rapora göre, Soğuk Savaş'takinden oldukça farklı zorlukların ortaya çıkacağı ve bu yüzden 2020'ye kadar ulusal güvenlik kurumlarında, askeri stratejide ve savunma yapısında köklü değişiklikler yapmak gerekmektedir (NDP, 1997). ABD gücünün en ihtişamlı döneminde, zorlanacağı bir yakın geleceğin işaret edilebilmesi grand strateji yapımı konusunda gerçekçi ve sezgisel bir kabiliyetin var olduğunu göstermektedir. Raporda geleceğin farklı zorlukları karşısında ise ABD'nin askeri ve ulusal güvenlik yapılarında, operasyon konseptinde ve ekipmanlarında ve Pentagon'un temel işletim süreçlerinde dönüşümün gerekli olduğu vurgulanmıştır (NDP, 1997). Dönüşüm gerekliliği konusu, ABD grand strateji yapımındaki konumunu 21. yüzyıla doğru ilerlerken korumuştur.

Askeri operasyonlar açısından daha seçici davranmaya yönelen ABD, yeni dünya düzeni için iktisadi ve siyasi yayılmacılığın ağırlığını artırmıştır. Bu noktadan incelediğimizde üstünlük grand stratejisinin referans aldığı üç tez daha güçlü şekilde takip edilmeye başlanmıştır. Tarihin sonunda liberal demokrasilerin zaferini kutlayan ve kutsayan ABD, geliştirdiği iktisadi, siyasi ve askeri ilişkilerinde bu aracı kullanmayı sürdürmüştür. Özellikle Freedom House ve Açık Toplum Vakıfları (*Open Society*

Foundations) gibi hükümetdışı örgütler, girdikleri ülkenin demokratikleşmesi, “özgürleşmesi” ve serbest seçimlerin tertip edilmesi gibi politikaların yürütücüsü olmuştur (S. S. Bush, 2019, s. 544). Bu örgütler, ABD’nin nüfuz politikaları için önemli bir yer tutmuştur. Batı yanlısı muhalif yapıların oluşturulması ve bu yapıların medya ve finans gücüyle desteklenmesi, ABD menşeli hükümetdışı örgütlerin başlıca eylemleri arasındadır. Bunun yanında jeopolitik ödül olarak görülen Avrasya’da Sovyet coğrafyasına odaklanan NATO merkezli politikalar görülmüştür. Barış için ortaklık (*partnership for peace*) kapsamında Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna ile savunma garantisi sunmayan ancak ortak çalışmaların yürütüldüğü bir program başlatılmıştır. BİO programının ayrıca NATO’nun genişlemesi yönünde bir adım olduğu bilinmektedir. 1999-2004 döneminde ise NATO’ya Çekya, Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya üye olarak dahil olmuştur. Eski Varşova Paktı ülkelerinin NATO’ya katılımıyla birlikte Avrupa’yı ikiye bölen sınır tamamen ortadan kalkmıştır. Diğer yandan bu süreç Rusya’nın jeopolitik hassasiyetini uyandırmıştır.

Son tez olarak ortaya konulan karmaşık karşılıklı bağımlılık özelinde ise 1994 yılında kurulan NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ile ABD, Kanada ve Meksika arasındaki ticaretin liberal düzenlemelerle geliştirilmesi hedeflenmiştir. 1995’te ise Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. DTÖ kuruluşundaki amaç, malların yanında fikri mülkiyetin ve hizmetlerin de konu edileceği şekilde ticaretin liberal bir biçimde düzenleneceği, anlaşmazlıkların giderileceği bir platform oluşturmaktır. Bu sayede uluslararası ticaret kolaylaşmış ve karşılıklı bağımlılık artmıştır. Bu politikaların geliştirilmesinde üstünlük grand stratejisinin temel kaynağı olan liberal görüşün “serbest ticaret refahı, refah demokrasiyi ve demokrasi barışı getirir” (Ikenberry, 2000, s. 114) şeklindeki düz mantığı etkili olmuştur.

ABD’nin askeri operasyonları bir nebze de olsa azaltması ve iktisadi-siyasi politikalara yönelmesi B. Clinton sonrasında George Bush için de geçerli olmuştur. G. Bush, başkan olmadan önceki bir konuşmasında, her dış politika zorluğuna askeri gücün cevap olamayacağını ve korumacılık temelli bir geri çekilmenin gerekli olduğunu vurgulamıştır (1999). Bu durum, 21. yüzyıla girerken üstünlük grand stratejisinin müdahaleci ve dönüştürücü yönünün kan kaybettiğini göstermiştir. Ticari ilişkilerin ön

plana çıkması ve ABD'ye rakip bir güç oluşmaması yeterli bir kazanç olarak görülmüştür. 1994-99 arası dönem tıpkı 1890-1945 arası dönemdeki gibi grand strateji geçişini ve tartışmalarını konu edinmiştir. 1999'a gelindiğinde ABD'nin askeri varlık göstermesi ve hakimiyet oluşturmaya yönündeki düşüncelere olan itibar azalmaya başlamıştır.

21. yüzyıl başlangıcı ABD ve grand stratejisi için ciddi baskıların olduğu bir dönem olmuştur. Eski düşman Sovyetler Birliği'nin asıl varisi olan Rusya'nın başına Vladimir Putin gelmiştir. Putin, özellikle NATO genişlemesinden rahatsız olarak Moskova'nın jeopolitik perspektifini canlandırmış ve ülkesini yeniden ABD karşıtı politikalarla donatmıştır. 2002 yılında ise Kolektif Güvenlik Anlaşmasını örgütletmiş ve Rusya'nın yanına Kazakistan, Kırgızistan, Belarus, Tacikistan ve Ermenistan'ın katılımıyla KGAÖ (Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü) kurulmuştur. KGAÖ'den önce ise bir diğer karşılıklı güvenlik örgütü Çin'in önderliğinde oluşturmuştur. Haziran 2001'de Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan Şanghay İşbirliği Örgütü'nü kurmuşlardır. Çin aynı zamanda ekonomi alanındaki büyümesiyle de dikkat çekmiştir. 1978'de Deng Şiaoping'in devlet başkanı olmasıyla başlayan modernleşme adımları ve uluslararası ticarete yapılan atılımlarla birlikte Çin, her yıl %7 ila %15 arasında büyüme kaydeden bir ülke olmuştur (Çakmak, 2011, s. 127). 2000 yılında 1.2 trilyon dolarlık GSMH ile dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi haline gelmiştir. 21. yüzyılın başında yaşanan bu gelişmeler ABD'nin üstünlük grand stratejisinin üç tezinin de çöküşe başladığını göstermiştir. Otoriter rejimlerin varlığını sürmesi, Avrasya jeopolitiği üzerinde mutlak bir hakimiyet kurulamayacağına anlaşılması ve karşılıklı bağımlılık artsa da askeri tehditlerin oluşabileceği bu dönemle birlikte görülmeye başlanmıştır.

Tezlerini kaybetmeye başlayan üstünlük grand stratejisinin, hareketlenen Avrasya jeopolitiğine müdahale etmek için elinde imkan veya sebep kalmamışken gelen terör saldırısı seyri tersine çevirmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD topraklarında gerçekleşen ve halen önemini sürdüren terör saldırısı üstünlük grand stratejisinin önünü açan ve askeri politikalara hız kazandıran bir ateşleyici olmuştur. 1898'de USS Maine gemisinin batması İspanya ile savaşa, 1941 Pearl Harbor saldırısı İkinci Dünya Savaşı'na girilmesine nasıl yol açıyorsa 11 Eylül Saldırısı da Afganistan'la savaşa ve Asya'nın merkezine konuşlanılmasına imkan vermiştir. "Yeni bir Pearl Habor" olayına ihtiyaç olduğu, üstünlük grand stratejisinin ve askeri hakimiyetin sürmesi yönünde fikirler ortaya

atan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin (*The Project for the New American Century*) çalışmasında da yer almıştır (D. Kagan, Schmitt ve Donnelly, 2000, s. 51). Bu yaklaşıma ek olarak 1997'de ABD halkının sadece %13'ünün uluslararası konularda ülkelerinin öncü olmasını istemesi (Huntington, 1999, s. 39), üstünlük grand stratejisinin 11 Eylül'e olan ihtiyacını göstermektedir.

Üstünlük grand stratejisinin müdahaleci, dönüştürücü, sert güç yanlısı politikaları tek taraflı ve istisnai ulusun travmasıyla birleşerek Afganistan'ın işgaline yol açmıştır. ABD Başkanı Bush işgal girişimine başlarken tüm dünyayı “ya bizimlesiniz ya da karşımızda” diyerek tehdit etmekten çekinmemiştir. “Düşman rejimler” (*hostile regimes*) denilerek hedef alınan devletlerin terör örgütü el-Kaide ile ittifak oluşturduğuna dair bir kanıt yoktur ancak ABD, kararını vermiştir (Mearsheimer, 2011, s. 22). Bu yaklaşımın hatalı olduğu 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesiyle anlaşılmıştır. Bu süreçte Rusya ve Çin ise ABD işgallerine sessiz kalmışlardır. Saldırıyı el-Kaide'nin yapmış olması sebebiyle “İslami terörizm” kavramı kullanılmış ve akabinde Müslüman toplumlar baskı altına alınmıştır. Moskova ve Pekin yönetimleri de sınırları içerisindeki Müslüman azınlığı baskı altına almak için ABD'nin tavrına ortak olmuşlardır.

11 Eylül saldırısıyla birlikte değerler üzerinden politika üretilen üstünlük grand stratejisi için savaşılabilecek olan “şeytani” bulunmuş ve ABD, Soğuk Savaş sırasındaki “özgürleştirici” misyonu yeniden üstlenmiştir. G.W. Bush, doğrudan Irak'ı, Kuzey Kore'yi ve İran'ı “şer eksenini” (*axis of evil*) olarak hedef almıştır (2002a). UGS belgesinin girişinde “20. yüzyılın özgürlük ve totaliterlik arasındaki büyük mücadeleleri özgürlük güçlerinin kesin zaferiyle sona erdi” (G. W. Bush, 2002b) ifadesinin yer alması ABD'nin 1990'lı yıllardaki motivasyonla ve “tarihin sonu” teziyle yeniden üstünlük grand stratejisine ve onun dönüştürücü yaklaşımına başvuracağını göstermiştir. 2002 UGS belgesini önemli kılan bir diğer yönü ise yine Irak, Kuzey Kore ve İran temelli olan “haydut devletler” (*rogue states*) ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Belgede haydut devletlerin kendi halklarına zulmettikleri, uluslararası hukuka uymadıkları, saldırgan şekilde kullanılabilecek kitle imha silahlarına sahip oldukları, terörü destekledikleri, temel insani değerleri reddettikleri ve ABD'den nefret ettikleri belirtilmiştir (G. W. Bush, 2002b, s. 13-14). “Haydut” ithamıyla ABD kendi hegemonyasına uyumlu ve uluslararası kamuoyunu etkilemeye yönelik yeni bir argüman oluşturmaya çalışmıştır. Ancak bu devletlerin doğrudan hedef alınmasındaki asıl sebep ABD tezlerine ve serbest piyasa

ekonomisine gösterdikleri dirençtir. Örneğin, Suudi Arabistan’la geliştirilen yakın ilişkiler, bu ülkenin demokratik olamaması sebebiyle ABD dış politikasının çelişkisi olarak değerlendirilmektedir. Esasında konu ABD’nin iktisadi arzularının ne kadar karşılandığıyla ilgilidir. Riyad yönetimi, ABD için iktisadi olarak temel yaklaşımları tatmin edici şekilde sağlamaktadır, bu nedenle de ülkenin demokratik olmasına gerek yoktur. Demokrasi eğer serbest piyasa ekonomisinde Washington’un arzuladığı yönde adım atılmıyorsa bir anahtar niteliğinde kapıları açmak için vardır. “Haydut devletler” demokratik olmamalarının ötesinde, serbest piyasa ekonomisine uyumsuz ve açıklık göstermemiş olmaları sebebiyle ABD hegemonyasına ve onun dünya düzenine meydan okuyanlar olarak görülmüştür.

Liberal Leviathan’ın SSCB’nin ardından düzeninin küreselleşmesini engelleyecek hiçbir kuvvet tanımadığı, üstünlük grand stratejisinin son demlerinde ortaya çıkmıştır. Ne denli yıkıcı bir saldırganlık gösterebileceğinin iddia edilmesiyle birlikte ABD, “önleyici saldırı” (*preemptive strike*) yaklaşımı ile kendi düzenleyeceği saldırının meşru görülmesi yönünde haydut devletleri tespit etmiştir. “Hasımların düşmanca eylemlerini engellenmek için ABD, gerekirse önleyici olarak hareket edecektir” (G. W. Bush, 2002b, s. 15). “Düşmanca eylemi engelleme” ifadesi oldukça muğlak ve tespit edilmesi imkansız olsa da ABD, kendi meşruluğunu bu argümanla süsleyerek ve esasında askeri gücüne dayanarak kullanmıştır. Bu ifadelerin ve yaklaşımların en ağır sonucu 2003’teki Irak işgali olmuştur.

ABD, küresel hegemonya adına attığı adımla Afganistan’da kısa sürede istediğini almış ve bu başarı grand strateji açısından en tehlikeli nokta olan doruk noktasının aşılmasını kolaylaştırmıştır. Afganistan’da kısa zamanda alınan mesafe Irak’ın da işgali için ABD’yi heveslendirmiştir. 2003 yılında Irak’ın işgal edilmesiyle birlikte ABD, Avrasya’nın merkezinde tam olarak varlık göstermeye başlamıştır. El-Kaide’nin etkisiz hale getirilmesinin ötesinde Asya’da güç oluşturma durumuna dönen işgal girişimleri, hedef dengesini genişleterek grand stratejinin odağını kaybetmesine sebep olmuştur. Siyasal amaçtan uzaklaşan ABD askeri stratejisi, grand stratejiyi de olumsuz etkilemiştir.

Üstünlük grand stratejisinin dönüştürücü ve müdahaleci politikalarının hız kazandığı bu dönemde ABD’nin Ulusal İstihbarat Konseyi (*National Intelligence Council*) tarafından 2020 projeksiyonunda bulunan bir çalışma hazırlanmıştır. Çalışmada, Almanya’nın 19. yüzyılda ve ABD’nin 20. yüzyılda yaptığı etkiye benzer bir şekilde

Çin'in ve Hindistan'ın uluslararası yapıyı artan nüfusları ve gücüyle değiştireceği öngörüsünde bulunulmuştur (NIC, 2004, s. 47-63). Grand strateji açısından tutarlı, gerçekçi ve başarılı öngöründe bulunabilmek hayati bir meziyettir. ABD kurumlarının bu açıdan başarılı olduğu görülse de yönetici kadroların tercihlerini değiştirmede ve grand stratejinin uyum sağlamasında hızlı sonuç alınmadığı aşikardır. Kurumlarının geleceğe dair başarılı tahminlerde bulunabilmesine rağmen ABD, reaksiyon almakta gecikmiştir.

2001 yılında Afganistan'da başlayan işgalin yanında Kırgızistan'da ve Özbekistan'da askeri üsler edinen ABD, bu ülkelere hükümet dışı aktörleriyle birlikte gelmiştir. Bu aktörler özellikle ABD'nin dönüştürme arzularına başarılı bir biçimde hizmet etmeleriyle ön plana çıkmışlardır. Sovyet kökenli liderler yerine Batı yanlısı, demokratik yönetimler arzulayan ABD'nin girişimleri bu ülkelerde iç karışıklığa sebep olmuştur. Renkli Devrimler'in parçası olan bu hareketlilik 2005 yılında Kırgızistan'da başarılı olmuş ve ABD, Asya'nın ortasında Rusya ve Çin arasında bir konum kazanmıştır. Aynı yıl Özbekistan'daki hareketlilik ise Andican Olayları sonrasında başarısız olmuş, İslam Kerimov yönetimi yaşanan olaylardan ABD'yi ve kurumlarını sorumlu tutarak ülkesini terk etmesini istemiştir. Bu olay, üstünlük grand stratejisinin demokratikleştirme politikalarına karşı ortaya konulan en ciddi dışlama olmuştur. Özbekistan'dan atılan ABD ve kurumları, Kırgızistan'a geçmiş ve bu ülke için "demokrasi adası" kavramı kullanılmıştır.

Afganistan işgali ve Taliban'a karşı yürütülen savaş dünyaya "hepinizi koruyoruz" savıyla gerçekleştirilse de 2003'te Irak İşgali ve iddia edilen kitle imha silahlarının bir türlü bulunamaması ABD karşıtlığını artırmıştır. Amerikan kamuoyu nezdinde de ikinci bir Vietnam olma sürecine giren Irak Savaşı, her geçen gün sonuçsuzlukla sınınmaya başlamıştır. ABD'nin siyasal hedeflerini kaybettiği bu askeri operasyonu üstünlük grand stratejisinin iflasını getirmiştir. Bu süreci takiben eski kongre üyeleri ve dışişleri yetkilerinden oluşan Irak Çalışma Grubu hazırladığı raporda Irak'tan askerlerin çekilmesini gündeme getirmiştir (Baker ve Hamilton, 2006). Çekilmeye dair oluşan görüş birliği grand stratejik dönüşümü de tetiklemiştir. Raporda ayrıca Irak'taki durumun iyileşmesi adına komşu ülkelerle uyumlu ve sorumluluk veren strateji kurulması yönünde ifadeler de yer almıştır. Bu yaklaşım yaşanan grand stratejik geçişte yeni dönemdeki sorumluluğu devretme (*buck-passing*) fikrinin olgunlaşmaya başladığını göstermektedir.

Soğuk Savaş'ın hırslarına, amaçlarına ve tehditlerine göre dizayn edilmiş olan üstünlük grand stratejisi yeni dönemin ihtiyaçlarına cevap verememişken elde edilen kazanımların da göreceli olarak kaybedildiği görülmektedir. Üstünlük grand stratejisi ABD'yi daha savunmasız hale getirmiştir (Layne, 2006, s. 191). Yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasının yanı sıra küresel hegemonya yükü ABD'nin dahi kaldıramayacağı bir raddeye erişmiştir (Kupchan, 2003, s. 29). ABD artan askeri taahhütleri ve hareketleriyle ciddi bir maliyeti omuzlarken, kurucu felsefenin politika serbestisi titizliğini de yitirmiştir. Bu nedenle, ABD'nin mevcut uluslararası politikayı yeniden anlamlandıran, tehdidi ve çıkarı yeniden tanımladığı grand strateji dönüşü mecburi bir hal almıştır.

2.4. Uzaktan Dengeleme Grand Stratejisi (2007-...)

43. Münih Güvenlik Konferansı'nda Rus lider V. Putin'in "ABD'nin tek taraflı politikalarının kabul edilemez olduğunu" belirtmesi ve NATO genişlemesini eleştirmesi, Çin'in önlenemez iktisadi büyümesi ile 3.5 trilyon doları aşan bir ekonomi haline gelmesi, Irak Savaşı'nın artan maliyetiyle sürdürülemez bir noktaya erişmesi 2007 yılı itibariyle ABD'yi grand strateji değişimine mecbur bırakmıştır. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistem üzerindeki hakim konumu pekişen ABD, üstünlük grand stratejisini sürdürmüş ve 11 Eylül sonrasında ise doruk noktasını aşarak mevcut stratejiden fayda değil zarar görmeye başlamıştır. Bu süreçte ABD, özellikle liberal tezlere olan bağlılıkla birlikte grand stratejinin en önemli niteliklerinden olan gerçekçiliğini kaybetmiştir. Gerçekçiliği 1990 sonrası politikalarında bir kenara bırakan ABD, yükselmekte olan Çin'i ve jeopolitik hırslara dönüş yapan Rusya'yı oldukça geç fark etmiştir.

"Çin'in ekonomik büyümesi O'nu yatırım, pazarlar ve enerji için giderek daha fazla dış dünyaya bağımlı hale getirdi... [İletişim araçları] Çin'in sınırlarının ötesindeki insanlara, fikirlere ve dünyaya maruz kalmasını artırıyor... Çin ile birlikte çalışarak, çıkarlarımızı, değerlerimizi ve Çin'in büyüklüğü geçmişiyle olduğu kadar geleceğiyle de tanımlanan tarihsel dönüşümünü ilerletebiliriz" (B. Clinton, 1997). "Açık ticaret Çin'de özgürlük için bir güçtür... Serbest ticaret her türlü özgürlüğü sürdürür ve destekler... Çin ile ticaret yapıyoruz çünkü ticaret ekonomimiz için, demokrasi için ve ulusal güvenliğimiz için iyi bir politikadır" (G. W. Bush, 2001a) ifadeleri üstünlük grand stratejisinin Çin'e dair umutlarını yansıtmaktadır. Çin'in uluslararası ticarete varlık gösterdikçe siyasal olarak da liberalleşeceğine olan "inanç" grand strateji açısından bir bunalım olduğunu göstermektedir. 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Çin'in

“komşularını tehdit eden askeri kapasite arayışına girdiği” (G. W. Bush, 2002, s. 27) tespiti yapıldıysa da Pekin yönetiminin demokratikleşme adımları atacağı inancı üstünlük grand stratejisi boyunca yerini korumuştur. Çin’in piyasa ekonomisine katılması ve hızlı büyüme sergilemesi esasında büyük güç olma sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. Devletler arasında benzerlik göstermeyen büyüme oranları uluslararası sistemin değişmekte olduğunu göstermektedir. Büyüme oranlarındaki farklılık, güç dağılımında ve sistemin yapısında değişimi tetiklemektedir (Gilpin, 1981, s. 13). Çin ise devam ettirdiği yüksek oranlardaki büyüme ile uluslararası sistemdeki ABD’nin göreceli gücünü azaltarak tek kutupluluğu ortadan kaldırmaya başlamıştır. ABD’nin 90’lardan bu yana dünya GSMH içerisindeki payı %20-24 arasında (Brands, 2018, s. 141) seyrederken Çin’in sahip olduğu oran 1980’de %2, 2014’te ise %15 (Layne, 2012, s. 205) olmuştur. Bu tabloda ABD doğrudan zayıflamasa da Çin’in yükselen payı ABD’nin göreceli olarak gerilediğini göstermekte ve denk bir yoğunlaşmayı temsil etmektedir.

Çin’in büyüme kaydettiği dönem esasında ABD’yi dengelemeye başladığı dönemi de göstermektedir. Bu süreç için hegemonu karşı yürütülebilecek iki form olduğu kabul edilmektedir: yumuşak dengeleme (*soft balancing*) ve iktisadi ön dengeleme (*economic prebalancing*). Yumuşak dengeleme ile hegemonun eylemleri uluslararası kuruluşlar ve hukuk vasıtasıyla gayrimeşru hale getirilmeye çalışılır (Posen, 2013, s. 118-119). Burada yükselen güçler için hegemonu karşı alınacak en önemli sonuç, grand stratejisi çerçevesinde takip edeceği politikaların dayandığı argümanların uluslararası kamuoyu tarafından sorgulanması ve inandırıcılığını kaybetmesidir. Ancak hegemonun politikalarının durdurulabilmesi mümkün değildir. İktisadi ön dengeleme ile de askeri çatışmadan kaçınan yükselen güç, hegemonla arasındaki teknolojik ve iktisadi mesafeyi kapatmaya gayret eder (Layne, 2006b, s. 8-9). 1980’ler itibariyle ABD-Çin arasındaki ilişkilere bakıldığında Pekin yönetiminin, ilk olarak ABD’yi yumuşak ardından da iktisadi ön dengeleme ile karşıladığı görülmektedir. Halen askeri açıdan ABD’nin çok gerisinde olsa da Çin günümüzde teknolojik ve iktisadi açığı kapamış hatta öne geçmiştir. Bu süreçte ise ABD’ye liberalleşme telkiniyle tehdit olmadığı izlenimini yerleştirmiştir. Yumuşak ve iktisadi ön dengelemenin tarihteki bir diğer örneği 19. yüzyıldaki ABD’dir. ABD de bugünkü Çin gibi sistemin büyük güçlerini ürkütmeden ve tehdit oluşturmadan büyüme yoluna girmiş, çatışmalardan uzak kalmaya gayret ederek başarılı olmuştur.

Üstünlük grand stratejisinin iflas etmek üzere olması ABD'nin siyasal zirvesindeki Başkan ve Kongre'yi karşı karşıya getirmiştir. Başkan Bush, Irak Savaşı'nın sürdürülmesi gerektiğini savunurken –2006 seçimleriyle oluşan- Temsilciler Meclisi'ne göre ABD güvenliğine tehdit yaratan yönetim ortadan kaldırıldığı için artık askerlerin çekilmesi gerektiği düşüncesi oluşmuştur. Grand stratejisi oluşturan siyasal zirvedeki bu anlaşmazlık, Kongre'den geçen Temmuz 2007'de “Irak'taki Güçlerin Yeniden Yapılandırılması” (*H.R. 2956 Responsible Redeployment From Iraq Act*) yasasıyla sona ermiştir. Yasa, Irak'ta sınırlı varlık sağlanması için 120 gün içerisinde asker sayısının azaltılacağı yönlendirmesini içermiştir (US Congress, 2007). Bu yasanın sonlarında ise Başkan Bush, Irak ile 2008 yılında Irak'tan çekilmesi anlaşmasını imzalamıştır. Irak'tan muharip güçlerin çekilmesi ise 2011 yılında Barack Obama döneminde tamamlanmıştır. Özellikle finansal yükün ABD'ye geri adım attırdığı bu gelişmeyi 2008 ekonomik krizi takip etmiştir. Küresel bir boyut kazanan bu ekonomik kriz sebebiyle birçok banka iflas etmiştir. 2000 yılında ABD federal borcunun GSMH'ya oranı %35'ken bu oran 2009'da %60'a yaklaşmıştır (Stiglitz, 2012, s. 301). ABD yönetimi kriz sebebiyle 700 milyar dolarlık bir kurtarma paketi devreye sokmuştur.

Grand strateji dönüşümünün iktisadi ayağının bir diğer sebebi bu artan kamu borcuyla ilgili olmuştur. Özellikle altyapı konusundaki ihtiyaç “içerde ulus inşası” (*nation building at home*) politikalarıyla ve argümanı ile daha sık dile getirilmiştir. B. Obama “savaşta harcamayacağımız paranın yarısıyla borçları ödeyin yarısıyla da içerde ulus inşası için kullanın” (2012) diyerek yeni grand stratejideki mali politikanın alacağı yönü ortaya koymuştur. Denizaşırı iktisadi maliyetin telafisi için en iyi yol içerdeki iktisadi gücün inşa edilmesidir (Gholz ve Press, 2001, s. 57). ABD'nin Avrupa'ya ve Çin'e nazaran havaalanları, demiryolları ve köprüleri açısından geri düşmesiyle daha belirgin olan altyapı sorunu, “fırsatlar ülkesi” için stratejik bir problem oluşturmaktadır (Brzezinski, 2013, s. 69-70). Öyle ki altyapı sorunu, cazibe ile ilişkilendirildiğinde ABD yumuşak gücü üzerindeki maliyeti daha da artmaktadır. Diğer yandan altyapının grand strateji açısından önemli bir boyutu vardır. “Güç, dış gelişmeler tarafından etkilenir, iç koşullar tarafından yaratılır” (Walt, 1990, s. 284). Bu boyutuyla bakıldığında hatırlamak gerek ki grand stratejinin en hayati ayaklarından birisi hedef-kaynak dengesidir ve gücün oluşturulması ya da kaybedilmesi bu manada elzemdir. Önceliğin altyapı yatırımlarından daha çok savunma harcamalarına verilmesi, iktisadi büyümeyi ve uzun vadede savunma için yeni kaynak oluşturmayı olumsuz etkileyebilecektir (Rooney, Johnson ve Priebe,

2021). ABD grand stratejisinin girdiği darboğazda iktisadi ve altyapı açısından içerisine düştüğü pozisyon etkili olmuştur. Küresel hegemonya politikaları ABD iktisadi yapısının zorlanmasına yol açmıştır.

2010 yılında yapılan bir çalışmaya göre ABD'nin askeri politikalarında gideceği bir kısıtlama ile on yıl içerisinde 1.2 trilyon dolar tasarruf sağlayabileceği iddia edilmiştir (B. H. Friedman ve Preble, 2010). ABD her ne kadar bu kadar büyük bir askeri tasarruf yolunu izlemeyecek olsa da özellikle Çin'e odaklanma ve Hint-Pasifik'teki yeni adımların desteklenmesi için Kongre'nin rızasını almada tasarruf önemli bir argümandır. Diğer yandan grand stratejik olarak hedef-kaynak dengesinin yitirilmesi ve çıkara hizmet etmeyen operasyonların sürdürülmesi beklenmemektedir. Öte yandan ileri angajmanın ve bağlı olarak üstünlük grand stratejisinin devam etmesini destekleyenlere göre askeri harcamaların azalmasıyla ilişkili olarak ABD ekonomisinin büyüyeceğine dair herhangi bir bulgu olmadı görüşü de paylaşılmaktadır (Brooks, Ikenberry ve Wohlforth, 2012, s. 26).

ABD'nin içerisinde bulunduğu iktisadi zorluk için eski başkan Donald Trump, liberal uluslararası düşünceyi sorumlu tutmuştur. D. Trump'a göre ticarete ve dışişlerine dair hiçbir karar Amerikalıları önceleyerek alınmamakta ve Amerikalıların işleri, şirketleri çalınmaktadır; bunun karşısında yapılması gerekense korumaktır (2017). ABD kendi kurduğu uluslararası liberal düzeni eleştiren hatta bu liberal uluslararası yapıya “düşman olan” (Ikenberry, 2020, s. 2) bir başkan seçmiştir. Temel sebep ise ABD'nin kendi kurduğu sistem ve düzen içerisinde artık en karlı oyuncu olmamasıdır. Pekin yönetimi son on yılda liberal hegemonyadan uluslararası ticarete katılarak ve hızlı büyüme oranları yakalayarak istediğini almıştır ancak karşılığında beklenen liberal reformlar yerine gittikçe daha da illiberal ve milliyetçi olmuştur (Ikenberry, 2020, s. 272). Çin, durmak bilmeyen büyümesiyle ABD ekonomisini geride bırakmaktadır. Elde ettiği gücü askeri alanda da kullanan Çin'in bu başarısında ABD'nin kurduğu düzene uyum sağlamasının önemli bir yeri vardır. Uzaktan dengeleme (*offshore balancing*) grand stratejisinin bu nedenle liberal uluslararası normlardan uzaklaşması olasıdır. Çin ile ilgili bu durum UGS belgesine “son yirmi yılda rakipleri küresel ticarete dahil etmenin onları iyi niyetli ve güvenilir ortaklar yapacağı öngörüsü yanlış çıktı” (Trump, 2017b, s. 3) ifadeleriyle yansımıştır. B. Obama'nın oldukça itidalli ve dikkatli bir biçimde idare ettiği grand strateji değişim süreci, D. Trump dönemiyle birlikte sertleşmiştir. “Önce

Amerika² (*America First*) sloganıyla yürüttüğü seçim süreci ve yönetimiyle birlikte ABD, liberal uluslararası düşünceyi baltalamıştır. D. Trump'ın sert retorığı ve aykırı görünen politika üretme biçimi grand strateji açısından incelendiğinde kendisinin W. Wilson'la benzer bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. W. Wilson ve D. Trump arasında ideolojik olarak büyük bir fark olsa da grand strateji açısından benzer bir öneme sahiptir. Her iki başkan da ABD'nin grand stratejisindeki değişim ve yenilenme sürecine denk gelmiş ve geleceğin politika oluşturma mantığını gözler önüne sermiştir. W. Wilson, henüz başlamamış olan üstünlük grand stratejisinin ana hatlarını erken bir zamanda çizerken D. Trump da uzaktan dengeleme grand stratejisinin ileride nasıl bir sertliğe erişebileceğini uluslararası topluma göstermiştir.

Liberal uluslararası düşünceye “düşman” olan D. Trump'ın önemli hamlelerinden birisi de uluslararası kurumsallaşma ile ilgili olmuştur. Uluslararası kurumsallaşmanın ve rejimlerin sistem içerisinde öngörü kabiliyetini artırdığı ve belirsizliği azalttığı için devletler adına faydalı olduğu görüşü hakimdir (Keohane, 1984). Üstünlük grand stratejisinin liberal tezleri etrafında ise ABD önemli uluslararası kurumsallaşma adımları atmıştır ancak D. Trump bunların bazılarını ülkesini geri çekmiştir. Paris İklim Anlaşması'ndan ve Dünya Sağlık Örgütü'nden çekilme girişimleri bunların en popüler olanlarıdır. Ancak D. Trump'ın çekildiği en önemli imza Açık Semalar Antlaşması'dır (ASA) (*Treaty on Open Skies*). Antlaşma sayesinde taraflar karşılıklı şeffaflığı esas alan silahsız gözlem uçuşları yapabilmektedir. Bu durum Keohane tarafın ortaya konulan “belirsizliği azaltma” noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. ABD'nin ASA'dan çekilmesi Paris İklim Anlaşması gibi D. Trump'ın popülist politikalarının parçası olarak düşünülmüştür. Dahası Moskova yönetimi de ASA için karar almak adına yeni başkan Joseph (Joe) Biden'ı beklemiştir ancak beklenen olmamış ve ABD antlaşmaya geri dönmemiştir. Rusya da buna karşılık olarak ASA'dan çekilmiştir. D. Trump ile başlayan liberal kurumlara duyulan şüphenin J. Biden tarafından sürdürülmesi, hamlelerin birey düzeyde başkanların attığı adımların ötesinde grand stratejinin gösterdiği doğrultusunda yapıldığını ortaya koymaktadır. D. Trump politikalarıyla aşikar bir hale gelen uluslararası ticarete, antlaşmalara ve kurumlara

² 2017-2021 yılları arasında başkanlık yapan D. Trump'la özdeşleşen bu ifade esasında köklü bir geçmişe sahiptir. “Önce Amerika” bir slogan olarak hem Birinci hem de İkinci Dünya savaşları öncesinde savaşa katılmama yönünde kullanılmıştır (Renshon ve Suedfeld, 2021, s. 40, 101). Özellikle ABD'nin yansız kalmasına yönelik olarak üretilen bu slogan ardındaki hareket, uzaktan dengeleme grand stratejisinin yurtdışındaki askeri operasyonları azaltma yaklaşımıyla düşünce noktasında ilişkilidir.

şüpheli yaklaşım, ABD'nin, içe dönerek II. Dünya Savaşı'ndan bu yana amaçladığı ve yürüttüğü küresel liderlikten çekilme arzusunda olduğunu göstermektedir (Posen, 2018, s. 20).

D. Trump, 2017 yılında yaptığı açılış konuşmasında üstünlük grand stratejisinin politikalarını sert bir biçimde eleştirmiş ve iç iktisadi yapıya verdiği zarara vurgu yapmıştır. “Kendimizinki yerine diğer ulusların sınırlarını koruduk; Amerikan altyapısı çürürken denizaşırı ülkelere trilyonlarca dolar harcadık; ülkemizin zenginliği, gücü ve güveni ufukta kaybolurken diğer ülkeleri zengin ettik” (Trump, 2017a). Bu sözler ABD için özellikle grand stratejinin askeri ayağında dönüşümün hızlı olacağını ve D. Trump'ın, B. Obama dönemindeki “içerde ulus inşası” yaklaşımını takip edeceğini ortaya koymuştur. Afganistan'dan çekilme konusu ise bu hızlı gelişmelerin başında gelmiştir. Köhne ve sonu gelmeyen operasyonların, savaşların biteceğini öngören yeni grand strateji çerçevesinde Trump yönetimi Taliban'la 2020 yılında anlaşarak Afganistan'dan tamamen çekilme sürecini başlatmıştır. Bu süreci yeni başkan J. Biden sürdürmüş ve 31 Ağustos 2021 itibariyle ABD, üstünlük grand stratejisinin her sorunu askeri hareketlerle çözüme yaklaşımının son mirası olan Afganistan işgalini sona erdirmiştir. Askeri hareketlere başvurmak ABD için birincil seçenek olmaktan çıkmıştır. B. Obama'nın ABD askeri gücünü kastederek “en iyi çekicinin bizde olması her sorunun çivi olduğu anlamına gelmez” (2014) ifadesi hareket düzenlemenin uzaktan dengeleme grand stratejisindeki yerini göstermiştir.

Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte ABD'nin müttefikliğe bakışı da bir dönüşüm içerisine girmiştir. B. Obama'nın ilk olarak ortaya koyduğu NATO müttefiklerinin savunma harcamaları konusunu D. Trump tarafından çok daha sert biçimde dile getirmiştir. Avrupalıların ekonomi güçlerine göre oldukça düşük askeri harcamada bulunması, müttefiklerin beleşçilikle (*free-rider*) itham edilmelerine sebep olmuştur (Posen, 2013, s. 121). Bu durum realist görüş tarafından eleştirilirken NATO'nun dağılması gerektiği savı da ortaya atılmıştır (Gholz, Press ve Sapolsky, 1997, s. 18). Savunma yükünün paylaşılmasının ötesinde NATO'nun işlevsel olarak faydası da sorgulanmaktadır. Realist görüşe göre ABD, NATO'nun askeri komutasından çekilmeli ve ittifakı siyasal olarak sürdürmelidir (Posen, 2013, s. 124). ABD'nin içerisinde bulunduğu derin angajman ve savunma taahhütleri kurucu düşüncenin karşı çıktığı “elini dolayan” ittifaklara yol açmıştır. Siyasi ve askeri açıdan gereğinden fazla içerisine girilen

taahhütler karşısında uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ABD, hareket ve manevra serbestisini yeniden kazanabilecektir (Walt, 2011). Bugün için NATO'dan çekilmek gibi bir hamle beklenmiyor olsa da ABD uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde belirlediği düşman olan Çin'e karşı müttefiklerinden destek görmemesi halinde şartlar değişebilecektir. NATO 2030 belgesindeki "yaklaşık bir milyar insanı kapsayan" ifadesiyle birliğin işaret edilmesi, Çin nüfusuna bir gönderme anlamı taşımaktadır. Bu göndermenin kaynağı ise Alman Şansölyesi A. Merkel'in "80 milyon olarak 1.3 milyarlık Çin'e karşı galip gelemeyiz" (Pancevski, 2021) ifadesidir. ABD, NATO'yu ve müttefiklerini yeni hedefe yönlendirmek konusunda bu dönem için kararlı görülmektedir. Bu durum NATO'nun ABD için tek taraflı kullanılacak bir enstrüman olduğunu ortaya koymaktadır.

Kurucu anlayıştan günümüze ABD grand stratejisinde devamlılığı olan en önemli konu ticaret ve ticaretin güvenliğidir. Tüccarlığın ABD strateji kültüründe etkin olduğu savı bu yaklaşıma dayanmaktadır. 19. yüzyılın başında Kuzey Afrika'da korsanlarla savaşıyan ABD donanmasının dünyanın her yanında askeri üsler elde etme çabası bu noktadan kaynaklanmaktadır. Ancak günümüzde, ABD'nin ticari korumak için denizaşırı asker bulundurma ihtiyacı sorgulanmaktadır. Bu sorgulamanın birincil sebebi bu yönde bir güvenlik probleminin olmayışıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan liberal düzenin alternatifsiz ve meydan okunmaz yapısı sebebiyle artık bir ABD güvenlik hizmetine ihtiyacı bulunmamaktadır. Diğer yandan, ABD'nin ortaya koyduğu küresel hegemonik uğraş sisteme istikrar getirirse de kendisini ciddi ölçüde yıpratmaktadır. "Denizaşırı istikrarı korumanın maliyeti, uzaktaki kargaşanın maliyetinden daha yüksektir" (Gholz ve Press, 2001, s. 56). Hedef-kaynak dengesi göz önüne alındığında bu durumun grand stratejik açıdan sürdürülebilir olmadığı görülmektedir.

ABD'nin gerek korumacılık yönünde geliştirdiği ticari politikaları gerekse de Irak'tan ve Afganistan'dan çekilme hamleleri kendi hegemonyası için istekli olmadığını ortaya koymaktadır. Hegemonya sadece güce değil aynı zamanda uluslararası sistem içerisindeki her devletin karşılaştığı ortak sorunları çözme isteğine dayanır (Ikenberry, 2020, s. 63). Ancak ABD'nin artık "devletlerin ortak sorunları" ile ilgili çözüm geliştirme isteğinde olmadığını görülmektedir. Üstünlük grand stratejisiyle ortaya konulan "küresel polis" tavrı ABD'yi iktisadi açıdan zorlayarak kaynak noktasında olumsuz etkilemiş ve liberal değerlerle bezenmiş argümanına zarar vermiştir.

Bu süreçle bağlantılı olarak ABD, üstünlük grand stratejisinin ideolojik yükünden de kurtulmak istemiştir. Özellikle 11 Eylül sonrasında oluşan düşmanlaştırıcı yaklaşımla birçok ülke “şer eksenli” içerisinde kabul edilmiştir. Üstünlük grand stratejisinin bu katı ve esnekliğe imkan vermeyen tavrının aksine uzaktan dengeleme grand stratejisi döneminde Küba, Suriye, İran ve K. Kore gibi ABD’yle oldukça kötü ilişki içerisindeki ülkelere diplomatik adımlar atılmıştır. İran’a uygulanan ambargoların kaldırılmasını öngören nükleer müzakereler bu yaklaşımın bir ürünüdür. “Bir değerine alışılmış kin veya sevgi besleyen ulus, bir dereceye kadar köledir” (Washington, 1796). Uzaktan dengeleme grand stratejisinin sabitlemiş düşman algısıyla yaklaştığı bu ülkelere yönelik adım G. Washington’un düşüncesiyle ilişkilidir. Bu ilişkinin grand stratejik açıklaması ise elleri bağlayan ittifaklar kadar nefretten de kurtulma gerekliliğidir. Diğer bir deyişle, üstünlük grand stratejisi ABD’yi iyiler-kötüler arasında fazlaca sabitleri bulunan ve bu nedenle stratejik esnekliğini kaybeden bir duruma sürüklemiş, uzaktan dengeleme grand stratejisiyle güç dengesine uyumlu şekilde ve yansızlık grand stratejisiyle aynı köklerden beslenen yeni bir politik yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yeni durumun açık ifadesi ise B. Obama’dan “yumruğunuzu açmaya istekliyseniz, bir el uzatacağız” (2009a) sözleriyle gelmiştir. Uzaktan dengeleme grand stratejisi böylece ideolojinin dış politika üzerinde oluşturduğu yükü hafifletme gayretine girmiştir.

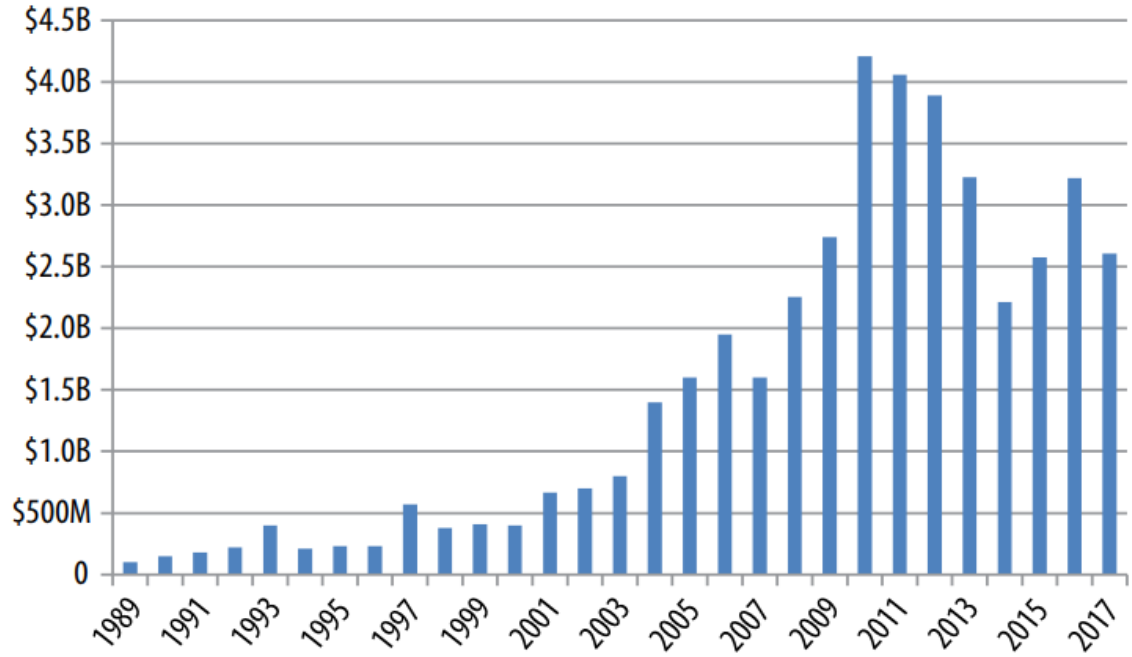
ABD’nin Irak ve Afganistan deneyimlerinin ve çekilmelerin ardından yeni grand stratejiyle ilgili olarak değişen bir diğer yaklaşımı terörizmle ilgilidir. Özellikle Bush döneminde teröre karşı savaş ile başlayan sürecin ardından yöntem değişikliği bu deneyimin önemli bir sonucu olmuştur. Liberal düşünceye göre ABD’nin teröre karşı savaşta etkin olabilmesi için askeri ve lojistik destek sağlayan müttefiklere, istihbarat paylaşımına ve işbirliklerine ihtiyacı vardır (Ikenberry, 2001, s. 28). Ancak uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ABD’nin terörizme bakışında değişim yaşanmıştır. İlk olarak “terörizme karşı savaş” özellikle Afganistan deneyimi sonrasında eleştirilen bir yaklaşım olmuş hatta ortaya konulan mücadele biçiminin terörü ve ABD’nin hedef alınma girişimini artırdığı savı destek bulmuştur. Diğer yandan liberal uluslararasılık perspektifine dayanan grand stratejinin aksine göreceli gücü ve kazancı önceleyen bir dış politika inşa sürecine geçen ABD için kendi sınırlarına ulaşmayan bir terör faaliyetinin “kötü” olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. ABD grand stratejisi ideolojik değil gerçekçi bir hal alma sürecine girmiştir (Trump, 2017b, s. 1). Başka bir ifadeyle üstünlük grand stratejisinin ABD’yi küresel polis olarak konumlandıran yapısı terk edildiğinden

ve rakiplerinin zayıflamasını önceleyen uzaktan dengeleme grand stratejisi için terörizm eski anlamında değildir.

B. Obama'ya göre insani felaketleri önlemek adına ABD askerini tehlikeye atmak doğrudan ulusal çıkarlara hizmet etmiyorsa tercih edilmemelidir (Goldberg, 2016). Buradan hareketle grand strateji dönüşümünde angajmanın oluşturduğu mali yükün yanında ABD askerinin de düşünülmesi söz konusudur. Ancak ABD askerinin düşünülmesi sağlayan öncelikli konu teknolojik gelişmelerdir. Diğer bir ifadeyle ABD, uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte dünyanın her yanındaki güvenlik sorunlarıyla ilgilenmek istemezken gireceği olası çatışma sahalarında ise muharip birliklerden ziyade teknolojiden faydalanacaktır.

ABD'nin uzaktan dengeleme grand stratejisiyle hedeflerine yönelik askeri varlık göstermekten kaçınacağı düşünülmemelidir. Çünkü esasında grand strateji değişimini askeri/operasyonel açıdan dönüştüren esas teknolojiyle ilgilidir. Özellikle silahlı insansız hava ve deniz araçları teknolojilerinin geliştirilmesiyle birlikte ABD, saldırı biçimini değiştirme imkanı yakalamış ve böylece hem B. Obama'nın değindiği gibi askerini tehlikeye atmaktan hem de büyük harcamalar yapmaktan korunmuştur. Tablo 1.1.'den de hatırlanacağı üzere teknolojinin grand strateji bağlamında özellikle düşmana karşı avantaj sağlama ve askeri strateji etkileyecek şekilde operasyonel etkisi bulunmaktadır. Bu etki sebebiyle kullanılacak teknolojinin grand stratejide hesaba katılması mecburidir. ABD'nin yaşadığı grand strateji dönüşümünde de bu hesap yapılmaktadır. Örnek olarak Afganistan'dan çekilmenin son gününde Başkan J. Biden'ın "Stratejimizin değişmesi gerekiyor... Terör mücadelede kara harekatı yapmamıza gerek yok, ufuk ötesi yeteneklere sahibiz, Amerikan postası olmadan teröristleri ve hedefleri vurabiliriz" (2021) ifadeleri askeri yöntemdeki teknoloji temelli değişimin grand strateji değişimiyle uyumunu özetlemiştir. Bu değişimi ve dönüşümü yansıtır şekilde Savunma Bakanlığı'nın bütçesinde İHA sistemleri tedarikinin artan payı Çizelge 2.1.'de görülmektedir. ABD'nin insansız sistemlere yatırımıyla ilgili olarak ABD Donanması'nın Ortadoğu'daki 5. Filo Koramirali B. Cooper'ın 2023 yılında hem yelkenli hem dalgıç insansız deniz araçlarının Körfez'de kullanılacağı bilgisini paylaşmıştır (Debre ve Gambrell, 2022). Bu durum yakın gelecekte uzaktan dengeleme grand stratejisinin operasyonel yönü olarak insansız araçları hem denizde hem havada daha fazla kullanılacağı anlamına gelmektedir.

Çizelge 2.1. ABD Savunma Bakanlığı'nun insansız hava aracı sistemi tedarik bütçesi (Morris, 2018, s. 42)

Askeri/operasyonel araçlardaki değişimin yanı sıra liberal grand stratejinin yerini realist olana bırakıyor olması ABD'nin argümanında da değişimi zorunlu kılmıştır. Üstünlük grand stratejisiyle küresel polislik rolü sebebiyle barışın korunması, soykırımların engellenmesi ABD'nin kendisine vazife edindiği durumlardır. Ancak uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte ABD, bu şekilde bilhassa insani sorunların dışında kalmayı daha sınırlı hedefler belirlemeye tercih etmiştir (Mearsheimer ve Walt, 2016, s. 73). Müdahaleci ve dönüştürücü olma yönünde ABD'yi zorlayan temel itici güç üstünlük grand stratejisi ve onun tasarımcısı liberal görüştür. Realist bir grand stratejiyle ise ABD, kendi çıkarına odaklanma yolunu takip edecektir.

Irak Savaşı'nın maliyeti ve ekonomik krizin etkisiyle ABD için tasarruf arayışı öne çıkmıştır. Bu noktada uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte küresel hegemonya hırsı törpülenmiş ancak yok olmamıştır. ABD, kontrolden çıkan hırs sebebiyle dünyanın her yanındaki soruna müdahil olmuş ve doğrudan kendi güvenliğini ilgilendirmeyen gelişmelere kaynak ayırmak zorunda kalmıştır. ABD'nin küresel hegemonya arayışının bitmesiyle birlikte ilk beklenen derin angajman ve doğrudan dengeleme politikalarından vazgeçilmesidir. Bunun yerine ABD, uzaktan dengeleme grand stratejisiyle askeri enstrümanlarını ikinci planda tutarak, iktisadi gücünü yaptırımlar vasıtasıyla kullanmayı ve sahada yerel unsurları stratejik ortak edinerek

rakiplerini dengelemeyi tercih etmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere uzaktan dengeleme grand stratejisinin, üstünlük grand stratejisinden temel farkı yöntemdir. Stratejik bölgelerde bir hegemonun ortaya çıkması hem üstünlük hem de uzaktan dengeleme grand stratejileri için başlıca hedeftir ancak bu hedefi gerçekleştirmek için ABD, doğrudan hareket düzenleme yerine yerel aktörleri stratejisine dahil etmektedir (Walt, 2005, s. 222). Bu durum klasik güç dengesi (*balance of power*) için bir dönüş anlamı da taşımaktadır. Uluslararası sistem içerisinde hegemonyanın sona ermesi çok kutupluluğa sebep olacaktır. Çok kutupluluğun var olduğu düzlemde ise güç dengesinin devreye girmesiyle jeopolitik kaygılar artış gösterebilecektir. Örnek olarak Türkiye'nin güçlenmesi ve zenginleşmesi Şili için ve Yunanistan için aynı anlama gelmeyecektir. Diğer bir ifadeyle güç dengesi uyarınca devletler arası politikada coğrafi konumlar ve tarihsel kodlar işler hale gelecektir. Bu süreçte ise ABD kendisini yükselen bir bölgesel hegemonu karşı ihtiyaç duyulan bir partner olarak bulabilecektir (Zakaria, 2008, s. 232). Uzaktan dengeleme grand stratejisinin bölgesel hegemonyaları engelleme mantığında da bu düşünce yatmaktadır. Yükselen bir hegemon bölgenin diğer devletleri tarafından doğal tehdit olarak algılanacağından, dengeleme fonksiyonunu öncelikli olarak bölge devletleri gerçekleştirmelidir. Çünkü yükselen hegemon diğerleri için temel sorunu hatırlara getirecektir: hayatta kalma. Eğer ki yükselen hegemonun karşısında diğer bölge devletleri tutunamazsa ABD doğrudan müdahale seçeneğini gündemine alacaktır.

Uzaktan dengeleme grand stratejisinin ABD'nin terör sorununu da azaltabileceği düşünülmektedir. Ortadoğu'daki terör örgütü propagandalarının önemli bir kısmını ABD karşıtlığı oluşturmakta ve bu karşıtlık doğrudan ABD askeri varlığından kaynakladığı için terörizmin, ABD'nin çekilmesi durumunda motivasyon kaybı yaşayacağı ön görülmektedir (Layne, 2009, s. 5). Bu görüşe paralel olarak kabul edilebilecek şekilde B. Obama, Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada "Amerikan askerlerinin evlerine döndüğü, İsraililerin ve Filistinlilerin kendi devletlerinde güvende yaşadığı bir dünya" (2009) arzuladığını ifade etmiştir. Terörizmin motivasyonu ve kendi argümanını oluşturması noktasında ABD askeri varlığının Müslüman yoğunluklu coğrafyalardaki yıkıcı rolünün önemli bir yeri vardır ancak bu durum bir adım öncesi de mevcuttur. ABD'yi askeri operasyonlara yönelten argümanlardan birisi "medeniyetler çatışması" (*clash of civilizations*) tezidir. ABD'nin etkilendiği şekilde terör örgütleri de ABD'ye karşı bu tezi liberalizm karşıtı olarak kullanmıştır (Mearsheimer, 2011, s. 24). "Medeniyet" ifadesi daha fazla değerler üzerinden kurgulanan bir kavram olduğu için

üstünlük grand stratejisiyle uyumlu bir yaklaşım sağlamıştır. Üstünlük grand stratejisi gibi medeniyetler çatışması tezi de ABD'ye zarar vermiştir. Uzaktan dengeleme grand stratejisi ile ise çatışmanın medeniyet içerisinde oluşturulması yolu seçilmiştir.

2010 yılı Ulusal Strateji Belgesi'nde "Yeni yüzyılın yükünün sadece ABD'nin omuzlarına bırakılamayacağı" ifade edilmiştir (Obama, 2010). ABD'nin çatışmacı sorunlara müdahil olma konusunda çekingen davranacağını gösteren bu ifade Arap isyanları sırasında Libya'ya yapılan müdahalede kendini göstermiştir. ABD, Libya'daki iç savaşa müdahale etme konusunda Fransa'nın rol almasının önünü açmış ve böylece dilediği "uzak kalma" pozisyonunu yakalamıştır. Fransa'nın Libya konusunda başat güç olması yine de Washington yönetiminin kendi stratejik çıkarlarına uyumsuz bir pozisyonun doğmasına imkan verecek adımların atılabileceği anlamına gelmemektedir. Bu nedenle özellikle Libya müdahalesi "geriden yönetme" (*leading from behind*) olarak da değerlendirilmiştir (Krauthammer, 2011). Esasından geriden yönetme, uzaktan dengeleme grand stratejisinin önemli bir askeri-taktik kavramı olarak kabul edilmelidir. Geriden yönetme, sorumluluğu atma yaklaşımının başka bir ifadesidir. ABD geride kalarak amacına uygun hareket edecek başka bir aktörün eyleme geçmesini ve yükü üstlenmesini amaçlamaktadır. Geriden yönetme de sorumluluğu sevk etme de bu mantıkla icra edilmektedir. Stratejik bölgelerde her ne kadar bölgesel güçlere dengeleme misyonu yüklendiyse de ABD kontrolü tamamen bırakma niyetinde değildir. ABD'nin uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ortaya çıkan yeni durum aynı zamanda her devletin daha fazla hareket kabiliyetine sahip olması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle ABD kendisi müdahalecilikten vazgeçerken diğer devletlerin daha fazla inisiyatif almasını tercih etmiştir. 11 Eylül öncesinde güç kazanan küresel taahhütleri azaltma düşüncesi böylelikle yeniden ABD grand stratejisini şekillendirmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde çıkan her sorunu sahiplenmemek ve yükü bölge ülkelerine atmak ABD için aynı zamanda bir tasarruf tercihi ve imkanı olmuştur. Bu tasarrufun merkezi noktaları ise Ortadoğu ve Avrupa'dır. Bu iki bölgedeki taahhütler ve tahsis edilen kaynaklardan yapılacak tasarruf Asya'ya yönelme fırsatı yaratacaktır.

Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte ABD, kendisi için stratejik olan bölgelere odaklanmıştır. Bu stratejik bölgeler Batı Avrupa, Körfez ve Hint-Pasifik'tir (Mearsheimer ve Walt, 2016, s. 71). Adı geçen bu bölgelerde ABD çıkarını dışlayacak bir hegemonun ortaya çıkmasını engellemek temel önceliktir (Walt, 2018, s. 261). Diğer

bir deyişle ABD, kendisinin Batı yarımkürede sahip olduğu hakimiyetin bir benzerinin başka bir coğrafyada oluşmasını istememektedir. Stratejik bölgedeki potansiyel hegemonu engelleme içinse bölgesel gücün özellikle materyal anlamında desteklenmesi uzaktan dengeleme grand stratejisinin birincil askeri tercihidir (Walt, 2018, s. 262). Buna paralel olarak küresel hegemonya düşüncesiyle birlikte küresel müdahalecilik de terk edilmiştir. Üstünlük grand stratejisiyle artan harcamalar sebebiyle ABD, herhangi bir çatışmanın sonlandırılması ve barışın tesis edilmesi için tek başına görev üstlenmeyi tercih etmemektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki çatışmalardan uzak kalma çabası, mevcut askeri operasyonları sonlandırma girişiminde olduğu gibi tasarruf düşüncesiyle ilişkilidir. ABD'nin çekingen tavrı, Soğuk Savaş sonrası politikalarda önemli bir yere sahip olan SPR'de değinilen dünya polisliğinin ve müdahaleciliğin terk edildiğini göstermektedir.

Doğrudan müdahaleciliği tercihleri arasında bulundurmamak istemeyen ABD, özellikle stratejik bölgelerde stratejik belirsizliği (*strategic ambiguity*) tercih etmektedir. Buradaki belirsizlik ifadesi, plansızlık veya tutarsızlık anlamına gelmemektedir. Stratejik belirsizliğin amacı, süreçlerin seyrini takip etmek ve rakiplerin yıpranmasını sağlamaktır. 2007 yılına kadar izlenen ABD grand stratejisinin uluslararası sistem içindeki en önemli meziyeti, büyük güçler arasındaki ilişkilerde belirsizliği azaltması olmuştur. Ancak ABD uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte uluslararası ilişkilerden belirlilik imkanını ortadan kaldırma niyetindedir. ABD'nin liberal kurumsalcı düşünceyle birlikte diplomasi kanallarını açık tutması, büyük güçler arasındaki birçok konunun çatışmasız bir biçimde sonlandırılması imkanı yaratmıştır. Uluslararası sistemdeki askeri çatışmalar azalırken var olan çatışmalara ABD dahil olmuştur. ABD, kendi gücünü bu çatışma noktalarında kullanarak rakipleri için yükselmeye müsait bir iklim oluşturmuştur. Bu nedenle sistem içerisinde sağlanan belirlilik ABD'nin gücünü göreceli olarak zayıflatmıştır.

Stratejik belirsizlik üzerinden politika yapımı öngören uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte ABD göreceli güç ve kazanç amacıyla hareket etmektedir. Uluslararası sistemde güvenliği maksimize etmenin yolu göreceli güce dayanmaktadır (Mearsheimer, 2014, s. 21). Bu noktadaki kaygı düşman kadar güçlü olmak değil, düşmandan daha güçlü olunan bir denge oluşturmaktır (Spykman, 1942, s. 21). ABD'nin özlemine duyduğu bu göreceli olarak güçlü olma durumu grand stratejisinin temel unsurlarından birisi olan tek taraflılıkla da ilgilidir. Çünkü tek taraflı politika üretebilme

yetisinin dayanağı göreceli olarak güçlü ve buna bağlı olarak baskın olunan bir dengedir. Göreceli kazanç ve güç düşüncesinde sadece ticari ilişkilere yaklaşım söz konusu değildir. Aynı zamanda rakiplerin sert güce sıklıkla başvurmasını gerektirecek jeopolitik krizlerin sürekli hale getirilmesi ve askeri operasyonların artması da bu politikanın hedeflerinden birisidir. Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte, rakip devletlerin askeri sahaya çekilmesi ve orada kalmasına çalışılmaktadır, ABD ise olası çatışmalarda tarafsız kalarak göreceli kazanç sağlayabilecektir (Layne, 2006, s. 161). “Kan kaybı” (*bloodletting*) olarak adlandırabileceğimiz bu askeri stratejik yaklaşımla birlikte rakip devletin zayıflamasına yol açacak şekilde uzun, maliyetli ve sürüncemede kalan savaşlar hedeflenecektir (Mearsheimer, 2014, s. 154). ABD ise uzaktan dengeleme grand stratejisiyle göreceli gücünü artırma adına stratejik bölgelerde sınırlı çatışmalara olanak verecek adımlar atmaktadır. Bu adımların büyük kısmına ise dış politikasındaki stratejik belirsizlik görüşü yön vermektedir. Benzer şekilde göreceli gücü artırma noktasında tercih edilen bir diğer yaklaşım “yemle ve kanat” (*bait and bleed*) stratejisidir. Bu stratejide ise rakip devletler arasındaki çekişmenin yıpratıcı olarak sürmesi için hamle yapılmasını ve provoke edilmesini içermektedir (Mearsheimer, 2014, s. 153). Özetle, ABD, üstünlük grand stratejisiyle kaybettiği göreceli gücünü geri kazanmak için ilk olarak sisteme sunduğu belirlilik nimetini geçecek ve stratejik belirsizliği benimseyecektir. Stratejik belirsizlik yaklaşımıyla rakipleri yıpratıcı çatışmalara ve operasyonlara itmek amaçlanacaktır.

Bu anlayışın uzaktan dengeleme grand stratejisinin düşman olarak tespit ettiği Çin’e yönelik devrede olduğunu kabul etmek mümkündür. Çin’in çevresindeki stratejik hassasiyet unsurlarının hareket geçirilmesi stratejik belirsizlik ve yıpratıcı çatışma konularıyla ilgilidir.

Uzaktan dengeleme grand stratejisinin diğer bir özelliği ise stratejik bölgelerde bir hegemonun ortaya çıkmasının engellenmesi için sorumluluğun yerel aktöre sevk edilmesidir (*buck-passing*) (Mearsheimer, 2014, s. 158). Ancak burada önemli olan husus desteğin hangi aktöre verileceğidir. ABD, potansiyel hegemonu dengelerken verdiği desteklerle bölgesel aktörün kontrolünden çıkmasını ve yeni bir potansiyel hegemonun oluşmasını tercih etmemektedir. Potansiyel hegemonun engellenmesi için sorumluluğun sevk edildiği aktörün askeri açıdan daha güçlü hale getirilmesi gerekmektedir. Bu durumda sorumluluğu üstlenen aktörün edindiği güçle yeni potansiyel hegemonu

dönüşmemesi adına, olası bir çatışmanın taraflar arasında birbirini yıpratıcı şekilde sürmesi, karşılıklı “kan kaybı” anlamına gelecek ve ABD yine göreceli kazanç sağlayabilecektir. Uzaktan dengeleme grand stratejisi doğrultusunda ABD’nin ilişkilerini ve ortaklığını geliştirdiği aktörler, rakipler kadar tehlike altındadır. Uzun vadeli hedefler peşinde olan grand strateji, desteklediği aktörün karşısına yeni bir tanesini koyma konusunda gecikmeyecek veya bundan çekinmeyecektir. Öte yandan ABD için askeri yaklaşım, potansiyel hegemonun giriştiği askeri operasyonlarla yıpranması olduğundan stratejik ortak konumundaki devletler veya gruplar saldırı potansiyeliyle karşı karşıyadır. Bu durumda stratejik ortakların ABD tarafından potansiyel hegemonu durdurma pahasına tehlikeye atıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Potansiyel hegemonun dengelenmesi için hangi yerel aktörün tercih edileceği noktasında gelişen şüphe, realizmin yine göreceli kazanç yaklaşımıyla alakalıdır. İşbirliği yapılan her unsurun kısa süre içerisinde rakibe dönüşebilme ihtimali bulunmaktadır. Devletler birbirlerinin gelecekteki niyetlerinden ve eylemlerinden emin olmamaları ve “kim daha çok kazanacak?” sorusunu sormalarından dolayı işbirliği, şüphelerle yaklaşılacak bir girişimdir (Waltz, 1979, s. 105). Özetle, ABD stratejik önemdeki bölgelerde potansiyel rakiplerini dengelemeyi ve yıpratmayı amaçlarken yeni bir güç odağını da kendi destekleriyle yaratmak istememektedir.

Stratejik bölgelerdeki potansiyel hegemonun engellenmesine odaklanan uzaktan dengeleme grand stratejisi içerisinde savaş tamamen görmezden gelinen bir seçenek değildir. Potansiyel hegemonun yerel aktörlerle engellenmemesi durumunda ABD doğrudan müdahale etme kapasitesini saklı tutacaktır. Uzaktan dengeleme grand stratejisine göre ABD askeri başka bir bölgede muharip olarak sadece hegemonu durdurma adına varlık gösterecektir ve bu varlık potansiyel hegemonu korkanlar için ABD’yi kurtarıcı yapacaktır (Mearsheimer ve Walt, 2016, s. 75). Sonuç olarak, ABD her bölgeyi kendi güç dengesini oluşturma yönünde serbest bırakmaktadır. Bu serbestinin stratejik olarak ABD çıkarlarına uyumsuz bir seyir oluşturması durumunda ise Washington yönetimi belirtilen askeri yöntemleri izleyecektir.

Uzaktan dengeleme grand stratejisinin, üstünlük grand stratejisinden temel farkı gücü ve kazancı mutlak değil göreceli olarak tarif etmesidir. Özellikle Çin özelinde yaşanan hayal kırıklığı bu durumun önemli bir kaynağıdır. Zayıf olan taraf için hem iktisadi kalkınma hem de hayatta kalma adına hegemonla işbirliğine gitmek ve onun

peşine takılmak oldukça faydalı bir anlaşmadır ancak, zayıf devletin iktisadi kazanımları askeri kapasiteye dönüştürmeye başlamasıyla birlikte otonomi kazanması da muhtemeldir (Brawley, 2004, s. 83). ABD, üstünlük grand stratejisinin hülyaları sebebiyle gelişmekte olan güçlerin iktisadi olarak peşine takıldıkça siyasi olarak da kendisini takip edeceği umudunu korumuştur. Çin'den beklenen liberalleşme adımları ve ardından gelinen durum ABD için önemli bir stratejik tecrübe olmuştur. Tek kutupluluğu sürdürme gayretinde kendi ekonomisine zarar verecek ölçüde tavizkar sayılabilecek adımlar atılmasının siyasal karşılığı alınamamış ve o dönemde “vagon” olan devletler günümüzde ABD çıkarlarına aykırı politikalar üretebilmiştir. Bu tecrübelerin ardından ABD, destek vereceği aktörün kontrolünde kalması için de çaba harcamaktadır. Günümüzde rakip olarak karşısına çıkan devletler, ABD'nin daha önce kalkınması için destek verdiği aktörlerdir.

Tablo 2.8. *Uzaktan dengeleme grand stratejisinin stratejik bölgelerdeki yaklaşımı*

	Batı Avrupa	Körfez	Hint-Pasifik
Potansiyel Hegemon	AB	Türkiye	Çin
Dengeleyici Stratejik Ortaklar	İngiltere	PKK, BAE, Suudi Arabistan	QUAD
Stratejik Berlisizlik Alanları	Ukrayna, Türkiye	Suriye-Irak Hattı	Tayvan, Afganistan ve Doğu Türkistan

Bu noktaya kadar açıklanan uzaktan dengeleme grand stratejisinin iki temel noktası diyebileceğimiz, stratejik belirsizliğin ve potansiyel hegemonun engellenmesinin bulunduğu kavram ise istikrarsızlıktır. Bir bölgede oluşan belirlilik ve istikrar, orada aynı zamanda bir hegemonun da oluşmasına yardımcı olacaktır. Buna bağlı olarak ABD, zaferin değil bölgesel hegemonların ortaya çıkmasını engelleyecek ve onları göreceli olarak zayıflatacak sürüp giden karmaşa, belirsizlik ve istikrarsızlık alanları hedeflemektedir (Friedman, 2009, s. 5). Bu hedefler doğrultusunda uzaktan dengeleme grand stratejisinin açık olarak görülebildiği bölge Ortadoğu'dur. Burada doğrudan ABD gücüne ve etkisine karşı koyabilecek bir devletin bulunmayışı ve halihazırdaki işgaller sonucunda oluşan istikrarsızlık ortamı uzaktan dengeleme grand stratejisinin çok fazla uğraş vermeden istediğini almasını sağlamaktadır. Ortadoğu'daki istikrarsızlıkta ABD merkezli dış etkinin yanında bölge ülkelerinin birbirini güvenlik sorunu olarak görmesi de etkindir.

Hegemon kavramını sadece bir devletin bölgesel hakimiyeti olarak düşünmemek gerekir. Hegemonun, tek devletin hakimiyeti olarak düşünülmesindeki temel mantık esasında bir bölgenin bütün olarak tek bir iradeye bağlı kalmasıdır. Böyle bir irade gösterildiğinde bölgedeki nüfus ve kaynaklar koordine edilerek politik güç oluşturabilecektir. Bu açıdan incelendiğinde bir örgütlenme tek bir irade oluşturmayı başarabildiği takdirde hegemon olarak değerlendirilmelidir. Hegemonya güç unsurlarına sahip olmanın ötesinde devletler arasındaki ilişkiyi yönetme iradesiyle oluşur (Keohane ve Nye, 2012, s. 37). Diğer bir ifadeyle hegemonun bulunduğu bölgede anarşi yerini hiyerarşiye bırakmaya başlar. Avrupa politikalarına bakıldığında ise Avrupa Birliği (AB), hem Avrupa coğrafyasında koordinasyon sağlayarak ortak irade oluşturan hem de anarşiyi düşüren bir yapıdır. ABD için stratejik bölgelerin başında gelen Batı Avrupa'da bir devletin hegemonya oluşturması kısa ve orta vadede mümkün görülmemektedir. Öte yandan mevcut güç dağılımı dahilinde hiçbir Avrupalı devlet hegemon olamayacaksa da AB gün geçtikçe Avrupa hegemonu haline gelmektedir. Bunun temel sebebi Avrupa bütünleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan istikrardır. Bu açıdan bakıldığında askeri ve dış politika konularında bütünleşmeye başlaması, çatışma potansiyelinin düşmesi ve oluşan istikrar AB'yi Avrupa hegemonu yapma noktasına getirmiştir. Hegemonyanın istikrardan, çatışmasızlıktan ve bütünleşmeden kaynaklanması hesaba katıldığında stratejik belirsizliğin neden tercih edildiği görülmektedir. Stratejik belirsizlikle istikrarın, çatışmasızlığın ve bütünleşmenin zarar göreceği olması özetle barışı ve böylece ABD'yi dışlayacak hegemonyaya darbe vuracaktır. Buradan anlaşılacağı üzere hegemon olmanın başat şartı kendi jeopolitiğinde istikrarı, çatışmasızlığa ve bütünleşmeye öncülük etmektir.

ABD gibi Avrupa'da bir hegemonya oluşmasından rahatsızlık duyan diğer bir devlet ise İngiltere'dir. İngiltere'nin bir yerel aktör olması, uzaktan dengeleme grand stratejisinin aradığı dengeleyici rolü üstlenmesine imkan vermektedir. Geleneksel İngiliz dış politikasına bakıldığında Londra'nın da tıpkı Washington yönetimi gibi Avrupa hegemonunu engelleme yönünde grand strateji takip ettiği görülmektedir. Bu nedenle uzaktan dengeleme grand stratejisi İngiltere için oldukça tanıdık bir politika yapımı içermektedir. Ayrıca İngiltere, yüksek düzeyde ABD desteğine ihtiyaç duyan bir ülke değildir. Bu nedenle İngiltere, ABD için yük oluşturamayacak aksine yükünü hafifletecek bir stratejik ortaktır. AB'nin potansiyel hegemonu dönüşmesi ve Avrupa'daki dengeleme

politikalarında ABD'nin müttefiki konumundaki İngiltere'nin AB'den ayrılış (Brexit) sürecini yine bu stratejik gelişme üzerinden okumak gerekmektedir.

Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte ABD'nin çatışma sahalardaki görünümü gittikçe azalmaktadır. Bu durum ABD'nin yarattığı boşluğu doldurma adına her ilgili devletin stratejik açıdan daha bağımsız davranmasına yol açmaktadır. Diğer yandan Washington yönetimi de bu şekilde her devletin politik ve askeri süreçlere dahil olmasını özetle yük altına girmesini tercih etmektedir. Bu durum dünyanın pek çok alanında yerel aktörleri harekete geçirirken AB de benzer bir şekilde stratejik özerklik (*strategic autonomy*) konusuna yoğunlaşmaktadır. Özellikle D. Trump dönemiyle birlikte –ABD askerlerinin çekilmesi gibi–savunma taahhütleri konusunda ikilemde kalan AB, bu durumu fırsat da bilerek stratejik özerkliği konusunda da birlik oluşturma yoluna girmiştir. NATO ve ABD etkisini kırma adına atılan Daimi Yapılandırılmış İşbirliği (*Permanent Structured Cooperation*) (PESCO) ile AB, NATO alternatifini kendi içerisinde yaratma sürecine girerken askeri ve dış politika konularındaki birlik arayışına yumuşak bir geçiş yapmıştır. ABD'nin stratejik çıkarları açısından ise AB'nin harcama yaparak ABD'nin yükünü paylaşması olumlu bir gelişme olsa da uzun vadede bağımlılığın ve böylece birlikteliğin kopacağı anlaşılmaktadır. Avrupa'nın stratejik olarak kendisinden kopmasını istemeyen ABD var olan bağılılığın sürmesi için Soğuk Savaş'taki gibi güvenlik odaklı sorunların oluşmasına bir diğer ifadeyle stratejik belirsizlik alanlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada Rusya'nın düşmanlaştırılması ve son olarak gerçekleşen Ukrayna işgali ABD stratejisine fayda sağlamıştır. Benzer şekilde öteki olmaya zorlanan Türkiye'nin de özellikle sığınmacılar üzerinden Avrupa güvenliği adına önemli bir yeri bulunmaktadır. ABD, güçlü bir ortak olarak Avrupa'yı grand stratejik düşmanı olan Çin'e karşı olmaya da çağırılmaktadır. Oluşturulan “Yeni Soğuk Savaş” argümanı, Avrupa'yı demokrasilerin dayanışması adına ABD'yle birlikte hareket etmesini telkin eden siyasi-stratejik bir tavra davet etmektedir.

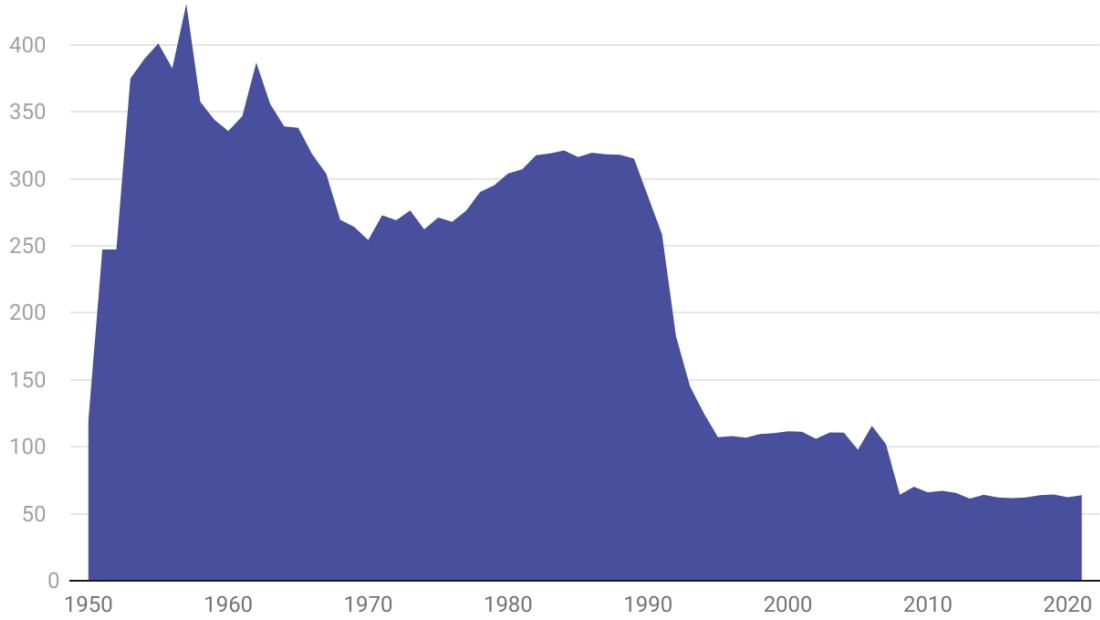
Avrupa'nın stratejik açıdan bağılılığın devam etmesini isteyen ABD, NATO müttefiklerinin politikaları dikkatle izlenmektedir. Washington yönetimi, Avrupa'yı iktisadi açıdan entegre, barışçıl, istikrarlı ve ABD'nin stratejik çıkarlarından ayrı davranacak kapasitede olmayan bir bölge olmasını istemiştir (Layne, 2006, s. 197). Entegre, barışçıl ve istikrarlı olan Avrupa'nın stratejik açıdan özerk bir tutum izlemesi AB'yi ABD için şüpheyle yaklaşılacak bir yapı haline getirmeye başlamıştır. Özellikle

Rusya ile kurulacak daha derin iktisadi ilişkilerden çekinen ABD, Rusya'nın istikrarsızlığa sebep olacak şekilde jeopolitik endişelerinin üzerine gitmektedir. NATO faaliyetlerinin artırılmasına bağlı olarak Rusya'nın Ağustos 2008'te Güney Osetya'da ve 2014'te Ukrayna'da başlattığı savaşlar, Avrupa politikalarındaki istikrarı zedelemiş aynı zamanda ABD'nin bu ülkelere destek verme söylemleri çerçevesinde stratejik belirsizlik işletilmiştir. Devam eden Ukrayna krizi özelinde ABD, Rusya'ya karşı yaptırımlar uygularken başta Almanya olmak üzere Avrupalı diğer ülkeleri Rusya ile enerji merkezli ilişkilerden uzak tutmaya çalışmaktadır. Rusya'ya karşı koruma taahhütlerini yerine getirirken Avrupalıların güvenlik tehdidi oluşturan bu ülkeyle iktisadi ilişkilerini geliştirmesini ABD kendi adına bir suiistimal olarak değerlendirmektedir. Avrupalı müttefiklerin NATO'yu çıkarları çerçevesinde kullanması ve askeri harcamalardan kaçınması uzaktan dengeleme grand stratejisinin savunulmasındaki argümanların başında gelmektedir. Bu konuyla ilgili olarak D. Trump, Almanya'nın kendisini koruduğu Rusya ile büyük çaplı petrol ve doğalgaz anlaşmaları yaparak milyarlarca dolar kazandırmasını eleştirmiştir (2018). Eski Başkan'ın bu serzenişi ABD'nin grand stratejik tutumunu yansıtmaktadır. Özellikle Almanya'nın enerji gibi stratejik bir ürün üzerinden Rusya'ya bağımlı hale gelmesi ABD için kayıp olacağı gibi bu ülkeye kazanç sağlatılmış olması yine göreceli olarak değerlendirilecek bir politik-ekonomi konusudur.

24 Şubat 2022 tarihinde Avrupa'nın ABD çıkarları dışında politika üretmesini engelleme adına yaratılan stratejik belirsizlik noktası olan Ukrayna'nın Rusya tarafından işgal edilmiş olması ABD'nin siyasi hedeflerine ulaşmasının önünü açmıştır. Avrupa ülkelerinin Rusya karşısında özellikle NATO şemsiyesi altında tek ses olması ABD karşıtı ya da alternatif stratejik otonomiye sekteye uğratmıştır. Bunun yanında Rusya'ya bağımlılığın kaynağı olan en ciddi iktisadi konu Kuzey Akım-2 projesi durdurulmuştur. Böylece devlet başkanları düzeyinde dile getirilmiş olan Rusya'ya büyük kazanç sağlatılması ve bu bağımlılık çerçevesinde diğer bir ABD'den kopma potansiyeli azalmıştır. Ukrayna işgalinin ABD çıkarına uyumlu bir diğer sonucu ise Almanya'nın 100 milyar Euro çapında askeri harcama yapma yönünde adım atması olmuştur (DW, 2022). Özetlenecek olursa uzaktan dengeleme grand stratejisinin stratejik belirsizlik alanına düşen Rusya, ABD'yi müteşekkik kılacak şekilde Avrupa'daki ABD aleyhtarlığını dindirerek NATO bağıını canlandırmış (Psaki, 2022), Avrupa'yı iktisadi ve dolayısıyla stratejik olarak kendisine derinden bağımlı hale getirebilecek projeyi sekteye uğratmış ve ABD'nin en fazla önem verdiği konulardan olan askeri harcama konusunda

Avrupalı güçleri bu yönde sevk etmiştir. Bu süreçte uzaktan dengeleme grand stratejisinin Avrupa üzerinden Rusya karşıtı argümanları da NATO üzerinden güçlü şekilde devam etmiştir. Ancak Ukrayna'nın işgaliyle ulaşılan bu hedeflerin sürekliliği için ABD, Avrupa ve Rusya arasında yeni stratejik belirsizlik alanları yaratmaktan kaçınmamaktadır. Özellikle İsveç'in ve Finlandiya'nın NATO'ya katılımına dair verilen ilk demeçler (Stoltenberg, 2022) Rusya saldırganlığının sürdürülebileceği yeni coğrafyalar olabilecektir. Stratejik belirsizliğin sürmesi ve muhatabının bu belirsizliğe saldırgan şekilde yaklaşımı yine ABD'nin grand stratejik hedeflerine hizmet edebilecektir.

Çizelge 2.2. Avrupa'daki ABD askeri varlığı (bin) (Allen, Machain ve Flynn, 2022)

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ardından gelen Soğuk Savaş'ta ABD askeri Avrupa'yı korumak için ciddi bir varlık göstermiştir. Üstünlük grand stratejisinin müttefikleri üzerinde mutlak etken olma ve hiyerarşik ilişki biçimi dayatma arzusu ABD'yi bu yönde politikalar geliştirmeye itmiştir. Ancak uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte hem Avrupa'nın korunmasına dair oluşan şüphe hem stratejik belirsizlik yaklaşımı ABD'yi askeri varlığını küçültmeye yöneltmiştir. Diğer yandan bu grand stratejinin en önemli argümanlarından birisinin ABD askerinin dışarıdaki varlığının azaltılması olduğu anımsanmalıdır. Bu noktada ABD askerinin ülkesine dönmesi sadece Irak ve Afganistan gibi çatışma sahaları için geçerli değildir. Çizelge 2.2.'de görüldüğü üzere Avrupa'da da Soğuk Savaş sonrasında yaşanan düşüşü 2007 yılındaki kırılma takip etmiştir.

AB'nin birlik ve uyum konusundaki ahenginin zarar görmesi Avrupa'daki hegemonu engelleyebilecek bir gelişmedir. Bunun için Fransa'nın AB içerisinde ön plana çıkan askeri adımlar atabilmesi önemli bir hamledir. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin ABD'nin boşalttığı alanlarda diğer ülkelere stratejik özerklik imkanı verdiği görülmektedir. Fransa'nın bu imkanı kullanmaktaki arzusu ve başat Avrupa gücü olma yönünde attığı adımlar orta ve uzun vadede AB ruhuna zarar verebilecektir. ABD'nin Fransa'ya Libya'da, Doğu Akdeniz'de ve Afrika'da sağladığı bu ortam aynı zamanda Türkiye'nin uzaktan dengelenmesine de olanak yaratmaktadır. Grand stratejinin çelişen dış politikalar izleyebileceği bilinmektedir. Çünkü her bölgenin ayrı dinamikleri ve bu dinamiklere göre ayrı politikalar oluşması olağandır. ABD, Fransa'nın stratejik özerkliğine ne kadar taraftar ise Türkiye'ninkine de bir o kadar karşıdır. Çünkü Türkiye'nin kendisi bir hegemon adaydır. Özellikle Afrika'da, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da Ankara'nın çıkarlarını takip edebilecek bir vizyon oluşturma çabası ve nüfuz alanları elde etme girişimleri bu nedenle Washington için tehdit mahiyetindedir. Fransa ise özellikle emperyal geçmişine ve iştahına dayanarak Türkiye ile kesiştiği bu bölgelerde Türkiye'yi dengeleyici bir unsur olarak uzaktan dengeleme grand stratejisinin önemli bir oyuncusu konumuna gelmiştir. Ek olarak Türkiye'nin Avrupa tarafından ötekileştirilmesi de Avrupa'daki belirsizliğe katkı vermektedir. Avrupa'nın sığınmacılar temelindeki güvenlik kaygılarını giderebilmesi için Türkiye ile ortaklaşa politika geliştirmesi mecburidir. Ancak Türkiye'nin hem iç hem de dış siyasası üzerinden ağır şekilde eleştirilmesi, Avrupa güvenliği için sığınmacı sorunu ihtimalini canlı tutmaktadır.

Grand stratejilerin devletlere sağladığı faydalardan birisi düşmanın belirlenmesidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından düşmansız kalan ABD için uzun süren askeri operasyonlar üstünlük grand stratejisi için ulusal motivasyonu da bitirmiştir. Diğer yandan ABD gibi parçalanmaya müsait sosyolojik temelli ülkeler için düşmansızlık bölünmeyi teşvik edebilecek bir ortam yaratmaktadır (Huntington, 2004, s. 260). Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'ndaki Japonya veya Soğuk Savaş'taki SSCB gibi yeni bir düşman ABD'nin konsolidasyonu için de bir gereksinimdir. Uzaktan dengeleme grand stratejisinde ise ABD düşmanını Çin olarak belirlemiştir. ABD'nin dikkatini Asya-Pasifik'in muazzam potansiyeline çevirdiğini belirtmesi, Çin'in hedefte oluşunu perçinlemiştir (Obama, 2011a). Küresel iktisadi sisteme dahil oldukça saldırganlaşmayacağı öngörülen Çin'in kendi grand stratejisini güçlenme ve ardından askeri varlık gösterme şeklinde ilerlettiği anlaşılmaktadır. ABD'nin uzaktan dengeleme

grand stratejisi ise Çin'in dengelenmesi, bölgenin istikrar kaybetmesi ve stratejik belirsizliğin oluşması yönünde adımlar atmaktadır. Ancak Asya-Pasifik veya Hint-Pasifik bölgesinde halen güvenilir bir ortağı bulunmamaktadır. Bunun sebebi ise potansiyel ortakların kontrolden çıkma ihtimalleridir. Pasifik bölgenin potansiyel hegemonu konumundaki Çin'in dengelenmesi için strateji kültürünün tarihsel temelindeki düşman olan Japonya, Asya kıtasındaki rakibi Hindistan ve Avustralya, ABD için öncelikli ortaklardır. ABD'nin bu üç ülkeyle birlikte oluşturduğu Dörtlü (*Quad*) girişimi Çin karşısındaki ilk uzaktan dengeleme grand stratejisi aygıtı durumundadır. Çin'i merkeze alan istikrarsızlık ve belirsizlik girişimlerinde ise Tayvan, Güney Çin Denizi, Himalayalar ve Doğu Türkistan öncelikli konulardır. Bu konular üzerinden ABD grand strateji Çin'i askeri harcama sahasına çekmek istemektedir. Sürekli büyüme gösteren Çin ekonomisinin üzerine askeri külfetin artmasıyla birlikte ise temel beklenti uzaktan dengeleme grand stratejisinin arayışında olduğu göreceli kazançtır.

Asya'daki siyasi ve stratejik pozisyon için ABD grand stratejisinin dönüşüm sürecinde olduğu 2000 itibariyle birtakım fikirler ortaya atılmıştır. Bugünkü politikalara paralellik gösteren bir yaklaşım ise 2001 yılında RAND tarafından yayımlanan "Birleşik Devletler ve Asya" (*The United States and Asia*) çalışmasında literatüre dahil olmuştur. Asya'da ABD'nin hegemonik bir pozisyonda olmayı amaçlamak yerine güç dengesini teşvik etmesi gerektiği ve böylece bölge ülkelerinin birliktelik göstererek ABD çıkarlarına karşı hamle yapmaları ve olası bir domine etme girişiminde kendi dengeleme politikalarını devreye sokmaları gerektiği düşüncesi oluşmuştur (Khalilzad ve diğerleri, 2001, s. xiv). Uzaktan dengeleme grand stratejisi de siyasi ve askeri olarak Asya'da özellikle Çin'e karşı bu yönde bir pozisyon almayı amaçlamaktadır. Son olarak Eylül 2021'de ABD, İngiltere ve Avustralya arasında varılan nükleer işbirliğiyle Çin'in bölgedeki hakimiyetine karşı koymak için bölgede önemli bir adım atılmıştır. Bu durum karşısında Çin'in saldırganlaşması ve göreceli olarak zayıflaması ihtimali doğmaktadır.

Çin, 2020 yılı itibariyle AB'nin en büyük ticari ortağı olmuştur. Bu durum AB ve Çin arasında karlı ve bozulması güç bir ilişki oluşturmuştur. Ticari alanda gelişen bu ilişkinin stratejik bir boyut kazanması ABD için tehlikeli bir durumdur. Bu nedenle ABD, tıpkı Rusya'yı düşmanlaştırdığı gibi benzer bir politikayı Çin'e karşı sürdürmektedir. Bilhassa akademik çevrenin ABD-Çin çekişmesini "yeni Soğuk Savaş" olarak nitelendirmesi AB'nin Çin'e şüpheyle yaklaşmasını sağlamaktır. Soğuk Savaş

çağrışımla AB'nin tehdit altında olduğu, bu tehdidi ABD'nin defedebileceği gibi bir manzara çizilmektedir. Ancak Çin, Sovyetler Birliği gibi saldırgan bir yayılcılık içerisinde değildir. Diğer yandan Sovyetler Birliği farklı bir iktisadi yapıyı temsil ederken Çin, kapitalist oyunun parçası ve AB'nin ortağı konumundadır. Esasında benzer şekilde ABD de Çin'in önemli bir ticaret ortağıdır. Çin'in güvenlik tehdidi oluşturmeyen bir ticari ortak olması ABD'nin elini gittikçe zayıflatmaktadır.

Çin'e dair geliştirilen politikalar daha çok Pasifik merkezli olarak düşünülse de Orta Asya da yine Çin'in güvenliğini yakından ilgilendiren bir alandır. Özellikle Orta Asya'ya sınır olan bölgenin sorunlu Doğu Türkistan olması Çin'in güvenlik algılarını harekete geçirmektedir. ABD ise uzaktan dengeleme grand stratejisine uygun olarak bu bölgeyle alakalı politikalar geliştirmektedir. Bunlardan ilki, Doğu Türkistan'da Pekin yönetiminin kurduğu toplama kampları ve yaptığı insan hakları ihlalleri üzerinden Çin'in oluşturmaya çalıştığı "Çin Rüyası"ni baltalayarak yumuşak güç kazanmasını özellikle Avrupa nezdinde engellemektir. İnsan haklarına aykırı politikalar yürüten Çin'in "özgür dünya" ile ilişkilerinin sınırlı olacağı inancı ABD tarafından paylaşılmaktadır. ABD, Doğu Türkistan konusunda bu şekilde bir pozisyon alırken stratejik belirsizlik içeren iki farklı adımı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, J. Biden dönemiyle birlikte resmen işlemeye koyulan Taliban'la uzlaşma sağlanarak Afganistan'dan çekilme sürecidir. Afganistan'da merkezi hükümetin Taliban karşısında sınır bir güce sahip olacağı bilinmektedir. Diğer yandan Afganistan, cihatçı selefi grupların varlık gösterebildiği Doğu Türkistan'la da geçirgenliği bulunan Fergana Vadisi'ne sınırdır. Bu durum Afganistan'daki cihatçı militanların Çin'de eylem yapması için jeopolitik bir alan açsa da Pekin yönetiminin böyle bir gelişmeye imkan vermeyeceği açıktır. Ancak Afganistan'da Çin karşıtı bir hareketin gelişmesi ve Çin'in Afganistan'a müdahale etmesi gibi bir durumun ortaya çıkması ABD'nin aradığı göreceli kazanç için oldukça önemli bir imkan olacaktır. Pekin yönetimi, bugün için Taliban'la diyalog ortamı kurmuşsa da bunun öncelikli sebebi Taliban'ın kendisini uluslararası topluma kabul ettirerek ülke genelinde konsolide olma arayışıdır. Bunun dışında Afganistan coğrafyası uzun vadeli olarak güven ortamı yaratamayacak durumdadır. Bu durum Çin'in Avrupa'ya uzanan "Bir kuşak bir yol" projesi için de sorun oluşturmaktadır.

11 Eylül'ün ardından gelen Afganistan işgalinin öncelikli hedefi Taliban'ı iktidardan uzaklaştırmak olsa da ABD için bölgede varlığını sürdürme adına kurulan

argüman Afganistan’da ulus inşası temelli olmuştur. Bu durum ABD’nin bölgedeki varlığının sürekliliğini sağlamıştır. Ancak Taliban’ı iktidardan uzaklaştırdıktan sonra Asya’nın göbeğinde kalma hedefi Çin’e ve Rusya’ya yakın askeri konuşlanmadır. Özetle, ABD, Afganistan’ı Taliban’ı devirme amacıyla işgal etmiş, ardından Rusya’ya ve Çin’e yönelik jeopolitik ve askeri avantaj yakalamış ve bu hırsını Afganistan’daki demokratik ve insani gelişim argümanıya örtmüştür (Fuller, 2021). 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan Rusya’ya ve Çin’e yönelik jeopolitik adımların yeni grand stratejik amaçlarla ve yöntemlerle ilgili olarak gelişmeyeceği düşünülmemelidir. Afganistan’ın işgali gibi işgalin ani şekilde sona ermesi ve Taliban’la uzlaşarak ülkenin terk edilmesi uzun vadede ABD’nin özellikle Çin’e yönelik olarak yıpratıcı bir jeopolitik alan yaratma arayışıyla ilgilidir.

Halihazırdaki ABD hegemonyasının ürünü olan ticari ve finansal yapı, kurucusundan ziyade Çin’e kazanç getirmektedir. Çin’in sistem içerisinde serbest piyasa ekonomisine uygun bir biçimde elde ettiği zenginleşme karşısında ABD’nin yapabileceği hamleler oldukça kısıtlıdır. Çin, Avrupa’nın en büyük ticari ortağı, satın alma paritesine göre dünyanın en büyüğü ve en fazla ABD doları rezervine sahip ülke konumundadır. Bu durumlar karşısında ABD, kendi liberal anlayışından küçük bir kopuşla korumacılığa yönelmiştir. Korumacı politikalarının başında ise Çin’de yapılan üretimlerin ABD’ye çekilmesi ve Çin ürünlerine uygulanan gümrüklerdir. D. Trump döneminde “ticaret savaşları” olarak adlandırılan bu politikalar, başkanın kişisel tercihi veya sert retoriğinin parçası olarak görülmüştür. Ancak bu ticari kısıtlama yaklaşımının Çin’i bir nebze de olsa durdurma adına grand stratejinin bir parçası olduğu görülmektedir. Eski başkan B. Obama da B. Clinton ve G.W. Bush döneminde küreselleşmeyle Çin’in ABD ekonomisini derin bir bağımlılık içerisine soktuğu ve bu nedenle kendisinin ticaret savaşları konusunda adım atmadığını belirtmiştir (2020, s. 475-476). Diğer yandan mevcut başkan J. Biden da Çin’e karşı alınan önlemleri sürdürmektedir. Örnek olarak D. Trump tarafından yaptırım uygulanan Çinli firma sayısını J. Biden 31’den 59’a yükseltmiştir.

ABD dolarının dünyadaki başat rezerv para birimi olması Washington yönetimi için bir güvenlik meselesidir. Doların sahip olduğu pozisyon ABD’ye borçlanma kolaylığı gibi imkanlar yaratırken elde tutulmasıyla da bir tuzak oluşturabilmektedir (Posen, 2014, s. 18). Dolarla gelen bu durum ABD’nin Çin’i hedefine koymasındaki bir diğer gerektir. ABD için Çin’in büyümesi ve bu büyümeyi askeri güce dönüştürme

arayışında olmasının yanında bir diğerk ürkütücü durum borçlardır. Washington yönetiminin menkul kıymetler üzerinden bulunan 7,5 trilyon dolarlık borcunun Temmuz 2021 itibariyle 1 trilyon 68 milyar dolarlık kısmının sahibi Çin'dir (US Department of Treasury). Çin'in elinde bulunan koz ABD'nin dolarizasyon gücü için bir tehdit niteliğindedir. ABD'yi hem krize sürükleme hem de doların gücünü aşağı çekme imkanı yaratan bu durum Washington yönetimi için Çin'i hedef almayı iten bir diğerk nedendir. ABD için iktisadi gücü, askeri gücünden dahi önce gelmektedir. Kurucu felsefeden bu yana gelen askeri gücün varlık sebebi iktisadi gücü korumaktır. Bu nedenle uzaktan dengeleme ile yeni bir grand strateji benimseyen ABD'nin Çin'e odaklanmış olması doğaldır.

Uzaktan dengeleme grand strateji için Çin, potansiyel bölgesel hegemon olmanın ötesinde başta Avrupa olmak üzere diğerk bölgelerde ABD nüfuzuna zarar verebilecek mahiyette bir tehdittir. Bu nedenle ABD'nin Çin'i merkezine alan bir strateji geliştirdiği görülmektedir. Ticaret üzerinden atılan adımlar ise ABD'nin liberal uluslararası yaklaşımıyla tamamen ters düşmektedir. Bunun başlıca sebebi ise II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan liberal düzenin artık ABD'den çok Çin'e karlılık getirmesidir. ABD, uluslararası ticaretin gelişmesine ve sınırların kalkmasına öncülük ederken hedefi ilk olarak kendi kazancı olmuştur. Gelinen noktada ise her geçen gün Çin, ABD'nin düzenini kullanarak ABD'yi geride bırakmaktadır. Bu nedenle D. Trump'ın attığı adımları fevri ve anlaşılmaz bulmamak gerekir. ABD, hegemonyasını üzerine bina etmeye çalıştığı liberal platformu tamir etmek yerine yıkmaya girişimindedir. J. Ikenberry bu durumu "liberal uluslararasılığın patronları geri çekiliyor" (2020, s. 2) diyerek yorumlamıştır. Bu nedenle ABD'nin ticari korumacılık yönünde hamleler yapması sürpriz değildir. Çin'in 2017 Davos'ta küreselleşmeye ve neoliberalizme sahip çıkması ise yine ABD hegemonyası ve ona bağlı düzenin günümüzde kimi karlı çıkardığını anlaşılır kılmaktadır. Üstünlük grand stratejisini takip ettiği dönemde ABD küresel hegemonya olma arzusunu korumuş ve üzerine iktisadi sorumluluklar almıştır. Hegemon uluslararası iktisadi düzen için kurallar koymaktan; kriz dönemlerinde uluslararası ekonomiyi harekete geçirmek için diğerk ulusların mallarını satın almaktan; küresel ekonomiye likidite arz etmekten; borç vermekten ve rezerv para sağlamaktan sorumludur (Layne, 2018). ABD, hegemon olarak bu yükü üstlendiyse de uzaktan dengeleme grand stratejisiyle hegemon sorumluluklarını üzerinden atmıştır. Bu noktada Washington yönetimi, Pekin'in uluslararası ekonominin devamlılığı için mesuliyet almasını

beklemektedir. Günümüzde artan iktisadi sıkışmaların odağında bu çatışma yer almaktadır.

Uzaktan dengeleme grand stratejisinde de Soğuk Savaş'tan kalan mirasa benzer bir biçimde Rusya düşman bloktadır. Ancak Çin'e yönelme durumu Rusya'nın yeniden değerlendirilmesi sürecini doğurmuştur. Bu doğrultuda en önemli adımlardan birisi ABD'nin askeri stratejisinde Asya-Pasifik yerine Hint-Pasifik kavramını tercih etmesidir. Çin'in dengelenmesi yönünde savunma bloğu oluşturma gayretindeki ABD, Hindistan'ı merkezine aldığı stratejisinde "Asya" ifadesini terk ederek bu stratejinin hedefinde Rusya'nın olmadığı imajını yaratmaktadır. Çin'in Asya merkezli olarak dengelenmesi deneyimi esasen Afganistan işgali sırasında Orta Asya'daki ABD varlığı sürecinde yaşanmış ve Moskova-Pekin hattı ortak hareket ederek Washington için süreci sürdürülemez hale getirmiştir. Bu deneyiminden de hareketle ABD, Çin'i tekil olarak Rusya olmaksızın stratejisinin hedefine oturtmak istemektedir. Buna ek olarak uzun vadede Çin'in yükselişinin jeopolitik ve bölgesel dengeler çerçevesinde Rusya'yı tehdit edeceği ön görülmektedir. Bu nedenle uzaktan dengeleme grand stratejisinin hedefi Asya'da Çin'e karşı Rusya'yı da diğer bir dengeleme unsuru olarak devreye sokabilmektedir (Layne, 2006, s. 188). ABD, Asya söylemini terk ederek Rusya'yı Avrupa sorunu olarak tutmakta ve Hint-Pasifik'teki adımların sadece Çin'i hedefine aldığı argümanını oluşturmaktadır. Bu argüman dahilinde ise özellikle nüfusuyla Çin'i dengeleyebilecek bir kapasiteye sahip olan Hindistan önemli bir partner olarak belirlemektedir. Washington yönetimi bu noktada Yeni Delhi'ye büyük bir önem vermektedir. Bu önemin işaretlerinden birisi Hindistan'ın Türkiye gibi S-400 HSS almasına karşın CAATSA dışında tutulmasıdır. ABD, Hindistan'ı gücendirici herhangi bir girişimden kaçınmaktadır çünkü grand stratejik düşman karşısında bu ülkeyi başat aktörlerden birisi olarak değerlendirmektedir. Son olarak yayımlanan Hint-Pasifik Strateji Belgesi'nde Hindistan'ın bölgesel liderlik rolünün destekleneceği vurgulanmıştır (Biden, 2021b, s. 16). Bu durum uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde Çin'i dengeleme adına sorumluluğun devredildiği gücün Hindistan olduğunu göstermektedir.

2007 yılı itibariyle ABD'nin Ortadoğu'ya ve Körfez'e dair stratejik amacı statükonun korunması yönünde olmuştur. Halihazırda herhangi bir bölge gücü hegemon olma eğilimi gösteremeyecek olduğundan ABD için bölgede bir stratejik tehdit oluşmamıştır. Dahası bu bölgedeki askeri varlığını azaltarak Çin'e odaklanma ihtiyacı

belirmiştir. Bu noktada Türkiye, ABD için Ortadoğu'daki statükonun sağlanması adına güvenilir bir ortak olarak kabul edilmiştir. B. Obama tarafından Türkiye'nin "model ortak" olarak ilan edilmesiyle ABD bölge ilişkilerinde Türkiye ile işbirliği içerisinde olacağını ortaya koymuştur. ABD'nin bu adımı Türkiye'ye Körfez'le daha yakın ilişkiler kurma imkanı vermiştir. Diğer bir ifadeyle ABD, Çin'le mücadelesi için Pasifik'e yönelirken Ortadoğu istikrarını Türkiye'ye ve diğer ortaklarına emanet etmeyi seçmiştir. Ancak Suriye İç Savaşı ve ardından IŞİD'in ortaya çıkması karşısında Türkiye-ABD çıkar uyumu yok olmuş ve Körfez nezdinde Türkiye düşman olarak kabul görmeye başlamıştır.

Türkiye ile yaşanan sorunların ardından uzaktan dengeleme grand stratejisinin, Körfez'deki tezahürü bölgenin kuzeyden gelecek potansiyel hegemonun korunması üzerine olmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimini deneyimleyen ABD, Ortadoğu'da bir gücün yükselmesini tercih etmemektedir. Çünkü Ortadoğu'da oluşacak hegemonik bir güç Körfez'e yönelebilmektedir.

Arap ayaklanmasının Suriye'ye sıçraması ve ardından iç savaşın ortaya çıkmasıyla Esad yönetiminin sivillere karşı kimyasal silah kullanması söz konusu olmuştur. Kimyasal silah kullanımı dönemin ABD Başkanı Obama "kırmızı çizgi" olarak ilan edilmiş ve kimyasal silahların kullanımına bağlı olarak ABD'nin Suriye'de üstünlük grand stratejisinde sıklıkla rastlandığı gibi mevcut rejimi devirecek bir müdahalede bulunabileceği fikri oluşmuştur. Ancak Şam yönetiminin, kimyasal silah kullanmasına karşın ABD, herhangi sert bir adım atmamıştır. Kırmızı çizgi ifadesinin üzerinden bir yıl geçtikten sonra ise B. Obama "ABD dünyanın polisi değildir, dünyanın her yanındaki yanlışları düzeltmek imkanlarımızın ötesindedir" (2013) diyerek Washington'un Suriye iç savaşındaki tutumunu ortaya koymuş ve gelecekteki çatışmalarda hangi argümanın işler olacağını ilan etmiştir. Bunun ilk sebebi elbette uzaktan dengeleme grand stratejisinin doğrudan askeri müdahalede bulunmayı seçenek arasında oldukça geride tutmasıdır. Diğer sebebi ise ortaya atılan söylem ve devreye sokulan eylem arasındaki uçurum ile belirsizlik oluşturmaktır. Bu belirsizlik, ilk olarak ABD grand stratejisindeki değişimi göremeyen ve müdahale beklentisi olan Türkiye'yi etkilemiştir. Uzun ve geçiren bir sınırın öte yanındaki iç savaşa, egemen devlete karşı olacak şekilde müdahil olan Türkiye, istikrarsızlığı da üzerine çekmiştir. Suriye'nin istikrarsızlaşması, Rusya'nın ve İran'ın askeri güç unsurlarıyla bu ülkeye gelmesi, terör örgütlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte

Ortadoğu'nun dört bir yanı belirsizliklerle ve istikrarsızlıkla sarılmıştır. Bu durum elbette Körfez'i oldukça güvenli bir konuma erdirmişdir. Diğer yandan Türkiye'nin Suriye topraklarına yaptığı operasyonlar, Müslüman Kardeşler (*İhvan*) üzerinde etkili bir pozisyon alması, Mısır'da varlık gösterme çabası, Sudan'da ve Somali'de kurduğu ilişkiler Körfez nezdinde tehdit olarak algılanmasını kuvvetlendirmiştir. Türkiye'nin bölgesel politikadaki bu tutumu Körfez için güvenlik algısını da değiştirmiştir. İran merkezli mezhepsel bir tehdit algısı olan Körfez içerisinde artık Sünni yayılcılık korkusu baş göstermiştir. Bu da Türkiye'nin İran'dan daha büyük bir tehdit olarak kabul edilmesine sebep olmuştur. ABD ise potansiyel hegemon eğilimi gösteren Türkiye'ye karşı olarak NATO müttefiki olmasına rağmen yaptırımlar devreye sokmuş ve terör örgütü PKK ve uzantılarını Suriye'de desteklemiştir. IŞİD'e karşı mücadelede Türkiye, ABD ile ortak şekilde hareket edebileceğini ilan etmesine karşın Washington yönetimi tercihini PKK'dan yana kullanmıştır. Bunun temel sebebi ise daha önce üzerinde durulan kontrolden çıkabilecek ve hegemonya arayışına girebilecek müttefik perspektifidir. Ayrıca Dışişleri Bakanı A. Blinken'in Türkiye için "sözde müttefik" ifadesini kullanması Başkan J. Biden'ın Ermeni iddialarını "soykırım" olarak değerlendirmesi ilişkileri çıkmaza sürüklemiştir. Türkiye, ABD nezdinde kontrolden çıkabilecek potansiyel hegemon olduğu için desteklenmesi söz konusu olmamıştır. Ancak PKK, hem Türkiye için belirsizliği artıracak hem de hegemonya arayışına girerek kontrolden çıkamayacak bir yapı olduğu için uzaktan dengeleme grand stratejisi için daha doğru bir tercih olmuştur. Terör örgütlerinin varlık göstermesi, Ortadoğu için istikrarsızlığı kaçınılmaz bir durum yapmaktadır. Bu istikrarsızlık ve kaos ise uzaktan dengeleme grand stratejisinin hedefleri arasındadır. Özetlenecek olursa, kaos içerisinde Müslümanların birbiriyle savaştığı bir Ortadoğu, ABD'nin istediği zaferi kazandığı anlamına gelmektedir (Friedman, 2009, s. 49). Ortadoğu ve Türkiye bu şekildeki karışıklarla boğuşurken ABD, Körfez'de İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki normalleşmeyi İbrahim Anlaşması'yla başarılı bir biçimde hayata geçirmiştir. Böylece ABD'nin stratejik hedefindeki aşırılıklardan uzak, petrol akışının sürdüğü, İsrail için tehdit oluşturmayan ve silah satın almaya devam eden Körfez bölgesi oluşturulmuştur.

Kısa vadede Ortadoğu'daki ve Körfez'deki durum açıklandığı gibi sürdürülmek istense de uzun vadede ABD grand stratejisi Ortadoğu'dan ayrılmayı hedeflemektedir. Bunun başlıca sebebi ise Ortadoğu'yu kıymetli yapan temel unsur diyebileceğimiz petrolün kısalan ömrüdür. ABD, halihazırda önemli bir petrol üreticisi olmanın yanında

Körfez'den çıkan petrolün güvenliğiyle ilgilenmektedir. ABD için bölgedeki temel çıkar enerji konusudur. Petrolün bitişiyile ilgili olarak yapılan tahminlerin yakın gelecekte tükeneceğini işaret etmesi sebebiyle ABD grand stratejisi için de bu bölgede bir gelecek oluşmamaktadır. ABD petrol ithalatının önemli bir kısmını komşuları Kanada'dan ve Meksika'dan yapmaktadır. Buna karşılık 2020 itibariyle ABD'nin petrol ithalatında Körfezin payı %10-12 arasındadır (US Energy Information Administration, 2021). Bu durum ABD'nin Körfez'e hayati bir bağımlılığı olmadığını göstermektedir. Bu nedenle de uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde Ortadoğu'daki stratejik ve askeri varlık gösterme arzusu düşüş gösterecektir.

Petrolün bitişine paralel olarak Körfez'in tüm önemini yitirmesi olası değildir. Bunun temel sebebi ise uzaktan dengeleme grand stratejisinin Hint-Pasifik merkezli perspektifi ve Körfez'in bu bölgeyle olan jeopolitik bağıdır. ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı Basra Körfezi'nde yer almaktadır. Bu bölgenin Hint Okyanusu'nun kuzey-batı kapısı olarak değerlendirilebilecek Umman Denizi'ne açılıyor olması Körfez'e jeopolitik bir önem yaratmaktadır. Basra'dan Pasifik'e uzanan güzergah, Çin'in Körfez'den ve Afrika'dan ithal ettiği enerjinin takip ettiği yoldur. Bu nedenle bu bölgede varlık göstermek ABD için Çin'e karşı önemli bir kazanımdır.

Mart 2021'de ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi yayınladığı Gözetim Planı'nda (*Oversight Plan*) Türkiye'ye yer ayırmıştır. Belgede, iç özgürlükler, azınlık hakları, ABD büyükelçiliği personeline yönelik tutum, Suriye'deki çatışma, PKK'ya yönelik operasyonlar, Dağlık-Karabağ'daki süreç, S-400 alımı, Kuzey Kıbrıs'taki askeri varlık ve Doğu Akdeniz'deki eylemler, Ankara'nın tezlerine karşı gelecek biçimde yer almıştır (Meeks, 2021, s. 4). Diğer yandan Başkan, Türkiye'nin Suriye'deki operasyonlarıyla IŞİD'e karşı verilen mücadeleyi, sivilleri, bölgesel barışı, güvenliği ve istikrarı tehlikeye attığını ve bunun ABD ulusal güvenliği için tehdit olduğunu belirtmiştir (Biden, 2021c). Türkiye'nin bu şekilde her eyleminin kabul edilemez olarak görülmesi ABD'nin, Türkiye ile stratejik ilişkilerden umutlu olmadığını göstermektedir. Diğer yandan, Washington yönetimi -hem Başkan hem Kongre- Türkiye'yi yeni oluşturmaya çalıştığı iki kutuplu dünya düzeninde karşı tarafta varsaymaktadır. Türkiye'nin "otokratikler" grubunda olması, ABD'nin hem Körfez hem de Ortadoğu ilişkilerine fayda sağlamaktadır. Ortadoğu'da PKK terör örgütünün "insanlık için IŞİD'e karşı savaşan direnişçiler" makyajıyla süslenerek desteklenebilmesi ve Körfez'e İran'dan daha büyük

bir “tehdit” yaratılmış olması için Türkiye “öteki” olarak tayin edilmiştir. Bu durum ABD’yi birçok açıdan karlı çıkartmaktadır. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin, stratejik belirsizlik, göreceli kazanç, istikrarsızlık ve yıpratma politikaları böylelikle Türkiye üzerinden güdülen politikayla harekete geçirilmektedir. Türkiye’nin dışlanması veya düşmanlaştırılması Avrupa için de sorun oluşturmaktadır. Avrupa-Türkiye ilişkilerindeki bozulma, iki tarafı güvenlik açmazlarına itmektedir. Ortadoğu’dan yönelen başta düzensiz göç gibi konular için işbirliğinin yürütülmesi Avrupa için önemlidir. Ancak Türkiye’nin güvenlik hassasiyetlerinin dikkate alınmadan politikalar yürütülmesi işbirliği ortamını zedelemektedir. Bu durum hem Türkiye hem de Avrupa için stratejik belirsizliğe imkan yaratmaktadır.

Sonuç olarak, ABD uzaktan dengeleme grand stratejisiyle uluslararası politikalarını yeni ilkelerle ve yaklaşımlarla dizayn etmeye başlamıştır. Göreceli olarak gücünü yeniden kazanmak isteyen ABD, istikrarsızlık unsurlarına müdahale etmediği gibi diğer devletlerin bu çatışmalara girmesini tercih etmektedir. Potansiyel hegemonların engellenmesi için ise stratejik belirsizlik ve yerel aktöre yükü devretme temel yaklaşım olmuştur. ABD böylece uzakta kalarak güç harcamamayı ve hedef olmamayı tercih etmektedir.

2.5. ABD Grand Stratejileri Karşılaştırması ve Tartışması

Grand stratejileri incelendiğinde, ABD’nin her dış politikasında kendine özgü bir yapı olduğu görülmektedir. Dışardan bakıldığında bir keşmekeş varmış gibi görünse de döneme göre esneklik gösterme ve dinamizm grand strateji içerisinde varlığını korumuştur. Mead bu nedenle olacak ki ABD dış politikasını “fazla saf, fazla kurnaz, fazla cömert, fazla şiddetli, fazla izolasyoncu, fazla evrenselci, fazla tek taraflı, fazla çok taraflı, fazla ahlaki ve fazla ahlaksız” olarak nitelendirmiştir (2009, s. 30). ABD dış politika geçmişi incelendiğinde her zıtlığın ya da çelişkinin grand strateji içerisinde bir ahengi olduğu görülmektedir.

ABD, kuruluşu itibariyle bütünlüğünü koruma ve bunun için güçlenmeyi öncelikli kılmıştır. Bu hedef doğrultusunda ise uluslararası siyasal çekişmelerden uzak kalmayı diğer yandan ise alabildiğine ticari bağlar kurmayı hedeflemiştir. Yansızlık grand strateji olarak nitelendirilen bu dönemde ABD, uluslararası ticari ilişkilerini geliştirirken Amerika kıtasında yayılcı politikalar takip etmiş ve 1898 İspanya’ya karşı kazanılan zaferle bölgesel hegemon olmuştur. 20. Yüzyılın ilk yarısı sona ererken ise uluslararası

sistemin büyük güçleri zayıflamış ve ABD tek güç olarak ortaya çıkmıştır. Üstünlük grand stratejisinin başladığı bu dönemde Sovyetler Birliği, ABD karşısında irade gösteren ikinci kutup olmuştur. 1989 yılında SSCB-ABD çekişmesi Washington'un lehine sona ermiştir. Uluslararası sistemin yapısında değişimin başlaması karşısında ise ABD grand stratejisinde değişime gitmeyerek gücünü daha da yaymayı küresel hegemon konumuna erişmeyi hedeflemiştir. 1990 sonrasında üç tez (tarihin sonu, Avrasya hakimiyeti ve küreselleşme) ile küresel rakipsizliğini sürdüremeyeceğini öngören ABD ve üstünlük grand stratejisi, kısa bir süre sonra Asya merkezli meydan okumalarla karşılaşmıştır. 11 Eylül Saldırısı'yla birlikte, üstünlük grand strateji argümanlarına daha da sarılan ABD, göreceli olarak zayıflamaya başlamıştır. Bu süreçte göreceli olarak kazananların başında ise Çin gelmiştir. Afganistan ve Irak savaşlarının artan maliyeti, Çin'in önlenemez yükselişi ve 2008 Ekonomik Krizi'yle birlikte üstünlük grand stratejisi ABD çıkarlarına hizmet edemez olmuştur. Böylece ABD üstünlük grand stratejisinin gücünü yayma arayışına ve küresel hegemonya hedefine ulaşamamıştır. 2007 yılında Kongre'den geçen yasa ile yeni bir dönem başlamıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisine geçiş yapan ABD dış politikası, kendisini tıpkı 20. yüzyıl başındaki gibi göreceli güçlendirecek arayışlara girmiştir. Bu doğrultuda iki yol oluşmuştur; kendi harcamalarını kısmak ve rakipleri harcama yapacağı operasyonlara çekmek. Irak'la başlayan ve Afganistan'la devam eden çekilme süreçleri ABD'nin yükünü hafifletme girişimi olarak uzaktan dengeleme grand stratejisinin ilk ciddi adımları olmuştur. Bu durumla ilişkili olarak yansızlık grand stratejisinde elde edilen bölgesel hegemonyanın korunması diğer yandan başka bölgelerde de hegemonya oluşmasını engelleme hedefi oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle ABD, küresel hegemonyadan vazgeçerken eski grand stratejisinin bölgesel hegemonya kazanımını korumuş ve uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte kendisinin yakaladığı konuma başka bir devletin erişmesini istememiştir.

Yansızlık grand stratejisi sırasında ABD'nin siyasal ilişki biçiminde "tepede parıldayan şehir" olmanın da verdiği düşünceyle örnek olma etkili olmuştur. Politik bağlardan kaçınan ABD, yöntem olarak örnek olmayı seçmiş ve böylece tek taraflı olarak takip edilmeyi ve hiçbir devletten siyasal olarak etkilenmemeyi amaçlamıştır. Örnek olarak siyasal çekişmelerden kendisini korumak isteyen ABD böylece kendi içerisindeki birliği zedeleyecek fikir ayrılıklarından da kurtulmuştur. Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ise politika yöntemi tersine dönmüş ve doğrudan müdahaleci bir ABD ortaya çıkmıştır. Kendi değerlerini, uluslararası sistemin istikrarı ve barışın teminatı olarak

gören Washington yönetimi, üstünlük grand stratejisiyle birlikte bu değerlere aykırı bir durum ortaya çıktığında müdahale etmiş ve oradaki yapıyı dönüştürmüştür. ABD'nin kötülerin peşinde koşan bir görev üstlenmesi, küresel polislik olarak değerlendirilmiştir. Özellikle göreceli olarak zayıflamanın başlamasıyla birlikte ise ABD, her çatışmaya müdahil olmanın, her aykırı yapıyı dönüştürmenin külfetini kaldıramaz olmuştur. Göreceli olarak zayıflamanın, güçlenmeye dönmesi için ise uzaktan dengeleme grand stratejisi için seçilen politika yöntemi stratejik belirsizlik ve yıpratma olmuştur. Diğer bölgelerde hegemonların oluşmasını engelleme için belirsizliklerin oluşması ve potansiyel hegemonların belirsizlik ve çatışma içerisinde yıpranarak zayıflaması uzaktan dengeleme grand stratejisinin temel farkı olmuştur.

Tablo 2.9. ABD grand stratejilerinin karşılaştırması

	1776-1948	1948-2007	2007-...
Grand Strateji	Yansızlık	Üstünlük	Uzaktan Dengeleme
Argüman	Tepede parıldayan şehir	Demokrasi için güvenli bir dünya	Önce Amerika
Uluslararası Etkileşim	Sadece havuç	Havuç ve sopa	Sadece sopa
Temel Arayış	Güçlenmek	Gücünü Yaymak	Görece Güçlenmek
Politika Yöntemi	Örnek Olma	Müdahale Etme/Dönüştürme	Belirsizlik ve Yıpratma
Ticari Yaklaşım	Mutlak Kazanç	Mutlak Kazanç	Göreceli Kazanç
İlişki Formu	Ticari Ortaklık	Müttefiklik	Stratejik Ortaklık
Araç Sıralaması	İktisadi, Siyasi, Askeri (nadiren)	Askeri, Siyasi, İktisadi	İktisadi, Siyasi, Askeri
Sistemik Hedef	Bölgesel Hegemonya	Küresel Hegemonya	Tek Bölgesel Hegemonya
Teorik Altyapı	-	Liberal Uluslararasıılık	Ofansif Realizm

ABD'nin grand stratejileri eşliğinde yaşadığı politika yöntemi değişimi, kullandığı araçların sıralamasını da değiştirmiştir. Yansızlık grand stratejisi sırasında iktisadi güç açık şekilde ön planda iken siyasi güç yine geri plandadır. Askeri güç ise ticari koruma düşüncesiyle nadiren devrede olmuştur. Yansızlık grand stratejisi sırasındaki ABD yayılcılığında diğer büyük imparatorluklarının aksine askeri değil yine iktisadi güç belirleyici olmuştur. ABD, bu dönemdeki yayılcılığını büyük oranda toprak satın almalarıyla gerçekleştirmiştir. Üstünlük grand stratejisinde ise her gücün kullanım dozajı artarken askeri güç birincil konuma gelmiştir. ABD, küresel hegemonya arayışı için kendi sistemine uyacak şekilde yaptığı müdahaleler askeri gücü temel araç olarak belirlemiştir. Uzaktan dengeleme grand stratejisinde ise üstünlük grand stratejisinden kalma askeri güç kullanımı özellikle getirdiği külfet sebebiyle yeniden geri

plana düşmüştür. Eski başkan B. Obama, araç kullanımıyla ilgili bu durumu “en iyi çekice sahip olmanız her sorunun bir çivi olduğu anlamına gelmez” diyerek eleştirmiştir ve askeri güce gereğinden fazla başvurulduğu düşüncesini paylaşmıştır. İktisadi ve siyasi güç, bu yeni grand stratejinin ilk kullanılan baskı araçları olmuştur. Yaptırımlar, ticari anlaşmaları üzerinden alınan pozisyon ve siyasi ikilem yaratma kapasiteleri uzaktan dengeleme grand stratejisinin araçlar kullanım politikalarını göstermektedir. Potansiyel hegemonun engellenmesi için yerel aktörlerin askeri olarak desteklenmesi de yine iktisadi gücün kullanımına dair bir işarettir.

Tüccarlığın ABD strateji kültürünün bir parçası olduğu düşünüldüğünde ticarete ne şekilde bakıldığı bu ülkenin grand stratejisi için öneme sahiptir. Yansızlık grand stratejisinde, ticari ilişkilerini genişletme gayretindeki ABD için ticaret var olduğu sürece tarafların birlikte kazançlı çıkacağı düşüncesi hakim olmuştur. Bu nedenle yansızlık grand stratejisi sırasındaki ticari yaklaşımı mutlak kazanç olarak değerlendirmek mümkündür. Benzer bir durum üstünlük grand stratejisi için de geçerlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan iktisadi yapılarla uluslararası ticareti teşvik eden ve önündeki engelleri kaldıran ABD, mutlak kazanç düşüncesiyle hareket etmiştir. 2000’lere gelindiğinde ise mutlak kazanç düşüncesinin ABD’yi göreceli olarak zayıflattığı görülmüştür. Özellikle ticaretin devamlılığı için düşük gümrüklerle ve iş gücünün ucuz olduğu bölgelere sermaye akışıyla birlikte ABD, liberal kurumsalcı düşünceyle gelişen ticaretin kaybedeni olmaya başlamıştır. Tüccarlığın strateji kültürünün parçalarından olduğunu hatırlanacak olursa ABD için temel endeksin iktisadi veriler olduğu anlaşılmaktadır ve ABD artık bu endekslerde rakipsiz değildir. Çin, yakaladığı büyüme oranlarıyla birlikte devasa bir iktisadi merkez yolunda ilerlemiştir. ABD’nin mutlak kazanç düşüncesi derin bağımlılıklarının olduğu bir rakip yaratmıştır. Özetlenecek olursa, ABD’nin oluşturduğu liberal ticari yapıda Çin kazançlı çıkmıştır. Üstünlük grand stratejisinin ABD’ye verdiği en büyük zararlardan birisi olan bu durum uzaktan dengeleme grand stratejisiyle geç de olsa engellenmeye çalışılmaktadır. ABD, ticari korumacılık hamleleri yaparak göreceli kazanç düşüncesini hakim kılamaya uğraşmaktadır. Son dönemde Çin’in eriştiği zenginlik ve ABD’nin çabalamaları birlikte değerlendirildiğinde “Çin, ABD hegemonyasını yıkıyor” görüşü paylaşılmaktadır. Ancak burada görülmesi gereken ABD’nin kendi kurduğu sistemde oynamalar yapma ve yapamıyorsa da yıkma girişimidir. Çünkü ABD’nin çabasıyla oluşan mevcut sistem Çin’e yaramaktadır. Bu nedenle de ABD, uzaktan dengeleme grand stratejisiyle kendi kurduğu

yapıyı ve hegemonyasını tahrip etmektedir. Bu tahribatın başında ise mutlak kazanç düşüncesinin yerini göreceli kazanç bırakması vardır.

ABD grand stratejileri çerçevesinde değişim gösteren bir diğer husus ‐iyi‐ ilişkinin biçimiyle ilgilidir. Washington yönetiminin, kurduğu ilişkilerde karşısındaki devletleri ne şekilde değerlendirdiği bu form üzerinden anlaşılabilir. Yansızlık grand stratejisinin ticari ilişkileri merkezine alan politikalarına uyumlu olarak iyi ilişkinin biçimi ‐ticari ortaklık‐ olmuştur. Diğer devletlerle ticari ilişkilerin kurulabilmesi, yansızlık grand stratejisi için yeterli ve istenen bir gelişmedir. Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ise ticari ortaklık iyi bir ilişki için yetersiz olmuştur. Müttefiklik ilişki biçiminin belirlenmesiyle birlikte ABD, ticari ortaklığın yanı sıra kendisiyle aynı fikirleri paylaşan, uluslararası siyasette ahenk içerisinde davranabildiği ve ortak askeri amaçları olan ilişkiler arayışına geçmiştir. Üstünlük grand stratejisinde temel ilişkinin müttefiklik olması, devletleri ABD’den yana olmak veya karşısında olmak gibi bir tercihe mecbur bırakmıştır. Müttefiklik ilişkisinin sıkı bağlar oluşturması ABD’yi doğrudan kendi güvenliğini ilgilendirmeyen savunma taahhütlerine itmiştir. Bu durum uzaktan dengeleme grand stratejisinin başlıca eleştirilerinden birisidir. Bu taahhütlerin ABD’yi göreceli olarak zayıflattığı görüşü paylaşılırken stratejik bölgelerde potansiyel hegemonu engelleme için stratejik ortaklık ilişki formu tercih edilmiştir. Müttefiklik, ABD üzerinde bir külfetken stratejik ortaklık ile potansiyel hegemon konusuna odaklanılmıştır. Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan Hint-Pasifik Strateji Raporu’nda dönemin Bakanı J. Mattis, ABD’nin stratejik bağımlılık yaratacak bir ilişki değil bölgenin refahını koruyan ortaklık arayışında olduğunu belirtmektedir (The Department of Defence, 2019, s. 4). Bu yaklaşım uzaktan dengeleme grand stratejisinin uluslararası sistemin çok kutuplu yapısına da uyumlu bir pozisyon alındığını göstermektedir. Çok kutupluluğun çatışmacı anarşiyi yükselteceği süreçlerde daha az stratejik bağımlılık daha az yük anlamına gelecektir.

Son olarak grand stratejilerin uluslararası etkileşim boyutuna bakıldığında birtakım farklılıklar görülmektedir. Tablo’da havuç-sopa metaforunun kullanılmasıyla ödülün ve cezanın ABD’nin uluslararası etkileşim noktasında nasıl bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında grand stratejiler arasındaki fark daha kolay anlaşılabilir. ‐Bebekler zarar verme iradesinden yoksun oldukları için değil zarar verecek kadar güçlü olmadıkları için masumdur‐ (Gaddis, 2018, s. 96). Bu düşünce yeni

kurulan ABD'nin ve bu dönemde yansızlık grand stratejisinin neden "sadece havuç" olarak bir etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Esasen bu dönemde ABD cezalandırıcı imkanlardan yoksundur ve baş koyduğu ticari hedefler onu uluslararası etkileşime girdiği noktalarda ödüllendirici olarak göstermiştir. Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ise ABD, sistemine uyum sağlayanları desteklemiş ve ödüllendirmiş aksi şekilde davranan devletleri ise cezalandırmıştır. Bu dönemle ABD'nin uluslararası etkileşim yönetimi olarak "havuç ve sopa" sıkça kullanılmıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisinde ise ABD, uluslararası etkileşimde büyük oranda cezalandırıcı rolüyle görülmektedir. Müttefik olsun ya da olmasın uluslararası sistemde aldığı konum ve göreceli olarak güçlenme düşüncesi ABD'nin artık hiçbir ülke karşısında ödüllendirici bir etkileşim içerisinde olmayacağını göstermektedir. Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle sopa ABD'nin yegane etkileşim metodudur. ABD'nin bu grand stratejisiyle birlikte ödüllendirme yöntemi cezalandırmamak veya daha az cezalandırmaktır.

ABD grand stratejisi üzerine yapılacak bir çalışmanın literatür taraması içerme gerekliliği sadece bilimsel bir temel ve süreç takibi değildir. Literatür aynı zamanda bizzat ABD grand stratejisinin oluşumuna katkı veren bir organ niteliğindedir. Literatüre bakıldığında özellikle Uluslararası İlişkiler teorileriyle ilişkilendirilebilecek şekilde bir bloklaşma oluşmuştur. Liberal uluslararasıılık taraftarı olan akademisyenler üstünlük grand stratejisinin devam etmesi gerektiğini savunurken karşılarındaki daha çok realist isimlerden oluşan grup grand stratejide bir değişim gerektiğini ve bununda çekilme (*abandon*) yönünde olması gerektiğini belirtmektedir. Çekilme yanlısı akademisyenler "uzaktan dengeleme" kavramının yanı sıra "*retrenchment*" ve "*restraint*" kavramlarını da kullanmaktadır. Askeri varlığı azaltma ve iktisadi olarak kısıtlama anlamına kullanılan bu kavramlar uzaktan dengeleme grand stratejisinin başat argümanı olan ABD'nin aşırı yayılmış olduğuna dair eleştirinin bir parçasıdır. Bu anlayışın ürünü olarak uzaktan dengeleme grand stratejisini savunanlara göre ABD, gereksiz askeri harcamalar yapmakta ve askerlerini kendi güvenliğiyle ilgili olmayan yerlerde kullanmakta; bu askeri harcamalar ve asker sevkiyatlar, ABD'nin hedef-kaynak dengesini lüzumsuz olarak zorlamaktadır (Layne, 1997). Liberal uluslararasıılık anlayışındaki akademisyenlere göre ise üstünlük grand stratejisi ABD'nin güvenliğini korumada halen yeterlidir, harcamalar iddia edildiği gibi aşırı değildir (Brooks, Ikenberry ve Wohlforth, 2013, s. 130-131). Çekilme ABD'yi tehlikeye atmak anlamına gelecektir görüşü de yine paylaşılmaktadır (Brands ve Feaver, 2017, s. 36).

Realist görüşün grand strateji değişimiyle ilgili olarak liberaller tarafından kabul görmeyen bir diğer görüşü ise tek kutupluluğun geçici olma durumudur. Uluslararası sistemin anarşik yapısının kaotik bir nitelik kazanma potansiyeli sebebiyle bir hegemonun liberallerin iddia ettiği gibi iyi huylu olarak kabul edilmesi oldukça güçtür. Bu nedenle tek kutuplu yapıda hegemonun dengelenemez gücü yeni büyük güçlerin doğuşuna zemin hazırlar ve bu durumu takiben yeni büyük güçlerin ortaya çıkmasıyla hegemonun göreceli gücü azalmaya başlar (Layne, 1993, s. 7). Bu tespit Waltz'un "ezici güç, korkutur ve dengelenme ihtiyacı yaratır" görüşüyle benzerlik göstermektedir. Tek kutuplu yapıda hegemon her ne kadar iyi huylu görünmek istese de temelde sadece kendisi güvendedir. Aynı zamanda hegemon olmanın bir özelliği olarak karşılık göremeyecek bir göreceli üstünlüğe sahip olması diğer devletler için hegemonu kaçınılmaz olarak ürkütücü kılmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde ortaya atılan bu iddialar grand strateji konusunda ABD akademisinin birikimini göstermektedir. Değişmeyen üstünlük grand stratejisi çerçevesinde bu mücadeleden liberaller galip çıkmıştır. Ancak 2007 yılında Kongre'nin asker çekme yönünde attığı adımla başlayan yeni süreçle birlikte liberal görüşün üstünlük grand stratejisi "disiplinsiz, masraflı ve kanlı" (Posen, 2013, s. 117) olarak nitelendirilmiştir. Bunun yerine ise küresel reformdan vazgeçen, gerçekten gerektiğinde savaşılan ve ülkenin zenginliğine odaklanan bir grand strateji üzerinde durulmuştur (Posen, 2013, s. 118). Grand strateji üzerine yürütülen son tartışmada ise ABD'nin politikalarına bakıldığında realist perspektife yaklaştığı görülmektedir. Realistler ABD'nin masraflı hegemonya hedefleri yerine grand stratejisini gerçekçi bir biçimde güç dengesini kabul ederek yeniden oluşturması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun karşısında liberallere göre ise halen üstünlük grand stratejisi ve ABD hegemonyası sürdürülebilirdir. Liberallere göre karşı kanadın amacı izolasyonculuktur ancak realistler uzaktan dengelemenin veya kısıtlamanın izolasyonculuk olmadığını sıklıkla dile getirmektedir (Walt, 2019). Temel savlar üzerinden incelendiğinde ise uzaktan dengelemenin izolasyonculuğun kendi içine dönme kaygısından farklı olarak bilhassa siyasi süreçlerin parçası olma eğiliminin olduğu görülmektedir.

3. ABD GRAND STRATEJİLERİNİN TÜRKİYE'YE VE ORTADOĞU'YA ETKİSİ

3.1. Yansızlık Grand Stratejisi Dönemi

3.1.1. 19. yüzyılın ilk yarısı: Ortadoğu'yla tanışma

Amerikalılar bağımsızlıklarını kazanmadan önce de Akdeniz üzerinden Kuzey Afrika'da ticari faaliyetler yürütmüştür. Ticaretin İngiliz sancağı altında yapıldığı bu dönemde herhangi bir koruma gereksinimi ortaya çıkmamıştır. Ancak bağımsızlıkla birlikte Akdeniz'deki İngiliz koruması sona ermiş ve ABD ticari Mağrip bölgesinde (Fas, Cezayir, Tunus ve Trablus) korsan saldırılarına maruz kalmıştır. Bağımsızlığını henüz kazanmış olan ABD, anavatanın oldukça ötesindeki bu saldırı girişimine karşı kendisini savunacak güce erişememiştir. Bu nedenle 19. yüzyıla girerken savunma anlaşmaları yapma yolunu tercih etmiş ancak karşılık bulamamıştır. Fransa ile 1778'de yapılan Dostluk ve Ticaret Antlaşması (*Treaty of Amity and Commerce*) esasında ABD ticaretinin korunmasını amaç edinmişse de Paris yönetimi böyle bir imkan sağlamanın Akdeniz'de kendi çıkarlarına uygun olmayacağını ön görmüştür (Oren, 2007, s. 21). Fransa'nın yanı sıra Akdeniz'deki bir diğer önemli güç ise İngiltere'dir. Londra'nın da tıpkı Paris gibi ABD ticaretinin yaygınlaşmasından rahatsızdır. Bu durumu hesaba katıldığında Amerikan ticari unsurları, korsanlar önünde savunmasız, kolay ve verimli bir görünüm ortaya koymuştur.

Diplomatik açıdan Akdeniz'e yabancı olan ABD, karşılaştığı korsan saldırılarıyla birlikte büyük kayıplar vermeye devam etmiştir. Yıllık gelirinin %20'sini korsanlara aktaran ABD ayrıca rehine sorunları, gemilere el konulması ve artan sigorta maliyetleriyle 19. yüzyılın başında ciddi bir buhrana ve bunalıma girmiştir (Oren, 2007, s. 34-38). ABD, karşılaştığı bu aşağılayıcı durumun kaynağı olarak güçsüzlüğünü görmüştür. Zayıflığın korsan saldırılarını motive ettiği görüşü oluşmuşsa da Kongre, fidye verme seçeneğini tercih etmiştir.

ABD grand stratejisi çerçevesinden bakıldığında ise Washington'dan en ciddi beklenti, bölgedeki yapıya uyum sağlaması ve ticaretini bir şekilde sürdürmesidir. Buradaki temel motivasyon ABD'nin tüccarlık temelidir. Her ne kadar ABD, ticaretini sürdürme adına boyun eğmeyi tercih etmişse de korsanlar daha fazlasını istemekten çekinmemiştir. Ayrıca Mağrip'teki her bölgede ayrı ayrı saldırıların gerçekleşmesi yükü daha da artırmıştır. Örnek olarak 1784 yılında Faslılar tarafından el konulan *Betsey* isimli

gemi istenen ödemelerin yapılmasının ardından serbest bırakılmış ancak yöntemin işe yaradığını gören Tunuslular da aynı gemiyi alıkoymuştur. Artan maliyet ve aşağılanma karşısında ABD, donanma oluşturma yönünde ticaretini koruma maksadıyla adım atmıştır. Ticaretin korunması için deniz gücü oluşturulması mecburi görülmüştür (Jefferson, 1784). 27 Mart 1794'te altı firkateyn yapımı için harekete geçilmiş ve böylece ABD donanması kurulmuştur. Ancak bu donanmanın amacı savaştan ziyade koruma üzerinedir. ABD özellikle iktisadi anlamda zorlandığı bu dönemde savaşa girme niyetinde değildir. Bu nedenle G. Washington özellikle Cezayirlilere karşı gelişen öfke konusunda uyarıda bulunmuştur. Ülkesinin saplantılı bir düşmanlık beslemesinden endişe eden Kurucu Başkan'a göre ABD'nin birliğini ve bütünlüğünü sağlanmadan Cezayirlileri cezalandırma veya herhangi bir konuda yargıç olarak konumlanma arzusu boşunadır (Washington, 1787). Grand strateji açısından bakıldığında G. Washington'un ortaya koyduğu ihtiyatlı perspektif, emekleme aşamasındaki bir devletin hırslardan uzak kalmasının uzun vadeli anlamını işaret etmektedir. Bu zayıf dönemde intikamla ve hırsla hareket edilmesi grand strateji önündeki siyasal hedeften sapılması tehlikesini doğurabilecektir. Konsolide olma aşamasındaki ABD için ticaret hayati öneme sahiptir ancak aşağılanma sebebiyle plansız bir topyekun savaşa girişmenin karşılığı daha ağır olabilecektir.

ABD'yi donanma kurmaya iten olay da tıpkı bağımsızlığına yol açan gelişme gibi ticaret merkezlidir. Strateji kültürü açısından tüccarlığın baskın olması ABD grand stratejisinin ne şekilde hareket edeceğiyle ilgili olarak bir öngörü imkanı sunmaktadır. Ticaretini korumak için askeri önlemler almaktan çekinmeyen ABD'nin bu özelliği günümüzde de devam etmektedir. ABD'yi askeri açıdan hareket etmeye ve sınırlarının ötesine geçmeye iten öncelikli motivasyon ticaret ve onun korunmasıdır.

1794'te kurulması kararlaştırılan donanma 1799 itibarıyla hazır hale gelmeye başlamıştır. Akdeniz'e giden ilk donanma gemisi olan USS *George Washington* 1800'de Cezayir'e verilen haracı taşımayla görevlendirilmiştir. Cezayir dayısı Hasan Paşa ise ABD'den gelen haracı bağlı olduğu İstanbul'a göndermiştir (Oren, 2007, s. 52). Böylece ilk Amerikan-Türk teması İstanbul'da gerçekleşmiştir.

Donanmanın oluşturulmasıyla Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerine daha fazla boyun eğmek istemeyen ABD, Trablus'a anlaşmayla taahhüt ettiği vergiyi ödememiş bunun karşılığında ise Trablus dayısı Yusuf Paşa 1801'de savaş ilan etmiştir. Bu durum

özellikle Mağrip'teki korsanlığa karşı caydırıcı olma yönünde adım atılmasını isteyen ABD'li karar vericiler için bir fırsat olmuştur. ABD, korsanlara karşı vereceği savaşla Avrupalıları da caydırmak ve zayıflığın sona erdiğini göstermek istemiştir. Kuzey Afrika'da giriştiği deniz muharebelerinden zaferle ayrılan ABD, korsanlık faaliyetlerine karşı istediği anlaşmaları elde etmiştir.

Yansızlık grand stratejisiyle birlikte konsolide olan ve güçlenen ABD, uluslararası sistemin yapısında sarsılma yaratmıştır. Bu sarsılmanın merkez üslerinden birisi de Ortadoğu ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. ABD'nin etkisiyle Avrupalı devletler için Amerika kıtasında sömürgecilik faaliyeti gerçekleştirmek daha da güç hale gelmiştir. Daha önce topraklarını koruma anlamında daha çok Balkanlar'da Rusya'ya karşı mücadele veren İstanbul, 19. yüzyılla birlikte Avrupa'nın Moskova'yı dengeleme unsuru olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bu durumun ilk işareti ise Napolyon'un 1798'deki Mısır işgaliyle gerçekleşmiştir. Amerika kıtasındaki varlığı sürdürmektense Avrupa savaşlarına ağırlık veren Napolyon, aynı zamanda İngiltere için hayati olan bu bölgeyi ele geçirmek istemiştir. Napolyon'u bu adımı atmaya iten başat sebeplerden birisi ABD'nin Amerika kıtasında gösterdiği varlık ve yansızlık grand stratejisiyle Avrupa siyasal çekişmelerine dahil olmaktan kaçınmasıdır.

Napolyon'un Doğu Akdeniz'de önce Mısır ardından Suriye işgalleriyle birlikte Mağrip'teki ağalar da savaşa katılmış ancak ABD kendi ticareti için sorun olan bu unsurlara karşı Fransa ile ittifak kurma yoluna gitmemiştir. Yansızlık grand stratejisi çerçevesinde görülen bu davranış özellikle Avrupa siyasetine karışmama yönüyle ön plana çıkmıştır.

ABD'nin donanma sahibi olması, güçlenmesi ve konsolide olması yönünde başarılı adımlar atmasını sağlayan yansızlık grand stratejisinin en büyük zararı ise Osmanlı İmparatorluğu'na olmuştur. Grand stratejiler, uluslararası sistem içerisinde çatışan ve çarpışan eylemler oluşturmaktadır. Yansızlık grand stratejisiyle birlikte ise ABD eylemlerinin dolaylı etkisini Osmanlı yaşamıştır. ABD'nin sömürge olmaktan çıkması ve bölgesinde güçlü bir görünüm vermeye başlamasıyla birlikte Amerika, Avrupalıların sömürgecilik faaliyetlerinden daha az etkilenir olmaya başlamıştır. Buna karşılık olarak Fransa'nın Mısır işgalinde gösterdiği gibi ve ardından İngiltere'nin atacağı adımlarda takip edilebileceği üzere emperyalizm için hedef Osmanlı olmuştur. Özellikle Rus yayılcılığına ve dağılması durumunda ortaya çıkacak kaos sebebiyle

Avrupalı güçler Osmanlı'yı doğrudan hedef almamışlarsa da 19. yüzyıl itibariyle durum tersine dönmeye başlamıştır. Bu nedenle, Osmanlı için güvenlik ortamını olumsuz etkileyen başat unsurlardan birisi ABD'nin yansızlık grand stratejisidir.

Yansızlık grand stratejisinin emperyalizmi Osmanlı'ya yönelten etkisinin ilk resmi ifadesi Monroe Doktrini'dir. Bu doktrinle birlikte ABD, ilişkilere ve diplomasiye kıtasal bir bağlam kazandırma amacı gütmüştür. Batı yarımkürede, Amerika kıtasında Avrupalıların, yeni sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmasının güvenlik problemi olacağı ortaya konurken ABD'nin Avrupa politikalarına karışmayacağı taahhüt edilmiştir. Monroe Doktrini'nin diğer bir niteliği ise Yunan ayaklanmasıyla ilgilidir. 1821'de ayaklanma başlamışken, doktrin de 1823 yılında ortaya konulmuştur. Doktrini yansıtan metinde Yunanistan bağımsızlığının ABD'nin en ateşli arzusu olduğu ifade edilmektedir (Monroe, 1823). Bu durum Amerikan kamuoyunun Yunan ayaklanmasına bakışıyla da ilgilidir. İsrail düşüncesinin dini temeli ABD için ne denli etkili bir unsur ise Yunanistan da kültürel olarak benzer bir dokuya sahiptir. Bu nedenle ABD kamuoyu, Yunan ayaklanmasını yakından takip etmiş ve destek olmak istemiştir. Osmanlı'ya karşı yükselen Yunan hareketi, İslamiyet ve Hristiyanlık arasındaki bir savaş olarak dahi görülmüştür.

Her ne kadar duygusal yönleri ABD nezdinde güçlü olsa da Washington yönetimi İstanbul'u doğrudan karşısına almak istememiş ve henüz elde ettiği Akdeniz kazanımlarını riske atmayı düşünmemiştir. Diğer yandan yansızlık grand stratejisinin Avrupa ile arasına koymaya çalıştığı kıtasal siyaset ayırımı önemli bir nokta olmuştur. Yunan ayaklanmasına destek olunması halinde Avrupalıların bunu bahane ederek Amerika kıtasında karşılık verebileceği düşüncesiyle Washington yönetimi bu süreci izlemekle yetinmiştir.

Yunan ayaklanmasına Avrupalı güçler doğrudan katkı verirken ABD'nin dışarda kalmasıyla birlikte Osmanlı için de Washington yönetimi dengeleyici bir unsur olarak görülmüştür. Bu durum 1830'a gelindiğinde ABD'nin büyük hedeflerinden birisi olan kapitülasyona ulaşmasına imkan vermiştir. Böylece ABD, Karadeniz'e de ulaşabilecek ve Avrupalılarla aynı imtiyazlara sahip olarak ticaret yapabilecektir. Buradan anlaşılacağı üzere yansızlık grand stratejisinin bu dönemde Ortadoğu'daki bölgesel alt stratejisi Avrupalı rakiplerin yumuşak şekilde dengelenmesidir. Kendi gücüne dayanan ticari güvenlik perspektifi, Osmanlı'ya karşı tehdit oluşturmama izlenimleri ve sadece ticaret

amacı güdülmesiyle birlikte Avrupalıların elde ettiği pozisyona ABD de erişmiştir. Yansızlık grand stratejisinin siyasal dehlizlere girme konusundaki çekingenliği İstanbul tarafından tehdit oluşturmayan ortak imajıyla yaklaşılmasını sağlamıştır. Böylece ABD, Mağrip bölgesinde verdiği savaşların ve yaşadığı aşağılanmanın üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra saygın ve karlı bir konuma erişmiştir. Yansızlık grand stratejisinin dışında özellikle siyasal tarafgirliği açık olan bir strateji tercih edilmiş olsaydı İstanbul yönetiminin mesafeli duruşu devam edebilecek ve ABD, kapitülasyon kazanımı için daha fazla beklemek ve güç harcamak zorunda kalabilecektir. Çünkü temelde Avrupalı güçler arasında ittifak oluşma ihtimali bulunmazken her biri bir diğerini tehdit olarak değerlendirebilmektedir.

ABD'nin Ortadoğu'da Avrupalı güçleri yumuşak dengeleme stratejisinin bir diğer ayağını ise misyonerlik faaliyetleri oluşturmuştur. ABD'li tüccarlar Akdeniz'in ötesine geçerken misyonerler de bu izleri takip etmiştir. Misyonerlik faaliyetlerinin kolaylaşması yine Yunan ayaklanmasıyla ilgilidir. Osmanlı içerisindeki milliyetçi hareketlerin bastırılması ve Müslüman olmayan toplumların bağlılığının kazanılması noktasında etkili olabileceği düşünülen Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. 1839'da ilan edilen Ferman'la birlikte tüm vatandaşların can ve mal güvenliğinin sağlanması, eşit vergilendirme ve Protestanlığın Millet sistemine dahil edilmesi sağlanmıştır (Oren, 2007, s. 129). Bu durum misyonerlik faaliyetleri için elverişli bir ortam yaratmıştır. Müslüman olmayan nüfusun bulunduğu bölgelerde misyonerlik hız kazanmış ve böylece Osmanlı dış etkiye daha da açılmıştır.

ABD'nin misyonerlik faaliyetlerinde bulunması yönünde itici kuvvetlerin başında ise tüccarlık kadar etkili olan strateji kültürünün parçası olan istinailik ve bu dönemde genişleme için teşvik edici bir role sahip olan "kaçınılmaz yazgı" düşüncesidir. ABD halkının özgürlük düşüncesine vurgu yapan yaklaşıma göre "hakikatin hayat veren ışığından mahrum kalan dünya milletlerine bu görevi yerine getirmesi için Amerika seçilmiştir" (O'Sullivan, 1839). "Kaçınılmaz yazgı" motivasyonu ABD'nin Avrupa'yı yumuşak dengeleme stratejisi dahilinde Ortadoğu'da etki yaratacak misyonu taşıyacak insanlarını keşfetmesine imkan yaratmıştır. Diğer bir ifadeyle ABD'nin misyonerlik faaliyetlerine karar vermesinin ötesinde misyonerliği yapacak insanların motive edilmesi daha kritik bir konu olduğundan O'Sullivan'ın etken olan düşünceleri ciddi bir boşluğu doldurmuştur. İç Savaş'a kadar uzanacak olan bu periyotta "kaçınılmaz yazgı" ABD'nin

yansızlık grand stratejisinin temel argümanı olmuştur. Argüman oluşturmanın grand strateji yapımındaki hem iç hem de dış kamuoyunu etkilemedeki yeri düşünüldüğünde ABD, bu düşünce vasıtasıyla başarılı olabilmıştır.

Özgürlük merkezli argümanı ve ticaret yapma hevesiyle ABD, grand stratejisi çerçevesinde bu uzak coğrafyada istediğini almaya başlamıştır. Ticaretini Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya taşıyan ABD, bölge toplumları üzerinde getirdiği kaliteli ürünlerle etki bırakmayı başarmıştır. Bunun yanında İstanbul da özellikle toprak talep etmeyen yabancından memnun olmuştur. Oluşan memnuniyet ABD'ye kazanç olarak dönmüş ve Osmanlı'ya on bir gemi, on iki firkateyn, dünyanın en büyük zırhlısı 934 tonluk *Mahmud* ve ABD markası tüfekler, revolverler satılmıştır (Oren, 2007, s. 116). Bölgede ticari faaliyetler yürütmenin ötesinde Osmanlı'ya silah satışı yapılabilmesi ABD'nin özellikle İngiltere'yi dengelemesi adına stratejik bir başarıdır. Bu durum sonucunda Washington yönetimi İstanbul nezdinde daha güvenilir bir konuma erişmiştir.

Washington yönetimi, Ortadoğu coğrafyasında yumuşak dengeleme ve iktisadi ön dengeleme ile Avrupalılarla arasındaki mesafeyi kapatmıştır. Öne geçme adına ise ABD, Osmanlı'nın iç ve dış sorunlarına yansız kalmış ancak dinamizmini ticaretin yanında misyonerlik faaliyetlerine ayırmıştır (Ortaylı, 1981, s. 87). Artan zenginlik ve misyonerlik faaliyetlerine yönelme çerçevesinde, ABD, Amerikan Dış Misyonlar Delege Kurulu'nun (ADMDK) (*American Board of Commissioners for Foreign Missions*) yıllık bütçesini 10 binden 250 bin ABD dolarına çıkarmıştır. Yeni İstanbul Büyükelçisi olan D. Carr da misyonerleri gerektiğinde tüm Akdeniz filosunu seferber ederken gücünün sonuna kadar koruyacağını belirtmiştir (Oren, 2007, s. 130-132). Bu ifade ABD'nin ticaret gemileri gibi her misyonerini de stratejik önemde gördüğünü ortaya koymaktadır. ADMDK, ABD'de kurulduğu dönemde yerlilerin ve Amerika kıtasındaki Katoliklerin Evanjelleşmesi (Protestanlaşma) yönünde bir amaç belirlemişken kısa süre sonrasında hedefini tüm dünyanın Protestanlaşması olarak yenilemiştir (Erhan, 2000, s. 192). Ancak buradaki misyonerlik ve protestanlaştırma faaliyetlerini dini/kültürel farkındalık vb. bir anlayışla karşılamak gerekmektedir. ABD'nin attığı bu adımların temelinde diğer Avrupalılar gibi Osmanlı sonrasına hazırlık yapmaktır. Diğer bir ifadeyle grand stratejinin uzun vadeli olma esnasından hareketle, Osmanlı'nın toprakları üzerindeki egemenliğinin zayıfladığı ve parçalanmaya doğru gittiği görüldüğünden, ABD de diğer büyük güçler gibi yeni oluşacak ortamda nüfuz kazanma adına bu adımları atmaktadır.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı gibi diğer milletlerin de Osmanlı'dan kopması süreci 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle başlamıştır. ABD de sert güç enstrümanlarıyla Avrupalı güçleri bu coğrafyada geride bırakamayacağından ve yansızlık grand stratejisinin kıtasal siyaset yaklaşımı sebebiyle nüfuz unsuru olarak dini ve mezhepsel yaklaşımı tercih etmiştir. 1845'te 7 olan okul ve 135 olan öğrenci sayısı, 1890'a geldiğinde 813 okula ve 16990 öğrenciye erişmiştir (Aydın, 2006, s. 84-85). Özellikle Müslüman olmayan Ermeni ve Bulgar nüfus üzerinde yoğunlaşan misyonerlik faaliyetleri, bu toplumların daha milliyetçi bir pozisyon alarak Millet içerisinde farklılaşmasına sebep olmuştur. ABD misyonerliğinin bu iki topluma yönelmesinde sadece Osmanlı'dan kopmaları değil aynı zamanda Katolikliğin ve Ortodoksluğun etkisinden çıkmaları ve dolayısıyla ABD siyasal nüfuzuna açılmaları hedeflenmiştir.

Osmanlı tarihinde önemli kırılmalardan birisi olan 93 Harbi'nin kaybedilmesinin ardından Bulgarlar bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığa uzanan milliyetçi düşüncenin gelişmesinde ise ABD misyonerliği tarafından kurulan Robert Koleji'nin önemli bir yeri vardır öyle ki Kolej'in Rektörü Washburn'a "Bulgaristan'ın Babası" unvanı verilmiştir (Erhan, 2015, s. 298). Bu durum ABD'nin yansızlık grand stratejisi çerçevesinde tutarlı bir yöntem izlediğini göstermiştir. ABD, yeni nüfuz alanlarının oluşması için başlayacak milliyetçi hareketlere sert güç imkanlarıyla değil fikri katkılar vermiştir. İmparatorlukların parçası olan toplumların özerkleşmesi ve bağımsızlaşmasıyla coğrafyalar ve yönetimler üzerinde nüfuz imkanı artmaktadır. Bu nedenle milliyetçi ve self-determinasyon yönünde fikirlerin yaygınlaşması ABD'nin çıkarına olacaktır. Diğer yandan bu dönem içerisinde ABD'nin bağımsızlık girişimlerini desteklese de ardından yönetimlere hükmedecek sert güç unsurlarını devreye sokamaması sebebiyle beklenen etki yaratılamamıştır. Bulgar ayaklanması örneğinde olduğu gibi ABD'nin fikri anlamda bir emeği olsa da bu yeni devlet Rus nüfuz alanına dönüşmüştür.

ABD misyonerlik faaliyetlerinin Türkiye'yi etkileyen en ağır etkisi Ermeniler üzerinden gelmiştir. Ermeni milliyetçiliğini Osmanlı'ya karşı düşmanlık geliştirecek nitelikte tetikleyen misyoner okullar aynı zamanda ABD'ye önemli bir Ermeni göçüne de sebep olmuştur (Köprülü, 1987). Türk düşmanlığı odaklı Ermeni milliyetçiliği ve ABD'ye göç halen Türkiye'nin en önemli dış sorunlarından birisidir. Ermeni terör gruplarının hem Anadolu'da hem dış misyonlardaki faaliyetleri ve ABD'de oluşturdukları lobcilik ile Türk çıkarlarına aykırı propaganda yapımı yüz yılı aşkın

süredir sorun oluşturmaktadır. Bu durum devletler nezdinde alınan her kararın grand strateji çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. İstanbul yönetiminin ABD hedeflerini fark edememiş olması ve buna ek olarak misyonerlik faaliyetlerinin engellememesi imparatorluğu dağıtmakla kalmamış ardından gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin de birçok alanda karşısına çıkmıştır.

ABD'nin yansızlık grand stratejisi çerçevesinde elde ettiği ticari kazanımlarını, siyasal ve sosyal nüfuz girişimleri izlemiştir. Bu girişimlerin kaynağında ise strateji kültürünün parçası olan “istisnai ulus” hissi baskın bir rol almıştır. Ortadoğu ve Türkiye üzerine etkisine bakıldığında ise ABD'nin stratejik yaklaşımı ve içerdiği mantık Osmanlı tarafından oldukça geç fark edilmiştir. Diğer yandan sert güç unsurlarına Avrupalılar kadar sahip olunmaması 20. yüzyılın şafağında ABD'yi stratejik olarak dışarıda tutmuştur. Ancak yansızlık grand stratejisi yine asıl hedefi olan ticari karlılık ve siyasal konsolidasyon konularında başarıya ulaşmıştır. ABD grand stratejisinin başarıya ulaşması ise yayılmacı düşünceyi Osmanlı topraklarına yönlendirmiştir. 19. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu için buhranlarla geçmesinde ABD'nin yansızlık grand stratejisinin önemli bir yeri vardır.

3.1.2. Wilson ilkeleri: grand stratejik sıkışma

Yansızlık grand stratejisi ABD'yi hem Pasifik'e ulaşma hem zenginleştirme hem de konsolide olma amaçlarına ulaştırmıştır. Bu süreçte özellikle Avrupa politikalarındaki çekişmeden uzak kalmayı başararak birlikte tüm enerji gelişime ayrılmıştır. Diğer yandan 20. yüzyıl yaklaşırken ABD artık yansızlık grand stratejisinin sunduğu kalıba ve çizdiği sınırlara sığamamaya başlamıştır. Dünya ile kurulan ticari ilişkinin siyasi ve stratejik ayaklarının da geliştirilmesi gerektiği görüşü güç kazanmıştır. Bu nedenle I. Dünya Savaşı'na giden süreçte birlikte ABD grand stratejik bir sıkışmanın içerisine düşmüştür. Bu sıkışmayı en belirgin ve görünür hale getiren gelişme ise savaş sonrası dönem için Başkan Woodrow Wilson tarafından ortaya atılan ilkeler olmuştur. Wilson İlkeleri'yle birlikte ABD, yansızlık grand stratejisinin temel yaklaşımları dahilinde üstünlük grand stratejisinin sonuçlarına ulaşmaya çalışmıştır. Ancak kullanılan argümanlar ve araçlar, hedeflerle ve imkanlarla uyum sağlamamıştır.

Birçok devletin dış politika argümanını belirleyen temel unsur iç yapıları olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Marksizm/Leninizm merkezli dış politikası veya Napolyon'un ulaştığı coğrafyalarda milliyetçilik fikrini ekmesi bu duruma örnektir. ABD

de modern anlamda ilk demokratik cumhuriyetlerdendir. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısı düşünüldüğünde ABD, bu açıdan en farklı yapıya sahiptir. Sahip olunan bu özelliğin W. Wilson'la birlikte bir grand strateji argümanına dönüşme süreci başlamıştır. Savaş sonrası için açıklanan ilkeler doğrudan bu argümandan beslenmiştir.

ABD'nin yenilenme sürecine giren grand stratejik yaklaşımında mevcut sistemin dönüştürülmesi hayati bir boyut olarak kabul edilmiştir. Bu dönüştürme noktasında savaş ve ortaya çıkaracağı buhranın fırsat oluşturacağı fikri ortaya çıkmıştır. W. Wilson da savaşı, ilerici değişimin bir aracı olarak görmüştür (Ikenberry, 2020, s. 106). Bu görüşe göre savaşın yarattığı buhran, liberal düşüncenin önünü açacak ve açılan yolun mimarı ABD olacaktır. Bu açıdan bakıldığında savaşlar, uluslararası ilişkilerin zaman makinalarıdır. Oldukça uzun zaman alabilecek değişimler, savaşların yarattığı yıkımla birlikte daha hızlı yol kat edebilmektedir. ABD de savaşın bu özelliğinden faydalanarak sistemin hareket noktalarında değişimi arzulamıştır.

İlk olarak Balkanlar'da başlayan çatışma kısa sürede tüm Avrupa'yı içerisine alan bir hal almıştır. W. Wilson ise yaptığı açıklamayla ABD'nin savaşta yansız olduğunu ilan etmiştir (1914). ABD'nin aldığı bu ilk tavır grand strateji açısından şaşırtıcı değildir. Bunun ilk sebebi esasında savaşın sıkışan Avrupa saldırganlığının infilak etmesiyle ortaya çıkmış olmasıdır. Güç dengesi siyasetinin, gizli diplomasi ve ittifak oluşturma yönündeki adımlarla bezenmiş olması Avrupa için bu durumu nihai bir sonuç haline getirmiştir. ABD ise yansızlık grand stratejisinin gereği olarak Avrupa siyasetine dahil olmadığı gibi gizli diplomasi ve ittifak oluşturma siyasetinin dışında kalmıştır. Diğer yandan öncelikli olan ticaret devam etmekte ve yine okyanuslar sayesinde ABD kısmi bir koruma altındadır.

ABD, savaş sırasında yansız kalacağını ilan etmişse de zarar görmekten kurtulamamıştır. Almanya tarafından ticaret gemilerinin uğradığı saldırılar ABD'yi grand stratejik bir karar almaya yöneltmiştir. ABD'nin dünyanın bir yerinde –özellikle Avrupa'da– gelişecek bir savaştan etkilenmemesi söz konusu değildir. Bunun temel sebebi ABD'nin artık 19. yüzyılın başındakinden farklı olarak çok daha fazla ticari bağlara sahip olmasıdır. Bu nedenle ticaretin sürmesi için tek başına yansız kalınması aranan sonucu vermemektedir. ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında daha sıklıkla görülecek olan “demokrasi için güvenli dünya” düşüncesini ilk olarak W. Wilson döneminde

geliştirmiştir. Üstünlük grand stratejisiyle hız kazanacak bu düşünce ABD'yi doğrudan dönüştürücü ve müdahaleci kılacaktır.

Yansızlık grand stratejisinin “önce ticaret” düşüncesiyle sağladığı kazanımlar, büyük savaş süresince de devam etmiştir. Ancak savaş sırasında İngiltere'nin bu ticaretten faydalanması ve Almanya'ya karşı avantaj sağlaması ABD'nin de hedef almasına yol açmıştır. 1917'ye gelindiğinde W. Wilson bu kez yansızlık grand stratejisini aşan ve oldukça değerlere yaslanan bir açıklamada bulunmuştur. Başkan, zaferin kaybedene dayatılan koşullar olduğunu ve aşağılanmayla gelen barışın bataklığa dayandığını ifade etmiştir (Wilson, 1958, 208-209). Bu yaklaşımlar birlikte esasında ABD siyaset yapımında ilk kez değerleri bu kadar öne çıkarmıştır. Değerler, ABD grand strateji yapımında itici bir güç ve politikayı haklılaştırma noktasında argüman olarak motive edici yönüyle kuruluşu itibariyle kullanılmıştır ancak W. Wilson, bu değerleri çıkarların önüne geçiren bir pozisyon almış hatta Avrupalılardan da bunu beklemiştir. ABD'nin politika yapımında aldığı bu değişim uluslararası siyasete Wilson İlkeleri'yle yapılacak katkının ne yönde olacağını göstermiştir.

ABD, aynı yılın Nisan ayında savaşa ticaretine zarar veren Almanya'ya karşı olarak dahil olmuştur ancak Washington yönetimi bütün bir ittifak olarak davranış sergilemeyerek Avusturya-Macaristan'a ve Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemiştir. Bu yaklaşım yine yansızlık grand stratejisinin bir eseridir. Öyle ki sadece geçici olarak düşmana odaklanması ve Avrupa'nın kendisini ilgilendirmeyen konularından uzak kalınmaya çalışılması G. Washington'dan bu yana gelen dış politika yapım geleneğinin bir yansımasıdır. İstanbul ile Washington arasında geçen yüzyılın ilk yarısında kapitülasyonlarla başlayan ve ardından misyonerlik faaliyetlerine imkan sağlayan bir dostane ilişki kurulmuştur. W. Wilson bu olumlu seyri sona erdirmek istemediği gibi Osmanlı'yı yok olmanın eşiğinde varsaydığından Ortadoğu'da lüzumsuz askeri ve diplomatik bir pozisyon almaya ihtiyaç duymamıştır (Lebow, 1970, s. 269). Eğer Osmanlı'ya karşı savaş ilan edilirse misyonerlerin ve diğer vatandaşlarının canlarının tehlikeye düşebileceği de yine hesaba katılmıştır.

ABD'nin Almanya'ya savaş açarken Osmanlı'yı es geçmesi ittifak politikalarına tamamen düşülmek istememesiyle de ilgilidir. Kısa vadede savaş ilan edilerek alınacak pozisyonun uzun vadede ABD'nin hareket serbestisini tehdit edebilecektir. Tek taraflılığın grand stratejisinde her zaman önemli bir unsur olduğu ABD için bu anlamda

elleri bağlayan ittifaklardan kaçınması ve bu yönde dış politika uygulaması şaşırtıcı değildir. Bu anlamda ABD hareket serbestliğini ve tek taraflılığını koruyarak savaş sonrası için kendi çıkarlarına odaklanabilmiştir. Bu odaklanabilme durumu ABD'nin maruz kalacağı dış etkiyi azaltmış ve böylece Avrupalı müttefiklerin savaş sonrası çıkarlarını kabullenme mecburiyetinde kalmamıştır.

Savaşın sonu yaklaşırken W. Wilson daha sonraları adıyla anılacak olan on dört ilkeyi 8 Ocak 1918'de ilan etmiştir. İlkeler; (1) açık diplomasi, (2) denizlerde seyrüsefer serbestisi, iktisadi korumacılığın sona ermesi, (5) egemenlik sorunlarının halkın çıkarına göre giderilmesi, (12) Osmanlı'nın Türk kısımlarında egemenliğin güvence altına alınması ve diğer milletlere özerk gelişme imkanı sağlanması ve boğazların serbest geçiş için açık tutulması, (14) her devletin siyasal bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti eden bir genel milletler birliğinin kurulması şeklinde sıralanmış ve son olarak “kendimizi emperyalizme karşı mücadele veren tüm hükümetlerin ve halkların ortakları olarak hissediyoruz” ifadesi kullanılmıştır (Wilson, 1918). Bu ilkelerin ABD grand stratejisinin yönelimini işaret eden ve Ortadoğu'yu etkileyen en önemli noktaları, toprak bütünlükleri, özerklik (kendi kaderini tayin³) ve anti-emperyalizmdir. Esasında bu üç nokta birbirini tekrarlayan toprak meselesi gibi görünse de içerik olarak ABD'nin bölgedeki nüfuz arayışını ifade etmektedir. Açık diplomasi, denizlerdeki serbesti ve korumacılığın sona ermesi şeklindeki diğer ilkeler de yine ABD grand stratejisinin belirleyici unsurlarından birisi olan ticarete yönelik bir söylemdir. Ticaretin özgürleşmesi ve önündeki engellerin kaldırılmasına bağlı olarak açık denizde serbest olarak hareket edilebilmesi ABD için öncelikli konulardır. Açık diplomasi ve gizli anlaşmaların önüne geçilme arzusu ise özellikle Avrupa'daki diplomatik manevralara yetişebilme isteğiyle ilgilidir. Yansızlık grand stratejisinin uzak kalma çabası ABD'nin diplomasi yeteneklerini geliştirmesine engel olmuştur. Diğer yandan gizli diplomasinin güç dengesi prensibinden doğduğu varsayımıyla da ABD mesafeli durmuştur.

³ “Kendi kaderini tayin”, W. Wilson'la ABD stratejisine dahil olmuş bir düşünce ve politika değildir. ABD, I. Dünya Savaşı sonrasında ün kazanan bu anti-emperyalist tutumu daha önce Monroe Doktrini'ne uygun olarak Amerika kıtasında sergilemiştir. ABD ve İngiltere arasında sorunlu olan Kuzey'deki Oregon bölgesindeki hakimiyet için dönemin başkanı James K. Polk, “Amerika kıtasındaki halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı sürdürmeliyiz” (1845) ifadesiyle bu yaklaşımı ortaya koymuştur. ABD'nin “kendi kaderini tayin” politikasıyla elde etmeye grand stratejik hedef ise eski emperyalardan kurtularak sömürgeleştirilmiş topraklarda kendisine alan açmaktır.

Avrupalı devletlerin savaş sonrasına dair en büyük amaçları özellikle Ortadoğu'yu paylaşmak ve ele geçirmek iken ABD'nin self-determinasyon düşüncesiyle ortaya çıkmış olması tam bir çatışmadır. Ancak taraflar karşılıklı olarak adımlar atarak ve siyasal açıdan her iki tarafın arzularını tatmin edebilecek olan “mandater yönetim” biçimini bulmuş ve uygun görmüşlerdir. İngiltere ve Fransa hem savaşa hem de bölgeye daha önce geldiklerinden petrol ve altın kaynaklarına göre konuşlanırken ABD'ye de kayalıkları emanet etmeyi istemişlerdir (Oren, 2007, s. 382). Bu durum ABD adına stratejik çıkarların ne olduğuna dair önemli bir soru işareti oluşturmaktadır. Çünkü ortaya çıkan manzarada ABD'nin özellikle Wilson İlkeleri'yle çizilen Ortadoğu politikalarındaki konumu muğlak bir hal almaktadır.

Wilson İlkeleri'nin Ortadoğu'yu ve Türkiye'yi etkileyen doğrudan ifadelerinin ardındaki fikirler ise daha gelişmiştir. İlkeler içerisinde doğrudan Osmanlı'nın parçalanması ve hangi grupların özerklik alması gerektiği ifade edilmemektedir ancak Wilson İlkeleri'nin ortaya çıkmasında başrolü oynayan Kurul'un 22 Aralık 1917'de Başkan'a ilettiği memorandumda net bir biçimde görülmektedir. Memoranduma göre; İstanbul ve Boğazlar tarafsızlaşmalı ve uluslararasılaşmalıdır, Bağdat-Berlin hattında Batı'ya dost yönetimler oluşturulmalıdır ve Ermeniler için garantili özerklik sağlanmalıdır (The Inquiry, 1917, s. 43). Bu yönleriyle Wilson İlkeleri'nin Osmanlı'nın parçalanması ve Ermeni devletinin kurulması yönünde politika izleme gayretinde olacağı anlaşılmaktadır. Ancak temel soru bu politikanın ABD'nin grand stratejisinde nasıl bir yere sahip olduğuyula ilgilidir.

Ortadoğu ve Türkiye'nin geleceğine dair olarak ön plana çıkan 12. noktada açık bir biçimde ABD'nin yaklaşımı anlaşılammaktadır. Bu durumu ABD'nin yine diplomatik manevra kabiliyetini ve hareket serbestisini koruma adına yerleştirilmiş bir belirsizlik olarak okumak mümkündür. Diğer yandan, İlkeler üzerine yapılan yorumlarda ABD'nin talepleri anlaşılmaktadır. 14 Nokta ilanından önce memorandumunu hazırlayan Kurul'un sekreteri W. Lippmann ve *New York World* gazetesi editörü F. I. Cobb tarafından, W. Wilson'un danışmanlarından E. House talebiyle yapılan ve Dışişleri'ne sunulan belgede 12. nokta, “Boğazlar ve İstanbul uluslararası bir denetim altında olmalı; Yunanlıların çoğunluk olduğu bölgeler Yunanistan kontrolüne verilmeli; Ermenistan Akdeniz'de bir limana sahip olmalı, Suriye Fransa'ya verilmeli; Filistin, Mezopotamya ve Arabistan bölgelerinde mandater İngiltere olmalı ve barış anlaşmasına Anadolu'daki

(*Asia Minor*) tüm mandaları garanti eden genel bir kanun yazılmalıdır” şeklinde yorumlanarak sunulmuştur (1918, s. 412). Bu içeriklerden Wilson İlkeleri'nin Türk egemenliğini savunur yanı pek olmadığı gibi esasında azınlıkları gözetem ve Fransız-İngiliz işbirliğinin Ortadoğu'yu paylaşmasına imkan sunan bir politika ortaya çıkmaktadır. ABD'nin bu şekilde tavır almasının başlıca sebebi bu bölgenin doğrudan ve birincil çıkar alanı olarak görülmemesiyle ilgilidir. Öte yandan ABD, Osmanlı'ya savaş açmadığı ve diplomatik olarak İngiltere ve Fransa karşısında baskın bir pozisyonda olmadığı için de süreçte belirleyici olmaktan ziyade takipçi olarak yer almıştır.

Wilson İlkeleri'nin kısa ve orta vadeli amaçları böyleyken uzun vadeli ve grand strateji açısından incelenmesi gereken yaklaşım mevcut imparatorluklar sisteminin dağılması üzerinedir. ABD'ye göre güç dengesi ve bu savaşı yaratan hırslar eski dünyanın bir ürünüdür. Bu nedenle Washington yönetimi, eski dünyanın temel yapısı olan imparatorlukların ve onların klasik emperyalist politikalarının son bulmasını amaçlamıştır. Diğer yandan ortaya atılan self-determinasyon düşüncesi de dolaylı olarak imparatorlukların parçalanması anlamını taşımaktadır çünkü imparatorluğun temel gerekliliği çok ulusluluktur.

Wilson İlkeleri'nin içerdiği fikirler ve ortaya koyduğu vizyon ABD grand stratejisinin yaşayacağı dönüşümde hangi argümanları kullanacağını da göstermektedir. ABD açısından köklü bir geçmişe sahip olan bu düşünce yapılarının uluslararası argüman olarak kullanılması yeni sayılabilecek bir tutumdur. Grand stratejik dönüşümdeki argümana bu düşünceler çerçevesinde liberalizmin öncülük ettiği görülmektedir. Bunun yanında ticaretini ve ilkelerini birlikte daha geniş coğrafyalara yayma hırslarının geliştiği ABD'de artık iç yapının dış politika argümanına dönüşme süreci de başlamıştır. ABD demokratik cumhuriyet olmanın ve emperyalizme karşı savaş vererek bağımsızlık kazanmış olmanın yeni düzende etken bir unsur olabileceğini öngörmüştür. Bu vesileyle ABD merkezli olarak artan kendi kaderini tayin (*self-determination*) düşüncesi I. Dünya Savaşı sonrasında üzerinde sıklıkla durulan bir politika olmuştur.

Kendi kaderini tayin düşüncesinin bir ilke olmaktan ziyade politika olarak değerlendirilmesi gerekliliği, ABD'nin bu fikirle erişmek istediği hedeflerle ilgilidir. Diğer bir ifadeyle kendi kaderini tayin, hakkaniyetli ve insani bir norm olarak sunulabilecek olsa da esasında grand stratejik vizyonu yansıtan bir politikadır.

20. yüzyıla gelindiğinde Ortadoğu büyük oranda İngiltere ve Fransa nüfuz alanına dönüşmüştür. Bu iki Avrupa ülkesi savaş sürerken Osmanlı topraklarının paylaşımıyla ilgili olarak çok sayıda görüşme gerçekleştirmiştir. Gizli olarak yürütülen bu diplomasi süreçlerinden en ünlülerinden birisi ise Sykes-Picot'tur. Bu plana göre Irak ve Basra İngiltere kontrolünde kalırken güney Anadolu ve Suriye Fransa yönetimi altında olacaktır. Bu örnekte olduğu gibi ABD, birçok paylaşım planının dışında tutulmuş ve Osmanlı'ya savaş ilan etmediği için de Ortadoğu'nun savaş sonrası geleceğine dair hak iddia etmekte zorlanmıştır. 19. yüzyıl itibariyle Avrupalıların yumuşak şekilde dengelenmesinin ötesine geçmek ve stratejik mevzii kazanmak için Washington yönetimi doğrudan klasik emperyalist bir tutum sergileyemeyeceği için etkisine açık yeni devletlerin ortaya çıkmasını hedeflemiştir. Diğer bir ifadeyle Wilson İlkeleri'nin anti-emperyalist, toprak bütünlüğünden yana, özerkliklerin halkların çıkarına olmasından taraftar olan yönleri ABD'ye alan açmak içindir. Toprak bütünlüklerinin korunması ve buna bağlı olarak galiplerin toprak elde etmeme durumu da yine Londra'nın ve Paris'in nüfuz alanını daraltma anlamı taşımaktadır. Saf bir biçimde halkların çıkarına özerklik uygulanması durumu söz konusu olmadığı gibi özellikle galip devletlerin çıkarına değildir. ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında daha sık kullanacağı demokratikleş(tir)me politikaları, Wilson İlkeleri'nin bu yönüyle daha ileri bir versiyonudur.

Wilson İlkeleri savaş sonrası durumun kısa vadeli tasarımı olarak ortaya çıkmış olsa da ABD'nin grand stratejik vizyonunu da ifade etmektedir. Bu açıdan incelendiğinde temel yaklaşım İngiltere ve Fransa nüfuzunu daraltma olarak görülse de daha geniş anlamda Avrupa merkezli ve menşei uluslararası politika yapımının dizayn edilmesi de söz konusudur. Başka bir deyişle, İlkeler, savaş sonu için açıklanmış olsa da ABD'nin stratejik zihnindeki yeni nizamı yansıtmaktadır. Buradan hareketle yeni vizyonu ifade eden İlkeler güç dengesini ve korumacılığı alaşağı etmek amacı güden bir yaklaşım oluşturmuştur. Milletler Cemiyeti ile devletler arası anlaşmazlıkların çatışmaksızın giderilmesi ve liberal iktisadi düzenin hakim olması ABD'nin grand stratejik ülkeleri olmuş ve Wilson İlkeleri bunları yansıtmıştır.

ABD, askeri olarak Ortadoğu'da bulunmadığı ve henüz İngiltere ve Fransa ile boy ölçüşecek diplomatik beceriye sahip olmadığı içindir ki Wilson İlkeleri'nin etkinliği tartışmalı bir hal almıştır. Ancak Ortadoğu coğrafyası içerisindeki etkisi her kesimin kendi namı hesabına kazanım elde edebileceği bir rüzgar yaratmıştır. Türk egemenliğinin

garanti edilmesi, toprak bütünlüğü düşünceleri Osmanlı İmparatorluğu için parçalanma karşısında umut olurken, özerklik ifadeleri diğer toplumların bağımsız devlet kurma düşlerini harekete dönüştürmüştür. Bu durum diplomasi masasında eli zayıf olan ABD'ye sahada cazibe olarak geri dönmüştür.

İstanbul, Wilson İlkeleri'ni hayatta kalma adına bir fırsat olarak görürken Milli Mücadele de etkilenmiştir. Özellikle tam bağımsızlık konusunda ümidin yitirilmesini takiben birçok aydın Wilson İlkeleri'ni kurtuluş olarak görmüştür. Bu durum ABD'nin Türkiye'nin kaderi üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Diğer yandan Ortadoğu toplumları da aynı İlkeler'den hareketle bağımsızlık yönünde güç kazanmıştır.

Wilson İlkeleri'nin Ortadoğu'da etki yaratmışsa da galipler nezdinde kabul edilmesi beklenemezdir. Diğer yandan İngiltere'nin ABD varlığına ihtiyaç duyması sebebiyle self-determinasyon ile emperyalizm bir manada bağdaştırılmış ve ortaya mandater yönetim çıkmıştır. Kendi kaderlerini tayin konusunda devlet oluşturma ve yönetme tecrübesi edinilmesi yönünde bir vasi olarak emperyalist yönetimin sürdürülmesi anlamına gelen bu yöntem Milli Mücadele içerisinde birçok aydını cezbetmiştir. Amerikan mandasının Türk aydını tarafından kurtuluş yolu olarak görülmesine paralel olarak benzer bir beklenti Ermeni toplumunda da oluşmuştur. Bu süreçte ABD, Ermenistan manda yönetimini tartışmıştır.

ABD, bu dönemde Wilson İlkeleri'nin ortaya çıkmasında da etkili olacak olan bir çalışma grubu oluşturmuş ve raporlarla bilgi edinmeye çalışmıştır. Bunlardan elde edilen sonuç ışığında Anadolu'da manda yönetimlerinin valiler aracılığıyla yürütülebileceği fikri oluşmuştur. Türk devletinin yanında İstanbul'da uluslararası bir yapı ve toprakları Akdeniz limanlarına ulaşan bir Ermenistan göze çarpan projelerden birisi olmuştur. Daha çok Başkan Wilson uhdesinde yürütülen savaş sonrası Ortadoğu'nun geleceğine dair politikalara grand stratejinin eş ayağı olan Kongre karşı çıkmaya başlamıştır. Özellikle Ermenistan'da manda yönetimi reddedilirken yansızlık grand stratejisinin köklü yapısı siyaset zirvesinde ayrılığı gün yüzüne çıkarmıştır. Senato, çatışmalarda taraf olmaktan, Milletler Cemiyeti'yle egemenliğin zarar görmesinden ve ABD güvenliğinin demokratik olmayan küçük prensliklere ipotek edilmesinden endişe duymuşlardır (Oren, 2007, s. 385). Esasında burada ön plana çıkan tüm yaklaşımların merkezinde yansızlık grand stratejisi ve onun hareket noktaları vardır. Avrupa'daki ve Ortadoğu'daki çatışmalara katılarak coğrafyasını savaş alanına döndürmemek ve elini bağlayan ittifaklardan uzak

kalarak egemenliğini sürdürmek Wilson İlkeleri'ne karşı yansızlık grand stratejisinin verdiği tepkinin özünü oluşturmaktadır. Kongre ve Başkan arasındaki uyumsuzluk ABD grand stratejisini zorlarken Ortadoğu'nun geleceği noktasında da belirsizliği artırmıştır. Burada W. Wilson'un ülkelerini çıkarların önünde konumlaması asıl sebeptir.

ABD'nin içerisine düştüğü grand stratejik açmaz diğer taraftan bağımsızlık yanlısı Türk milliyetçi hareketin zaman kazanmasına ortam sağlamıştır. Özellikle Milli Mücadele'nin omurgasını teşkil eden kongrelerde Wilson İlkeleri'ne yönelik iyimser yaklaşım ve Başkan'ın görevlendiği raporlama süreçlerinde Ankara, kararlılığını da ortaya koymuştur. Milli Mücadele İngiltere'nin ve Fransa'nın Ortadoğu'daki toprak çekişmesine daldığı ve ABD'nin belirsiz adımları sayesinde Yunan kuvvetlerini yalnız başına Avrupalı büyük güçler olmaksızın karşısına almayı başarmıştır. Bu açıdan bakıldığında Wilson İlkeleri'ne ve grand stratejik değişime Ankara'nın aşırı tepki vermeyerek dikkatleri üzerinden uzak tutması başarılı bir hamle olmuştur. Diğer bir ifadeyle, Wilson İlkeleri'ne sert karşılık verilmesi ve buna bağlı olarak ABD unsurlarına yönelik harekete geçilmesi durumu Milli Mücadele'ye lüzumsuz bir cephe açabileceği gibi siyasal hedeflerin en önemlisi olan bağımsızlığı tehlikeye atabilecektir. Benzer şekilde Ortadoğu'daki petrol merkezli gelişen çekişmeye Ankara'nın yumuşak yaklaşması da yine Anadolu coğrafyasındaki hareketini kolaylaştırmıştır. Bu durum Türk grand stratejisinin kaynaklarına göre hedef belirlemedeki başarısını yansıtmaktadır. Wilson İlkeleri, aynı zamanda Milli Mücadelenin hedefleri için de uygun bir ortam yaratmıştır. Özellikle İlkeler'den kaynaklanan ve kuvvetlenen self-determinasyon yaklaşımıyla birlikte Hatay'ın Türkiye'ye katılması sağlanmıştır. ABD tarafından atılan adım, Ankara tarafından çıkara uygun şekilde kullanılabilmiştir.

Milli Mücadele liderliği, Wilson İlkeleri'nin olumsuz etkileriyle de doğrudan karşılaşmıştır. Özellikle kendi kaderini tayin noktasından hareketle Anadolu'da çok sayıda zararlı cemiyet türemiştir. Azınlıkların ayrılıkçılığı üzerine politika üreten bu cemiyetler Milli Mücadele karşısında yer almıştır. Bunun yanında mandater yönetim konusu daha önce değinildiği gibi Türk aydını üzerinden Milli Mücadele içerisinde de taraftar bulmuştur. Sivas Kongresi'nde hararetli tartışmalara sebep olan "Amerikan mandası" kabul edilmemiş ve Türkiye'nin tam bağımsız olarak mücadelesinin sürmesi sağlanmıştır. Wilson İlkeleri'nin oluşturduğu ve taşıdığı vizyon Ortadoğu'da ve Türkiye'de etki oluşturmuştur.

Wilson İlkeleri çok sayıda “zararlı” cemiyete de fikir ve öz güven sağlamıştır. Mavi Mira, Etnik-Eterya, Pontus Rum, Ermeni Taşnak-Hınçak, Kürt Teali ve Teali İslam cemiyetleri özellikle dönemin Türk milliyetçi hareketinin karşısında yer almıştır. Bu cemiyetlerin kurulmasında 12. ilkenin özerklik duruşu belirleyici bir rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında Türk egemenliğini hiçe sayan bir ortam yaratılmasına sebep olan Wilson İlkeleri, Anadolu’da ve Ortadoğu’da gruplar arası çatışmayı daha da kızıştırarak teşvik etmiştir.

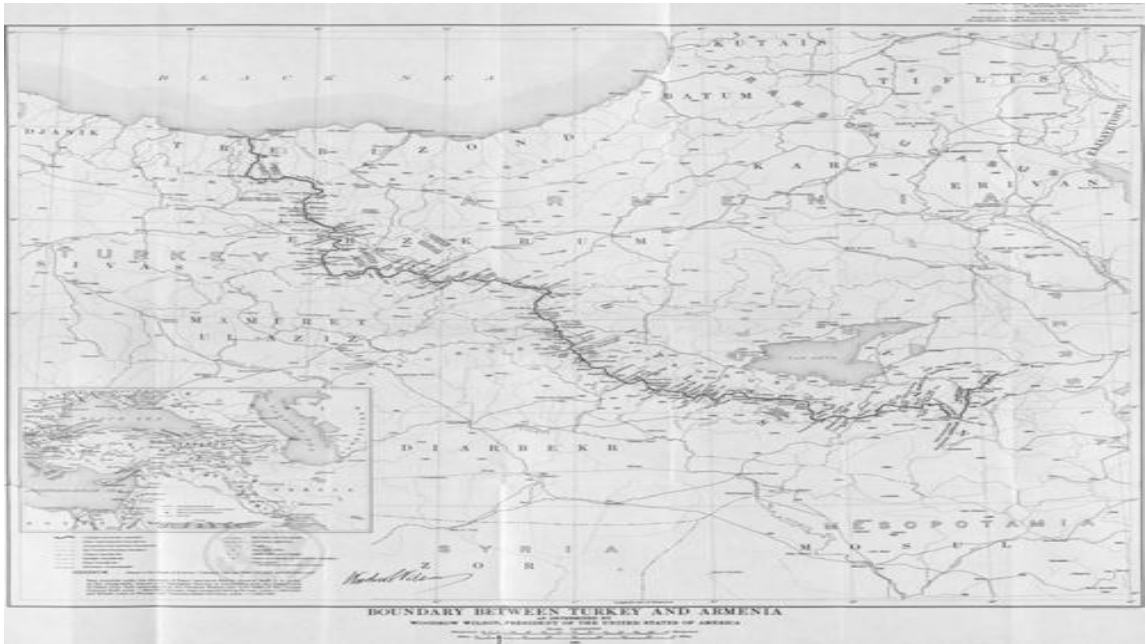
ABD’nin Ortadoğu’da bu şekilde varlık göstermesi İngiltere tarafından olumlu karşılanmıştır. Londra yönetiminin bu dönemde öncelikli amacı değerli madenlerin olduğu bölgeleri kontrol ederken geri kalanlarının sorumluluğunu Washington’a devretmek olmuştur. 20. yüzyıl başında ise Ortadoğu’nun kaderini kültürel odak ve ticaret yolu olmanın ötesine geçirecek olan petrol keşfedilmiştir. Petrolün varlığıyla Ortadoğu’daki paylaşım hesabı daha da kızışırken İngiltere’nin bariz avantajı olduğu görülmektedir. Elde etmeye çalıştığı Irak coğrafyasında ve İran’da imtiyaz sahibi olan İngiltere, bu mevzilere sıkı sıkıya tutunmuştur.

Çıkar ve strateji üzerinden incelendiğinde ABD, Ortadoğu’da azami noktada bulunmaktadır. İmtiyazlara sahip şekilde devam eden ticari faaliyetlerin yanında bu coğrafyadaki herhangi bir gücün ABD anavatanına saldırıda bulunması olası değildir. Bu nedenle Ortadoğu konusu Washington yönetimi için ikincil bir konudur. Bu döneme ABD, Avrupalı devletlerin de meşguliyetinden faydalanarak kendi kıtasında genişlemesini sürdürmüştür ve Karayipler “Amerikan gölü” haline gelmiştir (Faulkner, 1963, s. 565). Her ne kadar Ortadoğu çıkarların nihai derecede elde edildiği bir bölge olmuş olsa da ABD’yi içerisine çekecek kadar bu coğrafyaya yaklaşmış olması ABD grand stratejisinin diğer başat aktörü olan Kongre’yi rahatsız etmiştir. ABD grand stratejisi yapımında yaşanan bu ikilik Versay Anlaşması’nın reddiyle kendisini göstermiştir. Bu dönemde W. Wilson’un Ortadoğu’da ortaya koyduğu politikalar için “savaşı kazanma ve barışı kaybetme” şeklinde yorumlanmıştır (Oren, 2007, s. 378). Bu yorum esasında savaştan ziyade barışın kazanılmasına odaklanan grand stratejiyle ilgilidir.

Gizli diplomasinin kabul edilmeme ilkesi ve Açık Kapı diplomasinin önerilmesi savaşa geç katılan ABD’nin savaş sonrasındaki düzene dair varılan anlaşmalarda geri planda kalmak istememesiyle alakalıdır. Bunun dışında Türkiye’nin ortadan kaldırılma

fikrine W. Wilson da sıcak bakmaktadır (Evans, 1972, s. 55). Ancak bunun hangi koşullar altında olacağı konusunda ABD zaman ve zemin kazanmak için gizli diplomasiyi engellemeye çalışmıştır.

ABD'nin bu dönemde içerisine düştüğü grand stratejik bunalımın en açık ifadesi 19 Kasım 1919'da Versay Anlaşması'nın reddedilmesi olmuştur. Kongre'nin yansızlık grand stratejisine ve onun özellikle tek taraflı hareket serbestisi ve Avrupa işlerinden uzak kalma yaklaşımları karşısında W. Wilson ve İlkeleri geri çevrilmiştir. Bu durumun Ortadoğu'ya ve Türkiye'ye etkisi İngiliz ve Fransız çıkarlarına alan açıklığı olarak anlaşılabilir da bu iki Avrupalı güce tercih etmedikleri alanlarda da sorumluluk yüklemiştir. ABD'nin süreçten çekilmesiyle birlikte Ortadoğu'yu tasarlama noktasında önemli bir güç kaynağı kaybolmuştur. Bu durum üzerine dolaylı olarak düşünüldüğünde Ankara'nın faydalanabileceği bir ortam doğmuştur. Hem Fransa'daki hem de İngiltere'deki uzun savaştan dolayı artan memnuniyetsizlik bu ülkelerin Milli Mücadele karşısında geri adım atmasına veya ikincil bir sorun olarak yaklaşmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle başta Ermenistan meselesi olmak üzere Ortadoğu'da İngiltere'nin ilgilenmek istemediği konuları üzerine atmak istediği ABD'nin yansızlık grand stratejisi çerçevesinde çekilmesiyle birlikte Milli Mücadele'ye karşı durma konusunda kaynak ve motivasyon sorunu yaşayan İngiltere, Yunanistan'ı yalnız bırakmaya başlamış, Sakarya Savaşı'ndan sonra da Fransa güneydoğu Anadolu'dan çekilmiştir.

Görsel 3.1. W. Wilson tarafından belirlenen Türkiye-Ermenistan sınırı (1920, s. 1)

Wilson İlkeleri'nin "açık kapı" ısrarı ABD'ye savaşa girmediği noktalarda da katılımcı olma imkanı sağlamıştır. Esasen bu yaklaşımın temel stratejik hedefi güç merkezli zayıflığı örtterek avantaj yaratmaktır. Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa savaş sahasında birincil aktörlerken ABD de kendisine takip ettiği politika sayesinde diplomasi masasında yer bulabilmiştir. Sevr Antlaşması bu önemli bir nokta olmuştur. Antlaşmada ABD'yi ilgilendiren konu Ermenistan'la ilgili olmuş ve 89. maddeye göre Ermenistan sınırının tayin edilmesi Washington'a kalmıştır. Wilson İlkeleri'nin self-determinasyon yaklaşımının bir sonucu olarak elde edilen bu imkan karşısında Görsel 3.1'deki gibi W. Wilson tarafından belirlenmiştir. ABD'nin Ermenistan meselesiyle oyalanması İngiltere'nin politik bir zaferi olarak görülebilecektir. Öyle ki stratejik öneme sahip bölgelerde İngiltere kurduğu ilişki ve anlaşma ağlarıyla çıkar güvenliğini oluştururken bu güvenliği tehdit edebilecek bölgeden birisi olan Anadolu'da ABD'yi ön ayak olmaya itmiştir. ABD bu süreçte yüz yaşını devirmiş bir ülke olsa da siyasal süreçlerin ilerleyişindeki romantik ve acemi duruşuyla istediğini alamamıştır. W. Wilson yönetiminin yaşadığı bu bocalama grand stratejinin diğer asil aktörü olan Kongre tarafından toparlanmıştır.

3.2. Üstünlük Grand Stratejisi Dönemi

3.2.1. Petrol, komünizm ve İngiltere: Ortadoğu'da hakimiyet arayışı (1951-1957)

20. yüzyıla girerken ve ardından II. Dünya Savaşı'yla birlikte petrolün hem askeri teknolojilerdeki kullanımı hem de iktisadi gerekliliği ortaya çıkmış ve böylece stratejik öneme sahip bir kaynak olmuştur. Petrolün ülkelerin güvenliği ve refahı için belirleyici bir konuma erişmesiyle birlikte özellikle gelişmiş Batı ekonomileri için tedarik edilmesi ve güvenliğinin sağlanması yaşamsal bir konu olmuştur. Grand strateji açısından incelendiğinde hedeflerin kaynaklarla dengede olma esasından hareketle ortaya basit bir ifade çıkmaktadır; petrol güçtür. Petrol olmaksızın askeri açıdan güçlü olmak ve askeri gücü sürdürecekt iktisadi üretim kapasitesine sahip olmak mümkün değildir. Bu nedenle petrol 20. yüzyılın stratejik kaynağıdır. Bu durumun diğer bir ifadesi büyük güçlerin politika belirlerken petrolü göz ardı edemeyecek olmalarıdır. Grand stratejilerin işaret ettiği siyasal hedeflere ulaşmak için petrole sahip olmak veya sorunsuz şekilde tedarik edebilmek temel arayışlardan olmuştur.

Ortadoğu ise bu noktada geçmişteki ticaret yolları ve kültürel merkez olmanın ötesinde petrole sahip olması sebebiyle daha önemli hale gelmiştir. Ortadoğu petrolerinde ise ağırlıklı olarak İngiltere ve ABD ön plana çıkmıştır. Şirketleriyle bölge ülkelerinde imtiyazlara sahip olan bu iki büyük güç, bu konuyla ilgili olarak karşı karşıya dahi gelmiştir. Bu karşı karşıya gelişi ilk olarak Mart 1944'te henüz II. Dünya Savaşı bitmeden önce İngiltere Başbakanı W. Churchill ve ABD Başkanı F. D. Roosevelt arasındaki telgrafta görmek mümkündür. İran ve Irak petrolerinin İngiltere, Suudi Arabistan'dakilerin ise ABD çıkar alanları olduğunun karşılıklı teyit edilmesiyle birlikte sorun kısa sürede çözülmüştür (Churchill, 1944). Ancak bu durum ABD'nin bölgedeki uyumu ilk etapta sarsmak istememesiyle ilgili bir sonuçtur. Çünkü ABD için üstünlük grand stratejisi boyunca başat düşman SSCB'dir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte hızlanan dekolonizasyon hareketleri neticesinde en büyük kaybı yaşayan ülkelere birisi İngiltere olmuştur. İmparatorluğun sömürgelerden gelen kaynaklara bağlı olan gücü bu hareketlerle ve peş peşe girilen savaşlarla galip olunmasına rağmen erimiştir. Son olarak Hindistan'ın da bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte İngiltere için İran tam anlamıyla hayati bir merkez haline gelmiştir. İngiltere, İran petrolerinin çıkarılması ve işletilmesi işini *Anglo-Persian Oil Company* (APOC) vasıtasıyla yürütmüştür. APOC ve İran halkının içerisinde bulunduğu iktisadi durum ve uluslararası sistemde dekolonizasyona bağlı milliyetçi yükseliş, bu şirkete olan bakışı olumsuz etkilemiştir. Şirketin elde ettiği gelirin küçük bir kısmı İran'la paylaşıyor olması buna karşılık aynı dönemde ABD'nin Suudi Arabistan'da %50-%50 şeklinde anlaşma yapması İran'da milliyetçi hareketin İngiltere'yi ve şirketini düşmanlaştırmasına yetmiştir (Yergin, 1991, s. 452). İngiltere için yine de karşılaştığı tepki önemsiz kalmıştır çünkü İngilizlerin refahı İran petrolerine bağlı hale gelmiştir. Benzer bir durum Suudi Arabistan ve ABD arasındaki ilişkilerde de vardır. "Suudi Arabistan'ın savunması ABD'nin savunması için hayati öneme sahiptir" (F. D. Roosevelt, 1943). ABD, Suudi Arabistan'ın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması yönündeki taahhütlerini sürdürmekte ve Suudi Arabistan'a yönelecek her tehdit doğrudan ABD'yi ilgilendirmektedir (Truman, 1950, s. 1191). Paylaşılan bu görüşler petrolün önemini ve ona bağlı olarak II. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'yu ve Körfez'i nasıl bir siyasal sürecin beklediğini göstermektedir. Büyük güçler daha fazla pay almak için nüfuz çalışmaları yürütmüşler buna karşılık dekolonizasyon hareketleriyle halklar sömürüye karşı gelmeyi hedeflemişlerdir. ABD'nin üstünlük grand stratejisi de verilen güvenlik

taahhütleriyle yansızlık grand stratejisiyle arasındaki en önemli farkı böylece ortaya koymuştur.

İran’da yaşananlarsa bu gelişmelerden ilki niteliğindedir. M. Musaddık, İran’daki İngiltere karşı olan öfkeyi siyasal güce çevirmiş ve başbakan olmuştur. Gücü eline almasının ardından ise ilk ve en önemli icraatı ise 1951’de İran petrollerini millileştirmesidir. M. Musaddık’la İran’da başlayan sürecin bir diğer önemi demokratik bir yönetimin başa gelmiş olmasıdır. ABD, Soğuk Savaş boyunca ve üstünlük grand stratejisi çerçevesinde demokrasiyi argüman olarak kullanmıştır. Demokratikleş(tir)me, üstünlük grand stratejisinin ürettiği başat politikalardan birisi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında İran’daki demokratik hareketin ABD tarafından olumlu karşılanması beklenebilecektir. Diğer yandan İran’da yükselen demokratik hareketin hamurunda milliyetçiliğin var olması durumu değiştirmektedir.

Londra, millileştirme adımlarını kabul etmemiş ve herhangi bir şekilde petrol gelirinin paylaşımıyla ilgili olarak Tahran yönetimiyle uzlaşmaya yanaşmamıştır. Bu süreçte İngiltere, ambargo uygulayarak İran’ı durdurmayı istemiş ve bir dizi yönetimi devirme planları ortaya atmıştır. Bu süreçte ABD ise İngiltere’nin aksine bir pozisyon almıştır. Washington yönetimi için öncelikli tehdit, oluşacak bir kargaşa durumunda SSCB’nin İran’a girmesidir. Moskova yönetiminin Hazar Denizi’nin iki yanından İran’a kuzey komşusu olduğu ve yakın dönemde işgal ettiği düşünüldüğünde ABD için en gerçekçi senaryo bu tehlike olmuştur. Bu nedenle ABD ilk etapta müdahaleci bir tutum sergilememiştir. ABD için diğer bir ayrıntı ise İran petrollerinde İngiliz nüfuzun azalmasına bağlı olarak kendine alan açabileceği ihtimalidir.

1951 itibarıyla İngiltere, İran yönetiminin alaşağı edilmesine isterken ABD Başkanı H. Truman, tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Başkan, M. Musaddık’a gönderdiği mesajında her iki tarafın da dostu olduklarını ve sorunun hem petrol kaynaklarını millileştiren İran’ı hem de çıkarlarını korumak isteyen İngiltere’yi tatmin edecek şekilde çözülmesinden yana olduklarını bildirmiştir (Truman, 1951, s. 61). ABD’nin aldığı bu tutum ilk etap belirsizliğini anlamadan karar vermemekle ilgilidir. Washington yönetiminin bu süreçte asıl öğrenmek istediği Tahran yönetiminin SSCB’ye bakışıyla ilgilidir. İngiltere, ABD’nin petrol üzerinden ilgisini çekemeyeceğini gördüğünde M. Musaddık’ın Sovyet yanlısı olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Ancak gelen ilk bilgilerde yönetimin sadece milliyetçi olduğu ve bu nedenle Sovyet emperyalizmine de karşı olduğu

belirtilmiş, tehlikenin ise SSCB yanlısı Tudeh Partisi olduğu vurgulanmıştır (CIA, 1952, s. 177). O dönemde İran siyasetinin önde gelen isimlerinden olan Seyit Abdul Ayetullah Kaşani, ABD’li yetkililerle yaptığı görüşmelerde “komünizm İran’ın en büyük düşmanıdır ve komünizmin durdurulması için insanların acınası halinin iyileştirilmesi gerekir” (Warne, 1952, s. 320) diyerek hayati bir noktaya temas etmiştir. Devam eden İngiliz ambargosu sebebiyle az olan gelirini de kaybeden İran halkı gittikçe daha da fakirleşmeye başlamıştır. Kaşani’nin dikkate değer uyarısına göre gidişatın İran’ı kaybetmek yönünde olacağı görülmeye başlanmıştır.

ABD grand stratejik olarak SSCB’yi başat düşman kabul ederken askeri strateji olarak çevrelemeyi esas almıştır. Bu açıdan bakıldığında İran’ın ve kaynaklarının kaybedilmesi stratejinin zarar göreceği anlamına gelmektedir. Diğer yandan ABD, üstünlük grand stratejisinin temel argümanlarından olan demokratikleşmeyi ve dolayısıyla dekolonizasyonu da savunmaktadır. Bu nedenle İngiltere’ye onun sömürgecilik arzularına hizmet edilmesi ABD’ye grand stratejik bir tahribat olarak geri dönecektir. Üçüncü olaraksa 1952 itibariyle İran’daki durumun iyi ihtimalde dahi sıfır toplamlı oyun mantığıyla anlaşılması gerekmiştir. Öyle ki İran’ın Batı dostu bir ülke olmaması ve kaybedilmesi doğrudan SSCB lehine bir durumdur. Tahran yönetimi tarafsız kalsa dahi bu durumdan Moskova karlı çıkacaktır çünkü gerginliğin kaynaklarından olan petrole Batı, SSCB’ye nazaran daha bağımlıdır. Şubat 1953’te İran’da devam eden siyasal ve toplumsal bunalım karşısında M. Musaddık, Tudeh’le birlikte muhalefeti sindirmek ve Meclis’i dağıtmak için referanduma gitmiş ve %99 oy alarak kazanmıştır (Yergin, 1991, s. 467). A. Kaşani’nin bir yıl önce bahsettiği süren sefaletin komünizme yol açacağı tespiti gerçekleşmeye başlamıştır. Bu duruma ABD de kayıtsız kalmayarak birincil tehdit olan SSCB’ye karşı olarak İran’da pozisyon alma sürecine girmiştir. Bu noktada İngiltere’nin sömürgecilik arzuları daha az dikkate değer bir durum haline gelmiştir. ABD, referandumu Sovyet tipi bir diktatörlük girişimi olarak değerlendirmiş ve İran’daki siyasi boşluğun SSCB tarafından doldurulabileceği kuşkusunun yanında dünya petrol rezervlerinin %60’ını barındıran Ortadoğu’daki diğer bölgede domino etkisiyle komünizmin kontrol alanını genişletebileceği tehdidine odaklanmıştır (Dulles, 1953, s. 475). Bu şartlar altında ABD için İran’ı takip etmenin ötesinde müdahale etme fikri ön plana çıkmıştır çünkü yerleşen kaniya göre tüm Ortadoğu’nun kaybedilmesi söz konusu olmaya başlamıştır.

Ağustos 1953 geldiğinde ise CIA, elinde bulundurduğu özellikle sokak eylemlerine yönelim imkanları kullanarak “Ajax Operasyonu” adını taşıyan darbe girişimini başlatmıştır. CIA’nın dahi beklemediği şekilde M. Musaddık karşıtlığı güç kazanmış, Şah’a ve atadığı yeni Başbakan F. Zahedi’ye destek artmış ve Tahran ele geçirilmiştir (Cabell, 1953, s. 706). Bu operasyonla ilgili olarak anlaşılması gerekir ki ABD’nin hedefi M. Musaddık iktidarı değildir. Hedef esasında SSCB’yle daha yakın ilişki kurma durumunun doğması ve Tudeh’in etkisini artırarak M. Musaddık’ı kontrol altına almaya başlamasıdır. Diğer bir ifadeyle operasyonun amacı grand stratejik hedeflerle örtüşecek şekilde ve niyetle ortaya konulmuştur.

SSCB’nin İran’a nüfuz etmesini engellemenin yanında ABD’nin darbe sonrasındaki bir diğer beklentisi stratejik bir kaynak olan petrolden faydalanabilmek olmuştur. Darbe sonrası yapılan değerlendirmelerde ABD için İran petroleri üzerinde karlı bir anlaşma ikliminin oluştuğuna değinilmiştir (NSC 5402, 1954, s. 869). Bu duruma paralel olarak darbe sonrasında oluşturulan konsorsiyumda Yedi Kız Kardeşler (*Seven Sisters*) olarak bilinen ABD’li petrol şirketleri ağırlık oluşturmuştur. Konsorsiyumda APOC %40; *Gulf-International Company* %8; *Sconoy-Vacuum Overseas Company* %8; *Standard Oil Company (New Jersey)* %8; *Standard Oil Company of California* %8; *Texas Company* %8; *Royal Dutch Shell* %14 ve *Compagnie Francaise des Petroles* %6 biçiminde bir paylaşım olmuştur (NIE 34-54, 1954, s. 948). ABD’li şirketler İngiliz APOC ile toplamda eşit olarak %40’lık bir pay sahibi olmuştur. Petrolün yeniden paylaşımıyla F.D. Roosevelt ve Churchill arasındaki 1944’te “İran petrolerinin İngiltere kontrolü altında” olacağına dair varılan uzlaşma da bozulmuştur. İngiltere ve ABD, kimin gerçekten büyük güç olduğunu İran’daki bu gelişmeyle öğrenmiştir. İngiltere’nin büyük güç illüzyonu ABD nezdinde sona ererken bir sonraki kriz olan Süveyş’te tüm dünyanın bildiği bir gerçek olmuştur.

Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ABD’nin politika olarak yaşadığı en büyük değişim şüphesiz müdahaleciliğidir. ABD, artık uzun vadeli olarak çıkarlarına ters düşebileceğini ve kendisini stratejik krizlere sokabileceğini gördüğü coğrafyalarda operasyonlar yapabilmeye özgüvenine erişmiştir. Darbe yapıldığına dair bilginin gizli tutulması ABD için önemli bir gayret olmuştur. Dönemin ABD Başkanı’nın “[darbe yapılmasıyla] ilgili bilgiler halka açık hale gelirse... benzer nitelikte işler yapma şansımız ortadan kalkacaktır” (Eisenhower, 1953, s. 781) diyerek bu yöntemin Washington

yönetimi tarafından benimsendiğini göstermektedir. Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ABD, demokrasi ve liberalizm argümanları ardına gizlediği stratejik hedeflerine müdahale ederek ve dönüştürerek ulaşmayı yol bilmiştir. İran örneğinde görüldüğü üzere bu yola başvurulması noktasında demokratik süreçlerin sekteye uğratılması oldukça normaldir. ABD için demokrasi, kendi stratejik çıkarlarına gitmek için seçtiği araçtır, amaç değil.

Üstünlük grand stratejisi çerçevesinde ABD için en hayati politika yapma yaklaşımı SSCB'nin durdurulması ve bu ülkenin özellikle askeri-stratejik olarak çevrelenmesidir. İran'da 1953 itibariyle milliyetçi olmayan ve Batı yanlısı politikalar izleyebilecek bir iktidarın göreve getirilmiş olmasıyla SSCB karşıtı politikalarında mesafe alan ABD, bu hamlelerini daha da sıklaştırma yoluna gitmiştir. Bu anlamda ABD'nin politikalarına yön veren en önemli gelişme Dışişleri Bakanı J. F. Dulles'in bölgeye yaptığı ziyaretidir. Dışişleri Bakanı'nın temasları sonrasında sunduğu raporda (Dulles, 1953b, s. 1-10);

1. ABD'nin Komünist yayılcılığa karşı oluşturmak istediği “Ortadoğu Savunma Örgütü (*Middle East Defense Organization*) (MEDO) içerisindeki “Kuzey Katman” (*Northern Tier*) ülkeleri olan Türkiye, Pakistan, İran ve Irak'ta jeopolitik olarak SSCB'ye daha yakın olmaları sebebiyle tehlikeye karşı farkındalığın oluştuğu;
2. Ancak –başta Mısır olmak üzere– diğer bölge ülkelerinde önceliğin İsrail veya İngiliz/Fransız emperyalizminin olduğu;
3. Bu hassasiyet çerçevesinde ABD politikalarının Avrupalı müttefikleriyle Ortadoğu ülkeleri arasında tarafsızlık perspektifiyle üretilmesi gerektiğine değinilmiştir.

Dışişleri Bakanı J. F. Dulles'in elde ettiği bilgiler UGK bünyesinde de tartışılmıştır. Bu toplantıda raporu doğrular şekilde MEDO projesinin sona erdiği, savunma örgütlenmesinin Kuzey Katman'ı esas alacağı, İngiliz ve Fransız müttefiki olmanın ABD'ye zarar verdiği, bölge ülkelerinin SSCB tehdidine karşı ilgisiz olduğu ve hedefin petrol ve doğal kaynaklar olduğu görüşleri paylaşılmıştır (NSC, 1953, s. 380-386). Elde edilen bu sonuçlar neticesinde ABD için öncelikli yol SSCB'nin milliyetçi hareketleri kullanarak sağladığı nüfuzu engellemek için Avrupalı müttefiklerinin sömürgecilik hırslarına son vermeye çalışmak olmuştur. Grand stratejik olarak yorumlandığında ABD'nin uzun vadeli bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Avrupa

sömürgeciliğinin varlığını koruması Araplar nezdinde ciddi bir milliyetçilik dalgası yaratarak SSCB'nin stratejik olarak alan kazanmasına yol açabilecektir. ABD bu uğurda müttefiklerini gücendirmekten dahi çekinmemiştir. Diğer yandan bölgeye hakim olma ve İran'da görüldüğü üzere kaynaklardan daha fazla faydalanabilme adına da İngiltere'nin alt edilmesi bir gereklilik olmuştur.

J. F. Dulles'in ziyaret ettiği en önemli duraklardan birisi Kahire'dir. Hür Subaylar Hareketi'nin gerçekleştirdiği darbenin bir yıl ardından yapılan ziyarette, Süveyş Kanalı'nın geleceği konusunda görüşülmüş ve hükümetin başındaki isim olan General Necip, bölgedeki İngiliz hakimiyetine son verilmeyi istediklerini belirtmiş ve Dışişleri Bakanı bu bilgiye raporunda yer vermiştir. Kuzey Katman her ne kadar ABD'nin öncülüğünde kurulacak güvenlik örgütlenmesinde bulunmaya hazır durumdaysa da Mısır'ın net olmayan pozisyonu çevrelemenin Ortadoğu ayağını yıpratmıştır. Bunun temel sebebi ise Kahire yönetiminin Moskova'nın uydularından birisine dönüşmesi durumunda Kuzey Katman'ın aşılacak olmasıdır. Bu noktadan hareketle ABD grand stratejisi bölgedeki müttefiklerinin varlığına ve politikalarına odaklanmıştır. ABD bu dönemde Mısır'ı kazanmak adına ciddi bir çaba sarf etmiştir. Diğer yandan güvenlik örgütlenmesini kurmak için Mısır'ı beklememeyi ve MEDO yerine Bağdat Paketi'na öncülük etmeyi tercih etmiştir.

Temmuz 1953 tarihli UGK toplantısında Mısır daha da belirgin bir biçimde ABD'nin Ortadoğu stratejisinin merkezinde yer almaya devam etmiştir. Mısır, emperyalizme ve İsrail'e karşı yükselen Arap milliyetçiliğiyle, SSCB'ye alan açabileceği endişesiyle ve ABD için halen kazanılabilecek bir aktör olması umuduyla politikadaki yerini ve önemini korumuştur. ABD için bu dönemde hedeflenen politikalar, İngiltere-Mısır dengesini yalnız başına davranabilecek şekilde sürdürmek, Araplar nezdinde çıkarlarına saygı duyulduğu inancını yaymak ve SSCB'nin stratejik bölgelere erişmesini engellemek olarak şekillenmiştir (NSC, 1953b, s. 400-401). Bu belgede bahsedilen siyasal hedefler ABD'nin grand stratejik özelliklerini yansıtmaktadır. Bunlardan en önemlisi ABD'nin İngiltere ve Mısır arasındaki pozisyonda hareket serbestisini korumayı vurgulamış olmasıdır. ABD için hareket serbestisi üstünlük grand stratejisiyle birlikte tehlikeye atılan ve bu yüzden titizlikle işlenen bir yaklaşımdır. Yansızlık grand stratejisinde kalmanın ABD adına en önemli çıkarımı hareket serbestisini korumak ve böylece çıkarları dışında olan politikalara kapılmamaktır. Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ise bu durumu hakim

pozisyonuyla korumaya devam etmiştir. Hareket serbestisinin korunması ABD strateji kültürünün temel etmenlerinden olan tek taraflılığın en hayati ayağıdır ve Washington yönetimi için aşılması mümkün değildir. Grand stratejiye yönelik olarak diğer bir önemli nokta SSCB'nin Ortadoğu politikalarında sürekli gündemde tutulmasıdır. ABD bölge politikalarını belirlerken siyasal hedeften ayırılmadan politikaların hangi amaçlar için yürütüldüğünden kopmamaktadır. Bu yaklaşım ABD'yi Ortadoğu'ya dair saplantılı politikalarından korumuştur.

Mısır'ın giderek daha önemli görüldüğü bu dönemde ABD, bu ülkeyi kazanma adına ilk olarak müttefiki olan İngiltere'ye baskı yaparak Süveyş Kanalı'nı terk etmesini istemiştir. ABD'nin tek taraflı dayatmacılığını gösteren bu yaklaşım, Temmuz 1954'te başarıya ulaşmış ve İngiltere Süveyş Kanalı'ndaki üstün çekilmeyi kabul etmiştir (Eden, 1954). ABD, Mısır'ın en büyük hedefine böyle imkan yaratırken üstünlük grand stratejisinin bonkör yüzü olan “havuç” da kullanıma sunulmuştur. Asvan Barajı projesiyle kalkınma hamlesi yapmayı tasarlayan Mısır'a bu barajın yapımında kredi sağlanması kararlaştırılmıştır. Washington yönetimi, Kahire'yi saflarına katma ya da en azından Moskova'dan uzaklaştırma adına büyük bir çaba göstermiştir. ABD, Mısır'ın tezlerine yönelik attığı adımlarla yönetimin kendisine bağımlı olacağı davranışını beklemiştir. Özellikle kredi verilmesiyle birlikte Mısır'ın ABD çıkarlarına uyumlu hareket edeceği görüşü paylaşılmıştır. Ancak ABD'nin beklentileri gerçekleşmemiş ve Eylül 1955'te Çekoslovakya'dan silah alımı ve Mayıs 1956'da komünist Çin'in tanınması hamleleriyle Mısır alenen konumunu Doğu Bloğu'ndan yana belirlemiştir. Mısır'ın bu yönde adım atmasında ABD'nin çevreleme stratejisinin Ortadoğu ayağı olan Bağdat Paktı'nın kurulması da etkili olmuştur. Mısır yönetimine göre Bağdat Paktı özellikle Araplar arasında ikircikli bir yapı olarak asıl mesele olan İsrail'e karşı ortak politika üretmeye engel oluşturmuştur.

Üstünlük grand stratejisinin “havuç” ile Mısır'dan istediğini elde edememesine paralel olarak devreye “sopa” girmiş ve ilk olarak Mısır üzerinde bağımlılık yaratacağı yanılgısına düşünülen Asvan Barajı kredisi iptal edilmiştir. Bu durumun sonrasında ise Mısır gerilimi bir üst seviyeye çıkararak 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirme yoluna gitmiştir. ABD bu süreçte de sömürgeci Avrupalı ortaklara uymama politikasını sürdürmüş ve sorunun diplomatik yollardan çözülmesinde ısrarcı olmuştur. ABD'nin buradaki diplomasi ısrarı da yine grand stratejik yaklaşımının bir tezahürüdür.

Uluslararası politikada normlarla uyumlu hareket edilmesi noktasında kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Özellikle W. Wilson'dan itibaren üzerinde durulan bir politika olan BM özellikle ABD varlığıyla kabul görmesi mümkün olmuştur. Bu durum BM ile MC arasındaki en önemli farklardan birisidir. Washington yönetimi, hakim olduğu uluslararası sistemin işlerliğini bozacak her türlü olayın önüne geçme adına BM'ye ve Şartı'na rol verirken aynı zamanda korumuştur da. Süveyş Krizi'yle birlikte ABD'nin Avrupalı müttefiklerini karşısına alacak biçimde yönlendiren durumu bu grand stratejik yaklaşımla ilgilidir. MC'nin kuvvet kullanımı karşısındaki başarısızlığı II. Dünya Savaşı'na giden yolu açmıştır. ABD, hakim olduğu sistemde bu yönde bir kırılma ve meydan okumaya alan bırakmak istememiştir.

İngiltere, İran'da olduğu gibi Süveyş'te de sorunu iktisadi olarak değerlendirmiştir. Diğer yandan Mısır'ın, Cezayir'de yaşanan sömürgecilikle ilgili da politika üretebileceği tehlikesi Fransa'yı da sürece politik olarak dahil etmiş ve ortak hedef noktasında İngiltere ile uyum sağlayamayan İsrail müttefikini bulmuştur. Böylece Süveyş'e müdahale edecek olan İngiltere, Fransa ve İsrail üçlüsü aynı amaçta buluşmuştur.

Millileştirme hamlesinin ardından İngiltere, ABD'ye askeri bir müdahale gerçekleşmezse hem ABD'nin hem de İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunun zarar göreceği düşüncesini; Batı Avrupa'nın Süveyş Kanalı'ndan geçen petrole bağımlı, stoklarına yetersiz olduğunu ve bu nedenle askeri plan üzerine çalıştıklarını bildirmiştir (Eden, 1956). İngiltere tarafından ortaya konulan bu görüşler şartıcı değildir çünkü stratejik bir kaynak olan petrol konusunda Ortadoğu temel arzı sağlarken tedarik doğrudan Süveyş Kanalı'na dayanmaktadır. ABD'nin millileştirme sonrasındaki ilk tercihi ise gri kalmaktan yana (Eisenhower, 1956a) ve kuvvet kullanımına karşı olmuştur (Eisenhower, 1956b).

Avrupa'nın petrol konusunda varoluşsal bir sorunla karşı karşıya kaldığı bu süreçte ABD, askeri müdahaleyi düşünmenin dahi akıl dışı olduğunu ve kuvvet kullanımı durumunda şiddetle karşılık vereceğini bildirmiştir (Eisenhower, 1956c). ABD'nin Avrupalı müttefikleri karşısında bu denli sert tavır almasındaki sebep soruna günü birlik bir yaklaşımla değil grand stratejik açıdan değerlendirerek politika üretme gayretinde olmasıdır. SSCB'nin bölgedeki bir karışıklık halinde alenen safını Doğu Bloğu'ndan yana koymuş olan Mısır'ı yalnız bırakmayarak daha da genişleyecek bir çatışma ihtimali göz önünde tutulmuştur.

Avrupalı müttefiklerini diplomasiye zorlama üzerine ilk etap politikalarını oluşturan ABD, Dışişleri Bakanı'nı Londra'ya göndermiş ve burada İngiltere, Fransa ve ABD Ağustos 1956'da ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride ABD'nin temel yaklaşımını içerir şekilde diplomasiye ve uluslararası hukuka vurgu yapılarak Kanal'ın açık tutulması ve 1888 İstanbul Antlaşması işaret edilmiştir (Department of State, 1956a). Devam eden diplomasi trafiğinde İngiltere, ABD'yi müdahale yönünde adım atmaya çağırırken Mısır da planların egemenliklerine saldırı olduğunda ısrar etmiştir. Diplomasinin sonuçsuz kalacağına anlaşılmaya başlandığı Eylül 1956'da ABD, İngiltere ve Fransa ittifakının Mısır'a müdahale edeceği istihbaratını almış ancak yine de ABD olmaksızın bu kalkışmanın düşük bir ihtimal olduğu değerlendirilmiştir (Department of State, 1956b, s. 525-527). Bunun yanında ABD, İngiltere'ye doğrudan SSCB tehdidinin söz konusu olduğunda bahsetmiş ve asıl çekincesini ortaya koymuştur (Eisenhower, 1956d, s. 694). Moskova yönetiminin nükleer güç kullanma ihtimali ve ABD'yi de içerisine çekerek büyük yıkım meydana getirebilecektir. Bu dönemde İsrail de çevresindeki gelişmelerin kendi güvenliğini tehdit ettiğine dikkat çekmek istemiştir (Ben-Gurion, 1956a). Müttefikler arasında Mısır'da ne olacağına dair bütünlük oluşturulamaması krizin yönetilmesini özellikle ABD için zora sokmuştur.

ABD için Mısır'a müdahale edilmesine bağlı olarak Arap milliyetçiliğinin güç kazanabileceği düşüncesi kriz başlamadan oluşmuştur. Ancak geline nokta H. Kissinger'in konuya dair önemli sorusu akla gelmektedir; Mısır zafer kazanırsa mı yoksa mağlup edilirse mi Arap milliyetçiliği alevlenir? (1994, s. 532). Bu noktada yapılacak değerlendirme yine ABD'nin grand stratejik bakışıyla ilgilidir. Üstünlük grand stratejisinin özellikle de yumuşama (*detant*) öncesindeki SSCB duyarlılığı en üst seviyededir ve buna bağlı olarak Avrupalı güçlerin sömürgeci arzularının bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeleri komünizme itmesinden ve bu ülkelerin Moskova'dan güvenlik talep etmesinden endişe duyulmuştur. Öyle ki Mısır'a, İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından yapılan saldırının ardından ABD için temel korku, "SSCB'nin küçük uluslar için sahte ancak inandırıcı şekilde onlar adına kaygılanan dünya lideri örtüsünü el geçirmesidir" (Eisenhower, 1956e). ABD Başkanı'nın buradaki ifadesi Süveyş Krizi'ne bağlı olarak grand stratejik temelleri içermektedir. Bunlardan ilki W. Wilson'dan bu yana ABD'nin kendi inşa ettiği "özgür dünya" düşüncesi kartının SSCB'nin eline geçme imkanındır. Bu imkanın ortaya çıkmasından ABD'den ziyade müttefiklerinin nefret uyandıran sömürgecilik anlayışları söz konusudur. Diğer yandan

SSCB nezdinde ABD düşüncesindeki bir “özgürlük” söz konusu değildir. Nüfuz alanının erimesinin ötesinde ABD, üstünlük grand stratejisinin ayaklarından birisi olan argümanını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle Washington yönetiminin Avrupalı müttefikleriyle birlikte hareket etmemesi kısa vadeli çıkar üzerinden anlaşılmasa da grand stratejik açıdan elzemdir. Aksi taktirde Avrupalı sömürgecilere karşı yükselen antipati ABD’yi de kolayca içerisine alabilecektir.

ABD’nin ısrarla engellemeye çalıştığı çatışma 29 Ekim 1956’da İsrail’in Mısır’a saldırısıyla başlamıştır. İsrail, kendisine yönelik olarak Mısır, Suriye ve Ürdün ortaklığında bir saldırı girişimi olacağı iddiasını paylaşmıştır (Ben-Gurion, 1956b). İngiltere, Fransa ve İsrail arasında kurulan saldırı planının ikinci ayağında ise Londra’nın ve Paris’in birlikte Mısır’a ve İsrail’e Kanal’ı boşaltmaları yönünde güç kullanımını içeren ultimatodur. ABD, beklediği ancak istemediği bu saldırı ve ultimatoma karşısında İngiltere’ye ve Fransa’ya çözümün barışçıl yollardan bulunması gerektiği yönünde görüşlerini bildirmiştir (Eisenhower, 1956f). Diğer yandan ise İsrail’in Sina’yı ele geçirmesinin ardından İngiliz ve Fransız güçleri Kanal’a gelmeye başlamıştır. Aynı dönemde BMGüK kararı ise daimi üyeler olan İngiltere ve Fransa tarafından veto edilmiştir. 2 Kasım 1956’da toplanan BMGeK ise taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur (1956). Kısa sürede ortaya çıkan bu gelişmeler ABD için grand stratejik bir bunalım yaratmıştır. Tek taraflı davranma ve müttefikleri üzerindeki hiyerarşik konumu yok sayılan ABD için bu süreçte en önemli seçenek müttefikleri üzerindeki baskıyı artırmak olmuştur.

Süveyş Krizi, Avrupa için temelde petrole ulaşma konusundaki endişelerin bir ürünüdür. Yaşamsal tehdit algılayan İngiltere ve Fransa petrol sebebiyle kuvvet kullanma seçeneğini kolayca gündemlerine almıştır. Kuvvet kullanmadan önce Kanal’ın millileştirilmesiyle birlikte petrol tedarikinde bir sorun oluşmasıyla ilgili olarak da ABD ile birlikte Ortadoğu Acil Durum Komisyonu (*Middle East Emergency Committee*) (OADK) oluşturulmuştur. Yaşanan savaşa bağlı olarak Kanal’ın kapanması ve Irak’taki boru hatlarının sabote edilmesiyle birlikte Kasım 1956 itibariyle Komisyon’un harekete geçmesi yönünde Avrupalıların beklentisi oluşmuştur. Ancak ABD, Avrupalıların beklediği kadar aceleci davranmamıştır. ABD, Avrupa’ya petrol tedarikini sağlarken önceliği Araplar nezdinde işgalcilere destek veren bir pozisyonda bulunmamak olduğu için temel şart işgalci güçlerin çekilmesi ve ateşkes şartlarına uyulması olmuştur (NSC,

1956, s. 1070-1078). Bu süreçte Avrupa ekonomileri ciddi bir bunalımın eşiğine gelmiştir. Diğer yandan ABD'nin hem petrol tedarik sürecini ağırdan alışıyla hem de IMF'den istenen borçların reddedilmesiyle Avrupalı müttefiklerini cezalandırmak istediği de anlaşılmaktadır (Yergin, 1991, s. 492). ABD çıkarlarına ve stratejisine aykırı hareket edilmesi, tek taraflılığa uymadığı gibi üstünlük grand stratejisinin müttefiklik ilişkisinden beklediği hiyerarşiyi de görmezden gelmiştir. Washington yönetimi, Avrupalı müttefiklerine kendisiyle uyumsuz hareket etmeleri halinde ne denli büyük zararlar görebileceğini göstermiştir. Özellikle SSCB'den gelen nükleer tehdidi karşısında İngiltere'nin ve Fransa'nın kaderlerine terk edilmeleri en sert mesaj olmuştur. Bunun karşısında ise Avrupalı güçler için ABD ve SSCB karşısında stratejik varlık gösterebilme adına tek bir Avrupa oluşturma düşüncesi filizlenmiştir (Kissinger, 1994, s. 547). Avrupa'yı birlik olmaya iten süreçte ABD karşısındaki stratejik düşüş gözardı edilmektedir. Ancak özellikle günümüzde AB'nin kıtasında hegemon olarak varlık göstermesi ve ABD'nin Birlik içerisinde kendisini dışlayan uyumdan rahatsız oluşu Süveyş Krizi sonrasındaki düşüncenin bir yansıması olarak kabul edilebilecektir.

ABD, Ortadoğu'daki bu süreçte grand stratejik bir iflasın eşiğinden dönmüştür. Washington yönetimi, Arap milliyetçiliğinin yükselmesi ve bu yükselişin kendilerini de içerisine alacak şekilde petrole dayalı çıkarlarını tehlikeye atmasından endişe etmiştir. İngiltere ve Fransa tarafından düzenlenen işgal girişimi bu yönde bir eğilimi harekete geçirmiştir. Genel olarak politik çekişmelerde pozisyon almayan ve ABD tarafından sürekli desteklendiği mesajı alan Suudi Arabistan, İngiltere'ye ve Fransa'ya ambargo uygulamaya karar vermiştir (NSC, 1956, s. 1072). Ortadoğu'daki ABD için en değerli mevzii konumundaki Suudi Arabistan'ın bu yönde adım atmasına Washington yönetiminin kayıtsız kalması beklenemez bir durumdur. Buradan da ABD'nin müttefikleriyle ortak hareket etme yerine grand stratejik bir planı takip ettiği görülmektedir.

İran'daki darbe ve Süveyş kriziyle birlikte Ortadoğu bölgesi ne denli önemli ve stratejik olduğunu göstermiştir. Diğer yandan bölgedeki İngiliz ve Fransız varlığının bu iki olayla birlikte ortadan kalkma noktasına gelmesiyle birlikte Ortadoğu'da yeni bir jeopolitik oluşmuştur. Yeni jeopolitikte görüldüğü üzere bölge ülkeleri oldukça sert ve beklenmeyen adımlar atabildiği gibi halen yüklü olan bir Batı karşıtlığı durumu vardır. SSCB'nin de ilişkiler geliştirdiği Ortadoğu'da ABD doğrudan politika yürütebilme

kabiliyeti kazanmak istemiştir. Müttefiklerinin sürüklediği şekilde ilerlememe adına üstünlük grand stratejisinin Ortadoğu güzergahı Eisenhower Doktrini ile tayin edilmiştir.

ABD Başkanı, grand strateji yapımındaki bir diğer başat aktör olan Kongre'den, Ortadoğu devletlerine iktisadi, askeri ve BM Şartı'na uygun şekilde toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını doğrudan koruma yönünde destek sağlanması için yürütmeye yetki vermesini istemiştir (Eisenhower, 1957). Böylece Washington yönetimi üstünlük grand stratejisinin en önemli politika yapım yöntemleri olan müdahalecilik konusunda yetki almıştır.

ABD'yi Ortadoğu'da da hakim olmaya iten petrol başta olmak üzere stratejik gerekçeler ve üstünlük grand stratejisinin özellikle SSCB merkezli görüşü sırasında Türkiye tam anlamıyla stratejik ortak olmuştur. Ortadoğu'daki petrol imtiyazlarının tehlikeye girmesi Batı Avrupa'yı zor bir duruma düşürürken buna bağlı olarak yükselen milliyetçi hareketler karşısında Washington yönetimi, Moskova'nın devreye girmesiyle bölgeden dışlanma tehlikesini hissetmiştir. Bu süreçte İngiltere ve Fransa gibi diğer NATO müttefikleri, ABD grand stratejisinin bölgesel politikalarda cephe aldığı ülkeler olmuştur. ABD nezdinde Ortadoğu devletlerinin sömürgeci geçmişi ve halen hissedilen benzer arzular karşısında SSCB'ye odaklanamadığı düşünülmüştür. Bunun yanında Londra'dan ve Paris'ten gelen adımlar bölgedeki nüfuzu koruma dolayısıyla sömürgecilik olarak anlamlandırabilecek şekilde gelişmiştir. ABD'nin W. Wilson dönemiyle başlayan şekilde iç politik yapısının demokratik cumhuriyetçi kodlarını dış politika argümanına dönüştürmeye başlaması bu dönemde Avrupalı müttefiklerine karşı durmasına sebep olmuştur. Aynı süreçte bölge ile benzer bir geçmişe sahip olan Türkiye ise herhangi bir sömürgeci eğilim göstermediği gibi ABD stratejisine uyumlu politikalar üretmiştir. Türkiye, SSCB tehdidi en fazla hisseden ülkelerden birisi olarak ABD güvenlik imkanlarına sıkı sıkıya sarılmış ve tam bir müttefiklik görünümü vermiştir. Bu dönemde Avrupalı müttefiklerle düşülen anlaşmazlıklar, İsrail'le henüz ilişki geliştirilmemiş olması ve İran'ın darbe sonrasında uyumlu hale gelse de kırılğan bir yapıda oluşu Türkiye'yi daha da önemli bir hale getirmiştir. NATO'ya girişle başlayıp Eisenhower Doktrini ile devam eden bu dönemde Türkiye, ABD için en güvenilir ortaklardan birisi olmuştur.

1950'li yıllarda ABD ve Avrupa arasındaki stratejik çatışmanın temellerinden birisi de petrole bağlı çıkardır. İngiliz nüfuzunun azalmasına paralel olarak kontrollü

şekilde ABD, bu ülkeden boşalan yerleri doldurmuştur. Özellikle İran'da gerçekleştirilen darbe sonunda oluşan petrol paylaşımı bu durum ilk ifadelerinden birisi olurken Süveyş Krizi ile de ABD, kendi stratejisine uyumlu davranmamayı yine petrolü kullanarak cezalandırmıştır.

3.2.2. Füze krizi: Türkiye'nin ABD tek taraflılığıyla tanışması

ABD grand stratejisinin oluşumunda anavatanın okyanuslarla sarılmış olmasının belirleyici bir özelliği vardır. Dahası Amerika kıtasındaki hakimiyet kuruluşundan itibaren Washington yönetiminin arzu ettiği şekilde gerçekleşmiştir. Bu durum ABD'ye kendi topraklarını korumanın ötesinde politika üretebilme kabiliyeti ve imkanı tanımıştır. Üstünlük grand stratejisinin SSCB'yi çevreleme veya müdahaleci politikalar ortaya koymasında yine coğrafi olarak uzak olmanın etkisi büyüktür. ABD, coğrafyası sayesinde siyasi gerginlikler yaşasa da diğer güçlerin aksine sınırı içerisinde veya etrafında sorunlarla karşılaşması oldukça güçtür. Ancak Amerika coğrafyasının ABD'ye sunduğu bu sürekli güvenlik hali 1959 Küba Devrimi'yle yara almıştır. Küba'da yaşanan sosyalist devrim sadece bu ülkenin yönetimi değiştirmekle kalmamış Amerika jeopolitiğini de değiştirmiştir. Özellikle bu jeopolitik değişim ideolojik kamplaşmaların yaşandığı dönemde Moskova'nın bir anda Amerika kıtasında bulunabilme şansı yakalamasına yol açmıştır. Böylece SSCB, çevreleme stratejisinin kendisine yaşattığı stresi ABD'ye yaşatma ve cevap verme imkanı bulmuştur.

1959 yılının bir diğer önemli ise gelişmesi ise ABD ve müttefiki Türkiye arasında yapılan Jüpiter adındaki orta menzilli balistik füze (*intermediate-range ballistic missile - IRBM*) anlaşmasıdır. Temmuz 1962'de faal hale gelebilen füzelerin kullanımı için hem Türkiye hem de ABD onayı gerekirken mülkiyeti Türkiye'de, nükleer başlıklar ise ABD'ye aittir (Bernstein, 1980, s. 99-100). Türkiye adına SSCB tehdidi karşısında hayati bir katkı sunan Jüpiter füzeleri güvenliğin teminatı olarak görülmüştür. Türkiye'de nükleer saldırı düzenleyebilecek kabiliyette füzelerin var olması SSCB için de yeni bir tehdit alanı doğurmuştur. Bu durum esasında Türkiye merkezli olarak yine bir jeopolitik değişimin göstergesidir çünkü nükleer gücün varlığı ve yokluğu arasında stratejik bir fark olduğu bilinmektedir. Türkiye'de ve Küba'da yaşanan bu bir dizi jeopolitik değişimin çekişme halindeki iki süper gücü karşı karşıya getirmesi uzun sürmemiştir.

ABD, Türkiye üzerinden üstünlük grand stratejisinin SSCB tehdidini merkeze alan çevreleme stratejisini uygulamaya devam ederken Küba'daki gelişmeyi

kabullenmemiştir. Bu süreçte zaman kaybetmeden üstünlük grand stratejisi müdahaleci yönünü ortaya koymuştur. Küba'daki devrimci hareketi alaşağı etme niyetindeki ABD Başkanı John F. Kennedy, 1961 yılında yaptığı konuşma ile doğrudan grand stratejik bir izahatta bulunmuştur. Küba'daki devrimin özgürlük karşıtı bir diktatörlük girişimi olduğuna değinen Başkan, 1823 tarihli Monroe Doktrini'ne göndermede bulunarak Batı yarımküredeki faaliyetlerin kabul edilemeyeceğini ve bu nedenle tüm Amerika kıtasını kastederek “kendi iyiliğiniz için olduğu kadar onlar için de irademizi göstermeliyiz” demiştir (J. F. Kennedy, 1961). Üstünlük grand stratejisinin temel argümanı olan ve komünist/sosyalist rejimler karşısında daha da çok vurgulanan özgürlük ve ona bağlı demokrasi tezleri Küba'da da öne sürülmüştür. ABD'nin grand stratejik devamlılığını gösteren ifade ise elbette yansızlık grand stratejisinin kaynaklarından birisi olan Monroe Doktrini'nin Amerika kıtasının dokunulmazlığı konusundaki vurgusunun hatırlatılması olmuştur. Esasında Batı yarımküredeki faaliyetler konusuna eski Başkan D. Eisenhower da Temmuz 1960'da değinmiştir. SSCB lideri N. Kruşçev'in Küba'yı desteklediğini ifade eden sözlerine Başkan, “[SSCB liderinin sözleri] Küba'nın bu yarımkürede Sovyet amaçlarına hizmet edecek bir rolde kurulacağı niyetini açıkça gösteriyor... ABD, Batı yarımkürede uluslararası komünizmin egemen olduğu bir rejimin kurulmasına müsaade etmeyecektir” diyerek karşılık vermiştir (Eisenhower, 1960a). Başkan, herhangi bir komünist yapılanmaya müsaade edilemeyeceği ve bu nedenle “irade” gösterileceğini ifade ederek üstünlük grand stratejisinin en önemli noktalarından olan müdahaleciliğe açık kapı bırakmıştır.

1959-1961 arası dönemde ABD'nin müdahale denemeleri gelmiştir. İlk olarak iktisadi alanda adım atılmış ve Temmuz 1960'da Küba'dan şeker ithalatı azaltılarak ekonomi üzerinden zarar verme amaçlanmıştır (Eisenhower, 1960b). Askeri müdahalelerden ilki olan Domuzlar Körfezi (*Bay of Pigs*) çıkarması ise Nisan 1961'de gerçekleşmiştir. 1960'ta D. Eisenhower emriyle CIA tarafından askeri eğitim alan Kübalılarla gerçekleştirilen çıkarma başarısızlıkla sonuçlanmıştır (LaFeber, 1994, s. 589-590). Ardından Kasım 1961'de Mongoose Operasyonu düzenlenmiş ve yine istenen sonuç alınamamıştır.

Küba'da mevcut yönetimi devirme yönünde atılan bu adımların dışında ABD'yi daha hırslı bir biçimde politika üretmeye iten motivasyon üstünlük grand stratejisinin ideolojik takıntısıdır. F. Castro'nun komünist bir yönetim inşa etmek istemesi ABD

tarafından tehdit olarak algılanması için yeterli olmuştur. Diğer yandan komünist olduğu kadar milliyetçi de olan Küba Devrimi'ne karşı alınan bu sert tavır, Havana yönetimini Moskova'ya daha çabuk itmiştir (Paterson, Clifford ve Hagan, 1977, s. 540). Üstünlük grand stratejisinin SSCB'yi komünist ve düşman olarak kodlamış olması, ABD'yi her komünist düşmandır tümevarımına itmiştir. Bu nedenle mevcut yönetimlerle ilişki kurmaktansa onları devirmeyi temel politika haline gelmiştir. ABD benzer bir hatayı asıl siyasal motivasyonunu idrak edemediği Vietnam'da da yapmıştır.

Eylül 1962'e gelindiğinde ise SSCB'nin Amerika kıtasındaki yeni jeopolitikten, Küba'ya füze sistemleri konuşlandırarak ve MIG-21 savaş uçakları yerleştirerek faydalandığı görülmüştür (McCone, 1962). İdeolojik olarak Havana ve Moskova arasında yakınlık kurulması beklenen bir durumsa da Washington yönetiminin tehditkar tutumu süreci hızlandırmıştır.

Küba'ya füze sistemlerinin yerleştirildiğine dair tespitler yapılmadan önce ABD, Türkiye'yi ve Jüpiter füzelerini gündemine almıştır. Ağustos 1962'de Başkan, Pentagon'a yönelttiği soruda Türkiye'den füzelerin çıkarılması için ne yapılabileceğine dair bilgi istemiştir (J. F. Kennedy, 1962a). Henüz füze krizi başlamadan bir ay önce ABD'nin bu yönde adım atmaya hazır olması SSCB'yle arasındaki pazarlıklarda Türkiye'nin öne sürülmesini kolaylaştırmıştır. Dışişleri Bakanlığı'na bağlı İstihbarat ve Araştırma Bürosu (*Bureau of Intelligence and Research*) Direktörü R. Hilsman'ın Eylül ayında Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu raporda "Küba'da SSCB, Türkiye'de ABD" başlığının verildiği kısımda, SSCB'nin, Küba'da "barışçıl" olarak var olduğu yönündeki iddiasıyla ve ABD'nin 1961'deki Küba yönetimini devirme girişimlerinden hareketle kendilerinin de Türkiye'ye müdahale haklarının oluşabileceği yönündeki düşünceye yer vermiştir (1962, s. 1019). ABD'nin henüz diplomasi trafiği ve pazarlıklar başlamadan önce Türkiye'nin güvenliğini çözüm bulma yönünde masaya koyması durumu bu şekilde oluşmaya başlamıştır. Aynı süreçte ise Türkiye, ABD'nin yanında olduğunu, müttefikleri için gerekli vazifeyi alacağını ve yerine getireceğini belirtmiştir (İnönü, 1962, s. 650). İki tarafın ilişkilerine atfettiği mana ve ortaya koydukları görüşler arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Türkiye, esasında SSCB'nin tepkisini çekmeme adına oldukça uzaktaki bu gelişme için pozisyon almasına gerek olmamasına karşın müttefikliğe ciddi bir inanç beslerken ABD, Türkiye'nin güvenliğini tartışmaya açmaya hazır durumdadır. Washington yönetimi, Moskova'yla doğrudan karşı karşıya gelmemek adına Ankara'nın

saldırıya dahi uğrasa füzelerin ateşlenmemesi gerektiğini ve bu füzeleri çekmeye hazır olduklarını vurgulamıştır (Kennedy, 1962b, s. 134-136). Bu görüşler ABD'nin ve üstünlük grand stratejisinin müttefikliğe olan hiyerarşik bakışını yansıtmaktadır. Tek taraflı ve ellerine dolaşmış bir ittifak istemeyen ABD için müttefiklik kendi çıkarlarına ve güvenliğine hizmet edecek devletleri içerirken aynı müttefiklik hislerinin onlara karşı beslenmemesi anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle NATO ve diğer ABD destekli karşılıklı güvenlik örgütleri, SSCB'ye karşı kurulan ABD'yi koruma araçlarıyla ABD için müttefiklerini aynı derecede savunmak söz konusu değildir. Bu düşüncüyü destekleyen bir diğer önemli gözlem noktası ortaya çıkan sorunun tüm NATO'yu ilgilendirmesine karşın ABD'nin tek başına hareket etmesidir.

Mektuplaşma yoluyla başlayan iki ülke arasındaki doğrudan temaslardan ilki 22 Ekim'de ABD tarafından gelmiş ve Küba'daki durumun sürmesi halinde yapması gereken her şeyi yapacağını söyleyerek doğrudan tehdit etmiştir (J. F. Kennedy, 1962c). 24 Ekim'de ise SSCB bu tehdit karşısında geri adım atmayacağını belirten bir karşılık vermiştir (Kruşçev, 1962a). Oldukça gergin başlayan ve çözümden uzak olan bu ilk temasların ardından BM Genel Sekreteri vekili U Thant, her iki tarafa da gönderdiği mesajda savaşa sebep olabilecek eylemlerden kaçınılması yönünde çağrı yapmış ve bu çağrıya iki taraf da olumlu yaklaşmıştır (1962). Bu yaklaşımın ardından mektup trafiği SSCB tarafından daha yapıcı çözüm önerileriyle Ekim ayı sonunda devam etmiştir. SSCB, ABD'nin güvenliğini düşünmesine hak verirken aynı durumun Küba için de geçerli olduğuna değinmiş, buna ek olarak 90 mil uzaklıktaki bu ülkeden rahatsız olunurken kendilerinin benzer durumdaki Türkiye'yle bitişik olduğuna dikkat çekmiş ve SSCB'nin Türkiye'nin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmayacağına dair söz verirken aynı davranışın ABD tarafından Küba için beklendiğini belirtmiştir (Kruşçev, 1962b, s. 178-181). SSCB'den gelen yapıcı ve krizin çözümüne dair atılan bu ilk adıma ABD de olumlu karşılık vermiş ve Küba'dan silahların kaldırılması karşılığında devam eden ablukanın sona ereceği ve bu ülkeye karşı bir işgal girişimi gerçekleşmeyeceği karşılığı verilmiştir (J. F. Kennedy, 1962d). İki mesaj arasındaki belirgin fark ise Türkiye'yle ilgilidir. SSCB, Türkiye'ye karşı egemenlik haklarını hiçe sayacak herhangi bir girişimde bulunmayacağını taahhüt ederken ABD, Türkiye'ye dair yaklaşımı teyit etme gereği duymamış ve sadece füzelerin kaldırılmasına odaklanmıştır. Bu durum dahi Türkiye'nin ittifak düşüncesinin ABD ve grand stratejisi nezdindeki

pozisyonunu açıklamaktadır. ABD iktisadi ve askeri güç olarak önderliğini üstlendiği Batı dünyasının güvenliğini ve çıkarlarını kendininkinden sonra görmeyi tercih etmiştir.

SSCB'den gelen mektubun Türkiye'yle ilgili hayati detayı ise Jüpiter füzelerinin kaldırılmasıyla ilgili olmuştur. Bu teklife dair görüşme ise UGK Yürütme Komitesi'nin yedinci toplantısında gerçekleşmiştir. Başkan, eskimiş ve askeri açıdan değersiz olduğunu belirttiği füzelerin daha önce de sökülmesi gerektiğini hatırlatırken, bu füzeler [dolayısıyla Türkiye] için Berlin'de savaşı göze alamayacaklarını bu nedenle Türkiye'nin yaşayacağı tehlike konusunda bilgilendirilmesi ve buna bağlı olarak füzelerin sökülme teklifinin Ankara'dan gelmesinin icap ettiğine vurgu yapmıştır (Kennedy, 1962e, s. 255). Ortaya koyulan bu görüş çerçevesinde üstünlük grand stratejisinin NATO'yu nasıl gördüğü ve değerlendirdiği de anlaşılmaktadır. Karşılıklı güvenlik örgütlenmesi veya daha kısa ifadesiyle müttefiklik oluşturan NATO, ABD güvenliği, çıkarları ve üstünlüğü için tehdit oluşturamamalıdır. Diğer bir ifadeyle, ABD, NATO üyelerini kendi savaşına çekebilir ancak NATO, ABD'yi bir savaşa çekemez. Türkiye'nin güvenliğinde Kore Savaşı'ndan itibaren başat unsur olarak gördüğü NATO, ABD ilişkileri ve buna bağlı Jüpiter füzeleri, ABD'nin tehlikeyle karşılaşması durumunda tamamen hiçe sayılabilmektedir. NATO ülkelerinin üzerindeki füze pazarlıklarından haberdar olmaması ve ABD'nin tek başına süreci yürütmesi yine ittifakın pozisyonunu gösterir niteliktedir.

SSCB'den gelen Ekim sonundaki mektubun ve buna verilen cevabın ardından ise Türkiye, görüşmelerde, toplantılarda ve yazışmalarda zikredilmemeye başlanmıştır. Halbuki ABD, SSCB'ye resmi bir mektup arayıcılığıyla Jüpiter füzelerinin çekileceğine dair beyanat vermemiştir. Türkiye'nin gündem dışında kalmasının sebebi, Başkan J.F. Kennedy'nin füzelerin çekileceği konusunda N. Kruşçev'e söz vermiş olmasıdır (Bernstein, 1980, s. 98). Bu durum Türkiye'den füzelerin çekilme sürecinin zaten başladığını göstermektedir. Buna karşılık Ocak 1963'te Dışişleri Bakanı F. Cemal Erkin, SSCB'nin Türkiye'deki füzeleri pazarlık konusu yapma girişiminin ABD tarafından reddedildiğini belirtmiştir (1963, s. 58). Bu ifadelerin bir ay kadar sonrasında Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, NATO sayesinde ordunun modern bir hale geldiğini belirterek daha tesirli olduğu iddia ettiği Polaris füzelerinin Jüpiterlerle değiştirilmesi için ABD'yle görüşmelerini açıklamıştır (1963, s. 580). Nisan 1963'e gelindiğinde ise bu değişim sağlanmış ve Jüpiter giderken yerine Polaris gelmiştir. Türkiye katıldığı NATO ittifakıyla kendi güvenliğini sağlamanın ötesinde tehdit boyutunu artıran bir tutumla

karşılaşmıştır. Sürecin Ankara'nın bilgisi olmadan yürütülmesi, Washington yönetiminin tek taraflılığını gösterdiği gibi ilişkilerdeki güç asimetrisinin yansımaları da ortaya koymuştur. Reelpolitiğin güç merkezli bakışı esasında Türkiye-ABD müttefikliği değil hiyerarşisi oluşturmuştur.

Caydırıcılık ve pazarlık konularında Türkiye ciddi yara almıştır. Özellikle tüm sürecin kendisini eşit müttefik olarak gördüğü ABD tarafından görüşünün alınmayarak yürütülmüş olması Türkiye-ABD ilişkilerindeki ilk kırılma ve şüphe olmuştur. Diğer taraftan SSCB karşısında güvende hissettiren füzelere yoksun olunması caydırıcılık noktasında Türkiye'yi sıkıştırırken ikame yöntem olarak denizaltıların kullanılması ve Ankara'nın kontrolü tamamen kaybetmesi bir diğer sorun olmuştur. Jüpiter konusunda sınırlı da olsa bir yetki bulunurken Polaris ile Türkiye'nin yetkisi muğlak bir hal alarak kaybolmuştur.

ABD grand stratejisi için konu Türkiye'nin elinde bulunduracağı ateşleme butonuyla kendisini doğrudan çıkarına olmayan ancak müttefiklik gereği muhatabı olacağı bir savaştan kurtulmaktır. ABD, SSCB'nin çevrelenmesi stratejisinde hayati olarak gördüğü NATO'nun ve Türkiye'nin ellerini bağlamasına izin vermeyerek müttefikler tarafından oldukça geç idrak edilen tek taraflı strateji geliştirme yönünü göstermiştir. Bu süreçte ABD, kendi inancındaki "istisnai" bir ulus olmanın sözde sorumluluğu dahilinde insanlık adına hareket etmiştir (R. F. Kennedy, 1969, s. 98). ABD grand stratejisini etkileyen kültür noktaları olan tek taraflılık ve istisnailik bu krizde de birbirini beslemiştir.

Üstünlük grand stratejisi, küresel hegemonya mücadelesi içerisindeyken ABD'nin lüzumsuz gerilimlerde enerji kaybetmesini engellemeyi ve bu nedenle ihtiyaç duyduğunda müttefiklerini görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Küba'nın Amerika jeopolitiğine yaşattığı değişim ve Füze Krizi, ABD'yi nükleer tehlikeyle burun buruna getirmiştir. Bu stratejik hamle ABD için hayati bir tehdit oluşturduğundan grand stratejisine esneklik kazandırması mecburi olmuştur. Grand stratejik esnekliğin ve dinamizmin icap ettiği şekilde NATO enstrümanı da uyumlu hale getirilmiş ve yumuşama (*detant*) argümanı ile birlikte "kitlese karşılık stratejisi" yerine "esnek mukabele" uygun görülmüştür (Doğan, 2008, s. 170-173). ABD'nin yaşadığı tehdit karşısında daha itidalli bir güvenlik örgütlenmesi ve düşüncesi tertip etmeye başladığı bu dönemle birlikte Türkiye'nin çevrelemede ve SSCB'yi durdurma noktasındaki stratejik ağırlığı da

kaybolmaya başlamıştır. Moskova ve Washington arasında artan temaslarla Soğuk Savaş'ın yıkıcı normları tamamen kaybolmamış da Füze Krizi'yle diplomasinin önemi artmış ve sonuç olarak yapı da değişim geçirmeye başlamıştır. Bu durum grand stratejinin önemini göstermektedir. Grand stratejinin uzun vadeli ve küresel olma nitelikleri devletleri hiç alakadar olmadıkları sorunların nesnesi haline getirebildiğini göstermiştir. Türkiye, NATO'ya dahil olarak halen gerilimler yaşamaktadır ve Füze Krizi'yle görüldüğü gibi kendisinden çok uzaktaki bir gelişmenin sonucuyla karşılaşmıştır. Bu iki durum grand stratejik adımların hem uzun vadeli hem de küresel mahiyetlerinin ve maliyetlerinin ölçülmesi gerektiğini göstermektedir. Siyasal hedefin kaybolmaması için takip edilecek grand stratejinin sonuçları iyi düşünülmelidir.

3.2.3. Irak işgali: üstünlük grand stratejisinin süpernovası

Kasım 1989'a gelindiğinde Berlin Duvarı yıkılmış ve Soğuk Savaş ABD liderliğindeki Batı Bloğu'nun zaferiyle nihayetlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan uzun ve gergin süreçte üstünlük grand stratejisine göre politika üreten ABD tüm hedeflerine ulaşmıştır. Üstünlük grand stratejisinin askeri stratejisi olan çevreleme SSCB'yi durdurmuş ve sistemik meydan okuma kapasitesini sınırlamış; stratejik bölgeler olarak kabul edilen Avrupa'da ve Körfez'de uyumlu yönetimlerle ilişki kurulmuş ve en önemlisi ABD sermayesine açık ekonomiler yaygınlaşmıştır. Üstünlük grand stratejisinin müdahaleci ve dönüştürücü yönü özellikle demokrasi ve özgürlükler argümanlarıyla bezenmiş ve meşrulaştırılmıştır. Sonunda ise üstünlük grand stratejisi 1990'a tüm siyasi hedeflerine ulaşmış bir şekilde girmiş ve uluslararası sistemin yapısı da değişmiştir. Diğer bir ifadeyle üstünlük grand stratejisi doruk noktasına ulaşmıştır.

ABD'nin Soğuk Savaş'ın muzafferi olduğu bu dönemde nüfuz edemediği sayılı noktalardan birisi İslam Devrimi'yle dönüşen İran'dır. Irak ise İran'a karşı verdiği savaş sürecinde ABD için bir köşe taşı olmayı başarmıştır. Washington yönetimi, Bağdat'a önemli miktarlarda iktisadi ve askeri destek sağlamıştır (LaFeber, 1994, s. 760). Bu dönemde, Irak'la ilişki kurulmasının ABD'nin uzun vadeli çıkarlarına faydalı olacağı ve hem Ortadoğu'da hem Körfez'de istikrarı destekleyeceği düşünülmektedir (G. H. W. Bush, 1989). Ancak bu desteklere karşın Irak ekonomisi uzayıp giden savaş sebebiyle bir açmaza girmiştir. Bağdat yönetimi, içerisine düştüğü iktisadi bunalımı, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren kendi parçası olarak gördüğü, 1960'larda kendisine katmayı

denediği Kuveyt'i Ağustos 1990'da zengin petrol kaynakları sebebiyle işgal ve 19. viyaleti olarak ilan ederek aşmayı planlamıştır (Oren, 2007, s. 563).

Irak'ın yaptığı bu kalkışma ABD'yi ikileme sokmuştur. Irak, İran'a karşı desteklenmesi gereken bir unsurken Kuveyt ve Körfez bölgesi de ABD çıkarları için stratejik öneme sahiptir. Kısa süreli bir zorlanma veya ikilem yaşadığı, Irak'ın güneyde askeri yığınak oluşturmaya başladığı Temmuz 1990'da ABD'den gelen "Araplar arasındaki soruna dair görüşümüz yok" ifadesinden anlaşılmaktadır (Oren, 2007, s. 564). Washington yönetiminin bu yaklaşımının Bağdat'ı daha da cesaretlendirmiş olabileceği açıktır. Diğer yandan ise Kuveyt'in Arap Yarımadası'nın kuzeydeki kapısı olarak düşünüldüğünde ABD için hayati bir tehdit ortaya çıkmaktadır. Irak'ın önce Kuveyt'i ardından Suudi Arabistan'ı kontrol etmesi, yeryüzünün bilinen en büyük petrol rezervlerine ve üretimine hükmetmesi anlamına geleceğinden ABD'nin böyle duruma sessiz kalması beklenemeyecektir. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı sona ererken F. D. Roosevelt'in ve ardından H. Truman'ın İran'daki kriz sürecinde Suudi Arabistan'a verdiği savunma taahhüdünü anımsamak yeterli olacaktır. Bu duruma paralel olarak Başkan, Irak'ın Kuveyt'i ele geçirmesi ve ardından diğer büyük petrol üreticilerini tehdit etmesinin kabul edilemeyeceğini ve bu kadar hayati bir kaynağın "acımasız" birinin egemenliğine verilemeyeceğini ifade etmiştir (G. H. W. Bush, 1990b). Buradan da anlaşılacağı üzere Irak'ın ve başlattığı savaşın ABD'nin stratejik çıkarlarına etkisi mevcuttur. Grand stratejisinde ticaretin belirleyici bir konumda olduğu ABD'nin petrolü, akışını ve petrolden elde ettiği geliri koruması beklenen politikasıdır.

Soğuk Savaş'ın sonuyla birlikte küresel hegemonya için kullanılan "Yeni Dünya Düzeni" Kuveyt'teki ilk sınavıyla karşı karşıya gelmiştir. ABD bu duruma "tehlikede olan küçük bir ülkeden fazlasıdır; bir fikirdir" (G. H. W. Bush, 1991b) ifadesiyle asıl koruduğunun Kuveyt değil onun ötesinde inşa etmeye hızlandırdığı hegemonyası olduğu açıklamıştır.

SSCB'nin rekabetçi iradesini kıran ve hegemonyasını gücü ve ürettiği bilgi ile yaygınlaştıran ABD için Irak'ın kalkışması üstünlük grand stratejisinin geçit törenine dönmüştür. BMGüK'nın aldığı karar ve büyük bir koalisyonla önce Çöl Kalkanı, ardından tanınan 15 Ocak çekilme tarihine uyulmadığı için başlayan Çöl Fırtınası operasyonlarıyla Irak güçleri Kuveyt'ten çıkarılmış ve büyük oranda imha edilmiştir (Hook ve Spanier, 2010, s. 215). Irak'a karşı yapılan bu törende ABD, hegemonyasına

karşı yapılan meydan okumayı ne denli kolay bir biçimde bastıracağını göstermiştir. Ulusal Güvenlik Direktifi 54'te ise ABD için Körfez petrolüne erişimin hayati olduğu ve bu nedenle oluşabilecek tehlike karşısında askeri güç kullanılacağı ifade edilmiştir (G. H. W. Bush, 1991c). Ortaya çıkan manzarada üstünlük grand stratejisi gerçek anlamda ABD'nin üstünlüğünü ispat etmiştir. ABD bu dönemde ezici gücüne karşın rejimi değiştirme gibi bir adım atmamıştır. Irak'ta rejim değişikliğine “şüpheli ulus inşası” şeklinde yaklaşmış (Bush ve Scowcroft, 1998, s. 433) ve Körfez Savaşı bu şekilde sona ermiştir. Öte yandan daha ciddi ve haklı şüphe mevcut rejimin yıkılmasının ardından Bağdat yönetiminin kimin eline geçeceğiyle ilgili olmuştur.

Irak yenildikten sonraki süreçte ise ABD ihtiyatlı bir yaklaşımla bu ülkenin İran'a karşı durabilecek bir güçte kalmasını sağlamıştır. Öte yandan Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde bulunan etnik ve mezhep açısından farklı gruplar Bağdat'a karşı kışkırtılmış ancak İran konusu sebebiyle bu gruplar Washington yönetimi tarafından desteksiz bırakılmıştır. 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan edilmesine bağlı olarak ise bölgede otorite boşluğu oluşmuştur. Bu boşluktan 1986 itibariyle saldırılarına başlayan PKK terör örgütü faydalanmıştır. Birinci Körfez Savaşı bu açıdan bakıldığında en ciddi tehditlerden birisini Türkiye'ye karşı oluşturmuştur. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye bir diğer zararı ise Irak'a yönelik yaptırımlardan kaynaklanmıştır. 1997 yılına gelindiğinde Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılmasının yanı sıra ticaret yapılmasını da engelleyen yaptırımlar neticesinde Türkiye'nin 35 milyar dolarlık zararı oluşmuştur (Gürel, 1998, s. 15). Böylece Türkiye hem yanı başında varoluşsal bir tehditle karşılaşmış hem de iktisadi kazancından olarak darbe almıştır.

Körfez Savaşı'nda ABD'nin grand stratejisiyle uyumlu, hedef-kaynak dengesini zorlamayan ideolojik saplantıdan uzak, gerçekçi bir girişimde bulunduğu görülmektedir. Savaşın Almanya ve Suudi Arabistan desteğiyle BM ile uyumlu yürütülmüş olması yine ABD'nin meşruluğuna güç kazandırarak nüfuzuna katkı vermiştir. Körfez Savaşı'nın ardından ABD'nin Irak rejimiyle ilgili sorunları oluşsa da çözüm için yaptırımlar ve diğer doğrudan müdahale dışı yöntemler kullanılmıştır. Bu çerçevede rejimden rahatsız olunsada sınırlandırıldığı ve kontrol altında tutulduğu görüşü hakim olmuştur (Powell, 2001). Ancak bu durum yine de rejim değişikliğini Washington yönetiminin gündeminden düştüğü anlamına gelmemektedir.

Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ta rejim değişimine gidilmesi gerektiği görüşüne paralel olarak 1998'de Kongre'den "Irak Özgürleştirme Yasası" (*Iraq Liberation Act*) geçmiş ve Saddam Hüseyin rejiminin sona erdirilmesine ve muhaliflere destek verilmesine karar verilmiştir (US Congress, 1998). Bu süreçte Irak'a yönelik egemenlik haklarını hiçe sayar şekilde bombalamalar devam etmiştir. ABD tarafından Irak üzerine kurulan bu baskı ise istenen yanıtı vermemiş ve Bağdat, Washington'un çizdiği rotaya girmeyi reddederek aleyhtar tutumunu sürdürmüştür. Bu noktada Irak, Soğuk Savaş'ın muzafferine karşı hegemonyasını belletmediği bir cephe olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle üstünlük grand stratejisi SSCB'den boşalan odağına Irak'ı almıştır. Öte yandan Körfez Savaşı itibariyle ABD'nin aldığı pozisyondan, 11 Eylül'ün Irak Savaşı'nın sebebi değil bahanesi olduğu anlaşılmaktadır. 1998'de yasa üzerinden bakıldığında 2003 yılındaki işgal Washington yönetimi için beklenen bir durumdur.

11 Eylül Saldırıları ve akabinde oluşan ABD öfkesi ise Irak'ın ve Ortadoğu'nun geleceğini değiştirmiştir. Terör saldırısının ardından Irak'a saldırı için gereçlerin oluştuğunu öngören ABD için tek yapılması gereken işgal ve rejim değişikliği olmuştur. Ancak daha önemlisi ABD'nin bu işgali neden gerekli gördüğüdür. Saldırı sonrasında yapılan konuşmada Başkan G. W. Bush, "şer eksenini" olarak İran'ı, Irak'ı ve Kuzey Kore'yi işaret etmiş ve hedef göstermiştir. Buradaki asıl mantık ise bu ülkelerin Amerikan Barışı'na (*Pax-Americana*) uyumlu olmayan, ekonomileri serbest piyasaya dolayısıyla Washington çıkarlarına kapalı ve enerji güzergahında tehlike yaratabilecek şekildeki coğrafi pozisyonlarıdır. Üstünlük grand stratejisinin küresel hegemonya hedefi bu ülkelere takılmış ve bir şekilde ABD askeri açıdan kendisine rakip olamayacak bu ülkelerin tehdidini hissetmiştir. Esasında ise bu durum, Körfez Savaşı öncesinde Irak'ın Kuveyt'i değil bir fikri tehdit ettiği yaklaşımıyla ilgilidir. O gün "Yeni Dünya Düzeni" olarak değerlendirilen fikirler bir önceki bölümde izah edilen üç tezdin; "tarihin sonu", "jeopolitik ödül" ve "küreselleşme". Irak, ABD için Körfez'deki çıkarlarını tehdit edebilen ve serbest piyasaya kendisini kapatabilen bir tehdit olarak görülmüştür. Benzer şekilde otoriter yönetimin olduğu aynı zamanda ABD çıkarlarına da uyumlu olan Suudi Arabistan hedef alınmamış ve demokrasi söylemi bu ülke üzerine geliştirilmemiştir. 1990'da Irak, Amerikan Barışı'na ve Yeni Dünya Düzeni'ne karşı olarak şeytanileştirilmiş ve 11 Eylül Saldırısı'nın ardından daha sert bir biçimde cezalandırılmıştır.

Irak'a yönelen saldırgan tutumun içerisinde petrole dair izlerin olduğu bilinmektedir. Özellikle 2000 sonunda Irak'ın BM denetimindeki petrol gelirini ABD Doları yerine Euro ile almak istemesi ve bu hamlenin etkisiyle Euro/Dolar paritesinin 0.82'den Şubat 2003'te 1.08 seviyesine çıkması önemli bir hamle olmuştur (Islam, 2003). "Düşmanın para birimini" kullanmayı reddeden bu adım esasında daha geniş anlamda uluslararası petrol piyasasındaki dolar hakimiyetine darbe imkanı yaratmıştır. Petrol piyasasında ABD'yle ilgisi olmayan satışların dahi dolar üzerinden gerçekleşmesi, bu para birimine rezerv oluşturma noktasında ciddi bir talep yaratmakta ve böylece ABD basma tekeline sahip olduğu dolar üzerinden sürekli talep olduğu için gereksinimini karşılayabilmektedir. Doların serbest piyasadaki gücü, ABD grand stratejisinin hegemonya arayışının mihenk taşlarından birisidir. ABD, parçası olmadığı ticari ilişkilerin tam ortasında karlı bir biçimde bulunabilmektedir. En büyük petrol rezervlerine sahip ülkelerden birisi olan Irak tarafından gelen bu adım, dolara ve dolayısıyla ABD'nin grand stratejik çıkarlarına sarsıntı yaşatmıştır.

İşgalin petrolden bağımsız geliştiğini söylemek mümkün değildir. 1999'da Merkez Komutanlığı (CENTCOM) Komutanı A. Zinni'nin, petrolün ABD çıkarları için hayati olduğuna ve bu kaynağın en fazla Ortadoğu'da bulunduğuna vurgu yaparak sarf ettiği "bölgenin kaynaklarına ücretsiz erişmek (*free access*) zorundayız" (US Congress Committee on Armed Service, 1999, s. 586) sözleri, Irak'ın en büyük rezerv sahiplerinden birisi olduğu hesaba katılarak düşünüldüğünde işgalin tesadüfi bir gelişme olmadığı görülmektedir. Yine konuyla ilgili olarak, 2013-2015 yılları arasında Savunma Bakanı olarak görev yapan C. Hagel, senatör olduğu 2007 yılında "petrol için savaşıyoruz" (Bricker, Leaver ve Shamoo, 2007) diyebilirken, 2019-2021 yılları arasında Suudi Arabistan büyükelçisi olarak ve 2003-2007 yılları arasında Irak'ta görev almış olan CENTCOM Komutanı J. Abizaid, "[Irak savaşı] petrolle ilgilidir, bunu inkar edemeyiz" (Trei, 2007) ifadelerini kullanmıştır. Petrole dair bu yaklaşımlara paralel olarak işgal sonrası oluşturulan yönetim hukuki zemini hazırlamıştır. 2007 yılında geçen yasaya göre, iki yüzü aşkın devlet teşebbüsü, bankalar, madenler ve fabrikalar yüzde yüz oranında yabancı mülkiyetine geçebilecek ve yabancı yatırımcı karlarını Irak dışına taşıyabilecektir (Whyte, 2007, s. 181). Petrol dahil tüm varlıklarının özelleştirmeye açılmasıyla birlikte Irak, ABD hegemonyası önündeki engel olmaktan kalkmıştır. Serbest piyasaya sert bir biçimde dahil olan Irak, işgal edilerek küresel nizama uygun hale getirilmiştir.

ABD kendi çıkarları çerçevesinde Irak'ta bir rejim değişikliği operasyonuna gidebilecek güçte olsa da bu girişimine meşruiyet sağlayacak bir argüman yaratmaya mecbur kalmıştır. Bu argümanlardan en önemli Irak'ın kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarına (KİS) sahip olduğu ve bu silahların her an kullanılabilceği hatta el-Kaide gibi terör örgütleri tarafından ele geçirilebileceği şeklinde olmuştur. Bu argümanlardan hareketle ABD yönetimi üstünlük grand stratejisinin müdahaleciliğine ad vererek “önleyici saldırı” yaklaşımını kullanmış ve böylece Washington yönetimi saldırganlık şüphesi oluşması halinde müdahalede bulunacağını ortaya koymuştur (G. W. Bush, 2002b). BM Şartı'nın 51. maddesindeki meşru müdafaa hakkının oldukça ötesine geçen ve egemen-eşitliği yok sayan bu yaklaşım, “bu çatışmada hiçbir ulus tarafsız olamaz” (G. W. Bush, 2001b) söylemiyle birlikte ABD hegemonyasının rıza kısmındaki erimeyi başlatmıştır. ABD sert gücünü gerçek ve meşru bir gerekçe olmaksızın kullanarak üstünlük grand stratejisinin 1989'daki zaferini tüketme yoluna girmiştir. Diğer yandan önleyici saldırıda bulunma ABD'nin üstünlük grand stratejisi boyunca kullandığı bir yöntemdir. Esasında Füze Krizi ve M. Musaddık'a Darbe öncesinde henüz SSCB'yle hiçbir stratejik ilişki geliştirmemiş olan Küba'ya ve İran'a yapılan saldırılar da aynı mantığın bir ürünüdür. Kavramsallaşmanın bu dönemde yapılmış olması davranışın da bu dönemde oluştuğu anlamına gelmemelidir. Müdahalecilik, tek taraflı ABD kaygılarını gerçekleştirmeden önleme adına üstünlük grand stratejisinin başat askeri yöntemlerindedir.

Şer ekseni dahilinde haydut devletlerden birisi olarak hedefe konulan Irak'a saldırı noktasında meşru zemin kimyasal ve biyolojik KİS varlığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Savaşa hazırlığın argüman kısmını oluşturan KİS konusunda ise ABD, ideolojik saplantısı sebebiyle bu konudaki gerçekleri görmemeyi tercih etmiştir. ABD'ye göre Irak'ın KİS'e sahip olduğuna ve bunlarla şantaj yaptığına şüphe yoktur (Cheney, 2002). Yine bu süreçte açıklanan istihbarat raporunda Irak'ın denetimlerin sona erdiği 1998 yılı itibarıyla elde ettiği petrol geliriyle füze sistemlerinde ve biyolojik silahlara yatırım yaptığı belirtilmiştir (National Intelligence Estimate, 2002, s. 5). KİS ile ilgili öne çıkan son ifadelerde ise Ocak 2003'te ABD, kendi istihbarat bilgilerine dayanarak Irak'ın yüksek mukavemetli alüminyum borular satın almaya çalıştığını; Afrika'da uranyum arayışında olduğunun İngiltere tarafından tespit edildiğini ve nükleer silah geliştirme programına uygun olarak uranyum zenginleştirme girişimi içerisinde olduğunun Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından doğrulandığını belirtmiştir (G. W. Bush,

2003). KİS konusunda bu denli emin olan Washington yönetimini işgal sırasında ve sonrasında zorlayacak hamle ise Bağdat yönetiminden gelmiştir. Irak, haklı savaş sebebi yaratmama adına ülkedeki tüm kimyasal ve biyolojik KİS'in yok edilmesi yönünde karar almış ancak silahların varlığı noktasındaki şüpheyi İran'ı caydırdığını düşünerek sürdürmüştür (Hook ve Spanier, 2010, s. 305). Irak'ın uyguladığı yok etme politikası, BM İzleme Doğrulama ve Teftiş Komisyonu Başkanı H. Blix tarafından yasaklı ürünlerin varlığına dair kanıt bulunamadığı yönündeki raporuyla karşılığını almıştır (2003). Ancak ABD'nin Irak'taki rejimi devirme saplantısı bu raporun görmezden gelinmesine yol açmıştır.

11 Eylül öfkesi, ABD'ye hareket etme noktasında itici bir güç kazandırmışsa da bu dönemde Irak İşgali'ne karşı sesler de yükselmiştir. Örnek olarak B. Scowcroft, ABD'nin ezici gücüyle Irak'ı yenebileceğini ancak bunun maliyetli olacağını ve köşeye sıkışan Irak'ın bahsi geçen silahları kullanabileceğine dikkat çekmiştir (2002). H. Kissinger ise Irak'a yönelik girişimin uluslararası zemindeki meşruiyet konusunu ele almıştır (2002). Çarpıcı tepkilerden birisi ise o dönemde senatör olan B. Obama'dan gelmiştir. Gelecekteki başkana göre Irak'ın işgal edilmesi Araplar nezdinden kötü dürtüleri hareket geçirerek el-Kaide'nin güç kazanmasına neden olacaktır (Obama, 2002). Bu tepkilerin önemli bir kısmı işgalin ilerleyen seyrinde gerçekleşmiş olması önemlidir. ABD, Irak'ı işgal ederek hedef-kaynak dengesini yitirdiği için süper gücünü sarsan bir maliyete girmiş, dayatmacı bir argümanla yola çıkarak uluslararası kamuoyunda rızayı kaybetmiş ve Ortadoğu'daki düzeni bozarak aşırılık yanlısı devlet dışı aktörlerin daha da arttığı istikrarsızlıkta istikrarlı bir bölgesi yaratmıştır. Geline bu noktaların grand stratejik bir açmaz olduğu ortadadır.

Irak İşgali'nin hedef-kaynak dengesini zorlayacağına dair tespitler savaş öncesinde veri olarak da ortaya çıkmıştır. Örnek olarak, Beyaz Saray Ekonomi Direktörü L. Lidsey'e göre savaş 100 ila 200 milyar dolar arasında bir maliyete sebep olacakken Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nin tahminine göre savaşın uzunluğuna bağlı olarak 99 milyar dolar ila 1.9 trilyon dolar arasında maliyet oluşacaktır; Kongre Bütçe Ofisi'ne göre savaşın aylık bedeli 22-29 milyar, Bütçe Komitesi'ndeki demokratlara göre ise 30.6-48.3 milyar dolar olacaktır (Murphy, 2003). Aynı kaynakta, Genelkurmay Başkanı E. Shinseki'nin savaşta birkaç yüz bin asker gerekebilir ifadesine Savunma Bakanı D. Rumsfeld'in daha azının yeterli olacağı ancak savaşın süresinin ve maliyetinin ne

olacağını bilmedikleri ifadelerine de yer verilmiştir. Maliyete dair yapılan bu tespitler ve tespitler arasındaki uçurum göz önüne alındığında grand stratejik açmaz daha net bir biçimde anlaşılmaktadır. Özellikle grand strateji hiyerarşisinin zirvesindeki Başkan ve Kongre işgal konusunda uzlaşma içerisinde olsa da askeri ve akademik seviyelerin katılmadığı görülmektedir. Daha önemlisi Irak İşgali'ne rejimin değiştirilmesi noktasında kalındığı için savaşın süresi, gerekli asker ve mali yük hesap edilememektedir. Elbette nokta atışı şekilde maliyetin belirlenmesi beklenemeyecekse de bu denli uçuk ve farklı tahminlerin ortaya atılması stratejik olarak gerçekler göz önünde tutularak hazırlanılmadığını göstermektedir. Savaşı sahada idare edecek olan Genelkurmay'ın ve Savunma Bakanlığı'nın bu denli belirsizliğe ve bilinmezliğe kapı açan işgal için hazırlıksız olması ABD'yi sonuçları da beklenenden daha ağır olacak grand stratejik hataya sürüklemiştir. Bu hatanın bedeli hegemonya olmuştur.

2008 yılına gelindiğinde Irak'ın işgal edilmesine dair hiçbir temenni yerine gelmediği gibi ABD savaşa başladığı günün gerisine düşmüştür. ABD askerleri demokratik kurtarıcılar olarak değil isyanlarla karşılaşmıştır. Savaşın rejimi devirmekten ibaret olmadığı anlaşıldığında ise oldukça geç kalınmıştır. Öte yandan işgali meşru gösterme adına ortaya atılan iddialara bağlı olarak KİS bulunamayarak Avrupalı müttefikler, yıkımı sürdürerek de Ortadoğulu müttefikler nezdinde şüphe yaratılmıştır. Savaşın bilançosuna dair önemli bir çalışma ise Kongre'den gelmiştir. Savaşın toplam maliyetini 1.3 trilyon dolar olarak açıklayan 2008 yılındaki bu rapora göre dört kişilik bir ABD'li aileye ise 16 bin 500 dolarlık yük getirmiştir (Schumer ve Maloney, 2008, s. 2). Aynı raporda savaşın başlangıcında 37 dolar olan petrolün varil fiyatının Kasım 2007'de 90 dolara çıktığı bilgisi de paylaşılmıştır. Mali yükün dışında Irak İşgali, ABD'nin Ortadoğu'daki İkinci Dünya Savaşı itibariyle belirlediği stratejik hedefi olan petrolün güvenliğini ve fiyat istikrarı bozmuştur. Gelişmiş ekonomiler için 1970'deki kriz itibariyle petrol fiyatlarındaki yükseliş ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. ABD'nin başlattığı savaş ise bu endişeyi hayata geçirmiştir. Körfez Savaşı'yla kıyaslandığında ise Irak İşgali petrolün korunması noktasında yüz seksen derece farklı bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Irak İşgali'nin Türkiye-ABD ilişkileri açısından da sonuçları olmuştur. Körfez Savaşı'nda kurulan diyalog, Mart 2003'te TBMM'nin tezkereye ve ABD askerlerinin Türk topraklarından cephe açmasını engelleyerek sekteye uğramıştır. Tezkerenin

geçmemesi Türkiye tarafından ABD stratejisine yönelik olarak ortaya koyulan ilk uyumsuz davranış olmuştur. İttifak dahilinde güç temelli olarak ilişkileri asimetrik ve hiyerarşik bir biçimde ilerlediği görülmektedir. NATO'ya katılmadan bu yana Ankara, kendi çıkarlarıyla çelişme pahasına Washington'la uyumlu olma gayreti göstermiştir. Mart 2003'te tezkere olayı bu açıdan bir ilk olmanın yanında ABD'nin tek taraflı, egemen-eşitliği hiçe sayan ve tam anlamıyla uzlaşmadan uzak, buyurgan olduğu bir dönemde gelmiştir. Üstünlük grand stratejisinin hakimiyet anlayışının küresel ölçekte olduğu düşünüldüğünde ittifakın görece küçük ortağından alınan bu darbe oldukça şaşırtıcı olmuştur. Bu olayı Süleymaniye'de görevli Türk Özel Kuvvetleri'ne karşı ABD tarafından yapılan "çuvallı" saldırı takip etmiştir. Art arda gerçekleşen bu iki gelişme, ABD'nin uluslararası kamuoyundaki itibar kaybına paralel olarak Türkiye'de de aleyhtarlığın olduğu bir ortam yaratmıştır. İşgalin ikili ilişkilere verdiği zararın ötesinde Türkiye'nin güvenliğine yönelik yarattığı tehdit söz konusu olmuştur. 1990 itibarıyla Irak'ın kuzeyindeki terör yapılanmalarının uçuşa yasak bölge ve Çekiç Güç vasıtasıyla korunmasına karşın Türkiye terörle mücadelesini sürdürmüş ve terör örgütü PKK 1999'da tek taraflı olarak ateşkes ilan etmiştir. Türkiye'nin sağladığı bu başarı işgalle gelen otorite boşluğu ve destek ile ortadan kalkmış ve 2003 yılında PKK terör eylemlerine devam etmiştir. PKK terörüne karşı 2003 itibarıyla istenen darbe vurulamadığı gibi örgüt bilhassa Batılı müttefiklerce korunmaya başlamıştır.

Irak İşgali'nin PKK terörü dışında yarattığı diğer bir etki, Şii nüfusun iktidarı ele geçirmesine alan yaratması olmuştur. 2011 yılında ABD askerlerinin çekilmesine paralel olarak İran'ın bölgesel etkinliğini artıran bu gelişme baskıcı politikalarla birleşerek ülke içerisinde mezhep kaynaklı çatışmaların önünü açmıştır. Bu çatışma, Suriye İç Savaşı'nda daha belirgin ve tanınır hale gelecek olan Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer bir ifadeyle stratejik açıdan başarısız olarak yürütülen teröre karşı savaş, Irak'ta terörün gücünü artırmıştır.

Nihayetinde ABD, Irak'ta beklediği başarıya ve hedeflere ulaşamadığı gibi istikrarsızlığın kol gezdiği bir jeopolitik yaratmıştır. ABD coğrafi avantajını kullanarak anavatanına çekilme kararı almış ancak Türkiye için daimi bir sorun alanı bırakmıştır.

Bağdat yönetimini devirmeye odaklanan ABD, ideolojik sarmalın içerisinde gerçeklikten kopmaya başlamıştır. Rejim değişikliğinden başka bir şey düşünülmemesi ve bu değişimin kolaylıkla yapılacağına inanılması askeri stratejiyi zayıflatmıştır.

Özellikle Irak toplumunun mevcut yönetimden kurtularak demokratikleşme talebinin olduğuna dair yerleşen kanı (Rice, 2004), ABD'yi daha da heveslendirirken aynı zamanda stratejik aceleciliğe de neden olmuştur. Stratejinin oluşumunda gerçeklerden ziyade umutlar ön plana çıkmış ve böylece stratejinin iflas etme süreci başlamıştır. Grand strateji açısından ise ABD için elde edilecek siyasi sonuç netlik kazanmamıştır. Bu süreçte ABD, üstünlük grand stratejisinin en önemli bunalımına doğru yaklaşmıştır çünkü stratejinin esası olan hiyerarşi kaybolmaya başlamıştır. Askeri niyetlerin siyasi hedeflerin önüne geçtiği Irak İşgali, tarih içerisinde sıkça karşılaşılan grand stratejik hatalara bir yenisini eklemiştir. ABD, bir ülkenin rejimini değiştirmeye oldukça duygusal, masraflı ve fikirsiz şekilde yeltenmiştir. Grand stratejik tahribatın bir diğer önemli noktası savaş sonrasındaki barışın kazanılmasına dair olmuştur. ABD'nin bu yönde sadece demokratikleşime gibi bir hedefi ortaya çıkmış ve bunun ulusal çıkarına katkısının olmadığı anlaşılmıştır.

3.3. Uzaktan Dengeleme Grand Stratejisi Dönemi

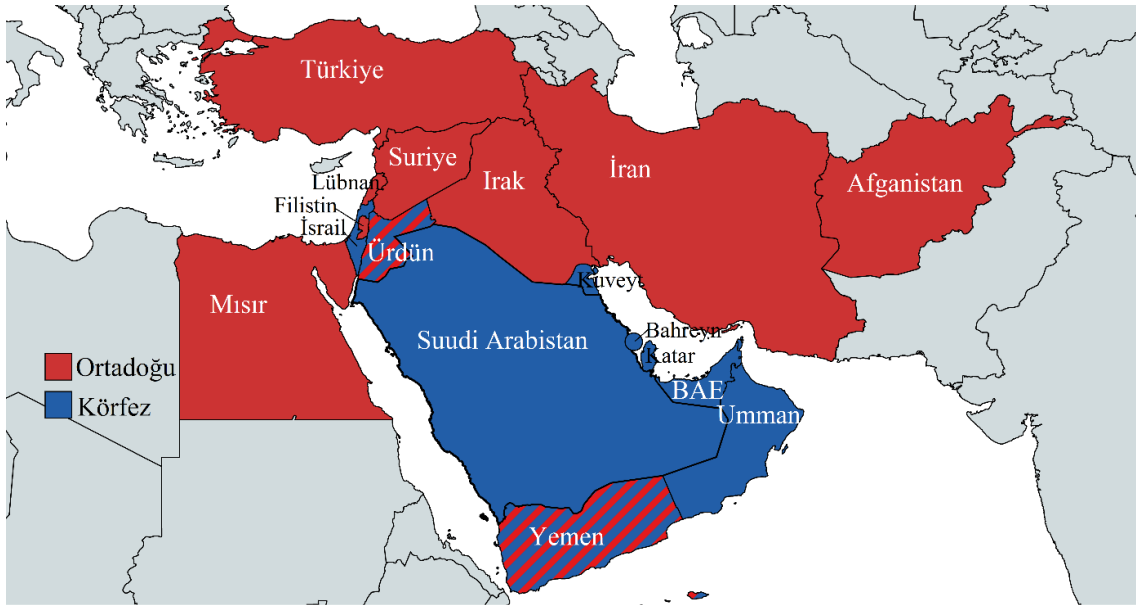
3.3.1. ABD için Ortadoğu'nun ve Türkiye'nin stratejik pozisyonu

Üstünlük grand stratejisi 1989 yılında hedeflerinin büyük kısmına ulaşmıştır. Ulaşılan hedefler uluslararası sistemin yapısında değişikliğe sebep olduğundan ve mevcut grand strateji doruk noktasına eriştiğinden yeni bir grand strateji oluşturulması mecburi bir hal almıştır. Ancak Washington yönetimi oluşan yeni uluslararası sistemde eski yöntemleri kullanmaya devam etmeyi tercih etmiştir. Bu tercih kısa süre sonra 1989 kazanımlarını eritmeye başlamıştır ancak bu erime ABD'yi bir numaralı süper güç konumundan indirmemiştir. Irak İşgali bu nokta üstünlük grand stratejisinin miladının dolduğunu göstermiştir.

Ortadoğu'daki stratejik çıkarlar İkinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi, şirketler ve konsorsiyumlar vasıtasıyla petrol geliri, petrole erişim ve güvenlik olarak devam etmektedir. Bu noktada ABD'nin bölgede stratejik ilişki gayretinde olduğu ülkelerin Körfez'dekiler olduğu anlaşılmalıdır. Özellikle Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) örgütlenmesi altında ABD çıkarlarına uyumlu hareket eden bir bölge oluşturulması birincil öncelik olmuştur. Bu durum ABD'nin stratejik zihninde Ortadoğu ve Körfez olarak iki farklı bölgenin olduğunu göstermektedir. Ortadoğu, ne sadece coğrafi ne de siyasi bir kavramdır, her ikisinin birleşimi olan jeopolitik bir yaklaşımı işaret eder. Devletlerin kendi zihin dünyalarında ve haritalarında ise kavramların nasıl kullanıldığı oldukça önemlidir. Örnek olarak ABD'nin Asya-Pasifik yerine Hint-Pasifik ifadesini

kullanması bölgeyi stratejik olarak nasıl kavramak istediğiyle ilgilidir. Bu kavrama biçimi ve genele nazaran farklılık Ortadoğu’da da vardır. ABD stratejik zihninde –bazı ifadelerde Ortadoğu ve Körfez denilerek ortaya çıkan– farklı bir kavrayış söz konusudur. Bu kavrayışta Ortadoğu ve Körfez birbirinden farklı jeopolitiklerdir. Farkın ortaya çıkmasında ise ABD’nin stratejik çıkarları ve Irak İşgali etkili olmuştur. Petrol konusuyla da ilişkilendirilecek olursa, ABD için enerjinin sağlandığı ve büyük ekonomilere eriştiği coğrafya ile o coğrafyaya sürekli tehdit üretenler farklıdır. Eğer böyle bir fark varsa bu bölgelere yönelik politikaların da stratejisinin de farklılaşması gerekecektir.

Petrol merkezli çıkar durumuna 1960’ların ardından İsrail’in güvenliği eklenmiştir. İsrail’in güvenliğine yönelik olarak ABD ilgisinin artışına ters orantılı olarak da Türkiye’nin stratejik önemi azalmıştır. Özellikle yumuşama sürecinin başlaması ve ardından SSCB’nin Avrupa’ya yönelik tehdidin son bulmasıyla Soğuk Savaş’ın “savaş” kısmı ortadan kalkmıştır. SSCB’nin tehdit olmaması Türkiye’yi ABD stratejisinde ikincil bir pozisyona getirmiştir. İsrail ise sadece ABD değil genel olarak Batı açısından Körfez’de dengeleyici bir unsur olarak görülmeye başlamıştır. 1948’de kurulan bu devletin Araplara karşı verdiği başarılı mücadele ve yürüttüğü diplomatik ilişkiler İsrail’in yük olarak değil ortak olarak görülmesini sağlamıştır.

Görsel 3.2. ABD grand stratejisinde Ortadoğu ve Körfez

Bu gelişmeler etrafında ABD'nin hedeflerini güncellediği yeni grand stratejisinde Ortadoğu ülkeleri; Mısır, Türkiye, Suriye, Irak, İran ve Afganistan'dır. Körfez ise Suudi Arabistan, BAE, Umman, Bahreyn, Katar, Kuveyt ve İsrail'dir. Ürdün ve Yemen ise bu bağlamda Körfez'in başat aktörlerinin algılamasına göre yer değiştirebilmektedir. Örnek olarak Yemen, yaşadığı iç savaş ve Suudi Arabistan'ın aldığı pozisyon sebebiyle Körfez'deki Ortadoğulu olarak değerlendirilebilecekken Ürdün de KİK ile geliştirdiği ilişkiler neticesinde Ortadoğu'daki Körfezli olarak kabul edilebilecektir. Bunun dışında Irak'ın kuzeyinde Körfez Savaşı sonrasında ABD tarafından yaratılan ve otonomi kazanan yapının da çıkar ve güvenlik alanı olduğunu eklemek gereklidir. Ortadoğu'daki bu haritalandırma ve konumlandırma ABD nezdinde grand stratejik olarak istikrarın hangi bölgede merkeze alındığını anlamak açısından önemlidir.

Tarihsel süreçte de görüleceği üzere 2011'deki isyanları da içerisine alacak şekilde Körfez'de herhangi bir değişim veya jeopolitik yenilik yaşanmamıştır. Körfez ABD'nin çıkar odağını temsil etmektedir. Buna karşılık Ortadoğu, Körfez'le coğrafi, siyasi ve kültürel olarak bağlara sahip olması sebebiyle ABD'nin uzun vadeli çıkarlarına tehdit oluşturabilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Mısır'ın İsrail'e karşı yürüttüğü savaşlar, İran'daki devrim ve Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimleri ABD'nin Körfez'deki çıkarlarına Ortadoğu'dan gelen tehditlere örnektir. Bu tehditlere yönelik olarak üstünlük grand stratejisi özellikle Soğuk Savaş'ın ilk döneminde ve sonrasında bölgeyi odağına almış doğrudan hakimiyet arayışına girişmiştir. ABD, üstünlük grand stratejisiyle Ortadoğu'ya öylesine angaje olmuştur ki Ortadoğu ülkesi olarak anmak mümkündür. Bu durum 2007 yılına gelindiğinde iktisadi açıdan yorucu olmaya başlamış, siyasi açıdan ise istenmeyen bir ABD'yi bölge nezdinde ortaya çıkarmıştır. Bu son gelişmeler ABD'nin stratejik hedeflerini tehlikeye atmaya başlamıştır. Üstünlük grand stratejisinin Ortadoğu'daki agresif politikalarının Körfez'deki çıkarları tehlikeye atmasına ve artık Hint-Pasifik'in odak olmasıyla birlikte uzaktan dengeleme grand stratejisi Körfez'de ABD olmaksızın istikrarlı yürüyebilecek ilişkiler ağı yaratmayı amaçlamıştır. Diğer bir ifadeyle uzaktan dengeleme grand stratejisi, ABD çıkarlarının sarsılmayacak bir düzene oturtulmasını amaçlamıştır. Bu amacın da Ortadoğu'da ve Körfez'de iki ayağı olduğu görülmüştür. Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle Körfez'de normalleşme, Ortadoğu'da ABD aleyhtarlığının sona erdirilmesi amaçlanmıştır. İsrail ve Körfez'deki Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ABD'nin yükünü hafifletecekken

Ortadoğu'daki aleyhtarlığın dindirilmesiyle de ABD'ye zarar verme niyetindeki ülkelerin Körfez'e yönelmesini sağlayan motivasyon dağıtılmak istenmiştir.

Uzaktan dengeleme grand stratejisinin Ortadoğu'daki aleyhtarlığı ortadan kaldırmaya yönelik girişimi üstünlük grand stratejisiyle zarar gören argümanla da ilgilidir. Grand stratejilerin politika yapımında argüman oluşturma yönündeki ihtiyacına paralel olarak ABD yeni grand stratejinin argümanı için kendisine yönelen düşmanlığın sona ermesini önceliklendirmiştir. Bu önceliklendirmeye uygun olarak Türkiye'ye, Mısır'a ve İran'a yönelik atılan adımlar oldukça önemlidir.

Ortadoğu'daki karşıtlığı dindirerek yeni bir argümanla Körfez'deki çıkarlarını korumaya yönelik ABD için Türkiye uzaktan dengeleme grand stratejisinin ön planda tuttuğu ortağı olmuştur. Bu ortaklığa yönelik ABD'den gelen ilk somut adım Kasım 2007'deki PKK'ya karşı işbirliği anlaşması olmuştur. 1950'lerden itibaren NATO çizgisinde ve serbest piyasa ekonomisi kurallarının işlediği, demokratik ve laik anayasaya sahip olan Müslüman çoğunluklu Türkiye, R. T. Erdoğan iktidarıyla bölgedeki otoriter eğilimin aksine ılımlı, çoğulcu ve modern siyasi İslam anlayışıyla alternatif bir model olarak görülmüştür (Obama, 2020, s. 346-347). Bu perspektiften hareketle ABD Başkanı B. Obama, ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiş ve ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşan Türkiye ile aynı şekilde Hıristiyanlardan oluşan ABD'nin kuracağı ilişkinin, saygılı, güvenli, müreffeh ve gerilimden uzak modern uluslararası toplumu yaratacak olan model ortaklık inşa edeceği görüşlerini paylaşmıştır (2009). Buradaki ifadelerden hareketle "Model Ortaklık" kavramı uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesindeki Türkiye-ABD ilişkilerinin tanımlanmasında kullanılmıştır. Bu dönemle birlikte Türkiye grand stratejisi de ABD politikalarına uyumlu bir biçim almıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin en önemli ayağı yükü diğer aktörlerle paylaşmak veya tamamen diğerlerinin üzerlerine atmaktır. Bu düşünceye paralel olarak ABD Başkanı, TBMM'de yaptığı konuşmada ülkesinin tüm zorlukların üstesinde tek başına gelemeyeceğini belirtmiş ve Türkiye'nin güçlü bir ortak olduğunu ifade etmiştir. Ortadoğu'daki aleyhtarlığın kaynak noktalarından olan Filistin konusuna da değinen Başkan, ABD'nin İslam'a karşı hiçbir zaman savaş içinde olmadığı ve olmayacağını vurgulamıştır (Obama, 2009d). ABD'den gelen bu adımların temelinde ise üstünlük grand stratejisinin yüklerinden kurtulma amacı ağır basmaktadır.

Üstünlük grand stratejisinin Ortadoğu toplumlarını ve mevcut iktidarlarını düşmanlaştırarak terörizmin artmasına dair oluşan kanı ABD'nin yeni grand stratejik adımlarında değişim arayışına çıkmasını sağlamıştır. Bu durumun ilk ifadesi de üstünlük grand stratejisinin hiyerarşik tutumuna karşılık egemen-eşit ve ortaklık temelinde yaklaşım oluşturmaktır. ABD Başkanı bölgeye dair bu dönemdeki ikinci önemli konuşması Mısır'da yapmıştır. İslam Dünyası'yla ilişkileri ısıtma yönünde gelişen konuşmada, Türkiye grand stratejisinin de paylaştığı “Medeniyetler İttifakı”na (*Alliance of Civilizations*) vurgu yapılmıştır (Obama, 2009e). Bu ifade grand stratejik açıdan iki önemli gelişmeyi ortaya çıkarmıştır ve işaret etmiştir. İlk olarak, üstünlük grand stratejisinin ABD üzerine yük oluşturan son dönemdeki “Medeniyetler Çatışması” argümanına karşılık bir alternatif geliştirildiği görülmektedir. İkinci olarak da Türkiye'nin bu argümanın taşıyıcılarından birisi olarak uzaktan dengeleme grand stratejisinin sorumluluk yüklenen (*buck-catcher*) aktör olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle ABD, yeni grand stratejisinin ilk etap argümanını oluştururken Türkiye'yi de bu argüman yürütecek ve böylece bölgedeki yükünü alacak ortak olarak belirlemiştir.

Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ABD için yerleşik düşmanlıkları dönüştürmek temel öncelik olmuştur. Bu noktada İran'la kurulacak ilişkiler önemli bir yere sahip olmuştur. İran'ın nükleer programı sebebiyle düşman olduğu düşüncesinin yerine düşman olarak görüldüğü için İran'ın nükleer güç arayışında olduğuna kanaat getirilmiştir. Bu görüşün neticesinde hem İsrail'i korumak hem de önemli bir aleyhtarlık unsurunu ortadan kaldırmak için ABD ve İran arasında ambargoları kaldırma yönünde nükleer müzakereleri yürütülmüştür. Müzakereler olumlu bir ortam yaratmış ve ilk etapta uzlaşma sağlanmıştır.

ABD Ortadoğu'daki bu adımlarıyla bölgede kendisine yönelen tansiyonu azaltma stratejisi güderken Körfez içerisinde de yükünü azaltma adına “normalleşme” adımlarına öncülük etmiştir. İsrail'in güvenliğini perçinleme adına atılan bu adımlar kısa sürede karşılık bulmuştur. Bu dönemde üstünlük grand stratejisinin İsrail'e avantaj sağlayan yaklaşımlarından taviz verilmiştir. Bu tavizlerden en önemlisi “Niteliksel Askeri Avantaj Yasası” (*Qualitative Military Edge Law*), gereğince oluşan İsrail üstünlüğünün normalleşmenin bedeli olarak kenara itilmesi olmuştur. Üstünlük grand stratejisinin tezahürü olan bu yaklaşım, İbrahim Anlaşmaları sürecinde yeni grand stratejiye uygun olarak esneme yaşamıştır. İsrail'le normalleşmenin karşılığında BAE'ye F-35 satışının

önünün açılması bu açıdan önemli bir gelişme olmuştur. Ancak nasıl ki üstünlük grand stratejisinin SSCB'ye dair aşırı bir duyarlılığı var idiyse uzaktan dengeleme grand stratejisinin aynı şekilde Çin'e odaklandığı görülmektedir. BAE'nin 5G altyapısını Çin'in Huawei şirketiyle oluşturmuş olması İsrail'in avantajını ortadan kaldıran F-35 satışının durdurulmasına neden olmuştur. Ancak bu gelişme normalleşme yönündeki adımların durduğu anlamına gelmemektedir. Bu dönemde İsrail ve Körfez'deki Arap ülkeleri arasında ABD'nin tercih ettiği ölçütlerde ilerleme sağlanmıştır.

Uzaktan dengeleme grand stratejisi ABD'nin yeni siyasi hedeflerini, önceliklerini ve politika yapımındaki değişimi ortaya koyarken esasında bütün yapının üstünlük grand stratejisinin eseri olduğu da kabul edilmelidir. Diğer bir ifadeyle, politikalar değişime uğrarken politikaların muhatapları eskiden kalmıştır. Bu nedenle ABD için reformist bir yaklaşım içerisine girmek uzaktan dengeleme grand stratejisinin senaryolarından birisi olmuştur. Bu senaryoyla ilgili olarak Ortadoğu'da reformist hareketlere ihtiyaç oluşmuştur. Bu ihtiyaca ve arayışa paralel olarak Ağustos 2010'da B. Obama, kamuoyuyla içeriği paylaşılmamış olan "Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da Siyasi ve İktisadi Reform" (*Political and Economic Reform in the Middle East and North Africa*) başlıklı bir Başkanlık Politika Yönergesi (PPD-13) paylaşmıştır. Yönergede bölgedeki ABD desteğiyle var olan ve ülkesinin demokratik tercihi olmayan despotik rejimlerin geleceğine dair kuşku paylaşıldığı iddia edilmektedir (Gerges, 2013, s. 306-307). Ortadoğu yönetimlerinin siyasi ve iktisadi reforma yönelmesi yönündeki senaryolaştırmanın uzaktan dengeleme grand stratejisinin önceliği olarak belirlediği ABD'ye yönelik aleyhtarlığın sona erdirilmesiyle ilişkili olduğunu unutmamak gerekir. Öyle ki bu döneme değin güçlerini muhafaza etmiş olan pek çok demokratik olmayan otoriter Ortadoğu lideri, ABD'nin desteğiyle varlığını sürdürdüğünden işgaller dışında bu liderlerin varlığı da ABD karşıtlığını körüklemiştir. Diğer bir ifadeyle uzaktan dengeleme grand stratejisinin ABD'ye yönelik olumsuz tepkileri bertaraf etme için ortaya koyduğu argüman inşasının bir parçası olarak Ortadoğu'da reformların konuşulduğu bir sürece girilmesi dış politika yapımı öncesinde senaryolaştırılmıştır. Bu senaryolaştırmada temel mesele üstünlük grand stratejisiyle ABD'nin iç işlere doğrudan karışarak kendisine karşı yükselttiği düşmanlığı ortadan kaldırmaktır. Çünkü uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte bu düşmanlığın ABD'nin uzun vadeli çıkarlarına zarar vereceği öngörüsü oluşmuştur.

ABD'nin Ortadoğu'da reformlar yönünde beklentiye girmesi aynı zamanda bölgenin iç dinamikleriyle de ilgilidir. Bölge toplumları otuz yılı aşkın neo-liberal politikalar sebebiyle oluşan eşitsiz gelişim ve iktisadi şikayetler sebebiyle iktidarlara karşı sokağa yönelmeye başlamıştır (Bogaert, 2013, s. 214). Bu nedenle Washington yönetiminin reformlar yönünde politika belirlemeye yönelmesi bölge dinamiklerinin fark edilmesiyle ilgili olmuştur. Ortadoğu'nun iç yapısındaki bu gelişmeler ve ABD'nin reform senaryosunu gündemine alması bir grand strateji konusudur. Grand stratejinin devletlere öngörü yeteneği kazandırması ve geleceğe hazırlıklı olma imkanı vermesi bu örnekte ortaya çıkmaktadır. Ancak bu hazırlıklı olma durumundan olayları ABD'nin başlattığı gibi bir yanılgıya düşülmemesi gerekmektedir. Öte yandan bu dönemde ortaya atılan reform düşüncelerinde iktidarların alaşağı edilmesi düşünülmemiştir, UGS belgesinde değinildiği gibi ABD'nin stratejik çıkarlarına uygun olan reformlar için iktidarlara baskı yapılması öngörülmüştür (Obama, 2010, s. 45). Ancak Arap isyanları birçok iktidarı devirmiştir.

2010 sonu ve 2011 başında hızlanan toplumsal hareketler ülkelerinin iktidarlarını hedef almaya başlamıştır. ABD Başkanı ise bu süreçte toplumların reform isteklerini desteklediklerini ve reformları teşvik etme adına nüfuzlarını kullanacaklarını açıkça belirtmiştir (Obama, 2011b). Uzaktan dengeleme grand stratejisinin reformlar yönünde politika üretmeye başlaması bu süreçteki "model ortak" konumundaki Türkiye'den de destek almıştır. Diğer yandan Türkiye'nin model olarak kabul edilmesinde geçen süreçte reform niteliğinde yaşanan gelişmeler önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de de AK Parti iktidarının merkezinde olduğu bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmıştır. Buradan hareketle ABD'nin Türkiye'yi bölge politikalarındaki ortağı olarak görmek istemesi oldukça normaldir.

ABD'nin uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde esas önceliğinin Çin olduğunu unutmamak gerekir ve bu yenilenen eksen sebebiyle Ortadoğu'daki asıl hedef bu bölgeye çok daha az maddi kaynak ve diplomatik enerji harcamaktır. Ancak Arap isyanlarının geldiği noktada kayıtsız kalmak mümkün olmamıştır. Libya'da ve Suriye'de iç savaş noktasına gelen protestolar ve iktidarların verdiği karşılık uluslararası politikanın gündemini bölgeye çevirmiştir. 2011 yılında bir diğer önemli gelişme üstünlük grand stratejisinin bölgedeki son yansımalarından olan Irak İşgali'nin tamamen sona ererek

ABD muharip güçlerinin ülkeyi terk etmesidir. Bu çekilme uzaktan dengeleme grand stratejisinin askeri önceliklerinden birisi olarak önemli bir yere sahip olmuştur.

ABD'nin uzaktan dengeleme grand stratejisi sürecinde önceliği, askeri ve siyasi görünümünü azaltarak kendisine yönelen ve büyük ölçüde terörizmin güçlenmesine fayda sağlayan aleyhtarlığın azaltılmasıdır. Bu noktada askerlerini çekme, Türkiye'yi model ortak olarak sunma ve toplumlar nezdinde itibar kazandıracak reform söylemi geliştirme yeni grand stratejinin argümanını ve geliştirebilecekleri karşı senaryolarını oluşturmuştur. Ancak Arap isyanlarıyla başlayan süreç tam olarak gidişatın belirsiz olduğu bir seyri ortaya çıkarmış ve ABD'nin özellikle Ortadoğu siyasetinden uzak kalma çabası Suriye İç Savaşı ve IŞİD'in ortaya çıkışıyla sonuçsuz kalmıştır. IŞİD'in ortaya çıkması ABD için en ciddi kırılmayı ifade etmektedir çünkü temelde Ortadoğu'daki güçlenmenin Körfez'i tehdit edeceğine düşüncesine benzer şekilde bir durum oluşmuştur. IŞİD terör örgütünün İsrail'e saldırma ve Irak-Suriye arasındaki bölgede ele geçirdiği toprakları gittikçe artırması ABD için kabul edilebilir bir gelişme olmamıştır.

Bu süreçte ABD'yi Ortadoğu stratejisinde esneklik göstermeye iten asıl konu ise İsrail'in ve Körfez'in tehditle karşılaşmasının ötesinde model ortak olarak kabul ettiği Türkiye'yle çıkar uyumunu kaybetmesidir. Özellikle Suriye İç Savaşı'nda ve Mısır'daki gelişmeler sırasında Türkiye'nin Müslüman Kardeşler politikası geliştirmesi ve bu grupların ABD çıkarlarını kabullenmeyen tutumları ABD'yi Türkiye karşısında konumlandırmıştır. Buna ek olarak Türkiye'nin Suriye'de yaptığı operasyonlar, Afrika'da nüfuzunu artıracak politikalar yürütmesi ve S-400 hava savunma sistemi alımı ile birlikte ABD için eski model ortak yeni dengelenmesi gereken potansiyel hegemon dönüşmüştür. Bu dönüşümün tezahürü olarak uzaktan dengeleme grand stratejisinin Çin'e ve Avrupa'ya karşı oluşturduğu yıpratıcı stratejik belirsizlik Türkiye'yi de çevrelemiştir. Özellikle PKK terör örgütünün Suriye ayağına verilen maddi destek, Yunanistan'ın ve Fransa'nın Doğu Akdeniz'de ve Afrika'da dengeleyici yeni "buck-catcher"lar olarak tayin edilmesiyle Türkiye bir anda etrafında belirsizlik alanlarıyla sarılmıştır. Böylece ABD grand stratejisinde Türkiye'nin konumu ortaklıktan rakipliğe evrilmiştir. Ortadoğu'da ise Körfez'i tehdit edecek yeni bir hegemonik girişimin engellenmesi adına stratejik belirsizlik tercih edilmiştir.

3.3.2. Türkiye'nin grand stratejik dönüşümü

2003 yılında tezkerenin TBMM'den geçmemesine karşın bu dönem sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinin olumlu seyrettiğini kabul etmek gerekir. Özellikle Ankara'nın Irak'ın kuzeyindeki yapılarla diyalog kurması ABD açısından önemli bir gelişme olmuştur. İsrail'le iyi ilişkilerin geliştiği bu dönemde ABD'nin etkisiyle Körfez'le de yakınlaşma yaşanmıştır. Daha da önemlisi Arap isyanları başlayıncaya kadar Türkiye-Suriye ilişkilerinin ortak bakanlar kurulu yapacak düzeyde ilerlemiş olmasıdır.

Türkiye'nin özellikle 2003-2010 tarihleri arasındaki Ortadoğu'ya olan bu yaklaşımı, genel Türkiye dış politikası için de büyük bir yenilik olmuştur. Daha önce uzağında kalmayı tercih eden Türkiye artık Ortadoğu siyasetinin önemli ve hakim pozisyondaki bir parçası olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu'da attığı başarılı adımların kendi içerisindeki tutarlılığı ise grand stratejik yaklaşım geliştirebilmesiyle ilişkili olmuştur. Özellikle dönemin Dışişleri Bakanı A. Davutoğlu'nun ortaya attığı "Komşularla Sıfır Sorun" argümanının ABD'nin de desteklediği "Medeniyetler İttifakı" söylemiyle desteklenmesi Türkiye'ye Ortadoğu politikalarında bir rota çizilmesini sağlamıştır.

Bu dönemde Türk dış politikasını oluşturan strateji daha fazla kimlik, tarih ve coğrafya odaklı olarak gelişmiştir. Kültürel ve dini "tarihi birikimin" oluşturduğu zihniyet ile strateji arasında bir ilişki kurulmuştur (Davutoğlu, 2008, s. 29). Bu ilişki üzerinden anlaşılacağı üzere Türkiye'nin strateji oluşturmada ve dış politika uygulamasında genelde dini ve coğrafi özelde ise Osmanlı İmparatorluğu'na dönük olarak bir düşünüş gelişmiştir. Ortaya çıkan bu düşünüşün elbette Türkiye'nin kurucu kadroları tarafından oluşturulan dış politika anlayışına bir eleştiri getirdiği de aşıkardır. Alışılmış tanımlamasıyla "statükocu" olarak kabul edilen kurucu anlayışı "edilgen" olmakla eleştiren yeni Türk dış politikası ve grand stratejisi belirleyicileri, Türkiye'nin "etken ve aktif" bir özellik kazanması gerektiğine inanmışlardır (Davutoğlu, 2008, s. 92-122). Yeni gelişen bu inanış ve anlayış dahilinde jeopolitik önemli bir ağırlık merkezi oluşturmaktadır. Buradan hareketle Türkiye'nin statükoculuğun gereği olarak sınırları koruma yönündeki stratejisinden bölgesel ve küresel etkinlik arayışına yönelmesi gerektiği vurgulanmıştır (Davutoğlu, 2008, s. 117). Etkin olma noktasında daha öncede strateji geliştirme arzusu oluşmuştur. Özellikle Milli Savunma Bakanlığı tarafından önleyici tedbir alma ve "ileriden savunma" ilkeleriyle ortaya konulmuş şekliyle askeri

açından aktif bir pozisyon alma niyeti ortaya konulmuştur (2000, s. 36). Özetlenecek olursa Türkiye grand stratejisi özellikle bölgesinde daha aktif politika üretme arayışında ve daha fazla sahada varlık gösteren bir rolde kendisini düşünmeye başlamıştır.

Türkiye'nin grand stratejik yaklaşımında belirlediği bu yönelimler çerçevesindeki argümanı “Komşularla Sıfır Sorun” olmuştur. Bu dönemde Türkiye diplomatik ilişkilerin yer yer sorunlu olduğu birçok ülke ile Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) oluşturma politikası yürütmüştür. Aralarında Rusya, Suriye, İran, Mısır, Irak, Azerbaycan, Yunanistan, Tunus, Pakistan, Ukrayna, Macaristan, Bulgaristan ve Kazakistan'ın bulunduğu ülkelerle YDSK oluşturulmasıyla Türkiye, birçok ülkeyle önemli bir diplomatik bağ kurmayı amaçlamıştır.

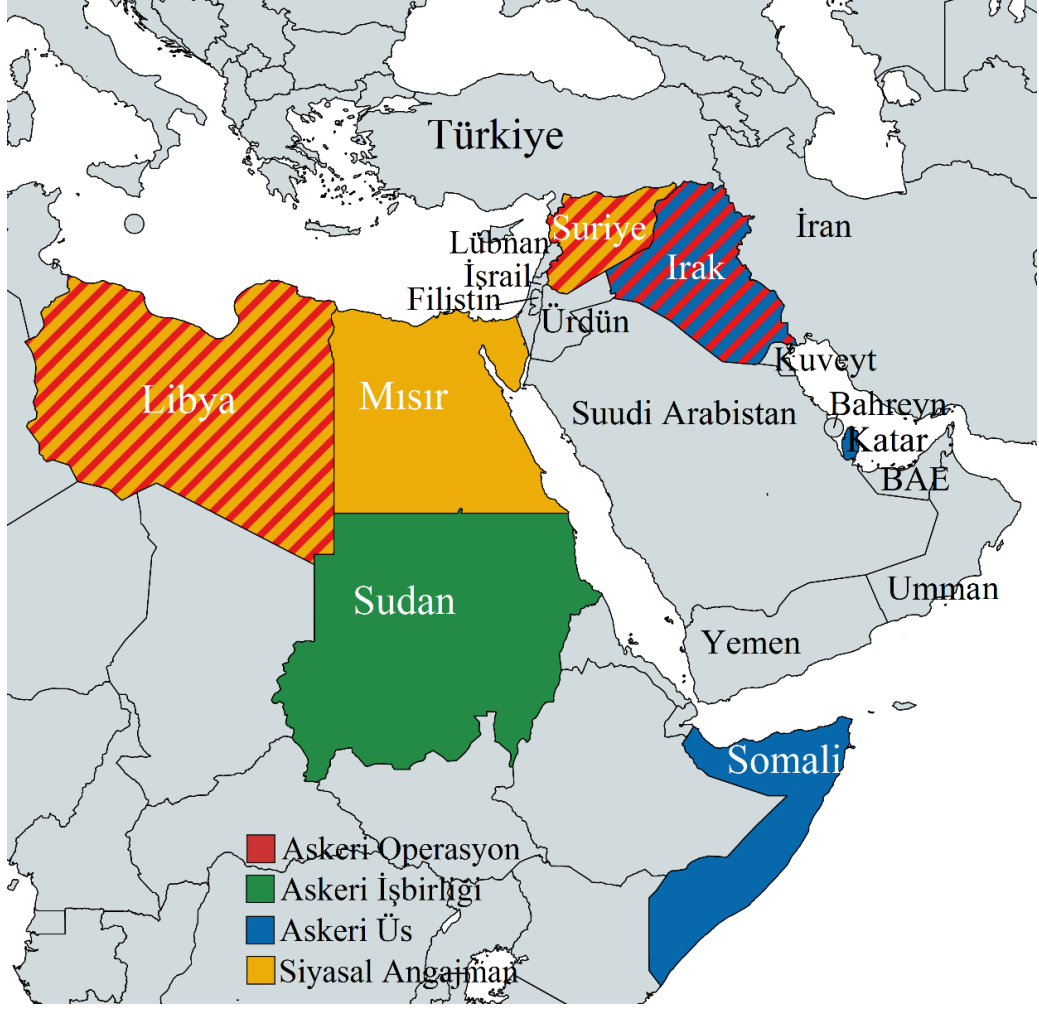
ABD açısından ise Türkiye bu adımlarıyla kurulan “model ortaklık” dahilinde sorumluluğun verilebileceği güvenilir ve kendisine yük olmayacak bir aktör olarak kendisini göstermiştir. Bu süreçte iki ülke dış politikalarının çıkar uyumu yakalandığı söylemek mümkündür. Arap isyanlarının ilk başladığı dönemde ve ardından Mısır'daki gelişmelerde Washington ve Ankara ortak bir tavır oluşturmaya yaklaşmıştır. Aynı şekilde Suriye'deki olaylara da benzer bir üslupla yaklaşmayı başarabilen Türkiye ve ABD için kopma ve ayrılık ise kısa süre sonra yine Suriye sebebiyle olmuştur.

Mavi Marmara saldırısıyla birlikte Türkiye ve İsrail karşı karşıya gelmiştir. Bu durum ABD için takip edilmesi gereken bir sorun olmuştur. Bölgedeki iki ortağının bu şekilde bir gerilim yaşaması karşısında ABD, daha tarafsız bir tutum sergilemeye çalışmıştır. Ancak bu dönemdeki asıl sorun Türkiye grand stratejisinin uzun vadede ve temelde yaşadığı dönüşümün artık olumsuz bir biçimde “eksen kayması” denilerek eleştirilmesi olmuştur. Esasen bir grand stratejik değişim söz konusuysa eksenin kaymaması mümkün değildir. Çünkü grand strateji değişiyorsa birçok açıdan bütüncül olarak atfedilen anlamlar da değişmektedir. Diğer yandan A. Davutoğlu, Türkiye'nin dinamik bir medeniyet eksenini oluşturması gerektiğini vurgulamıştır (2008, s. 93). Bu yaklaşımı eksen kaymasının ötesinde revizyonist olarak değerlendirmek dahi mümkündür. Bu nedenle Türkiye'nin dış politika yapımında attığı adımlar beklenmeyen yönde değildir.

ABD, uzaktan dengeleme grand stratejisinin bu ilk döneminde Türkiye'nin aktif politika takip etmesinden faydalanmak isterken tek beklentisi İsrail'in ve Körfez'in

güvenliği temelindeki kendi çıkar havuzu dışında hareket etmemesi olmuştur. Türkiye ilk etapta bu beklentiyi karşılamış ve böylece Körfez’le yakın bir ilişki de kurmuştur. Ancak Washington’un Ankara üzerine kurduğu strateji kadar Ankara’nın da Washington üzerine birtakım stratejik hamleler yüklediği görölmektedir. Özellikle bu dönemde ABD nüfuzunun ve gücünün kullanılması Türkiye için anahtar unsur olmuştur. Bu anahtarın kullanımı Türkiye’ye gücünün ötesinde hedefler takip edebilme lüksü sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye’nin oluşturduğu yeni grand stratejinin gücünün ötesinde olduğu görölmektedir. Bu nedenle Ankara özellikle inançlar ekseninde beslediği yeni grand stratejisinde hedef-kaynak dengesini yıpratacak bir sürece girmiştir. Ancak bu sürece ABD’nin ortaklık etmesi, kısa vadede yeni stratejinin sorunlarını örtmüştür.

Ankara yönetimi ve yeni grand stratejisi çerçevesinde kırılma ise IŞİD’in güçlü bir biçimde yükseldiği 2014 yılında gerçekleşmiştir. Bu kırılmanın asıl önemi ise hedef-kaynak dengesini sarsıcı gelişmelerin güvenlik sorununa evrilme durumuna erişmesi olmuştur. Türkiye’nin siyasi ve askeri olarak takip ettiği strateji çerçevesinde uygulama alanları artarken ABD’yle de uzaklaşma yaşanmıştır. Böylece Türkiye’nin operasyon yükü artarken ABD’yle çıkar uyumunu kaybetmesi güç açısından bir daralmaya sebep olmuştur. Türkiye’nin esneklik göstermeksizin daha sert bir biçimde politikalarını sürdürdüğu bu dönemde çevresindeki ülkeler tarafından tehdit olarak algılanma payı da artmıştır. Mısır’daki darbe sonrasındaki Müslüman Kardeşler siyasetiyle, Kızıldeniz’in batısındaki hamleleriyle ve Suriye İç Savaşı’yla hem Avrupa hem ABD hem de Körfez nezdinde Türkiye istenmeyen ilan edilmeye başlanmıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin ABD’yi tek bölgesel hegemon olarak muhafaza etme hedefiyle bağlantılı olarak Ortadoğu’dan Körfez’e yönelebilecek bir potansiyel hegemonu durdurması güvenlik konusudur. Türkiye de ortaya koyduğu grand stratejik argüman ve bunun sahadaki yansımalarıyla Ortadoğu’nun potansiyel hegemonu olarak belirlemiştir. Buna bağlı olarak ABD’nin uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde İsrail ve Körfez için Türkiye’yi tehdit olarak değerlendirmesi dengelenmesine dair stratejiyi belirginleştirmiştir. ABD, Suriye’deki IŞİD’i bahane ederek PKK’yı ağır silahlarla donatmış ve Türkiye’nin güney sınırında uzunca bir istikrarsızlık hattı doğmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Türkiye, selefti gruplara destek vermekle suçlanmış ve argümanları çürütölmeye çalışılmıştır.

Görsel 3.3. Türkiye'nin Ortadoğu'daki Askeri ve Siyasi Angajmanı

Üzerine bir anda gelen bu agresif tutum karşısında ise Türkiye geri adım atmayarak duruşunu sürdürmüştür. “Değerli yalnızlık” ifadesinin doğduğu bu süreçte Türkiye, her yönden gerginlik çemberine alınmıştır. Siyasi kırılmaları askeri adımlar takip etmiş ve S-400 alımını ABD, “düşmana kazanç sağlama” (Brown, 2020) olarak değerlendirerek Türkiye ile ilgili sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır. Türkiye grand stratejisi özellikle aktif/etken olma gayreti içerisinde kaynaklarının ötesinde hedef belirleyerek içerisine düştüğü dezavantajlı süreçle yüzleşmeyi sürdürmüştür.

Türkiye, takip ettiği yol haritasının sonucunda kendisini Libya’da ve Suriye’de hem ülkenin rejimiyle ilgilenen hem askeri olarak varlık gösterdiği bir noktada bulmuştur. Askeri üs konusunda da genişleyen Türkiye Katar’da ve Somali’deki adımlarıyla Körfez’i bir nebze de olsa çevrelemiştir. Mısır’la halen süren siyasi uyumsuzluğun temelinde ise Türkiye’nin yalnız kaldığı demokratik yönetim ve darbe karşıtlığı öncelikli sebeptir. Türkiye’nin attığı bu adımlarda ısrarcı olması ve karşısında ABD’yi bulması iktisadi

külfeti artırmaktadır. Artan külfete karşın geri adım atmak istemeyen Türkiye'nin askeri değilde de başta Müslüman Kardeşler olmak üzere siyasal angajmanlarda esneklik göstermesi söz konusu olabilecektir. Siyasi süreçlerde nötr kalınması ve bu grubun desteklenmesinden vazgeçilmesi halinde hem Körfez'le hem de Mısır'la ilişkilerin normalleşmesi ve böylece ABD'yle daha iyi bir diyalog kurulması mümkün olacaktır. Siyasal süreçlerden çekinilmesi ve askeri faaliyetlerin azaltılması Türkiye'nin potansiyel hegemon olarak görülmesini ve buna bağlı olarak dengelenmesini ortadan kaldıracaktır.

3.3.3. Suriye iç savaşı: istikrarlı istikrarsızlık

Arap isyanları dalgası Suriye sınırlarından Mart 2011'de giriş yapmıştır. Beşar Esad yönetimine karşı ilerleyen protestolar askeri güç kullanımıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Temmuz ayına gelindiğinde protestolar yerini çatışmaya bırakmaya başlamış ve diğer Arap ülkelerindekine nazaran daha çetin bir süreç başlamıştır. ABD'den Suriye konusundaki ilk ifadede ise B. Esad'ın çekilmesi ve ülkenin geleceğine halkın karar vermesi gerektiği görüşü paylaşılmıştır (Obama, 2011c). Bu görüş ilk bakışta üstünlük grand stratejisinin müdahaleci ve dönüştürücü yönelimini anımsatmaktadır. Ancak ABD grand stratejisinin başladığı dönüşüm etrafında bu söylemin uzlaşa sağlanamamış ülkelerle uyum veya reform arayışını göstermektedir. Askeri güç kullanımına dair herhangi bir ifade gelmemiş olsa da birçok ülke ABD'nin Suriye'ye müdahalede bulunacağı fikrine kapılmıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin öncelikli enstrümanı olan yaptırımlar ise Suriye'de hızlı bir biçimde devreye sokularak bu ülkeyle ticaret ve yatırım anlaşmalarının yapılması yasaklanmıştır (The White House, 2011).

Aynı dönemde Libya'ya yönelik olarak BMGÜK'den 1973 sayılı kararın geçmesi ve Fransa liderliğindeki müdahale sürecinin başlaması Suriye konusunda da benzer adımların atılabileceği görüşüne destek olmuştur. Ancak ABD nezdinden Afganistan ve Irak sonrasında yeni bir savaşa girecek ne askeri ne de siyasi bir motivasyon oluşmamıştır. ABD'nin Suriye konusunda müdahaleci bir tutum sergilememesinin temel sebebi bu ülkenin asli çıkarlar adına bir anlam içermeyişidir. Bunun ötesinde uzaktan dengeleme grand stratejisinin askeri müdahaleyi tamamen seçenekler dışında tuttuğunu düşünmemek gerekir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı H. Clinton “[Suriye konusunda] başka bir Libya (müdahaleyi kast ederek) endişesi yanlış bir analogidir” (2012) şeklindeki

ifadesi, rejime yönelik askeri operasyona bakışı ortaya koymaktadır. ABD’den hem Esad’ın gitmesi gerektiği hem de süreci soğutacak nitelikte yaklaşımların gelmesi belirsizliği artırmış ve bu belirsizlik Şam yönetiminin işine gelen, zaman kazanmasını sağlayan bir ortam yaratmıştır. ABD’nin de bu süreçte Suriye’nin geleceğine dair net bir planının olduğunu söylemek güçtür. Bu nedenle Washington yönetimi Suriye’de bir gelecek yaratma maliyetine katlanmaktansa “bekle-gör” şeklinde stratejik belirsizlik yaratarak politika üretmeye devam etmiştir.

ABD’nin Suriye’deki olaylar karşısında aldığı tavır Türkiye tarafından paralel yanıtların verilmesine neden olmuştur. Dönemin Başbakanı R.T. Erdoğan, Suriye’deki kriz için “iç meselemiz” ifadesini kullanırken yine Ağustos 2011’de A. Davutoğlu tarafından Şam’a yapılan ziyarette B. Esad’dan reform adımlarının atılması ve şiddetin sona erdirilmesi yönünde mesajları iletmiştir. Türkiye’nin Suriye İç Savaşı’nın ilk döneminde üstlendiği bu rol esasında yeni grand stratejik yaklaşımındaki yeni-Osmanlıcı ve kültürel-dini medeniyetin merkezinde kendisini gören yaklaşımın bir eseridir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, Suriye konusunda kendisini konumlandığı şekliyle hiyerarşik bir tutum sergileyerek olayların kendi nüfuz sahasında gerçekleştiğine vurgu yapmıştır.

ABD’nin Suriye’ye yönelik üst perdeden söylem geliştiren ancak hiçbir eyleme geçmeyen stratejik belirsizliği ilk olarak Türkiye’yi etkilemiştir. Şam yönetiminin yaydığı istikrarsızlık dalgası Türk sınırlarına yönelik göçü ve saldırıları yoğunlaştırmıştır. Bu nedenle B. Esad yönetiminin varlığı Türkiye için temel güvenlik meselesi haline dönüşmeye başlamıştır (Erdoğan, 2012). Ancak model ortağı olduğu ABD’den aynı davranışın gelmemesi Türkiye için yeni bir güvensizlik dalgasına neden olmuştur. ABD yine de müdahale ihtimalini ortaya koyan yaklaşımını sürdürmüştür. Başkan, rejimin kimyasal silah kullanmasını “kırmızı çizgi” olarak değerlendirmiş ve kullanılması halinde büyük sonuçları olur diyerek B. Esad’a karşı bir girişim ihtimalini canlı tutmuştur (Obama, 2012b). Bu açıklamadan bir yıl kadar sonra Şam yönetimi Guta’da kimyasal silah kullanmış ve bu kullanım BM tarafından tespit edilmiştir (Ki-moon, 2013). Kimyasal silah kullanımına bağlı olarak da en ciddi beklenti ABD’nin müdahale etmesi yönünde olduysa da uzaktan dengeleme grand stratejisinin bu yönde bir adım atılmasına ve politika üretilmesine mesafeli olduğu bilinmektedir.

Türkiye için Suriye İç Savaşı’nın ABD ilişkileriyle ilgili olarak kırılma noktası ise Suriye tarafından keşif uçağının düşürülmesi karşısında NATO’yu harekete

geçiremeyerek Patriot hava savunma sisteminin (HSS) konuşlandırılmasıyla yetinilmesi olmuştur. Türkiye doğrudan saldırı altında olması sebebiyle Suriye'deki gelişmelerin NATO'nun bir meselesi olduğunu iddia ettiyse de müttefiklerinden beklediği karşılığı alamamıştır. Suriye'ye müdahaleyi öngören Türkiye'deki bu beklentinin yine bir Libya analojisi olduğu açıktır. Bunun dışında Türkiye müttefikleri karşısına “Tampon Bölge” önerisiyle çıkmış ancak yine beklediği desteği alamamıştır. Bu gelişmeler Türkiye'yi Suriye'den kendisine yönelen tehdit karşısında inisiyatif almaya itmiştir.

Uçuşa yasak veya tampon bölge konularında ABD'nin destek vermemesindeki temel sebep oluşturması muhtemel mali yüküdür. Dönemin Genelkurmay Başkanı M. Dempsey, hükümet stratejisinin parçası olarak düşünülmesi gereken süreçte uçuşa yasak veya tampon bölge planlarının aylık bir milyar dolarlık olası maliyetine dikkat çekmiştir (Herb, 2013). M. Dempsey tarafından yapılan bu tespitin grand strateji üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan kendisinin “hükümet stratejisi” olarak kast ettiği de grand stratejinin bütüncül perspektifidir. “Aylık bir milyar dolarlık maliyet” ihtimali uzaktan dengeleme grand stratejisine geçişin veya grand stratejik dönüşümün temel sebeplerinden olan kamu maliyesindeki yükü hafifletme arayışıyla ilgili görülmelidir. Özellikle Afganistan ve Irak savaşlarının açtığı iktisadi gediğe odaklanan yeni perspektifin yeni ve lüzumsuz bir maliyete katlanması stratejik bir açmaza dönüşecektir. Bu maliyet karşısında ABD'nin Suriye'deki Türkiye beklentilerine karşılık vermesi oldukça zordur. Bu düşünceye paralel ve uzaktan dengeleme grand stratejisinin kara savaşlarına olan mesafeli duruşuyla ilgili olarak ABD Başkanı, gerçek bir güvenli bölgenin kara operasyonları gerektirmesini sorun olarak değerlendirmiştir (Obama, 2015). Bu değerlendirme ABD için Suriye'de Türkiye'nin beklentisini karşılayacak adımların mümkün olmadığını göstermektedir. ABD grand stratejisinin temel kaygısı yeni kara savaşlarından kaçınma ve var olanları sona erdirme üzerinedir.

2013 yılı itibariyle Suriye'deki iç savaş çok aktörlü ve devlet dışı grupların da çatışmaya başladığı bir hal almaya başlamıştır. Hizbullah'ın Suriye yanında sürece girmesi, IŞİD'in ortaya çıkması, El-Nusra'nın ayrı olarak varlık göstermesi, Türkiye destekli Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve PKK terör örgütünün Suriye kolu PYD'nin denkleme dahil olmasıyla birlikte Suriye'deki çatışma oldukça çeşitli ve çıkarların ne olduğuna dair netlik oluşmadığı bir ortam yaratmıştır. 2015'te Rusya'nın doğrudan iç savaşa katılması ise Şam yönetimi lehine süreci etkilemiştir.

Türkiye-ABD ilişkileri zorlayan bir diğer gelişme ise Mısır'da başarılı olan darbedir. Türkiye, Müslüman Kardeşler grubuna yönelik baskıları artıran ve M. Mursi'yi iktidardan uzaklaştıran darbeyi “demokrasi” temelinde eleştirirken ABD ve Avrupa bu demokratik süreci baltalayan girişimi desteklemişlerdir. Mısır'daki darbenin Suriye İç Savaşı açısından önemi ise ABD grand stratejisinin gösterdiği esneklikle ilgilidir. 2011 yılında ilk olaylar başladığında mevcut yapıların reforma yönelmesi gerektiğinden bahseden Washington yönetimi, 2014 yılında IŞİD'in ortaya çıkması ve Türkiye'nin Müslüman Kardeşler politikasıyla birlikte Batı ile ilişkileri koruyacak despot yönetimlerin yeniden tertibine yönelmiştir. 2014 yılındaki bu iki kırılma ABD'nin temel iki çıkarı olan İsrail'in ve Körfez'in güvenliklerine tehdit oluşturmuştur. Bu durum karşısında ABD grand stratejisinin esneklik göstererek daha önce ifade edilenlerin aksine hareket etmesi oldukça doğaldır. Diğer yandan özellikle Rusya'nın çatışma sahasındaki bizatihi varlığı, ABD için çatışmadan kaçınmak için oldukça yeterli bir sebeptir. Suriye gibi ABD politikalarında stratejik mahiyeti tartışmalı bir bölgedeki nüfuz mücadelesinin ucu nükleer savaşa çıkacak bir sürece girilmesi beklenemeyecektir.

2014-2015 arasındaki gelişmelerle Suriye iç savaşının bol aktörlü bir çatışma alanına dönüşmesi karşısında ABD ve Türkiye için reform yanlısı, Esad karşıtı ılımlı muhalefetin korunması adına eğit-donat yönünde bir ortak düşünce oluşmuştur. 2014 yılında dönemin ABD Başkan Yardımcısı olan J. Biden, Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette ılımlı muhaliflerin eğitilmesi ve donatılması noktasında çabalarının olduğundan bahsetmiştir (2014). Ancak gerek Müslüman Kardeşler siyasetine kuşkulu bakış gerekse de Türkiye'nin “eksen kayması” yaşadığı ve selefi-cihatçı örgütlediği yönünde oluşan algı, ılımlı muhaliflerin ne denli ılımlı ve ABD'ye nasıl baktıklarına dair şüphe oluşturmuştur. J. Biden bu şüpheyi bir adım daha ileri götürerek Türkiye, BAE ve Suudi Arabistan'ın Suriye rejimini devirmek için Sünni savaşçılara milyarlarca dolar ve on binlerce ton silah verdiğini iddia etmiştir (2014b). İddia esasında Türkiye-ABD ilişkilerinin koptuğunu ve Washington yönetiminin artık Türkiye'yi karşısına almaya başlayacağını göstergesi olmuştur. Asıl sorunun IŞİD olduğunu vurgulamaya başlayan ABD, Türkiye'yi sürekli olarak karşı kampta tutmaya çalışmış ve bu yönde bir algı yaratmıştır. Bu gelişmeler eğit-donat kapsamında ABD'nin hangi grubu destekleyeceği konusunda zorlanmasına neden olmuştur. Özellikle Suriye'de eğitilen grupların El-Kaide'ye bağlı El-Nusra'ya katılmaları ve sağlanan ekipmanların bu cihatçı gruba verildiğinin öğrenilmesi ABD için yeni bir arayışı gerekli kılmıştır (Reuters, 2015). Bu

gelişmeler ışığında ABD için Suriye rejimine karşı olmak, destek verilmesi için yeterli olmamıştır. Çünkü destek verilecek grubun selefi-cihatçı da olmaması gereken bir durumdur ancak bu ayırımın yapılması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle ABD için çıkar yol hem selefi-cihatçılara karşı hem de Şam yönetimine karşı savaşacak yeni bir muhalif grup örgütlemek olmuştur (Pollack, 2014, s. 112). Bu düşüncelere ve tarife uyacak şekilde uzaktan dengeleme grand stratejisinin aradığı ideal grup PKK terör örgütünün Suriye kolu PYD olmuştur.

2014 yılına gelindiğinde IŞİD, ortaya koyduğu saldırganlıkla daha da genişlemiş, Musul'u ele geçirmiş ve Türk Konsoloslugu'nda 49 kişiyi rehin almıştır. ABD için Irak'ın kuzeyindeki yapının tehlikeye girmesi hamle yapılmasını mecburi hale getirmiştir. Ekim 2014'te ABD, IŞİD'e karşı mücadele stratejisini açıklamıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisine uyumlu olarak ortaya çıkan bu strateji göre ABD, terörist unsurlara hava saldırısı düzenleyecek, görevi savaşma olmayan asker gönderecek ve PYD'ye istihbarat ve ekipman desteği sağlayacaktır (Obama, 2014b). Türkiye de 29 Ekim 2014'te IŞİD'e karşı mücadelede destek olması amacıyla Peşmerge'nin Türk topraklarını kat ederek geçmesine izin vermiştir.

IŞİD'in 2015 sonunda artan etkinliği ve terörü Avrupa'ya taşıyabilmesiyle uluslararası kamuoyunun en önemli gündemi bu örgütün yenilgiye uğratılması olmuştur. PYD terör örgütü ise ABD'den aldığı destekle IŞİD'e karşı müdahalede kullanılan bir aktör olarak ön plana çıkmış ve meşruiyet kazandırılması yönünde girişimler başlamıştır. Bu girişimlerden en önemlisi örgütün Suriye Demokratik Güçleri (*Syrian Democratic Forces*) (SDG) adını alarak meşru olarak kabul edilmesinin ve buna bağlı olarak verilecek desteğin önünün açılması olmuştur (Maguire, 2020). 2016 yılına girilirken Suriye İç Savaşı'na dair hem dünyanın hem Türkiye'nin amaçları farklılaşmıştır. B. Esad iktidarının sona ermesine dair düşünceler zayıflarken IŞİD'in mağlup edilmesi öncelik olarak kabul görmüş ancak Türkiye için daha önemli sorun "PKK terör örgütüne bağlı PYD'nin SDG kisvesi altında" (MGK, 2017) güç kazanması ve sahada etkinlik elde etmesi olmuştur.

Başta dönülecek olursa ABD'nin uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte Ortadoğu'daki öncelikleri İsrail'in ve Körfez'in güvenliğinin yanı sıra bölgede bir önceki grand stratejinin aleyhtarlık olarak dönen izlerini ortadan kaldırmaktır. Bu hedefler doğrultusunda Irak'tan askerlerin çekilmesi önemli bir yer tutmuştur. ABD nezdinde

Körfez'in güvenliği Ortadoğu'yla doğrudan ilgilidir bu nedenle bölge politikalarının yakından takip edilmesi elzemdir. Bu doğrultuda Suriye İç Savaşı'yla ve Mısır'daki isyanlar sonrasında Türkiye'nin aldığı stratejik pozisyon potansiyel hegemon olarak ve Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi tehdit olarak görülmüştür. Türkiye'nin Müslüman Kardeşler üzerinden siyasi nüfuz kazanma potansiyeli ve askeri hareketliliği ABD tarafından "potansiyel hegemon" olarak kodlanmasını kolaylaştırmıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde ABD'nin Türkiye'yi dengelemesi ve durdurması için PKK terör örgütünün Suriye uzantısını kullanması durumu ortaya çıkmıştır. Ancak terör örgütünün Türk Ordusu karşısında zayıf kalacağını bilen ABD hem bölgede uzmanlık düzeyinde IŞİD'e karşı mücadele adına askeri varlık göstermeye başlamış hem de terör örgütüne ciddi askeri ekipman desteği sağlamıştır. Sağlanan ekipman desteğiyle PYD terör örgütülüğünden orduya evirilecek kadar güç toplarken ABD'nin sahada varlık göstermesi PYD militanlarına korunaklı alanlar yaratmıştır. Terör örgütüne verilen destek potansiyel hegemon olan Türkiye'yi yayılmaktan alıkoyacağı gibi sınırları etrafındaki istikrarsızlıkla göreceli olarak zayıflamasına yol açacaktır. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin stratejik belirsizlik, yıpratma ve göreceli güç/kazanç yaklaşımları bu dönem itibarıyla Türkiye üzerinde yürütülmüştür.

2014-2016 bandında Türkiye grand stratejisinin argümanı çökme noktasına gelmiştir. İlk olarak IŞİD'in Avrupa kentlerini hedef alan eylemlerinin ardından PYD'nin meşruiyet kazanma süreci kolaylaşmıştır. Buna karşılık Türkiye bu terör örgütüne karşı mücadelesini kesmemiştir. Türkiye'nin PYD'ye karşı yürüttüğü operasyon, Batı tarafından "IŞİD'e destek" şeklinde okunmuştur. Bunun yanında Müslüman Kardeşler grubunun arkasında olan Türkiye, kısa süreli Körfezli ortaklarını kaybetmiş ve BAE, Suudi Arabistan ve Bahreyn bu grubu terör örgütü listelerine almıştır. ABD, Avrupa ve Körfez tarafından sıkıştırılan Türkiye bu süreçte hem IŞİD hem PKK saldırıları karşısında sınırlarını ve vatandaşlarını koruma gayretine düşmüştür. Türkiye'nin Ortadoğu'da A. Davutoğlu'nun tabiriyle "etken" olma politikaları Türkiye'yi derinden etkilemiş ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır.

Türkiye'nin ABD tarafından rakip olarak görülmesi ve dengelemesi yönünde strateji geliştirmesini sağlayan bir diğer neden Körfez içindeki ahengin bozulmasıdır. ABD, tek bir politik hamle ile yönlendirme kapasitesine sahipken Türkiye'nin oluşturduğu argüman Katar'ın genel Körfez görünümünü dışında kalmasını sağlamıştır. Bu

durum ABD için KİK temelindeki uyumun bozulması anlamına gelmektedir. Petrol zengini olan bu ülkelerin ABD stratejisine aykırı politika üretmesi beklenmediği gibi sorun olarak kabul edilmiştir. Bunun karşılığı olarak Türkiye hem Suriye’de hem de Libya’da BAE sponsorluğundaki karşıt gruplarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Öyle ki BAE, Türkiye’de 2016 yılındaki FETÖ tarafından yapılan terör saldırısının da destekleyicisi olmuştur. Bunun dışında BAE ve Suudi Arabistan, Yunanistan’la Girit’te ortak tatbikat yaparak Türkiye birlikte dengeleyebilecekleri imajını yaratmak istemişlerdir.

ABD uzaktan dengeleme grand stratejisiyle rakip olarak tayin ettiği Türkiye karşısında PYD-SDG terör gruplarını destekleyerek IŞİD’le mücadele konusunu suiistimal etmiştir. IŞİD’e karşı operasyon yürütülmesi konusunda Türkiye sıklıkla ABD’yle ortak hareket etmeye hazır olduğunu belirttiyse de tercih terör örgütlerinden yana olmuştur. Buradaki tercihi yine grand strateji üzerinden okumak gerekli ve mümkündür. ABD, 2007-2012 arasında “model ortak” olarak destek verdiği Türkiye’nin kontrolden çıkabilecek ve dengeyi kendi aleyhine bozabilecek bir aktör olduğunu görmüştür. Bu nedenle ABD için uzaktan dengelemeye uygun olarak sorun çıkarmayacak, kontrolden çıkamayacak ve bölgedeki stratejik belirsizliği sürdürecektir. Bu nedenle ABD, IŞİD’e karşı mücadelede Türkiye gibi maddi desteğe ihtiyacı olmayan ve donanımlı bir askeri güçle işbirliği yapmak yerine terör örgütünü ortak olarak kabul etmiştir.

ABD’nin terör örgütü SDG’ye destek sağlayan bu tavrı IŞİD mağlup edildikten sonra da devam etmiş ve bu durum Suriye’nin kuzeyinde Irak’ın kuzeyindekine benzer bir yapının Türkiye sınırı boyunca teşkil edilmek istediği şüphesini yaratmıştır. Sınırlarının tamamen istikrarsızlaştırılması karşısında Türkiye, Suriye İç Savaşı sırasındaki en ciddi adımını atmış ve sırasıyla terör örgütünün nüfuzunu engellemek için Ağustos 2016 – Mart 2017 arasında Fırat Kalkanı Harekatı’nı, Ocak – Mart 2018’de Zeytin Dalı Harekatını ve Ekim 2019’da Barış Pınarı Harekatı’nı düzenlemiştir. Bu süreçte ise ABD terör örgütü PYD’ye tırlar vasıtasıyla askeri ekipman desteğini sürdürmüştür.

Suriye’de çatışmaların görece azaldığı 2021 itibariyle tüm aktörler gidişatı nihayetlendirecek bir masa oluşturmayı beklerken ABD, masada PYD’nin legal bir güç olarak var olmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle örgütün güçlenmesini sürdürmektedir. Bu durumu 2022 mali yılı Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası’nda (*National Defense Authorization Act for FY 2022*) Suriye’de ve Irak’ta IŞİD’e karşı eğit-donat kapsamında 522 milyon dolarlık pay ayrılmasıyla görmek mümkündür (117th Congress, 2021, s. 1972). Bu payın karşılığı bölgedeki ABD ortağı olarak terör örgütleridir. ABD attığı bu adımla Suriye’deki istikrarsızlığın istikrarlı bir şekilde sürmesini ve böylece potansiyel hegemon Türkiye’yi hem Körfez’e yönelebilecek politiklardan caydırma hem de göreceli olarak zayıflatma amacındadır. Uzaktan dengeleme grand stratejisinin göreceli güç adına “kan kaybı” ve “yemle ve kanat” stratejileriyle açıklanması mümkün olan terör örgütlerine destekle ABD, Türkiye etrafında uzayıp giden ve son derece yıpratıcı bir çatışma hali yaratmaktadır. Türkiye etrafında ve uzun bir sınır boyunca gittikçe ekipman açısından daha teknolojik ve zengin hale gelen terör örgütü bölgenin istikrarını ortadan kaldırmaktadır. Bunun yanında terör örgütünün inisiyatif olarak ABD emrinden ayrı hareket etmesi ve ABD çıkarlarına karşı hareket edebilmesi söz konusu değildir. Bu da örgütü ABD için daha kullanışlı bir hale getirmektedir.

2022 ile birlikte ise uzaktan dengeleme grand stratejisinin Suriye İç Savaşı etrafında Türkiye’yi merkezine alan yaklaşımları birtakım sonuçlar elde etmeye başlamıştır. Ankara yönetiminin iktisadi yönlerden sıkışıklık yaşadığı bu dönemde 2007 yılındaki kadar Washington yönetimiyle uyumlu olmasa da yeniden yakınlaştığı görülmektedir. ABD’nin EastMed Projesi’nden çekilmesi ve ardından Türkiye’nin BAE’yle, Suudi Arabistan’la ve İsrail’le kurduğu diyalog önemli kabul edilebilecek adımlardır. Çünkü Türkiye-ABD ilişkilerine Ortadoğu ve Körfez bağlamında zarar veren öncelikli konu Körfez ülkelerinin Türkiye’den tehdit algılaması olmuştur. Diğer bir ifadeyle Türkiye’nin, ABD’nin bölgedeki stratejik öncelikleri olan Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi kendisine yönelen grand stratejik rekabet düşüncesini azaltabilecektir. Türkiye - Körfez ve dolayısıyla ABD ilişkilerinin normalleşmesi adına Ankara’dan Hamas’a ve Müslüman Kardeşler’e verilen desteğin kesilmesi istenebilecektir. Türkiye’nin Körfez tarafından düşman olarak görülen bu gruplara desteğini çekmesiyle birlikte ise ABD’nin Suriye’de PKK’ya verdiği desteğin çekilmesi beklenebilecektir. Türkiye’nin 2007 sürecindeki “model ortak” konumuna erişmesi bölgenin istikrarı için de önemli bir adım olabilecektir.

3.3.4. Savunma sanayii politikası: grand stratejik açmaz

ABD grand stratejisinin Türkiye'nin savunma politikaları ve buna bağlı olarak savunma sanayii üzerine önemli bir etkisi vardır. Örnek olarak, Türkiye'nin NATO'ya dahil olduğu ve ABD ile ilişkilerin olumlu seyrettiği dönemde SSCB tehdidi karşısında sağlanan Jüpiter füzelerini savunma alanındaki teknoloji transferi olarak düşünmek mümkündür. Bunun yanında 60'lar itibariyle kötüleşen ilişkilerin ambargo uygulanmasıyla devam etmesi Türkiye'nin 1975'te Askeri Elektronik Sanayii A.Ş. (ASELSAN) gibi önemli bir yapıyı oluşturmasına neden olmuştur. Son olarak uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde de Türkiye'nin "model ortak" olmaktan "potansiyel hegemon ve rakip" olmaya geçen seyri, savunma sanayiini ve bu alandaki işbirliğini etkilemiştir.

Türkiye, 2000'lere gelindiğinde çevrelendiği ülkelerin hava ve füze kabiliyetleri açısından tartışmalı bir konuma gelmiştir. Örnek olarak ambargo altındaki İran 2000-2500 km menzilli füzelere sahipken Türkiye'nin elindeki füzelerin menzili sadece 150 km'dir (Aydemir, 2011). Komşularının tehdit oluşturabildiği bu dönemde Türkiye'nin elinde ellinci yaşını doldurmuş olan değil balistik füzelere, savaş uçaklarına karşı dahi fayda sağlayamayacak olan ABD menşeli *Nike Hercules* vardır (Egeli, 2014, s. 51). Bu dezavantajlı durumun yanında 2012 yılında Suriye'nin Türkiye'ye ait bir keşif uçağını düşürmesiyle birlikte HSS konusunda arayış hız kazanmıştır. Türkiye HSS temininde temel kriter olarak sadece maliyeti değil aynı zamanda teknoloji edinimini de gündemine almıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye HSS alımını hem ürün hem bilgi üzerinden ilerletmek istemiştir. Ancak bu durum her devlet için kabul edilebilir bir talep değildir. Teknoloji paylaşımıyla birlikte alıcı durumundaki devlet göreceli zayıflığını giderdiği gibi paylaşan devlet de göreceli gücünü kaybetme riskini almaya başlamıştır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, asli amacın bağımlılığa son verme olduğu görülmektedir. ABD açısından ise bu hamleyi Türkiye üzerindeki askeri-stratejik hakimiyetin son bulması olarak görmek olasıdır. Başka bir deyişle, Türkiye HSS teknolojisi konusunda zafiyet yaratan eksikliği giderme yönünde karar alırken bu eksiklikten faydalanan ABD için avantajın kaybedilmesi durumu doğmaktadır. Askeri-stratejik bağımlılığın azalması uzun vadede ABD'nin Türkiye üzerinde oluşturduğu asimetrik güce dayanan hiyerarşik ilişki biçimine zarar vereceğinden, özetle Ankara'yı Washington güdümünden çıkaracağı için grand stratejik bir konudur. Türkiye'nin verilen "rolün" ötesine geçmesi ABD açısından stratejik bir sorundur.

Türkiye'nin teknoloji edinimiyle önemli bir güvenlik açığını gidermesi konusunda sadece ABD'nin değil müttefiklerinin de stratejik pozisyonunu hesaba katmak gerekmektedir. Bu noktada İsrail'in Türkiye karşısında yaşadığı sorunlar ve daha önce değinilen "Niteliksel Askeri Avantaj" esası düşünüldüğünde HSS ve bilgi ediniminin önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin hava savunmasındaki açıklarını kapatması ve bu konudaki teknoloji bilgisine erişmesi ABD'nin Ortadoğu'daki önceliği olan İsrail güvenliği hedefini sekteye uğratabilecektir. Doğrudan savunma sistemiyle tehdit oluşturulamayacaksa da savunma açığının kapatılmasını göreceli güç olarak değerlendirmek mümkündür. Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle Ortadoğu'daki varlığını azaltma ve Körfez siyasetinde İsrail'in kabul gördüğü bir ahenk yaratmaya çalışan ABD için Türkiye'nin her adımı agresif ve tehditkar olarak değerlendirilebilmektedir. Bu değerlendirmeden hareketle ABD'nin Türkiye'ye karşı taarruz yapılabilme seçeneğini saklı tutmayı amaçladığı görülmektedir. Uzaktan dengeleme grand stratejisi çerçevesinde ABD askeri müdahaleciliği ikincil seçenek olarak tutsa da potansiyel hegemonun sorumluluğun devredildiği (*buck-catcher*) aktör tarafından durdurulamaması halinde doğrudan dahil olacağını anımsanmalıdır. Buradan hareketle Türkiye'nin potansiyel hegemon olarak kendi grand stratejisine uygun politikalarında kararlılık göstermesi ve bugünkü ABD partnerleri olan PKK ve PYD terör örgütlerinin bekleneni yapamaması durumunda Türkiye'nin sahada karşısında doğrudan ABD'yi bulması olasıdır.

HSS konusunda ABD'nin Türkiye karşısında pozisyon alması için bu denli sebepler varken Ankara yine de bu edinim konusunda ilk olarak Washington'un kapısını çalmış ancak karşılık bulamamıştır. Bunun üzerine en ciddi adım 2013'te Türkiye'nin Çin'le anlaşması olmuştur. Bu anlaşma, uzaktan dengeleme grand stratejisinin düşman olarak belirlediği tarafla yapılmış olması sadece Türkiye'nin arzu edilmeyen bir güç sağlaması değil Çin'in de stratejik kazanım elde etmesi ihtimalini doğurmuştur. Türkiye'nin FD-2000 sistemleri konusunda ABD tarafından kara listeye konulan CPMIEC (*Chine Precision Machinery Import-Export Corporation*) şirketinin teklifinin kabul etmesinde ise düşük fiyatının ötesinde, ortak üretim ve teknoloji transferi garantilerinin sunulması ağır basmıştır (Çamlıbel, 2014). Bu gelişme Türkiye'yi ABD'nin grand stratejik endişelerinin merkezine koymuştur çünkü Çin ile kurulacak stratejik ilişkileri uzun vadeli maliyetini oldukça büyük olacaktır. Öte yandan aynı sebeple Çin'in de ABD karşısında Türkiye üzerinden avantaj sağlayabilmek için bu denli

iyi bir teklif yaptığını düşünmek gerekir. Bu nedenle Türkiye ile yapılan anlaşma, Çin'in NATO'ya "Truva atı" yerleştirme girişimi olarak görülmüştür (Peritz ve Eoyang, 2013). ABD-Türkiye uzlaşısının sürdüğü, IŞİD ve Müslüman Kardeşler kırımlarının yaşanmadığı bu dönemde Çin'le yapılan anlaşmanın iptali mümkün olmuş ve ABD grand stratejik düşmanının Türkiye üzerinde edineceği stratejik kazanımı engellemiştir. Diğer yandan ise Türkiye grand stratejisi, savunma sanayii politikalarına dair hissedilir bir çıkış yapmıştır. Patriot alımıyla ilgili olarak geçen sürede bir gelişmenin yaşanmaması ve siyasi krizlerin ABD-Türkiye hattında artmasıyla birlikte Ankara, S-400 alım sürecine girmiştir. 2017 yılında Ankara ve Moskova S-400 satışı üzerine anlaşma sağlamış ve 2019'da sistemin birinci grup malzemeleri Türkiye'ye ulaşmıştır (MSB, 2019). Alım ve teslim sürecinde ise ABD daha önceki Çin sistemlerinin alımı sırasında olduğu gibi engelleme uğraşı vermiş ancak Türkiye nezdinde güvenilirlik sorunu benzer bir gelişmeyi beraberinde getirmemiştir. Bu durum karşısında ABD, S-400 sistemlerinin karşılığında yaptırım uygulama politikası izlemiştir. Özellikle Ortadoğu'da çıkar uyumunu kaybeden Türkiye ve ABD arasında yaptırımların da devreye girmesiyle ilişkiler siyasi boyutun ötesinde stratejik bir açmaza sürüklenmeye başlamıştır. Siyasi süreçlerde sonuçlar oldukça hızlı alınabilecekken stratejik çıktılarının oluşturulması uzun vadeli bir konudur. Türkiye'nin bu süreçte ŞİÖ'ye katılımı dahi gündemine alan bir tutum sergilemesi stratejik olarak kopmanın ifadeleri olmuştur.

Türkiye'nin S-400 alımı ABD için ilgilenilmesi gereken stratejik bir konu olmuştur. Bu noktada konunun önemine dair ilk temas ABD Savunma Bakanlığı'nda Türkiye'ye iletilen mektupla olmuştur. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'a gönderilen mektupta ve yapılan açıklamalarda S-400 alımından vazgeçilmemesi halinde Türkiye'nin F-35 programından çıkarılacağı, F-35'e yönelik olarak eğitim alan öğrencilerin ABD'den ayrılacağı ve F-35 yapımı için kullanılan yaklaşık 937 parçanın 400 kadarını tek başına üreten Türkiye'ye alternatif aranacağı bildirilmiştir (Lopez, 2019). Akar'a gönderilen mektupta ayrıca CAATSA yaptırımlarından da söz edilmiş ve beklenen gelişmelerin olmaması durumunda bu yaptırımların da devreye sokulacağından bahsedilmiştir. Türkiye'nin S-400 alım sürecini durdurulmasına paralel olarak da bu yaptırımlar devreye sokulmuş ve SSB'ye ihracat lisansı ve kredi verilmemesi kararlaştırılmıştır (Ganzer, 2021). Türkiye'nin CAATSA'ya maruz bırakılması iki ülke arasındaki ilişkilerinde 2013/4 itibarıyla özellikle Suriye İç Savaşı sebebiyle başlayan siyasi çatlağın stratejik sonuçlar oluşturmaya başladığını göstermektedir. Öyle ki Türkiye gibi S-400

sistemleri alan Hindistan'ın ABD'yle arasında hiçbir müttefiklik bağı bulunmamasına karşın CAATSA kapsamına alınmaması durumu oluşmuştur. Bu durum Türkiye konusunda ABD'nin daha sert adımlar atmaktan çekinmediğini göstermektedir. Ortadoğu ve Körfez bölgelerinde 2014 itibariyle ABD-Türkiye siyasi çıkar ve amaç uyumunun yitirilmesi her ne kadar önemli bir gerginlik alanı yaratmışsa da daha ciddi olan savunma sanayiindeki adımlar olmuştur. Türkiye'nin NATO üyesi olduğu dönem itibariyle oluşan yapısal durumu da genel anlamda Batı'ya bağlı/bağımlı bir düzen yaratmıştır. Bu düzeni tersine çevirme yönünde büyük bir adım olan S-400 alımı karşısında ABD oluşan bağımlılığa da güvenerek Türkiye'yle uzlaşmaktan ziyade amaçlarını dikte etme yolunu tercih etmiştir.

Grand stratejik olarak bakıldığında ise ABD nezdinde savunma teknolojisi konusundaki bu gelişme sadece Türkiye'yle ilgili değildir. Grand stratejinin vakaları değerlendirme denklemine daha geniş bir pencereden baktığı düşünülürse S-400 alımına bağlı olarak Rusya'yı göz ardı etmemek gerekecektir. S-400 alımını sadece Türkiye'nin basit bir ticari hareket olarak görmek olası değildir. Savunma ürünleri ve teknolojileri, stratejik olarak kabul edildiği için herhangi bir tarım ya da hammadde ticareti olarak değerlendirilemez. Kaldı ki ABD nezdinden karşı taraftan özellikle Avrupa üzerindeki etkisinin sınırlandırılmaya çalışıldığı grand stratejik olarak yaptırımlar yöntemiyle göreceli zayıflamaya uğratılmaya çalışılan Rusya'dan bu alımın yapılması Washington yönetimi için grand stratejik bir sorun oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye yaptığı bu alımla Rusya'ya kazanç sağlatmış ve görece güçlendirmiştir aynı zamanda ise NATO coğrafyasına çağdaş bir sistemi sokarak Çin'le yapılan anlaşmadan ortaya atılan "Truva atı" hamlesini gerçekleştirmiştir. Bu nedenledir ki Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı bu alım sonrasında ABD'den tepki almaması mümkün değildir.

S-400 alımının bir diğer tepki boyutu ise ABD grand stratejisinin tüccar yönünü sarsmış olmasıdır. NATO her ne kadar eşitler arası karşılıklı güvenlik örgütlenmesi olsa da pratikte ABD önderliğindedir ve bu önderlik silah satımı noktasında da imkan yaratmaktadır. Diğer bir ifadeyle grand stratejik bakışında tüccarlığın etkili olduğu Washington yönetimi için on yıllardır elinde bulunan önemli bir silah pazarı kaybedilme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Dahası Ankara'nın bu alım karşısında tepki almaması diğer NATO ülkelerini de cesaretlendirebileceğinden Washington yönetimi için Ortadoğu'daki ve Körfez'deki siyasi çekişmelerin ötesinde bir hayatiyete sahip olmuştur.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki grand stratejik rakibe dönüşmesiyle birlikte özellikle PKK desteği üzerinden göreceli olarak zayıflatılma politikaları yürüten ABD, savunma sanayii üzerinden de bu yaklaşımını sürdürmüştür. Yine S-400 alımına bağlı olarak Türkiye'nin Atak helikopteri yapımında kullandığı motor konusunda ambargo uygulamıştır. Bu ambargonun neticesinde ise Pakistan, Türkiye'ye 1.5 milyar dolar kazanç sağlayacak olan 30 Atak helikopteri alımını iptal etmiştir. ABD böylece Türkiye'yi önemli bir gelirden mahrum bırakmayı başarmıştır. Ancak savunma sanayii konusundaki bu yaklaşımının bir açmaz oluşturduğu da görülmektedir. Örnek olarak Türkiye'nin göreceli zayıflatılması uğruna atılan bu hamlenin karşılığında Pakistan'ın helikopter talebi sürmüş ve bu talebi Çin'den karşılama yoluna gitmiştir. Esasında ABD, grand stratejik rakibini göreceli olarak zayıflatmaya çalışırken grand stratejik düşmanını göreceli olarak güçlendirmiştir. Diğer yandan ambargo vb. hamleler Pakistan örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin de talebini sonlandırmamaktadır. Dahası Türkiye savunma sanayiine yaptığı yatırımlarla gittikçe daha da bağımsız hale gelebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında uzaktan dengeleme grand stratejisinin savunma sanayii üzerine oluşturduğu politikalar kısa vadede sonuç alsa da uzun vadede Türkiye'yi daha üretken ve buna bağlı olarak bağımsız kılabilme ihtimalini yaratmaktadır. Grand stratejinin görüş esasının uzun vade olduğu hesaba katıldığında ise Washington yönetiminin Türkiye'ye uyguladığı baskının hatalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Özetle, ABD, NATO'ya katılımı birlikte oluşturduğu hiyerarşik tutumu sürdürmek isterken imkan ve kabiliyetleri artan Türkiye'yi daha da bağımsız davranabileceği inisiyatifleri almaya yönlendirmektedir.

HSS dışında ABD ve Türkiye'yi karşı karşıya getiren bir diğer savunma sanayii konusu silahlı/silahsız insansız hava araçlarıdır (S/İHA). ABD'nin grand stratejik dönüşümünde ve sahadaki taktik kabiliyetini artıran bu teknolojileri Türkiye tarafından da başarılı şekilde geliştirilmektedir. Türkiye'nin S/İHA üretiminde yakaladığı başarı ABD'nin göreceli gücünü aşağı çekerken ürünlerin ihraç edilmesi yine silah pazarı noktasında ABD'nin sahip olduğu payı düşürmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük devletlerin doğrudan savaşmaktan çekinmesi, en güçlü teknoloji de olsa nükleer silahların kullanımı konusundaki şüphe ve artan vekalet savaşları sebebiyle S/İHA fark yaratan yetenekler sunmaktadır. Özellikle Türkiye menşeli ürünlerin çeşitli çatışma alanlarında yakaladığı başarı ABD tarafından da takip edilmektedir. Bu takibi ABD Kongresi tarafından atılan adımlarda görmek mümkündür. 2021 yılında Temsilciler Meclisi'nden 27 üye Dışişleri Bakanı A. Blinken'e yazdığı mektupta Türkiye'nin S/İHA

vasıtasıyla ABD çıkarlarını ve müttefiklerini tehdit edecek şekilde bölgedeki siyasi dengeleri değiştirdiği için bu teknolojinin engellenmesi yönünde politika üretilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Cicilline ve diğerleri, 2021). Bu noktada Kongre üyelerine göre ABD çıkarlarına aykırı olarak değerlendirilen gelişmelerin başında PKK'ya karşı elde edilen başarı gelmektedir. Suriye İç Savaşı'nda stratejik ortak olarak seçilen PKK'nın darbe alması karşısında ise ABD askeri teçhizat açısından terör örgütünü desteklemeyi sürdürmüştür.

SONUÇ

ABD kuruluşu itibariyle uluslararası sistemde hissedilir bir etki yaratmıştır. Bu etkiyi yaratabilmesinde ortaya çıktığı dönemin, coğrafyanın ve elbette dış politikasını belirleyen grand stratejisinin yeri oldukça önemlidir. 18. yüzyıl sonundan 20. yüzyıla uzanan geniş dönemde sistemin büyük güçleri olan Avrupalı devletler ciddi çatışmalar yaşamış ve gittikçe zayıflamışlardır. Aynı süreçte ise ABD, Avrupalı güçleri yumuşak ve iktisadi şekilde dengelemeyi başarmıştır. Bu başarının temelinde ise yönetimler değişse de sadık kalınan grand strateji vardır. Kuruluşuyla birlikte özellikle bağımsızlığını yitirme ve parçalanma endişesi yaşayan ABD, Avrupalı güçleri kışkırtmaktan çekinmiştir. Avrupalı devletlerin Amerika kıtasındaki eylemlerini azaltmaya çalışan kurucu anlayış Pasifik'e uzanacak bir yayılcılık da göstermiştir. Bu süreçte iktisadi gücünü artıran ABD, topraklarını da genişletmiştir. ABD'nin bu hedefler bağlamında istikrarlı bir politika üretmesini sağlayan ise yansızlık grand stratejisi olmuştur. Ticaretin önceliklendirilmesi ve Avrupa ile siyasi çekişmelerden uzak kalınması bu grand stratejinin temel hareket noktası olmuştur. Yansızlık grand stratejisinin oluşmasında ise kurucu lider G. Washington'un "Veda Konuşması" ve Monroe Doktrini iki önemli kaynaktır.

Yansızlık grand stratejisinin dış politikasına yön verdiği özellikle 19. yüzyıl boyunca, gerek Avrupalı güçlerin baskınlığı gerekse de grand stratejinin siyasal süreçlere mesafeli yaklaşımı sebebiyle ABD, Ortadoğu siyasetinde bugünkü pozisyonunda oldukça uzak bir etkinlik sağlamıştır. Özellikle ticaretin birincil konu olarak benimsenmiş olması siyasi çekişmelerden ABD'yi uzak tutmuş ve yıpranmasını engellemiştir.

Yansızlık grand stratejisinin Ortadoğu'ya ve Osmanlı'ya öncelikli etkisi ise dolaylı olmuştur. Avrupalı güçlerin sömürgecilik faaliyetleri için toprak arayışında olduğu dönemde Amerika kıtasından dışlanmaları gözlerin Osmanlı coğrafyasına çevrilmesini sağlamıştır. Coğrafi olarak daha yakın, pazar olarak uygun ve Asya içlerine uzanma adına önemli bir konumda olan Osmanlı toprakları Avrupalı güçler için cazip hale gelmeye başlamıştır. ABD'nin Amerika kıtasında yeni yayılcılık hareketlerine karşı olduğunu Monroe Doktrini'yle belirtmiş olması Osmanlı topraklarına yönelik cazibeyi artırmıştır. Doktrin'in ABD'yle çatışma ortamı yaratması ve coğrafi uzaklık ABD'nin de Amerika kıtasındaki yayılımını hızlandırırken Avrupalıları Osmanlı'ya yönlendirmiştir. Bu durum grand stratejileri çatışmasına ve çarpışmasına önemli bir

örnektir. Devletlerin kendi isteklerinden ziyade uluslararası sistem içerisindeki hareketliliğe göre grand stratejilerini dinamik ve esnek tutmaları gerekir çünkü sistem içerisindeki her değişimin bir dış etki olarak başka bir devlete etkisi kaçınılmazdır. Konsolide olan ve büyük bir kıtayı emperyalizmden ayrı tutan ABD ve yansızlık grand stratejisi, Osmanlı'ya ve Ortadoğu'ya bu yönüyle ciddi bir etki oluşturmuştur.

Grand stratejinin önemli sacayaklarından birisi olan ulusal motivasyonun da bu dönemde olduğu görülmektedir. Ülkelerinin biricikliğine iman eden ve bu doğrultuda istisnai olduklarına inanç besleyen ABD vatandaşları Ortadoğu'da misyonerlik faaliyetleriyle varlık göstermişlerdir. Gönüllü olarak Ortadoğu'da bulunan ve buradaki halkların arasında bilhassa dini faaliyetler yürüten ABD misyonerleri ülkeleri adına politik bir etki yarattığı aşıkardır. Bu etkinin içerisinde ise misyonerlik faaliyetleriyle Osmanlı Milleti içerisindeki toplumların milliyetçilikle İstanbul'a karşı kışkırtıldığı ve düşmanlaştırıldığı görülmüştür. Ulusal motivasyonun ABD'ye ve argümanlarına verdiği bu destek grand stratejik tutumun istikrarını ve hedefe daha iyi odaklanılmasını sağlamıştır. Bu süreçte yansızlık grand stratejisi, Hıristiyan bir toplum olması sebebiyle de ilgilerini çeken Yunan ayaklanmasıyla test edilmiştir. Yunanlıların desteklenmesi gerekliliği fikri oluşsa da bu fikir politikaya dönüşmemiş ve yansızlık grand stratejisinin Avrupa işlerine karışmama prensibine sadık kalınmıştır. Oldukça olumlu bir kamu diplomasisi imkanı sunan misyonerlik faaliyetleri, karşılıklı karlılık getiren mutlak kazanç anlayışından beslenen ticaret ve son olarak Yunan ayaklanmasında doğrudan destek verilmemesi, İstanbul yönetimi için Washington'u bir ortak olarak görme ortamı yaratmıştır. Elde edilen kapitülasyonlarla ABD ticareti Ortadoğu coğrafyasına daha da yayılmış ve yansızlık grand stratejisi Ortadoğu'daki kazanımlarını sürdürmüş ve istikrar kazanmıştır.

Grand stratejilerin belirlenmesinde her devlet öz gücüne dayanmalı ve bu gerçekliğe göre yol haritasını belirlemelidir. Öz gücü görmezden gelerek hedefler peşinde koşulması grand stratejinin esaslarından olan hedef-kaynak dengesini sarsabilecektir. Hedef-kaynak dengesinin sarsılması ise grand stratejiyi iflasa sürükleme ve böylece devletin egemenliğini kaybetmesine yol açabilecek büyük sorunları beraberinde getirebilecektir. Devletlerin gücünü dolayısıyla hedef-kaynak dengesini en fazla zorlayan unsurların başında askeri güç kullanımı gelmektedir. Askeri gücün uzun uzadıya ve siyasi hedefi kaybeder şekilde kullanılması grand stratejiden ödün verilmesini sağlayacaktır.

Bunun karşısında üretim gücünün iktisadi kazanıma dönüştürülmesi ise hedef-kaynak dengesinin kaynak kısmını yükselteceği için hedefler konusundaki imkanı da artıracaktır. Yansızlık grand stratejisinin ABD'ye sağladığı en büyük kazanım ise bu şekilde güç sarfiyatını minimize ederek kazancı maksimize eden bir anlayışla hareket etmesi olmuştur. ABD yansızlık grand stratejisi sürecinde önemli savaşlar vermiştir ancak bu savaşlar özellikle Amerika kıtası etrafında ve Akdeniz'de alanını ve ticaretini korumaya yönelik olarak gerçekleşmiştir. Kısa sürede sonuçlanan bu savaşlar ABD'ye görece yük oluşturmamıştır. Dünyanın her yerinde ticaret yapma arzusu ise kazancı artırmış ve 19. yüzyıl sonu itibariyle ABD'nin kaynağı hedeflerinin üzerinde kalmıştır. Hedef-kaynak dengesindeki bu değişim ABD'yi grand stratejik bir tartışmaya çekmiştir. Yansızlık grand stratejisinin devamı ve üstünlük grand stratejine geçiş bu özellikle siyasi zirvenin çekişme alanı olmuştur.

ABD grand stratejisindeki bu değişim süreci Birinci Dünya Savaşı sırasında kendisini göstermiştir. Savaştan uzak durulması yönündeki hakim görüş olsa da Almanya'nın ABD'ye yönelik saldırganlık göstermiş olmasıyla birlikte durum tersine dönmüştür. Almanya'ya karşı savaşa girilmiş olması yine de yansızlık grand stratejisinden çıkıldığı anlamına gelmemektedir. Öyle ki bu durum G. Washington'un belirttiği gibi "geçici ittifak" şeklinde oluşmuştur. Strateji kültürünün tek taraflılık yönüyle gelişen bu yaklaşım sebebiyle ABD kendisini doğrudan ilgilendirmeyen ittifaklara katılmaktan kaçınmayı tercih etmiştir. İttifaklara geçici olarak sorunun sona ermesine değin dahil olunması görüşü ön plana çıkmıştır. Tek taraflılığın bu yönüyle ABD, sadece Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Yansızlık grand stratejisinin bu etkisi ile ABD, Osmanlı'ya karşı savaşa katılmamıştır. Ancak savaş sonrası süreçteki barış görüşmelerinde ABD'deki grand stratejik esneme fark edilir bir hal almıştır. Wilson İlkeleri bu esnemenin ilk işaretleri olmuştur. Bu ilkelerle birlikte ABD, savaş sonrası Avrupa siyasetine karışmaya ve yansızlık grand stratejisinin kaçınma yaklaşımını terk etmeye başlamıştır.

Wilson İlkeleri, Osmanlı'ya ve dolayısıyla Ortadoğu'ya savaş sonrası dönemde önemli bir etki yaptıysa da ABD'nin savaşa dahil olmaması ve İngiltere'nin siyasi ağırlığının devam etmesi sebebiyle sonuç almada başarılı olamamıştır. İlkeler arasındaki "Türk egemenliğinin sağlanması" ve "diğer halklara özerk gelişim hakkının tanınması" yönünde düşünceleri ifade eden 12. madde kendi içerisinde tezattır. Bu tezatlık hem

Türkler hem de diğer gruplar tarafından kendi lehlerinde algılanmış ve Osmanlı coğrafyasındaki kendi kaderini tayin umudu çatışmaları artırmıştır. Zararlı cemiyetlerin kurulduğu bu dönemde Amerikan mandaterliği görüşü Türkler arasında da taraftar toplamaya başlamıştır. Öyle ki bu görüş Sivas Kongresi'nde tartışılmıştır. Wilson İlkeleri'nin Türk tezleri ve Milli Mücadele karşısındaki kullanışlılığı, Anadolu coğrafyasında bağımsız devlet kurma ya da toprak genişletme gibi hevesleri artırmıştır.

ABD için grand stratejik geçişi ifade eden Wilson İlkeleri, bu anlamda dünya siyasetine dair yaklaşımlar oluşturmuştur. Bu yaklaşımların başında argüman oluşturmak gelmiştir. Büyük savaşın yarattığı yıkımın ve buhranın liberal düşünceye alan yaratması ve demokrasilerin güçlenmesi söylemi geliştirilmiştir. Wilson İlkeleri'nde değinildiği gibi ABD kendisini emperyalizme karşı mücadele veren saflarda kabul etmiştir. Bu yönüyle oluşturulan argümanla ABD, özellikle Avrupalı güçlerin ellerinde tuttuğu toprakların ve üzerinde yaşayan halkların kendi kaderini tayin etmesiyle üzerlerindeki hakimiyetin kırılmasını ve dolayısıyla ticari ve siyasi olarak kendisine açık hale gelmesini amaçlamıştır. Üstünlük grand stratejisinin de bu nedenle temel argümanı liberal düşünceye dayanmaktadır. Ancak sürecin sonunda ABD'nin siyasi zirvesi grand stratejik bu dönüşümü Versay Anlaşması'nı reddederek durdurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve dünyanın geri kalanı arasında oluşan güç farkı daha da açılmıştır. Ancak bu durum dahi ABD'yi yansızlık grand stratejisinden tamamen koparamamıştır. SSCB'nin Avrupa içlerine yönelen baskısının aynı zamanda kapitalizm karşıtı bir geçişi beraberinde getirmesi karşısında ABD yansızlık grand stratejisinin kalıplarından çıkmıştır. Üstünlük grand stratejisiyle birlikte ABD, serbest piyasa ekonomisini ve demokratik yönetimi birbirinin taşıyıcısı olacak şekilde politikalarına dahil etmiştir. Böylece ABD, kendisine açılmayan herhangi bir pazar bırakmamış ve sermayesinin dolaşımını küresel çapta yaymıştır. Bu hedefler karşısındaki en büyük engel sosyalist/komünist düşünce olduğundan üstünlük grand stratejisinin düşmanı SSCB olmuştur. ABD, 1949'da NATO'nun kuruluşuyla birlikte yansızlık grand stratejisinin siyasi süreçlere karışmama ve daimi ittifaklar oluşturumama ilkelerini reddetmiştir. Üstünlük grand stratejisi çevreleme askeri stratejisiyle birlikte ABD'ye her coğrafyadaki krize müdahil olan bir pozisyon yaratmıştır. ABD'nin bu şekilde müdahil olma düşüncesinin ardındaki asıl sebep ise düşman SSCB'nin yayılmacılık politikalarıyla

alan kazanabilme durumudur. Bu dönem ABD-SSCB stratejileri tam anlamıyla sıfır toplamlı oyun mantığıyla işlemiştir.

Dünya savaşları sonrasında askeri ve iktisadi süreçlerin devam ettirilebilmesinde petrolün stratejik bir önemi olduğu anlaşılmıştır. Bu durum kaynaklar açısından zengin Ortadoğu ve Körfez coğrafyalarını sömürgeci güçlerin mücadele sahasına dönüştürmüştür. İngiltere ve ABD arasında bu bölgede petrol paylaşımına dair bir uyum oluşmuştur. Bu uyumun en önemli kabulü Suudi Arabistan petroleri ABD'ninken İran'dakiler İngiltere'nindir biçimindedir. Büyük güçler arasında böyle bir uyum olmasına karşın özellikle politikaları ve imajlarıyla farklı tepkiler almışlardır. Petrol gelirleriyle ilgili olarak ABD, Suudi Arabistan'la daha adilane bir bölüşüm yaparken İngiltere İran petrol gelirlerinin büyük kısmını kendisine ayırmıştır. Bunun yanında tüm coğrafya için İngiltere emperyalist düşman olarak kabul edilmiştir. Ortaya çıkan bu manzara sonrasında İran'da İngiltere'ye karşı petrol gelirlerini merkezine alan eleştiriler yükselmiş ve bu eleştirilere liderlik eden M. Musaddık başbakanlık görevine eriştikten sonra İran petrolünü millileştirmiştir. Bu hamle karşısında Londra yönetimi baskı oluşturmuş ancak Washington yönetiminden destek bulamadığı için istediği sonucu alamamıştır.

ABD'nin İngiltere yanında yer almamasının grand stratejik sebepleri vardır. Bunlardan ilki SSCB'yle ilgilidir. SSCB'nin daha önce İran'ın işgal etmiş olması ve bunu tekrarlayarak petrol üzerindeki hakimiyetini artırarak engellenemez bir güce dönüşebilme ihtimali ABD için öncelikli konulardan birisidir. Bunun yanında ABD, İngiltere politikalarına uyumluluk göstererek bu ülkeye yönelik olarak bölgedeki olumsuz algının kendisine yönelmesine ve böylece anti-emperyalist argümanına zarar gelmesini tercih etmemiştir. İngiltere'nin bölgedeki kötü namının ABD çıkarlarını tehdit etmesinden çekinildiği gibi NATO müttefikliğine rağmen Ortadoğu'da rekabet ortamı olmuştur.

İngiltere'nin İran üzerinde kurduğu baskı sonucunda iç siyaset iktisadi buhranın etkisine girmeye başlamıştır. Bu dönemde SSCB'yle bağları olduğu iddia edilen Tudeh Partisi, M. Musaddık yönetimiyle temaslarını artırmıştır. Bu durum ABD için seyri tersine çevirmiş ve CIA merkezli olarak Tahran yönetimine darbe gerçekleştirilmiştir. Darbe kararını almaya iten temel sebep SSCB'nin alan kazanma ihtimali olmuştur, İngiltere'nin baskıları değil. Darbenin başarılı olmasıyla birlikte rejim değiştirme ABD'nin askeri/siyasi envanterine dahil edilmiş ve üstünlük grand stratejisinin seyri

boyunca birçok farklı coğrafyada uygulanmıştır. İran'daki darbenin bir diğer önemli sonucu ise petrol gelirlerinin bölüşümünde ABD'nin ciddi bir pay alarak İngiltere'nin rakibi olduğunu göstermesi olmuştur.

Benzer kaynaklardan beslenir şekilde Süveyş Krizi sırasında da ABD, İngiltere'ye siyasi ve askeri destek sağlamamış ve bunun yerine Mısır'ın kazanılmasını sağlayacak adımlar atmıştır. Ancak Bağdat Paktı'nın kurulmasıyla birlikte Mısır'ın müttefiklik ihtimali ortadan kalkmıştır. ABD ve Mısır arasında yakınlaşma sağlanmamış olsa da çatışma çıkmaması için uğraş verilmiştir. Ancak ABD'nin uğraşı İngiltere, Fransa ve İsrail işbirliğinin Mısır'a saldırmasıyla son bulmuştur. Mısır'daki bu gelişmeyle birlikte ABD, müttefiklerine karşı tutumunu sertleştirmiş ve üstünlük grand stratejisinin hakimiyet arayışına uygun şekilde politikalar yürütmüştür. Sonuçta ise Avrupalı güçler Süveyş'i terk etmişlerdir. Süveyş Krizi, uluslararası sistemin çift kutuplu olduğunun delili niteliğindedir.

ABD grand stratejisinin Ortadoğu üzerinde özellikle Avrupalı güçleri karşısına alan bir etkisi olmuştur. Bu süreçte Türkiye ise uyumlu politikalarıyla ve Bağdat Paktı katılımıyla bölgedeki en önemli müttefik konumuna gelmiştir. Bu uyumun bir nişanesi olarak Türkiye'de Jüpiter füzeleri konuşlandırılmış ve komutasında Türkiye'ye de pay verilmiştir. ABD-Türkiye arasındaki ittifak ilişkisine darbe ise 1959 Küba Devrimi'yle gelmiştir. Grand stratejilerin uluslararası sistem içerisindeki çarpışmasına örnek oluşturabilecek olan bu gelişmeyle Türkiye'nin güvenliği Küba'daki bir hareketle etkilenmiştir. Küba'daki devrim hareketinin SSCB ittifakıyla devam etmesi ABD için en büyük güvenlik sorunu olmuştur. Monroe Doktrini'yle Batı yarımkürenin korunması ABD için öncelikliliği kaybetmeyecek bir güvenlik koşuludur. Yansızlık grand stratejisi sırasında üretilmiş bir yaklaşım olması üstünlük grand stratejisi sırasında terk edilebileceği anlamına gelmemektedir. Bu noktada grand stratejileri kümülatif olduğu sonucuna varmak mümkündür. Grand stratejik bir hedefe ulaşılması son bulduğu anlamına gelmemektedir. Yeni grand stratejiyle hedefin geliştirilmesi söz konusudur.

Devrimci hareketin durdurulamaması ve ABD ambargolarıyla birlikte Küba, SSCB'yle ilişkilerini geliştirme yoluna giderek füze sistemleri elde etmiştir. Bu durum karşısında ABD, SSCB'yle doğrudan ve nükleer bir savaş vermek istemediğinden pazarlık yapmayı tercih etmiş ve ilk olarak Türkiye'deki füzelerden vazgeçmiştir. Türkiye ise bu dönemde ABD'ye güvenini ve desteğini yinelemiştir. Ne NATO ne de

Türkiye SSCB'yle görüşmelere dahil edilmiştir. ABD tek taraflılığı bu noktada kendisini göstermiştir. ABD grand stratejisinin kendine yardımcı ve tek taraflı olma esaslarıyla Türkiye de tanışmıştır.

Ortadoğu'da ABD grand stratejisinden en fazla etkilenen ülkelerden birisi Irak'tır. Körfez Savaşı'yla başlayan ve işgalle devam eden süreç sonunda Irak farklılaşarak varlığını sürdürmüştür. Bu farklılaşmada Irak'ın 1979 itibariyle İran'a karşı verdiği savaş, sahip olduğu petrol kaynakları, Körfez coğrafyasına yakınlığı, kuzeyindeki yapılanma ve içerisindeki mezhepsel çekişme belirleyici faktörler olmuştur. Soğuk Savaş biterken ABD, dünyaya yeni bir düzen vaad etmiş ve bunun için tek kutup, küresel hegemonya iddiasını yüceltmıştır. Bu doğrultuda Irak'ın Kuveyt'e gerçekleştirdiği işgal ABD için yeni düzenine ilk başkaldırı olarak okunmuş ve özellikle özgür dünya argümanı ile sağlanan uluslararası destekle yapılan operasyonlar Irak'a yenilgi getirmiştir. Bu süreçte ABD'li politika yapımcılar için rejim değişikliği senaryolaştırıldıysa da uygulamaya konmamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin grand stratejik bir anlamı vardır. Grand stratejilerin uluslararası sistemi gözetmesi mecburidir. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın uluslararası sistemi dönüştüren gidişatına paralel olarak grand stratejinin de değişmesi gerekmektedir. Ancak ABD, SSCB'yi merkezine alan üstünlük grand stratejisini sürdürmüştür. Bu durum SSCB kısıtının olmadığı bir dünyada ABD'ye daha fazla askeri operasyon ve siyasi müdahalecilik alanı açmıştır. Soğuk Savaş sonrası üstünlük grand stratejisinin argümanları olarak Avrasya jeopolitiğinde yayılmacılık, küreselleşmeyle sermayenin serbest dolaşımı ve ABD liderliğinde vagon olmayı yeğleyen tarihin sonu tezleri ön planda tutulmuştur. Bu süreçte ABD dünyayı tam anlamıyla arzuladığı biçimde liberal uluslararasılık savların göre dizayn etmeyi amaçlamıştır. Ancak tek kutupluluğun sürdürülebilirliği zayıf olduğundan ABD dahi gereğinden fazla güç sarf ederek üstünlük grand stratejisinin maliyeti karşısında şüpheye düşmeye başlamıştır. Askeri açıdan seçici angajman düşüncesi ve stratejik çıkarlara hizmet etmeyen operasyonların sorgulanması üstünlük grand stratejisinin sonuna geldiğini göstermiştir.

ABD'nin grand stratejik açıdan bunalıma girdiği bu dönemde 11 Eylül saldırısı meydana gelmiştir. Saldırının da etkisiyle ABD intikam ve hırs gibi hissi yönleri üstünlük grand stratejisine eklemiştir. Bu eklemeye neticesinde ise Afganistan ve Irak işgal edilmiştir. Şer ekseninde olmakla itham edilen Irak'ın elinde KİS olduğu argümanı ile

uluslararası destek aranmış ancak bu iddia hiçbir uluslararası kuruluş tarafından ne işgal öncesinde ne de işgal sonrasında doğrulanabilmiştir. İşgale dair maliyet hesaplamaları da oldukça başarısız şekilde yürütülmüş ve rejim değiştirmeye odaklanan askeri strateji beklenilenden daha fazla güçlkle karşılaşmıştır. Çünkü ABD, Iraklıların demokrasi talebi sebebiyle direniş göstermeyeceği umudunu askeri stratejisine eklemiştir. Gerçeklikten kopan ve savrulmalara uğrayan stratejinin sonucunda ise üstünlük grand stratejisi ömrünü tamamlamıştır.

Üstünlük grand stratejisinin Soğuk Savaş süresince başarılı olduğu aşıkardır çünkü düşmanı felç etmeyi başarmıştır. Ancak grand stratejilerin başarılı olsalar da doruk noktalarının olduğu ve bu doruk noktasına ulaşıldıktan sonra revize edilmeye mahkum olduğu görülmektedir. ABD'nin karşısında düşman bir güç odağı varmışçasına devam eden grand stratejisi sonunda doruk noktasında elde edilen başarıların kaybedilmesini sağlamıştır. Öte yandan bu kaybediş yine elde edilen kazançlara denk değildir ki ABD halen sistem içerisindeki birincil olma konumunu korumaktadır.

Afganistan ve Irak işgallerinden beklenen sonuçların alınamaması ve 2008 ekonomik kriziyle birlikte üstünlük grand stratejisinin yerini uzaktan dengeleme almıştır. Çok kutuplu uluslararası sisteme adapte olmayı amaçlayan ABD, yeni grand stratejisiyle göreceli güce ve kazanca odaklanmıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle birlikte yeni düşman Çin olarak tayin edilirken stratejik bölgelerde de rakipleri yıpratmak şekilde stratejik belirsizlik alanları oluşturulmuştur. Bu belirsizlik alanlarında hedef ülkenin uzun ve sonu gelemeyen operasyonlara girişerek göreceli olarak zayıflaması ve ABD'nin stratejik alanlardaki nüfuzunun korunması amaçlanmıştır. Kan kaybı olarak adlandırılan bu stratejiyle ABD'nin karşısında güç odağı olma arzusundaki devletlerin üzerindeki askeri maliyetin artırılması önemli bir kazanım olarak görülebilecektir.

Stratejik belirsizlik, grand stratejik dönüşümün önemli göstergelerinden birisidir. Üstünlük grand stratejisi ABD'ye liberal uluslararasılık etrafında küresel düzeni sağlama ve koruma misyonu vermiştir. ABD özellikle Soğuk Savaş sonrası düzeni sağlama ve koruma adına hem askeri hem iktisadi ödünler dahi vermiştir. Ancak 2007 itibarıyla görüldüğü üzere ABD'nin gücünü uğrunda harcadığı liberal düzenin en büyük kazanımı Çin olmaya başlamıştır. Bu nedenle düzenin sürdürülmesi ve belirsizliğin ortadan kalkması gün be gün Çin'in kazancını artırmıştır. Stratejik belirsizlik ise tıpkı dünya savaşları sırasındaki gibi çok kutuplu ve çekişmeli bir uluslararası sistem

yaratılmasını ve ABD'nin o dönemde olduğu gibi göreceli gücünü maksimize etmesini sağlayacaktır. Bu yaklaşım özellikle G. W. Bush'un "savaşı düşmana götürmeliyiz" (2002c) ifadeleriyle ve G. Friedman'ın "Müslümanların kaos içinde olması ABD'nin zaferidir" (2009, s. 49) görüşüyle örtüşmektedir.

Avrupa, Körfez ve Hint-Pasifik bölgeleri ABD için stratejik öneme sahiptir. Avrupa'da konsolide olmaya ve ABD ile stratejik uyumdan kopmaya başlayan ve bölgesel hegemonya olma yolunda ilerleyen AB öncelikli rakiptir. Bu noktada AB'nin ABD'yi dışlamaya varacak düzeydeki birliği ve Rusya ile yakınlaşması stratejik bir sorundur. ABD, Rusya ve AB arasındaki yakınlaşmayı zedeleme ve Avrupa'yı yeniden kendi stratejik çıkarlarıyla uyumsallaştırma için stratejik belirsizliği Ukrayna üzerinden yerine getirmediği savunma taahhütü söylemiyle sağlamıştır. NATO'ya katılmayı umut eden Ukrayna'nın bu konudaki ısrarı 2014'te Kırım'ın ilhakı ve 2022'deki işgalle Rusya'dan askeri bir yanıt almıştır. Ancak bu yanıt kısa vadede Moskova'nın kazanımı gibi görünse de uzun vadede Avrupa ile ABD arasındaki mesafeyi kapamıştır. Rusya'nın stratejik belirsizlik sahasına başarılı şekilde çekilmesi Avrasya'da ABD'yi stratejik ve dolayısıyla iktisadi olarak dışlayabilecek bir blokun oluşmasını engellemiştir.

Hint-Pasifik bölgesinde ise ABD'nin stratejik belirsizlik sahaları Afganistan, Tayvan ve Hint-Pasifik alanlarıdır. Bu noktada Çin'in askeri hamleler yaparak hem askeri hem de argüman üzerinden yıpranması amaçlanmaktadır. Diğer yandan Rusya'nın Avrupa'yı ABD'ye yaklaştıran hamlesi ABD tarafından Çin'e yönelik "demokratik birlik" olarak kullanılmak istenmektedir. ABD'nin tek taraflı grand stratejik tutumu müttefiklerini yine kendi konularına eklemeye uğraş vermektedir. Hint-Pasifik'te Çin'i dengeleme için seçilen başlıca stratejik ortaklar ise Hindistan, Japonya ve Avustralya'dır.

Stratejik belirsizlik Ortadoğu içinse daha uzun süredir işletilen bir stratejidir. Özellikle Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle birlikte Körfez'in güvenliği için Ortadoğu'nun kaos içerisinde kalması kazanımları kolaylaştırmaktadır. Ancak Körfez'in ve Ortadoğu'nun önemini artıran petrolün ömrünün sonuna yaklaşılması ve bu nedenle Batı ekonomilerinin yenilenebilir enerji kaygısıyla stratejiler üretmesi günümüz için önemli bir ayırt noktadır. Fosil yakıtların 2050 itibarıyla hissedilir şekilde azalacağı ve tükenme noktasına geleceği öngörülmektedir (Kuo, 2019). Bu gerçek grand stratejilerin gündeminde olması gereken öncelikli konudur. Öte yandan bu gerçeğin Ortadoğu'nun ve Körfez'in uluslararası

sistemdeki ağırlığını etkileyeceği de kaçınılmazdır. Bu nedenle ABD'nin siyasi motivasyonunu Ortadoğu'dan Pasifik'e çevirmesi anlaşılabilir bir durumdur.

Her ne kadar uzun vadede petrol sebebiyle Ortadoğu ve Körfez önemlerini yitireceklerse de bugün için böyle bir durumsöz konusu değildir. Ancak uzaktan dengeleme grand stratejisi için bölgenin kendiliğinden ABD çıkarına uyumlu kalması arayışı vardır. Bu arayış dahilinde Türkiye'nin "model ortak" olarak Körfez'deki Arap ülkeleriyle ve İsrail'le iyi ilişkiler kurduğu bir düzen oluşturulmak istenmiştir. Böyle bir düzende ABD'nin doğrudan müdahil olmasını gerektirecek bir sorun oluşmayacaktır ancak Türkiye'nin 2011 itibariyle değişmeye başlayan grand stratejisi ABD'nin bu planlarını boşa çıkarmıştır. Arap isyanlarıyla Ortadoğu'da ve Körfez'de yaşanabilecek değişimleri kendi çıkarına oluşturmaya çalışan yeni Türkiye grand stratejisi bu süreçte ABD'yle karşı karşıya gelmekten çekinmediği gibi "dünya beşten büyüktür" (Erdoğan, 2021, s. 211) söylemiyle BMGÜK sistemine dahi revizyonist şekilde yaklaşmıştır.

Bölgede sorumluluğu devrettiği stratejik ortağın kontrolden çıkma durumunu gören ABD, Suriye İç Savaşı'nı Türkiye'nin stratejik belirsizlik sahasına çevirmiştir. Terör örgütü PKK'ya verilen destek Türkiye'ye güney sınırı boyunca uzanan bir istikrarsızlık sahası açarken, yaptırımlarla ekonomi yıpratılmış ve 2016'da ABD merkezli FETÖ yönetimi ele geçirmeye yönelik bir terör saldırısı düzenlemiştir. ABD, PKK'a verdiği destekle Türkiye'nin güç sarfiyatına girmesi sağlamış ve PKK-İŞİD arasındaki çatışma sebebiyle Türkiye grand stratejisine ve argümanlarına kamu diplomasisi boyutunda zarar vermiştir.

FETÖ'ye ise ABD grand stratejisi dahilinde ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Grand stratejik hedeflerin kümülatif olduğu ve bu nedenle grand strateji değişikliklerinin bambaşka sonuçlar ifade etmeyeceği ortaya konulmuştur. Hatırlanacak olursa yansızlık grand stratejisinin Ortadoğu ve Osmanlı coğrafyasına yönelik en ciddi teması misyoner gruplar tarafından olmuştur. Misyonerlik faaliyetleri, bölge halklarına yönelik dini tebliğde bulunmanın yanında Osmanlı'ya karşı kışkırtma hareketi içerisinde olmuştur. FETÖ ise bu şekilde düşmanlaştırıcı ve sözde dini argümanları kullanan yeni nesil bir misyonerlik örgütüdür. Diğer bir ifadeyle yansızlık grand stratejisi sürecinde Protestanlık üzerinden kurulan ve yıkıcı/bölücü amaçlar güden misyonerlik faaliyetleri, yeni grand stratejisiyle İslam üzerinden bu amaçları tekrarlayacak boyuta erişmiştir. FETÖ, sadece Türkiye'de değil, Asya'dan Afrika'ya kadar birçok İslam ülkesinde

faaliyetlerde bulunan misyoner bir örgüttür. Bu noktada G. W. Bush ve G. Friedman tarafından paylaşılan “kaos ve savaş içerisindeki İslam dünyası” savı için FETÖ kullanışlı bir aygıttır.

Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ABD'nin Türkiye'den beklediği politika ise Körfez'deki Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki dostane ilişkilere katılmasıdır. ABD odağını Hint-Pasifik'e çevirirken Körfez'den de Türkiye gibi güçlü ortaklar aracılığıyla emin olmak istemektedir. Bu noktada Türkiye'nin BAE, Suudi Arabistan ve İsrail'le yeniden geliştirdiği ilişkiler ABD grand stratejisi için önemlidir. Bunun dışındaki Körfez'e yönelik düşmanca anlaşılan politikalar ABD tarafından bölgesel hegemonya girişimi olarak okunmaktadır. Ancak bu izlenimin verilmemesi durumunda ABD'nin PKK'ya desteği de orta vadede son bulabilecektir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin güvenliği ve terörle mücadelesinde ABD ilişkilerinin ve grand stratejisinin gözetilmesi mecburidir.

Türkiye grand stratejisinin Ortadoğu'ya ve Körfez'e yönelik hegemonya girişiminin ABD için güvenlik sorunu olarak algılanmasındaki temel sebep rejim değişikliği hususudur. Müslüman Kardeşler'le yürütülen siyasetin iç işlerde dönüşümü temsil etmesi Türkiye'nin tehdit olarak algılanmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak bilhassa AB örneğinde görüldüğü gibi bölgesel hegemonya, çatışmacı, uzlaşmaz ve dönüştürücü adımlardan değil istikrarın, çatışmasızlığın ve bütünleşmenin inşa edilmesiyle güçlü bir biçimde oluşabilmektedir. Bu durum aynı zamanda potansiyel bölgesel hegemonların engellenmesinde neden stratejik belirsizliğin takip edildiğini de açıklamaktadır. ABD, stratejik belirsizlikle bölgelerdeki istikrarı tüketen, çatışmaya yol açan ve bütünleşmelere darbe vuran politikalara meydan vererek bölgenin barışını hedefine oturtmaktadır. Bir bölgesel hegemonu düşen ise kendi bölgesinin barışını tesis etmek ve onu korumaktır. Bu nedenle Türkiye grand stratejisinin bölgesinde hegemonya gibi bir iddiası oluşacaksa ilk olarak bölgenin istikrarına katkı vermeli, çatışma potansiyeli düşürmeli ve merkezinde Türkiye'nin olduğu bütünleşme politikaları geliştirmelidir. Türkiye'nin çevresinde özellikle Suriye-Irak hattındaki stratejik belirsizlik alanında ABD'nin neden Rusya'dan rahatsız olmadığı da bu noktadan anlaşılabilir. Öyle ki Rusya da bölge dışı bir güç olarak hem bölgenin istikrarına ve barışına zarar vermektedir hem de bölgenin hegemonu olamayacak bir jeopolitiğe sahiptir. Türkiye'nin hegemonyasını inşa etmesi ise bölge dışı güçlerin bölgeyi terk etmesine, istikrarın oluşmasına, çatışmaların son bulmasına ve

bütünleşmenin önünün açılmasına liderlik etmesi elzemdir. Bu noktada rejim değişiklikleri gibi iç işlere müdahalenin oluşmaması ve ABD-İsrail aleyhtarı grupların iktidara gelemeyecek olması Türkiye ve ABD grand stratejilerinin 2007-2012 arasındaki uyumu yeniden yakalamalarına olanak sağlayacaktır.

Üstünlük grand stratejisinin “Yeni Dünya Düzeni” hamlesiyle birlikte liberal uluslararası düzen, demokratikleşme ve serbest ticaret, uluslararası sistemin yazılımı haline gelmiştir. “ABD hegemonyası” olarak özetlenebilecek bu yazılımın sağladığı düzen ve öngörülebilir ortam, 2000’li yıllar itibarıyla Çin gibi büyük bir rakip yaratmış ve ABD’nin göreceli gücüne darbe vurmuştur. Çin’in güç olarak yükselmesi, “ABD hegemonyası yıkılıyor” yorumlarına yol açmıştır ancak Çin’in bu düzenin kazananlarından olduğu düşünüldüğünde yıkımını tercih etmesi için bir sebep yoktur. Öte yandan özellikle korumacı adımlarıyla birlikte ABD’nin kendi hegemonyasını tasfiye ettiği görülmektedir. Bunun yanında teröre karşı savaş, uluslararası ticaretin sürmesi, liberal hükümetlerin desteklenmesi gibi yaklaşımlar da terk edilmeye başlanmıştır. Çünkü bu yaklaşımlar ve politikalar üstünlük grand stratejisinin küresel hegemonya hedefi içindir. Bu hedef, ABD’ye külfet olarak dönmüş ve dahası yükselen Çin’in gözden kaçmasına yol açmıştır. ABD’nin kendi hegemonyası altında yetişen bir düşmanı fark edememesinin temel sebebi ise stratejisine Çin’in liberalleşeceği umudunu karıştırması ve üstünlük grand stratejisinin doruk noktasını aşmasıdır. Bu gelişmeler karşısında ABD yeni grand stratejisiyle iyi huylu hegemon olarak uluslararası sorunları çözen ve yük alan bir güç almaktan vazgeçmiştir. Özetle ABD, kendi hegemonyasını yıkıma uğratmaya başlamıştır. Bu yıkım hamlesindeki arayış ise yeniden göreceli olarak güçlenmektir. Neoliberalizmin, serbest ticaretin ve küreselleşmenin savunuculuğu ise 2017 Davos’ta görüldüğü üzere Çin’e kalmıştır.

ABD’nin yaşadığı grand strateji dönüşümü uluslararası sistemi daha kaotik bir hale getirebilecektir. Üstünlük grand stratejisinin rejim değişiklikleri ve müdahalecilik sebebiyle ABD dış politikasını “saldırgan” gösteren bir yaklaşımı vardır. Diğer yandan üstünlük grand stratejisinin liberal uluslararasıçılık ve hegemonik istikrar esaslarıyla bezenmiş olması, uluslararası sistemi büyük güçler açısından istikrarlı ve öngörülebilir kılmıştır. Uzaktan dengeleme grand stratejisi ise özellikle askeri/muharip görünümü azaltan yönüyle ABD gücünün dinginleşmiş olduğu izlenimi yaratabilecektir. Ancak uzaktan dengeleme grand stratejisinin göreceli güç ve kazanç arayışı ve bu arayışa uygun

olarak stratejik belirsizlik noktaları oluşturma gayreti, uluslararası sistemde liberal uluslararasılıkla, diğer bir ifadeyle üstünlük grand stratejiyle oluşan istikrarın bozulmasına sebep olacaktır. ABD bu grand strateji değişimiyle daha “sakin” görünürken esasında uluslararası sistemin tehlike düzeyini artıracaktır. Uzaktan dengeleme grand stratejisiyle ABD’nin kabuğuna çekilen görünümü, Rusya, Fransa, İngiltere, Hindistan, Japonya ve Çin gibi bölgelerinin önemli ülkelerine daha fazla stratejik otonomi imkanı verecektir. Hareket serbestisi artan bu ülkelerin stratejik çıkarları çerçevesinde saldırganlık göstermesi olasıdır. Esasında ise ABD’nin aradığı göreceli güç, bu saldırganlıkların gösterilmesi ve rakip/düşman ülkelerin siyasi hedeflerini kaybettiği çatışmalara girerek zayıflamasıdır. ABD, rakiplerini/düşmanlarını uzaktan dengelerken asıl yükü olası saldırganlığın hedefi konumundaki stratejik ortaklarının üzerine bırakmaktadır. Bu nedenle ABD grand stratejisi hem rakipler/düşmanlar hem de stratejik ortaklar için stratejik belirsizlik ve çatışma ortamı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- 117th Congress. (2021). *H.R. 4350 National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2022*.
- Adams, Q. (1821). Speech to the U.S. House of Representatives on Foreign Policy. 5 Ekim 2021 tarihinde <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/july-4-1821-speech-us-house-representatives-foreign-policy> adresinden erişildi.
- Allen, M. A., Machain, C. M. ve Flynn, M. E. (2022). The US military presence in Europe has been declining for 30 years. 2 Mart 2022 tarihinde <https://theconversation.com/the-us-military-presence-in-europe-has-been-declining-for-30-years-the-current-crisis-in-ukraine-may-reverse-that-trend-175595> adresinden erişildi.
- Aydemir, B. (2011). Türk Füzesi: Hedef Menzil 2500 km. 4 Ocak 2022 tarihinde <https://www.haberturk.com/gundem/haber/701120-turk-fuzesi-hedef-menzil-2500-km> adresinden erişildi.
- Aydın, Mithat. (2006). Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi. *XV. Türk Tarih Kongresi*, 79–122.
- Baker, J. A. I. ve Hamilton, L. H. (2006). *The Iraq Study Group Report: The Way Forward - A New Approach*. New York: Vintage Books.
- Baylis, J., Wirtz, J., Cohen, E. ve Gray, C. S. (2002). *Strategy in the Contemporary World*. Oxford: Oxford University Press.
- Ben-Gurion, D. (1956a). Message From Prime Minister Ben Gurion to President Eisenhower. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 361* içinde .
- Ben-Gurion, D. (1956b). Message From Prime Minister Ben Gurion to President Eisenhower. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 414* içinde .
- Bernstein, B. J. (1980). The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?

- Political Science Quarterly*, 95(1), 97–125.
- Betts, R. K. (2019). The Grandiosity of Grand Strategy. *The Washington Quarterly*, 42(4), 7–22.
- Biden, J. (2014a). Statement to the Press by Vice President Joe Biden and Turkish President Recep Erdogan. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/11/22/statement-press-vice-president-joe-biden-and-turkish-president-recep-erd> adresinden erişildi.
- Biden, J. (2014b). Biden ‘Apologises’ to UAE for ISIL Remarks. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2014/10/6/biden-apologises-to-uae-for-isil-remarks> adresinden erişildi.
- Biden, J. (2021a). Remarks by President Biden on the End of the War in Afghanistan. 20 Eylül 2021 tarihinde <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/08/31/remarks-by-president-biden-on-the-end-of-the-war-in-afghanistan/> adresinden erişildi.
- Biden, J. (2021b). *Indo-Pacific Strategy of the United States*. Washington.
- Biden, J. (2021c). Letter to the Speaker of the House of Representatives and the President of the Senate on the Continuation of the National Emergency with Respect to the Situation in and in Relation to Syria. 15 Ekim 2021 tarihinde <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/10/07/letter-to-the-speaker-of-the-house-of-representatives-and-the-president-of-the-senate-on-the-continuation-of-the-national-emergency-with-respect-to-the-situation-in-and-in-relation-to> adresinden erişildi.
- Black, J. (2021). *Dünya Tarihinde Askeri Strateji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Blix, H. (2003). An Update On Inspection. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://www.un.org/Depts/unmovic/Bx27.htm> adresinden erişildi.
- Bogaert, K. (2013). Contextualizing the Arab Revolts: The Politics behind Three Decades of Neoliberalism in the Arab World. *Middle East Critique*, 22(3), 213–234.
- Brands, H. (2012). *The Promise and Pitfalls of Grand Strategy*. the USA.

- Brands, H. (2014). *What Good Is Grand Strategy*. Cornell University Press.
- Brands, H. (2018). American Grand Strategy in the post-Cold War Era. R. W. Glenn (Ed.), *New Directions in Strategic Thinking 2.0* içinde (ss. 133–148). Australia: ANU Press.
- Brands, H. ve Feaver, P. (2017). Trump and Terrorism U.S. Strategy After ISIS. *Foreign Affairs, Mart/Nisan*, 28–36.
- Brawley, M. R. (2004). The Political Economy of Balance of Power Theory. T. V. Paul, J. J. Wirtz ve M. Fortmann (Ed.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century* içinde (ss. 76–99). the USA: Stanford University Press.
- Bricker, B., Leaver, E. ve Shamoo, A. E. (2007). The Costs of the War for Oil. 21 Aralık 2021 tarihinde https://fpif.org/the_costs_of_war_for_oil/ adresinden erişildi.
- Brooks, S. G., Ikenberry, J. G. ve Wohlforth, W. C. (2012). Don't Come Home, America: The Case Against Retrenchment. *International Security*, 37(3), 7–51.
- Brooks, S. G., Ikenberry, J. G. ve Wohlforth, W. C. (2013). Lean Forward In Defense of American Engagement. *Foreign Affairs, Ocak/Şubat*, 130–142.
- Brown, C. (2020). Secretary Pompeo's Call with Turkish Foreign Minister Cavusoglu. *U.S. Department of State*. 23 Şubat 2022 tarihinde <https://2017-2021.state.gov/secretary-pompeos-call-with-turkish-foreign-minister-cavusoglu-3/index.html> adresinden erişildi.
- Brzezinski, Z. (2013). *Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı* (2. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Brzezinski, Z. (2014). *Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bush, G. H. W. (1989). *National Security Directive-26: U.S. Policy Toward The Persian Gulf*.
- Bush, G. H. W. (1990a). *National Security Strategy of the United States*. Washington.
- Bush, G. H. W. (1990b). Out of These Troubled Times A New World Order. 20 Aralık 2021 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/09/12/bush->

out-of-these-troubled-times-a-new-world-order/b93b5cf1-e389-4e6a-84b0-85f71bf4c946/ adresinden erişildi.

Bush, G. H. W. (1991a). *National Security Strategy of the United States*. Washington.

Bush, G. H. W. (1991b). Transcript of President's State of the Union Message to Nation. 20 Aralık 2021 tarihinde <https://www.nytimes.com/1991/01/30/us/state-union-transcript-president-s-state-union-message-nation.html> adresinden erişildi.

Bush, G. H. W. (1991c). *National Security Directive-54: Responding to Iraqi Aggression in the Gulf*.

Bush, G. ve Scowcroft, B. (1998). *A World Transformed*. New York: Alfred A. Knopf.

Bush, G. W. (1999). A Distinctly American Internationalism. *Ronald Reagan Presidential Library, Simi Valley, California*. 17 Eylül 2021 tarihinde <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/bush/wspeech.htm> adresinden erişildi.

Bush, G. W. (2001a). Remarks to the Los Angeles World Affairs Council in Los Angeles, California. 17 Eylül 2021 tarihinde <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-los-angeles-world-affairs-council-los-angeles-california> adresinden erişildi.

Bush, G. W. (2001b). No Nation Can Be Neutral in This Conflict. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/11/20011106-2.html> adresinden erişildi.

Bush, G. W. (2002a). President Delivers State of the Union Address. 28 Eylül 2021 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> adresinden erişildi.

Bush, G. W. (2002b). *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington.

Bush, G. W. (2002c). President Bush Delivers Graduation Speech at West Point. 25 Mart 2022 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> adresinden

erişildi.

Bush, G. W. (2003). Excerpt From the State of the Union Regarding Iraq. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/01/text/20030128-23.html> adresinden erişildi.

Bush, S. S. (2019). Democracy and NGOs. T. Davies (Ed.), *Routledge Handbook of NGOs and International Relations* içinde (ss. 543–556). New York: Routledge.

Cabell, C. B. (1953). Memorandum From Acting Director of Central Intelligence Cabell to President Eisenhower. *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Iran, 1951–1954, Document 295* içinde .

Çakmak, C. (2011a). Giriş: Neden Dış Politika; Neden Amerikan Dış Politikası? C. Çakmak, C. Dinç ve A. Öztürk (Ed.), *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası Teori ve Pratik* içinde . Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çakmak, C. (2011b). Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite. C. Çakmak, C. Dinç ve A. Öztürk (Ed.), *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası Teori ve Pratik* içinde . Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çamlıbel, C. (2014). Turkey ‘cannot ignore’ Western concerns over missile deal. 4 Ocak 2022 tarihinde <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-cannot-ignore-western-concerns-over-missile-deal-62553> adresinden erişildi.

Cheney, D. (2002). Vice President Speaks at VFW 103rd National Convention. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/08/20020826.html> adresinden erişildi.

Churchill, W. (1944). The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944, The British Commonwealth and Europe, Volume III, Document 53* içinde .

CIA. (1952). National Intelligence Estimate. *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Iran, 1951–1954, Second Edition, Document 63* içinde .

Cicilline, D. N., Bilirakis, G. M., Deutch, T., Titus, D., Fitzpatrick, B., Pappas, C., ...

- Sarbanes, J. P. (2021). *The Honorable Antony Blinken Secretary of State*. Washington D.C.
- Clausewitz, C. Von. (1984). *On War*. (Michael Howard ve P. Peter, Ed.). Princeton University.
- Clinton, B. (1996). *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. Washington.
- Clinton, B. (1997). Remarks By The President In Address On China And The National Interest. 22 Eylül 2021 tarihinde <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/html/19971024-3863.html> adresinden erişildi.
- Clinton, H. (2012). Remarks at a United Nations Security Council Session on the Situation in Syria. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/01/182845.htm> adresinden erişildi.
- Coolidge, A. C. (1921). *The United States As A World Power*. New York: The Macmillan Company.
- Danzig, R. (2011). *Driving in the Dark: Ten Propositions About Prediction and National Security*. Center for a New American Security.
- Davutoğlu, A. (2008). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (25. bs.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Debre, I. ve Gambrell, J. (2022). US Navy Plans Launch of Mideast Drone Force Alongside Allies. *The Washington Post*. 23 Şubat 2022 tarihinde https://www.washingtonpost.com/world/us-navy-plans-launch-of-mideast-drone-force-alongside-allies/2022/02/21/565a9fb0-9323-11ec-bb31-74fc06c0a3a5_story.html adresinden erişildi.
- Deibel, T. L. (2007). *Foreign Affairs Strategy: Logic for American Statecraft*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Department of State. (1956a). Tripartite Statement Issued at London. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume*

XVI, Document 53 içinde .

Department of State. (1956b). Special National Intelligence Estimate. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 236* içinde (ss. 525–528).

Doğan, N. (2008). *Global Politika Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Doğan, N. (2011). Uluslararası İlişkiler Teorileri: ABD'nin Uluslararası Sistemdeki Yeri ve Teorilerin Paradigmasal Değişimi. C. Çakmak, C. Dinç ve A. Öztürk (Ed.), *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası Teori ve Pratik* içinde . Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Doğan, N. (2016). Dış Politikada Grand Strateji Yaklaşımı ve 21. Yüzyılda Türkiye. IV. *Avrasya Sosyal Bilimler Forumu*, 156–164.

DPG. (1992). *Defense Planning Guidance FY 1994-1999*.

Dueck, C. (2006). *Reluctant Crusaders: Power, Culture and Change in American Grand Strategy*. the UK: Princeton University Press.

Dulles, J. F. (1953a). Memorandum of Discussion at the 135th Meeting of the National Security Council. *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Iran, 1951–1954, Document 171* içinde .

Dulles, J. F. (1953b). *Report on the Near East, Publication 5088*.

DW. (2022). Germany commits €100 billion to defense spending. 1 Mart 2022 tarihinde <https://www.dw.com/en/germany-commits-100-billion-to-defense-spending/a-60933724> adresinden erişildi.

Earle, E. M. (1948). *Makers of Modern Strategy Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Princeton: Princeton University.

Eden, A. (1954). Suez Canal Zone Base (Anglo-Egyptian Agreement). 1 Aralık 2021 tarihinde <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1954/jul/28/suez-canal-zone-base-anglo-egyptian-1> adresinden erişildi.

Eden, A. (1956). Message From Prime Minister Eden to President Eisenhower. *Foreign*

Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 5 içinde .

Egeli, S. (2014). Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 39–73.

Eisenhower, D. D. (1953). Editorial Note. *Foreign Relations of the United States, 1952–1954, Iran, 1951–1954, Document 328* içinde .

Eisenhower, D. D. (1956a). 3. Memorandum of a Conference With the President, White House, Washington. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 3* içinde .

Eisenhower, D. D. (1956b). 6. Memorandum of a Conference With the President, White House, Washington. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 6* içinde .

Eisenhower, D. D. (1956c). Letter From President Eisenhower to Prime Minister Eden. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 35* içinde .

Eisenhower, D. D. (1956d). Message From President Eisenhower to Prime Minister Eden. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 328* içinde (ss. 694–695).

Eisenhower, D. D. (1956e). Memorandum by the President. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 461* içinde .

Eisenhower, D. D. (1956f). Message From President Eisenhower to Prime Minister Eden and Prime Minister Mollet. *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document 430* içinde .

Eisenhower, D. D. (1957). Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East. 2 Aralık 2021 tarihinde <https://www.presidency.ucsb.edu/node/233161> adresinden erişildi.

Eisenhower, D. D. (1960a). 549. Editorial Note. *Foreign Relations of the United States,*

1958–1960, *Cuba, Volume VI, Document 549* içinde .

Eisenhower, D. D. (1960b). 544. Memorandum of a Discussion, White House. *Foreign Relations of the United States, 1958–1960, Cuba, Volume VI, Document 544* içinde .

Erdoğan, R. T. (2012). “Suriye ile İlgili Tehdit Algımız Değişti”. 2 Ocak 2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120626_erdogan_syria adresinden erişildi.

Erdoğan, R. T. (2021). *Daha Adil Bir Dünya Mümkün*. İstanbul: Turkuaz Kitap.

Erhan, Ç. (2000). Ottoman Official Attitudes Towards American Missionaries. *The Turkish Yearbook, XXX*, 191–212.

Erhan, Ç. (2015). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri* (2. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Erkin, F. C. (1963). Genel Görüşme. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi: Dönem 1 - 29. Birleşim*, 8(2).

Evans, L. (1972). *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*. Milliyet Yayınları.

Faulkner, H. U. (1963). *American Economic History* (8. bs.). Tokyo: Harper & Row.

Ferguson, N. (2005). *Colossus The Rise and Fall of the American Empire*. Great Britain: Penguin Books.

Ferrell, R. H. (1959). *American Diplomacy A History*. the USA: W. W. Norton & Company.

Fisher, S. N. ve Ochsenswald, W. (1990). *The Middle East A History* (4. bs.). the USA: McGraw-Hill Book Company.

Fontaine, R. ve Kristin, L. M. (2012). Debating America's Future. R. Fontaine ve L. M. Kristin (Ed.), *America's Path: Grand Strategy for the Next Administration* içinde . Center for a New American Security.

Freedman, L. (2013). *Strategy: A History*. the USA: Oxford University Press.

Friedman, B. H. ve Preble, C. (2010). Budgetary Savings from Military Restraint. *Policy Analysis*, (667).

- Friedman, G. (2009). *The Next 100 Years A Forecast For The 21st Century*. the USA: Doubleday.
- Friedman, T. (2002). *Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *The National Interest*, 16, 3–18.
- Fukuyama, F. (2012). *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (3. bs.). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Fuller, G. E. (2021). America Leaves Afghanistan, and The Regional Geopolitics Take Over. 2 Şubat 2022 tarihinde <https://responsiblestatecraft.org/2021/08/16/america-leaves-afghanistan-and-the-regional-geopolitics-take-over/> adresinden erişildi.
- Gaddis, J. L. (1987). *The Long Peace Inquiries Into The History of The Cold War*. the USA: Oxford University Press.
- Gaddis, J. L. (1991). Toward the Post-Cold War World. *Foreign Affairs*, 70(2), 102–122.
- Gaddis, J. L. (2005). *Strategies of Containment A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War*. New York: Oxford University Press.
- Gaddis, J. L. (2009). What is Grand Strategy? *Karl Von Der Heyden Distinguished Lecture, Duke University*.
- Gaddis, J. L. (2018). *On Grand Strategy*. the UK: Penguin Books.
- Ganzer, A. K. (2021). *Notice of Department of State Sanctions Actions Public Notice: 11396*. [federalregister.gov/d/2021-07048](https://www.federalregister.gov/d/2021-07048) adresinden erişildi.
- Gerges, F. A. (2013). The Obama Approach to the Middle East : the End of America's Moment ? *International Affairs*, 89(2), 299–323.
- Gerstel, D. (2018). It's a (Debt) Trap! Managing China-IMF Cooperation Across the Belt and Road. *New Perspectives In Foreign Policy*, (16), 12–16.
- Gholz, E. ve Press, D. G. (2001). The Effects of Wars on Neutral Countries : Why It Doesn't Pay to Preserve the Peace. *Security Studies*, 10(4), 1–57.
- Gholz, E., Press, D. G. ve Sapolsky, H. M. (1997). Come Home, America. *International*

- Security*, 21(4), 5–48.
- Gilpin, R. (1981). *War & Change in World Politics. International Affairs* (C. 58). the USA: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*. the USA: Princeton University Press.
- Goldberg, J. (2016). Obama Doctrine. 6 Ekim 2021 tarihinde <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/> adresinden erişildi.
- Gray, C. S. (1999). Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back. *Review of International Studies*, 25(1), 49–69.
- Gürel, Ş. S. (1998). A General Appraisal of Current Turkish Foreign Policy. Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey At The Threshold of The 21st Century Global Encounters and/vs Regional Alternatives* içinde (ss. 11–22). Ankara: International Relations Foundations.
- Hamilton, A., Madison, J. ve Jay, J. (2005). *The Federalist*. (J. R. Pole, Ed.). Hackett Publishing Company.
- Hart, G. (2004). *The Fourth Power: A Grand Strategy for the United States in the Twenty-First Century*. the USA: Oxford University Press.
- Hart, L. B. H. (1991). *Strategy* (2. bs.). the USA: Meridian.
- Henderson, L. G. F. R. (1898). Strategy and Its Teaching. *Royal United Services Institution Journal*, 42(245), 761–786.
- Herb, J. (2013). Gen. Dempsey: Syria no-fly zone could cost US \$1B per month. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://thehill.com/policy/defense/312675-gen-dempsey-syria-no-fly-zone-could-cost-1b-per-month> adresinden erişildi.
- Hilsman, R. (1962). Memorandum From the Director of the Bureau of Intelligence and Research (Hilsman) to Secretary of State Rusk. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume X, Cuba, January 1961–September 1962, Document 404* içinde (ss. 1014–1022).

- Hofstadter, R. (2017). *Social-Darwinism in American Thought 1860-1915*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hofstadter, R., Miller, W. ve Aaron, D. (1963). *The United States The History of A Republic* (11. bs.). the USA: Prentice-Hall.
- Hook, S. W. ve Spanier, J. (2010). *American Foreign Policy Since World War II* (18. bs.). Washington D.C.: CQ Press.
- House, E. (Colonel). (1918). The Special Representative (House) to the Secretary of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918, Supplement 1, The World War, Volume I, Document 340* içinde (ss. 405–413).
- Howard, M. (2001). Grand Strategy in the Twentieth Century. *Defence Studies, 1*(1), 1–10.
- Http-1. (y.y.). No Title. 13 Ekim 2021 tarihinde <https://media.nationalgeographic.org/assets/photos/000/315/31542.jpg> adresinden erişildi.
- Huntington, S. P. (1993). Why International Primacy Matters. *International Security, 17*(4), 68–83.
- Huntington, S. P. (1999). The Lonely Superpower. *Foreign Affairs, 78*(2), 35–49.
- Huntington, S. P. (2004). *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. the USA: Simon & Schuster Paperbacks.
- Ikenberry, J. G. (2000). America's Liberal Grand Strategy: Democracy and National Security in the Post-War Era. M. Cox, J. G. Ikenberry ve T. Inoguchi (Ed.), *American Democracy Promotion Impulses, Strategies, and Impacts* içinde (ss. 103–124). the USA: Oxford University Press.
- Ikenberry, J. G. (2001). American Grand Strategy in the Age of Terror. *Survival: Global Politics and Strategy, 43*(4), 19–34.
- Ikenberry, J. G. (2011). *Liberal Leviathan The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order*. the USA: Princeton University Press.
- Ikenberry, J. G. (2020). *A World Safe for Democracy Liberal Internationalism and the*

- Crises of Global Order. the USA: Yale University Press.*
- İnönü, İ. (1962). Demeçler ve Söylevler. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi: Dönem 1 - 95. Birleşim*, 5(1).
- İslam, F. (2003). Iraq Nets Handsome Profit by Dumping Dollar for Euro. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://www.theguardian.com/business/2003/feb/16/iraq.theeuro> adresinden erişildi.
- Jefferson, T. (1784). From Thomas Jefferson to James Monroe. 30 Ekim 2021 tarihinde <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-07-02-0369> adresinden erişildi.
- Jefferson, T. (1789). From Thomas Jefferson to David Humphreys. 8 Ekim 2021 tarihinde <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-14-02-0422> adresinden erişildi.
- Kagan, D., Schmitt, G. ve Donnelly, T. (2000). *Rebuilding America's Defenses Strategy, Forces and Resources For a New Century*.
- Kagan, R. (2006). *Dangerous Nation*. New York: Vintage Books.
- Kagan, R. ve Kristol, W. (2000). *Present Dangers Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy*. the USA: Encounter Books.
- Kennan, G. F. (1951). *American Diplomacy 1900-1950*. the USA: University of Chicago Press.
- Kennedy, J. F. (1961). Address Before The American Society Of Newspaper Editors. 3 Aralık 2021 tarihinde <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/american-society-of-newspaper-editors-19610420> adresinden erişildi.
- Kennedy, J. F. (1962a). National Security Action Memorandum No. 181. *Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Volume X, Cuba, January 1961-September 1962, Document 386* içinde .
- Kennedy, J. F. (1962b). Minutes of the 505th Meeting of the National Security Council. *Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Volume XI, Cuban Missile Crisis and Aftermath, Document 34* içinde (ss. 127-136).

- Kennedy, J. F. (1962c). Letter From President Kennedy to Chairman Khrushchev. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XI, Cuban Missile Crisis and Aftermath, Document 44* içinde .
- Kennedy, J. F. (1962d). Telegram From the Department of State to the Embassy in the Soviet Union. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume VI, Kennedy-Khrushchev Exchanges, Document 67* içinde .
- Kennedy, J. F. (1962e). Summary Record of the Seventh Meeting of the Executive Committee of the National Security Council. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XI, Cuban Missile Crisis and Aftermath, Document 90* içinde (ss. 252–256).
- Kennedy, P. (1987). *Economic Change and Military Conflict From 1500 To 2000 The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House.
- Kennedy, P. (1991). *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven: Yale University Press.
- Kennedy, R. F. (1969). *13 Days: The Cuban Missile Crisis*. Londra: Macmillan.
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony Cooperation and Discord in the World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence* (4. bs.). the USA: Longman.
- Khalilzad, Z. (1995). Losing the Moment? The United States and the World After the Cold War. *Washington Quarterly*, 18(2), 85–107.
- Khalilzad, Z., Orletsky, D. T., Pollack, J. D., Pollpeter, K., Rabasa, A. M., Shlapak, D. A., ... Tellis, A. J. (2001). *The United States and Asia Toward a New U.S. Strategy and Force Posture*. RAND.
- Ki-moon, B. (2013). Secretary-General's remarks to the Security Council on the report of the United Nations Missions to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons on the incident that occurred on 21 August 2013 in the Ghouta area of Damascus. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2013-09-16/secretary-generals->

- remarks-security-council-report-united-nations adresinden erişildi.
- Kiely, R. (2006). United States Hegemony and Globalisation : What Role for Theories of Imperialism ? *Cambridge Review of International Affairs*, 19(2), 205–221.
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
- Kissinger, H. (2002). Our Intervention In Iraq. *The Washington Post*. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2002/08/12/our-intervention-in-iraq/cf84cd55-684f-4243-9234-d7d85ec7e6d5/> adresinden erişildi.
- Kissinger, H. (2014). *World Order*. New York: Penguin Press.
- Kitchen, N. (2010). Systemic Pressures and Domestic Ideas : A Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation. *Review of International Studies*, 36, 117–143.
- Köprülü, O. F. (1987). Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri. *Belleten*, (200), 927–947.
- Krasner, S. D. (2010). An Orienting Principle for Foreign Policy. *Policy Review*, (163), 3–12.
- Krauthammer, C. (1990). The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, 70(1), 23–33.
- Krauthammer, C. (2011). The Obama doctrine: Leading from behind. 21 Eylül 2021 tarihinde https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html adresinden erişildi.
- Kruşçev, N. (1962a). Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XI, Cuban Missile Crisis and Aftermath, Document 61* içinde .
- Kruşçev, N. (1962b). Letter From Chairman Khrushchev to President Kennedy. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume VI, Kennedy-Khrushchev Exchanges, Document 66* içinde (ss. 178–181).
- Kuo, G. (2019). When Fossil Fuels Run Out, What Then? 25 Mart 2022 tarihinde <https://mahb.stanford.edu/library-item/fossil-fuels-run/> adresinden erişildi.
- Kupchan, C. A. (2003). *The End Of The American Era U.S. Foreign Policy And The Geopolitics Of The Twenty-First Century*. the USA: Vintage Books.
- Kupchan, C. A. (2020). *Isolationism A History of America’s Efforts to Shield Itself*

- From the World. the USA: Oxford University Press.*
- Lacey, J. (2011). Toward a strategy: Creating an American strategy for global war, 1940–1943. *The Shaping of Grand Strategy Policy, Diplomacy and War* içinde (ss. 182–209). the USA: Cambridge University Press.
- LaFeber, W. (1994). *American Age U.S. Foreign Policy at Home and Abroad 1750 to the Present* (2. bs.). the USA: W. W. Norton & Company.
- Layne, C. (1993). The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security*, 17(4), 5–51.
- Layne, C. (1997). From Preponderance to Offshore Balancing, America’s Future Grand Strategy, 22(1), 86–124.
- Layne, C. (2006a). *The Peace of Illusions American Grand Strategy from 1940 to the Present*. the USA: Cornell University Press.
- Layne, C. (2006b). The Unipolar Illusion Revisited. *International Security*, 31(2), 7–41.
- Layne, C. (2009). America’s Middle East grand strategy after Iraq: the moment for offshore balancing has arrived. *Review of International Studies*, 35, 5–25.
- Layne, C. (2012). This Time It’s Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana. *International Studies*, 56, 203–213.
- Layne, C. (2018). The US – Chinese power shift and the end of the Pax Americana. *International Affairs*, 94(1), 89–111.
- Layton, P. (2012). The Idea of Grand Strategy. *RUSI Journal*, 157(4), 56–61.
- Lebow, R. N. (1970). The Morgenthau Peace Mission of 1917. *Jewish Social Studies*, 32(4), 267–285.
- Lopez, C. T. (2019). DOD Sets Date to Begin “Unwinding” Turkey From F-35 Program. *U.S. Department of Defense*. 23 Ocak 2022 tarihinde <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/1870207/dod-sets-date-to-begin-unwinding-turkey-from-f-35-program/> adresinden erişildi.
- Luttwak, E. N. (2009). *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. the USA: Harvard University Press.

- Maguire, D. (2020). *A Perfect Proxy? The United States – Syrian Democratic Forces Partnership*. PWP Conflict Studies.
- Mahan, A. T. (1917). *The Interest of America in Sea Power Present and Future*. Boston: Little Brown and Company.
- Martel, W. C. (2015). *Grand Strategy in Theory and Practice*. Cambridge University Press.
- McCone, J. A. (1962). Telegram 74587 from McCone. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, American Republics; Cuba 1961–1962; Cuban Missile Crisis and Aftermath, Volumes X/XI/XII, Microfiche Supplement, Document 294* içinde .
- McCormick, J. M. (2010). *American Foreign Policy and Process* (5. bs.). the USA: Wadsworth Cengage.
- McCrisken, T. B. (2003). *American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam US Foreign Policy since 1974*. New York: Palgrave Macmillan.
- McDougall, W. A. (1997). *Promised Land Crusader State The American Encounter With The World Since 1776*. the USA: Houghton Mifflin Company.
- McKinley, W. (1898). War Message. 15 Ekim 2021 tarihinde <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/mkinly2.htm> adresinden erişildi.
- Mead, W. R. (2009). *Special Providence American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York: Routledge.
- Mearsheimer, J. J. (2011). Imperial by Design. *The National Interest, Ocak/Şubat*(111), 16–34.
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*. the USA: W. W. Norton & Company.
- Mearsheimer, J. J. (2018). *The Great Delusion Liberal Dreams and International Realities*. the USA: Yale University Press.
- Mearsheimer, J. J. ve Walt, S. M. (2016). The Case for Offshore Balancing. *Finding Our Way: Debating American Grand Strategy, Temmuz/Ağu*, 70–84.
- Meeks, G. W. (2021). *117. Congress Oversight Plan for the Committee on Foreign*

- Affairs*. Washington.
- Melville, H. (2011). *White Jacket*. Floating Press.
- MGK. (2017). 31 Mayıs 2017 Tarihli Toplantı. *Milli Güvenlik Kurulu*. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://www.mgk.gov.tr/index.php/31-mayis-2017-tarihli-toplanti> adresinden erişildi.
- Milevski, L. (2016). *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought*. the USA: Oxford University Press.
- Miller, B. (2020). *Grand Strategy from Truman to Trump*. the USA: The University of Chicago Press.
- Millett, A. R. ve Murray, W. (1989). Lessons of War. *The National Interest*, Winter 198(14), 83–95.
- Milli Savunma Bakanlığı. (2000). *Beyaz Kitap*.
- Monroe, J. (1823). Seventh Annual Message. 14 Ekim 2021 tarihinde <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/seventh-annual-message-1> adresinden erişildi.
- Morgan-Owen, D. G. (2020). History and the Perils of Grand Strategy. *Journal of Modern History*, 92, 351–385.
- Morris, M. Z. (2018). U.S. Drones: Smaller, Less Capable Drones for the Near Future. *Military Review*, 38–46.
- MSB. (2019). S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali. *Milli Savunma Bakanlığı*. 22 Ocak 2022 tarihinde <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1272019-78857> adresinden erişildi.
- Murphy, J. (2003). What's A War Cost These Days? 21 Aralık 2021 tarihinde <https://www.cbsnews.com/news/whats-a-war-cost-these-days/> adresinden erişildi.
- Murray, W. (2011). Thoughts on Grand Strategy. W. Murray, R. H. Sinnreich ve J. Lacey (Ed.), *The Shaping of Grand Strategy Policy, Diplomacy and War* içinde (ss. 1–33). the USA: Cambridge University Press.
- National Intelligence Estimate. (2002). *Iraq's Continuing Programs For Weapons of*

Mass Destruction.

- NDP. (1997). *Transforming Defense National Security in the 21st Century*.
- NIC. (2004). *Mapping the Global Future Report of the National Intelligence Council's 2020 Project*. Washington D.C.
- NIE 34-54. (1954). National Intelligence Estimate. *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Iran, 1951-1954, Document 375* içinde .
- NSC-162/2. (1953). *A Report To The National Security Council*. Washington.
- NSC-68. (1950). *A Report To The National Security Council*. Washington.
- NSC. (1953a). Memorandum of Discussion at the 147th Meeting of the National Security Council. *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, The Near and Middle East, Volume IX, Part 1, Document 137* içinde (ss. 379-386).
- NSC. (1953b). Statement of Policy by the National Security Council. *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, The Near and Middle East, Volume IX, Part 1, Document 145* içinde (ss. 399-406).
- NSC. (1956). Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council. *Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Suez Crisis, July 26-December 31, 1956, Volume XVI, Document 554* içinde (ss. 1070-1086).
- NSC 5402. (1954). Statement of Policy by the National Security Council. *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Iran, 1951-1954, Document 355* içinde .
- Nye, J. S. (2016). *Amerikan Yüzyılı Bitti mi?* İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- O'Sullivan, J. L. (1839). On Manifest Destiny. 30 Ekim 2021 tarihinde <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/osulliva.htm> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2002). Transcript: Obama's Speech Against The Iraq War. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=99591469> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2009a). President Barack Obama's Inaugural Address. 1 Eylül 2021

- tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2009/01/21/president-Barack-obamas-inaugural-address> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2009b). Remarks by the President at Cairo University. 24 Eylül 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-university-6-04-09> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2009c). Joint Press Availability With President Obama And President Gul Of Turkey. 28 Aralık 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-press-availability-with-president-obama-and-president-gul-turkey> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2009d). Remarks By President Obama To The Turkish Parliament. 28 Aralık 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-turkish-parliament> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2009e). Remarks by the President at Cairo University. 28 Aralık 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-university-6-04-09> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2010). *National Security Strategy*. Washington.
- Obama, B. (2011a). Remarks By President Obama to the Australian Parliament. 2 Şubat 2022 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2011b). Remarks by the President on the Middle East and North Africa. 29 Aralık 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2011c). Statement by President Obama on the Situation in Syria. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/08/18/statement-president-obama-situation-syria> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2012a). Remarks by the President in State of the Union Address. 21 Eylül 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press->

- office/2012/01/24/remarks-president-state-union-address adresinden erişildi.
- Obama, B. (2012b). Remarks by the President to the White House Press Corps. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/08/20/remarks-president-white-house-press-corps> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2013). Remarks by the President in Address to the Nation on Syria. 21 Eylül 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/09/10/remarks-president-address-nation-syria> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2014a). Remarks by the President at the United States Military Academy Commencement Ceremony. 21 Eylül 2021 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/05/28/remarks-president-united-states-military-academy-commencement-ceremony> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2014b). Statement by the President on ISIL. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/10/Statement-president-isil-1> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2015). Press Conference by President Obama. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/11/16/press-conference-president-obama-antalya-turkey> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2020). *A Promised Land*. Great Britain: Viking.
- Oren, M. B. (2007). *Power, Faith and Fantasy America in the Middle East 1776 to the Present*. the USA: W. W. Norton & Company.
- Ortaylı, İ. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler. *Amme İdaresi Dergisi*, 87–96.
- Osgood, R. E. (1953). *Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relations The Great Transformation fo the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pancevski, B. (2021). Angela Merkel's International Legacy: Cooler Trans-Atlantic Relations. 24 Eylül 2021 tarihinde <https://www.wsj.com/articles/angela-merkel-german-alliance-biden-trans-atlantic-relations-11632344868> adresinden erişildi.

- Paterson, T. G., Clifford, J. G. ve Hagan, K. J. (1977). *American Foreign Policy A History*. the USA: D.C. Heath and Company.
- PDD/NSC-25. (1994). *PDD-25: U.S. Policy on Reforming Multilateral Peace Operations*. Washington.
- Peritz, A. ve Eoyang, M. (2013). Is China Building a Trojan Horse into NATO Through Turkey? 5 Ocak 2022 tarihinde <https://www.defenseone.com/ideas/2013/10/china-building-trojan-horse-nato-through-turkey/72980/> adresinden erişildi.
- Polk, J. K. (1845). First Annual Message. 11 Kasım 2021 tarihinde <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/december-2-1845-first-annual-message> adresinden erişildi.
- Pollack, K. M. (2014). An Army to Defeat Assad: How to Turn Syria's Opposition Into a Real Fighting Force. *Foreign Affairs*, 93(5), 110–124.
- Posen, B. R. (1984). *The Source of Military Doctrine*. the USA: Cornell University Press.
- Posen, B. R. (2008). A Grand Strategy of Restraint. M. A. Flournoy ve S. Brimley (Ed.), *Finding Our Way: Debating American Grand Strategy* içinde . the USA: Center for a New American Security.
- Posen, B. R. (2013). Pull Back The Case for a Less Activist Foreign Policy. *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat, 116–128.
- Posen, B. R. (2014). *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. the USA: Cornell University Press.
- Posen, B. R. (2018). The Rise of Illiberal Hegemony. *Foreign Affairs*, Mart/Nisan, 20–27.
- Posen, B. R. ve Ross, A. L. (1996). Competing Visions for U.S. Grand Strategy. *International Security*, 21(3), 5–53.
- Powell, C. (2001). Press Briefing Abroad Aircraft En Route to Cairo. 20 Aralık 2021 tarihinde <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2001/931.htm> adresinden erişildi.

- Priebe, M., Rooney, B., Beauchamp-Mustafaga, N., Martini, J. ve Pezard, S. (2021). *Implementing Restraint: Changes in U.S. Regional Security Policies to Operationalize a Realist Grand Strategy of Restraint*. California: RAND Corporation.
- Psaki, J. (2022). Press Briefing by Press Secretary Jen Psaki. 1 Mart 2022 tarihinde <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2022/02/28/press-briefing-by-press-secretary-jen-psaki-february-28-2022/> adresinden erişildi.
- Quacquarelli Symonds. (2022). QS World University Rankings 2021. 8 Eylül 2021 tarihinde <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021> adresinden erişildi.
- Reagan, R. (1988). *National Security Strategy of the United States*. Washington.
- Renshon, S. A. ve Suedfeld, P. (2021). *The Trump Doctrine and the Emerging International System*. İsviçre: Palgrave Macmillan.
- Reuters. (2015). U.S.-trained Syrian rebels gave equipment to Nusra: U.S. military. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-equipment-idUSKCN0RP2HO20150926> adresinden erişildi.
- Rice, C. (2004). National Security Advisor Dr. Condoleezza Rice Discusses War on Terror at McConnell Center for Political Leadership. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/03/20040308-15.html> adresinden erişildi.
- Rippy, F. J. (1928). *Latin America in World Politics An Outline Survey*. the USA: Alfred A. Knopf.
- Rooney, B., Johnson, G. ve Priebe, M. (2021). *How Does Defense Spending Affect Economic Growth? RAND Corporation*.
- Roosevelt, F. D. (1943). President Roosevelt to the Lend-Lease Administrator (Stettinius). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, The Near East and Africa, Volume IV, Document 893* içinde .
- Roosevelt, T. (1899). The Strenuous Life. 5 Ekim 2021 tarihinde <https://voicesofdemocracy.umd.edu/roosevelt-strenuous-life-1899-speech-text/>

adresinden erişildi.

- Roxborough, I. ve Levy, Z. (2014). The Flailing Hegemon: Managing U.S. Military Decline. *Political Power and Social Theory*, 26, 107–145.
- Sancar, İ. (1963). Demeçler ve Söylevler. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi: Dönem 1 - 36. Birleşim*, 3(2).
- Schumer, C. E. ve Maloney, C. B. (2008). *War At Any Price?: The Total Economic Costs of the War Beyond the Federal Budget*.
- Schwenninger, S. R. (2003). Revamping American Grand Strategy. *World Policy Journal*, 20(3), 25–44.
- Scowcroft, B. (2002). Don't Attack Saddam. *The Wall Street Journal*. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://www.wsj.com/articles/SB1029371773228069195> adresinden erişildi.
- Singer, D. J. (1961). The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics - Theoretical Essays*, 14(1), 77–92.
- Sinnreich, R. H. (2011). Patterns of Grand Strategy. W. Murray, R. H. Sinnreich ve J. Lacey (Ed.), *The Shaping of Grand Strategy* içinde . the USA: Cambridge University Press.
- Slaughter, A.-M. (2012). A Grand Strategy of Network Centrality. R. Fontaine ve L. M. Kristin (Ed.), *America's Path: Grand Strategy for the Next Administration* içinde . Center for a New American Security.
- Snyder, J. L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*.
- Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy in World Politics The United States and The Balance of Power*. the USA: Harcourt, Brace and Company.
- Stiglitz, J. E. (2012). *Serbest Düşüş*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Stoker, D. (2010). *The Grand Design*. New York: Oxford University Press.
- Stoltenberg, J. (2022). Press briefing. 1 Mart 2022 tarihinde https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192408.htm adresinden erişildi.

- Thant, U. (1962). Editorial Note. *Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XI, Cuban Missile Crisis and Aftermath Document 59* içinde .
- The Department of Defence. (2019). *Indo-Pacific Strategy Report Preparedness, Partnerships, and Promoting A Networked Region*.
- The Inquiry. (1917). The Present Situation: The War Aims and Peace Terms It Suggests. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume I, Document 35* içinde (ss. 41–53).
- The White House. (2011). Fact Sheet on Syria. 2 Ocak 2022 tarihinde <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/08/18/fact-sheet-syria> adresinden erişildi.
- Trei, L. (2007). Roundtable Addresses Global Security and the Challenges of Climate Change. 21 Aralık 2021 tarihinde <https://news.stanford.edu/news/2007/october17/round-101707.html> adresinden erişildi.
- Truman, H. S. (1947). Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine. 15 Ekim 2021 tarihinde <https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/56/special-message-congress-greece-and-turkey-truman-doctrine> adresinden erişildi.
- Truman, H. S. (1950). President Truman to King Abdul Aziz Ibn Saud of Saudi Arabia. *Foreign Relations of the United States, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 658* içinde .
- Truman, H. S. (1951). President Truman to Prime Minister Mosadeq. *Foreign Relations of the United States, 1952–1954, Iran, 1951–1954, Volume X, Document 26* içinde .
- Trump, D. (2017a). The Inaugural Address. 17 Eylül 2021 tarihinde <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/> adresinden erişildi.
- Trump, D. (2017b). *National Security Strategy of the United States of America*. Washington.

- Trump, D. (2018). Remarks by President Trump and NATO Secretary General Jens Stoltenberg at Bilateral Breakfast. 22 Şubat 2022 tarihinde <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-nato-secretary-general-jens-stoltenberg-bilateral-breakfast/> adresinden erişildi.
- United Nations General Assembly. (1956). Resolution 997 (ES-I). 1 Aralık 2021 tarihinde <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/5B887DCDB63624F7852560DF0066D4B0> adresinden erişildi.
- US Congress. (1998). H.R.4655 - Iraq Liberation Act of 1998. *105th Congress (1997-1998)*. 20 Aralık 2021 tarihinde <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/4655> adresinden erişildi.
- US Congress. (2007). H.R.2956 - Responsible Redeployment from Iraq Act. *110th Congress (2007-2008)*. 18 Eylül 2021 tarihinde <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-bill/2956> adresinden erişildi.
- US Congress Committee on Armed Service. (1999). *Department of Defense Authorization for Appropriations for Fiscal Year 2000 and the Future Years Defense Program*. Washington: US Government Printing Office.
- US Department of Treasury. (y.y.). Major Foreign Holders Of Treasury Securities. 24 Eylül 2021 tarihinde <https://ticdata.treasury.gov/Publish/mfh.txt> adresinden erişildi.
- US Energy Information Administration. (2021). Oil and petroleum products explained. 5 Ekim 2021 tarihinde <https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php> adresinden erişildi.
- Walt, S. M. (1990). *The Origins of Alliances*. the USA: Center for a New American Security.
- Walt, S. M. (2005). *Taming American Power The Global Response to the U.S. Primacy*. New York: W. W. Norton & Company.
- Walt, S. M. (2011). Offshore Balancing: An Idea Whose Time Has Come. *Foreign*

Policy, Kasım.

- Walt, S. M. (2018a). US grand strategy after the Cold War: Can realism explain it? Should realism guide it? *International Relations*, 32(1), 3–22.
- Walt, S. M. (2018b). *The Hell of Good Intentions America's Foreign Policy Elite and the Decline of US Primacy*. New York: Farrar, Straus ve Giroux.
- Walt, S. M. (2019). Restraint Isn't Isolationism—and It Won't Endanger America. 24 Eylül 2021 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2019/07/22/restraint-isnt-isolationism-and-it-wont-endanger-america-offshore-balancing-quincy-institute/> adresinden erişildi.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. the USA: Addison-Wesley Publishing.
- Waltz, K. N. (1991). America as a Model for the World? A Foreign Policy Perspective. *Political Science and Politics*, 24(4), 667–670.
- Waltz, K. N. (1997). Evaluating Theories. *The American Political Science Review*, 91(4), 913–917.
- Warne, W. E. (1952). Memorandum From the Director of the U.S. Technical Cooperation Administration Mission in Iran (Warne) to the Ambassador to Iran (Henderson). *Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Iran, 1951–1954, Document 115* içinde .
- Washington, G. (1787). From George Washington to Lafayette. 30 Ekim 2021 tarihinde <https://founders.archives.gov/documents/Washington/04-05-02-0270> adresinden erişildi.
- Washington, G. (1796). Farewell Address. 8 Ekim 2021 tarihinde <https://founders.archives.gov/documents/Washington/05-20-02-0440-0002> adresinden erişildi.
- Whyte, D. (2007). The Crimes of Neo-Liberal Rule in Occupied Iraq. *The British Journal of Criminology*, (47), 177–195.
- Widenor, W. C. (1980). *Henry Cabot Lodge and the Search for an American Foreign Policy*. the USA: University of California.

- Williams, W. A. (1984). *The Tragedy of American Diplomacy*. the USA: W. W. Norton & Company.
- Wilson, W. (1914). Message on Neutrality. 11 Kasım 2021 tarihinde <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/august-19-1914-message-neutrality> adresinden erişildi.
- Wilson, W. (1918). Fourteen Points Speech. 11 Kasım 2021 tarihinde <https://kr.usembassy.gov/education-culture/infopedia-usa/living-documents-american-history-democracy/woodrow-wilson-fourteen-points-speech-1918/> adresinden erişildi.
- Wilson, W. (1920). Boundary between Turkey and Armenia as determined by Woodrow Wilson. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1920, Volume III* içinde (s. 1).
- Wilson, W. (1958). Peace Without Victory, 1917. R. Hofstadter (Ed.), *Great Issues in American History 1864-1957* içinde (ss. 206–211). the USA: Vintage Books.
- Wittkopf, E. R., Jones, C. M. ve Kegley, C. W. (2008). *American Foreign Policy Pattern and Process* (7. bs.). the USA: Thomson Wadsworth.
- Wohlforth, W. C. (1999). The Stability of a Unipolar World. *International Security*, 24(1), 5–41.
- Yarger, H. R. (2006). *Strategic Theory For The 21st Century: The Little Book On Big Strategy*. Strategic Studies Institute.
- Yergin, D. (1991). *The Prize: The Epic Quest For Oil, Money and Power*. the USA: Simon & Schuster.
- Zakaria, F. (1998). *From Wealth To Power The Unusual Origin of America's World Role*. the USA: Princeton University Press.
- Zakaria, F. (2008). *The Post-American World*. the USA: W. W. Norton & Company.
- Zaytsev, D. G., Kuskova, V. V. ve Kononova, A. (2021). The Power of Knowledge: How Think Tanks Impact US Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis*, 18(1), 1–22.